

ДЕРЖАВНА
АРХІВНА
СЛУЖБА
УКРАЇНИ

Архіви України

Науково-практичний журнал
видається з 1947 р.

№ 2 (327), 2021
квітень – червень

Київ, 2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Марина ПАЛІЄНКО (головний редактор)
Олена БАЧИНСЬКА, Валентина БЕЗДРАБКО, Тетяна БІЛУЩАК,
Юозьяпас БЛАЖЙОНАС (Литовська Республіка), Валерій ВАСИЛЬЄВ,
Тетяна ЄМЕЛЬЯНОВА, Петер КЛАСІНЦ (Республіка Словенія),
Юрій КОВТАНЮК, Геннадій КОРОЛЬОВ, Лариса ЛЕВЧЕНКО,
Ірина МАТЯШ, Жанна МИНА, Василь ОРЛИК, Георгій ПАПАКІН,
Павел ПЕТЖИК (Республіка Польща), Руслан ПИРИГ,
Юлія ПРИЛЕПШЕВА, Ніколай РУССЄВ (Республіка Молдова),
Ігор СРІБНЯК, Ірина ТЮРМЕНКО, Анатолій ХРОМОВ, Олексій ЯСЬ

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій
та не несе відповідальності
за достовірність наведених ними даних

Вебсайт журналу «Архіви України»:
<http://au.archives.gov.ua>

«Архіви України», № 2, 2021. Науково-практичний журнал.
Видається з 1947 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ 23646-13486 ПР від 17.12.2018 р.

Журнал «Архіви України» включено до Переліку наукових
фахових видань України (категорія «Б»)
з історичних наук (спеціальність 032 – Історія та археологія)
і соціальних комунікацій (спеціальність 029 – Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа)
(накази Міністерства освіти і науки України від 24 червня 2020 № 1188
та від 26 листопада 2020 р. № 1771)

ISSN 0320-9466 (Print)
ISSN 2708-9614 (Online)

© Державна архівна служба України, 2021

З М І С Т

Статті та повідомлення

<i>Бездрабко В., Григор'єв В.</i> Архівний бренд-менеджмент: теоретичні засади та перспективи	7
<i>Дідух Л., Залеток Н.</i> Розгляд державними архівами України запитів на доступ до документів, що містять персональні дані: пропозиції для удосконалення процедури	33

Огляди джерел та документальні нариси

<i>Балишев М., Ожиганов Д.</i> Значення документів ЦДНТА України для вивчення діяльності українських науково-дослідних установ будівельного профілю у 1945–1960 роках (на прикладі Південного науково-дослідного інституту промислового будівництва)	49
<i>Ємчук О., Йіслу А.</i> Архівні джерела та інформаційні ресурси біографічних досліджень з історії українського спорту	65

Публікація архівних документів

<i>Андрєєва С., Андрєєв В.</i> «Я – меч, я – полум'я»: український визвольний рух у висвітленні Бориса Грінченка (з неопублікованої публіцистичної спадщини)	85
<i>Галатир В., Гродовський О., Коцюк В.</i> Документи ЦДАВО України про фінансове забезпечення посольства УНР в Османській імперії у 1920–1921 роках	101
<i>Мицик Ю., Тарасенко І.</i> Із листування лубенського полковника Максима Ілляшенка з полковником Іллею Новицьким (1676–1689 рр.)	122
<i>Смерека Б.</i> Локаційний привілей міста Кременчука 1635 року	156

Особистості

<i>Стефаник О.</i> Василь Стефаник – митець, громадський діяч, Людина (до 150-річчя від дня народження)	170
<i>Касян Л.</i> Постать Івана Миколайчука у фокусі аудіовізуальних документів (до 80-річчя від дня народження)	180
<i>Карамаш С.</i> Автографи видатного церковного діяча України Мирослава Івана Любачівського (1914–2000)	188

Ювілеї

До 80-річчя від дня народження Руслана Пирога

<i>Верстюк В.</i> До 80-ліття Р. Я. Пирога	191
<i>Калакура Я.</i> Людиноцентризм наукової і менеджерської діяльності Руслана Пирога	196
<i>Бажан О.</i> Руслан Якович Пиріг: уроки архівного менеджменту і людяності	199
<i>Тельвак В.</i> Руслан Пиріг – історик, залюблений в людей	205
<i>Корольов Г.</i> Перша зустріч із науковим керівником (спогад про Руслана Яковича Пирога)	210
<i>Тимченко Р.</i> «Він завжди в центрі уваги, а його виступи – феноменальні...»	213
Підбірка світлин	215

До 60-річчя від дня народження Ірини Матяш

<i>Левченко Л.</i> З любов'ю до архівної професії	220
<i>Калакура Я.</i> Від української архівістики – до історії дипломатії: інтелектуальний світ Ірини Матяш	227
<i>Палієнко М.</i> Архівна україніка у творчому доробку Ірини Матяш: персонологічний і концептуальний виміри	229
<i>Ємчук О.</i> До ювілею Ірини Матяш – учительки і подруги	235
<i>Железняк М.</i> Секрет успіху Ірини Матяш	238
<i>Клименко Т.</i> Спогади про колежанку: погляд зі сторони	239
Підбірка світлин	242

Інформація та рецензії

<i>Балишев М., Голубкіна Г.</i> III Міжнародний круглий стіл «Інформатизація архівної справи: архівні інформаційні ресурси у динамічному розвитку цифрового середовища та задоволенні потреб користувачів (до Міжнародного тижня архівів)»	247
<i>Бойко В., Гула О.</i> До питання практичного впровадження електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади	257
<i>Кирилюк Г.</i> Шляхи удосконалення системи управління охороною праці в ЦДАМЛМ України у 2020 – першій половині 2021 років	265

Архівна хроніка

Виставки, презентації, конференції, зустрічі	274
--	-----

CONTENTS

Articles and Notices

- Bezdrabko V., Hryhoriev V.* Archival Brand Management: Theoretical Fundamentals and Prospects 7
- Didukh L., Zaliotok N.* The Discussion on Processing the Requests for Access to Documents that Contain Personal Data by the State Archives of Ukraine 33

Sources Reviews and Documentary Essays

- Balyshch M., Ozhiganov D.* The Importance of the Documents of CSSTA of Ukraine for Studying the Activities of Ukrainian Research Institutions in Building Field in 1945–1960 (on the Example of the Southern Research Institutes of the Construction Industry) 49
- Yemchuk O., Yishuu A.* Archival Sources and Information Resources of Biographical Researches on the History of Ukrainian Sports 65

Publication of Archival Records

- Andryeyeva S., Andryeyev V.* «I am a Sword, i am a Fire»: Ukrainian Liberation Movement in the Coverage by Borys Hrinchenko (From the Unpublished Publicistic Legacy) 85
- Halatyr V., Hrodovskiy O., Kotsuk V.* Documents of TsDAVO of Ukraine About Financial Support of the Embassy of the UNR in the Ottoman Empire in 1920–1921 101
- Mytsyk Y., Tarasenko I.* From the Correspondence of the Lubny Colonel Maksym Illyashenko with Colonel Illya Novytsky (1676–1689) 122
- Smereka B.* The Location Privilege of Town of Kremenchuk (1635) 156

Personalities

- Stefanyk O.* Vasyl Stefanyk – an Artist, a Public Figure, a Man (to the 150th Anniversary of Birth) 170
- Kasyan L.* The Figure of Ivan Mykolaichuk in the Focus of Audiovisual Documents (to the 80th Anniversary of Birth) 180
- Karamash S.* Autographs of Myroslav Ivan Liubachivsky (1914–2000), the Outstanding Church Figure of Ukraine 188

Anniversaries

To the 80th Anniversary of Birth of Ruslan Pyrih

<i>Verstyuk V.</i> To the 80th Anniversary of Birth of R. Ya. Pyrih	191
<i>Kalakura Ja.</i> Humanitarianism of Scientific and Managerial Activity of Ruslan Pyrih	196
<i>Bazhan O.</i> Ruslan Yakovych Pyrih: Lessons of Archival Management and Humanity	199
<i>Telvak V.</i> Ruslan Pyrih is a Historian who is in Love with People	205
<i>Korolev H.</i> The First Meeting with the Scientific Supervisor (memoirs of Ruslan Yakovych Pyrih)	210
<i>Tymchenko R.</i> «He is Always in the Spotlight, and his Speeches are Phenomenal...»	213
Selection of Photos	215

To the 60th Anniversary of the Birth of Iryna Matiash

<i>Levchenko L.</i> With Love to the Archival Profession	220
<i>Kalakura Ja.</i> From Ukrainian Archival Science to the History of Diplomacy: the Intellectual World of Iryna Matiash	227
<i>Paliienko M.</i> Archival Ucrainica in the Creative Work of Iryna Matiash: Personal and Conceptual Dimensions	229
<i>Yemchuk O.</i> To the Anniversary of Iryna Matiash – Teacher and Friend ..	235
<i>Zheleznyak M.</i> The Secret of Iryna Matiash’s Success	238
<i>Klymenko T.</i> Memories of a Colleague: a Side View	239
Selection of Photos	242

Information and Reviews

<i>Balyshv M., Holubkina H.</i> The III International Round Table «Informatization of Archival Affairs: Archival Information Resources in the Dynamic Development of the Digital Environment and Meeting the Needs of Users (to the International Archives Week)»	247
<i>Boyko V., Hula O.</i> On the Problem of Practical Implementation of Electronic Document Management in Educational Institutions and Public Authorities	257
<i>Kyryliuk H.</i> Ways to Improve the Management System of Labor Protection in the Central State Archives Museum of Literature and Art of Ukraine in 2020 – the First Half of 2021	265

Archive Chronicle

Exhibitions, presentations, conferences, meetings	274
---	-----

DOI 10.47315/archives2021.327.007

УДК 930.25:339.138

Валентина Бездрабко

докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри документознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності,
Київський національний університет культури і мистецтв;
старша наукова співробітниця
відділу архівознавства,
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

В'ячеслав Григор'єв

провідний науковий редактор,
Інститут історії України НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4398-820X>

АРХІВНИЙ БРЕНД-МЕНЕДЖМЕНТ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Мета статті – дослідити зміст, основні напрями, завдання, перспективи архівного бренд-менеджменту в Україні. Методологія дослідження ґрунтується на сучасних базових наукових підходах міждисциплінарного, соціокомунікаційного, системного змісту та сукупності загальнонаукових методів, зокрема методів дедукції, індукції, моделювання, абстрагування, структурно-системного аналізу, компаративістики та ін. Досліджено загальні тенденції розвитку архівознавства сучасної України, вказано на еволюцію науки від критичних архівних студій до новітніх міждисциплінарних пошуків, одним із яких є архівний бренд-менеджмент. При цьому послуговувались генетичним, компаративним, узагальнювальним, а також структурно-системним методами. Об'єктно-предметна сфера дослідження зумовила застосування соціокомунікаційного методу, що уможливив представлення архіву як складної інформаційної системи. **Наукова новизна** дослідження полягає в актуалізації новітнього напрямку – архівного бренд-менеджменту як факту об'єктивної

© В. Бездрабко, В. Григор'єв, 2021

необхідності й важливості для розвитку архівної справи. Визначено зміст основних термінів і понять архівного бренд-менеджменту, обґрунтовано його доцільність, запропоновано модель ідентичності бренда для корпоративного бренд-менеджменту, основні напрями, завдання, перспективи. **Висновки.** Архівний бренд-менеджмент є сукупністю заходів, що мають на меті підтримати систему цінностей, які формують у суспільстві особливий образ, статус архівіста й архіву як поліфункційної соціокомунікаційної інституції. За своїм функційним призначенням архівний бренд-менеджмент покликаний формувати та підтримувати позитивний імідж архіву як установи й фаху архівіста, спираючись на систему заходів корпоративного змісту, потужну зовнішню інформаційну політику, спрямовану на розвиток конкурентного середовища з-поміж установ сфери культури, науки, освіти тощо, забезпечувати просування архівних ресурсів, продуктів, послуг на інформаційному ринку. Провідною стратегією брендингу є розроблення ідентичності бренда, показником успішності якого виступає кількісне та якісне зростання цільової аудиторії. Для успішності брендингу архівній галузі доцільно вдатися до ряду управлінських, організаційних, кадрових, інших змін, орієнтуючись на довгострокові програми бренд-менеджменту.

Ключові слова: архівознавство; архівні субдисципліни; архівний бренд-менеджмент; бренд; ідентичність бренда; архів; архівіст; архівні інформаційні ресурси; архівні інформаційні продукти; архівні інформаційні послуги.

2021 року Україна як незалежна держава відзначить тридцятиріччя існування. Саме стільки ж новітня українська архівна наука переживає глибинні трансформаційні процеси, пов'язані з організаційними змінами самої системи архівних установ, оновленням нормативно-правового регулювання галузі, урізноманітненням напрямів, форм і змісту діяльності архівів, модернізацією технічного забезпечення й поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, підготовкою відповідних наукових кадрів чи фахівців на рівні вищої школи, необхідністю розв'язання інших нагальних проблем.

Варто згадати безперечні успіхи архівістів, що ілюструють факти, які вже стали хрестоматійними. Йдеться про перший архівний закон 1993 р., реорганізацію управління галуззю, децентралізацію архівної системи, заснування двох центральних державних архівів, інформатизацію архівної справи, реституційні заходи, відкриття першої галузевої науково-дослідної інституції, започаткування періодичних фахових видань і наукової спеціальності «Документознавство, архівознавство», вихід у світ серії навчальних видань з архівознавства тощо. За простим переліком фактів – величезна подвижницька діяльність архівістів, котрі реалізували численні організаційні, правові, наукові, освітні, видавничі проекти національного й міжнародного значення.

Без перебільшення, справжнім явищем стали захисти дисертацій представниками архівної спільноти – Г. Боряка, Ф. Винокурової,

Г. Волкотруб, Т. Ємельянової, Т. Клименко, І. Маги, І. Матяш, Л. Левченко, Н. Московченко, М. Палієнко, Н. Павловської, Ю. Прилепішевої, Н. Христової, В. Шандри, Л. Юдіної та інших фахівців, у центрі уваги котрих опинилися епістемологічні, наукові, культурні, політичні, правові, освітні конструкції архіву й особи в архівістиці¹.

¹ *Боряк Г. М.* Камеральна археографія і археографічна україніка: теорія та методика актуалізації архівної документальної спадщини: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Боряк Геннадій Володимирович; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1996. 43 с.; *Винокурова Ф. А.* Фонди Державного архіву Вінницької області як джерело з історії долі євреїв під час німецько-румунської окупації 1941–1944 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Винокурова Фаїна Аврамівна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2003. 19 с.; *Волкотруб Г. К.* Пилип Васильович Клименко (1887–1995): історик, джерелознавець, архівознавець: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Волкотруб Ганна Кирилівна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2005. 20 с.; *Ємельянова Т. О.* Аудіовізуальні документи в державних архівах України: організація доступу та використання інформації, що міститься в них (1930–2007 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02 / Ємельянова Тетяна Олександрівна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2010. 18 с.; *Клименко Т. А.* Розвиток архівної справи та Черкащині (1919–2000 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Клименко Тетяна Анатоліївна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2004. 20 с.; *Левченко Л. Л.* Розвиток архівної справи в США (кінець XVIII – початок XXI ст.): автореферат дис. ... д-ра іст. наук: 27.00.02 / Левченко Лариса Леонідівна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 37 с.; *Мага І. М.* Віктор Олександрович Романовський – історик та архівіст: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Мага Ірина Миколаївна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2003. 20 с.; *Матяш І. Б.* Архівна наука і освіта в Україні 1917-го – 1930-х років: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Матяш Ірина Борисівна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 40 с.; *Московченко Н. П.* Розвиток архівної справи в Україні (1919–1932 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Московченко Наталія Павлівна; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2003. 20 с.; *Павловська Н. П.* В. І. Веретенников як архівознавець та архівіст: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Павловська Надія Павлівна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2003. 19 с.; *Палієнко М. Г.* Архівні центри української еміграції в Європі у 1920-х – 1940-х рр. (створення, функціонування, доля документальних колекцій): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Палієнко Марина Геннадіївна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 31 с.; *Прилепішева Ю. А.* Археографічна діяльність архівних установ України (1946–1991): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Прилепішева Юлія Анатоліївна; НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2003. 19 с.; *Христова Н. М.* Науково-довідковий апарат архівів та рукописних під-

Продовж. див. на наст. стор. →

Узагальнюючи історіографічні спостереження з українського архівознавства, слід визнати формування упродовж останніх десятиріч особливого напрямку – *критичних архівних студій*, зосереджених на перегляді усталених наукових підходів, ідей, концепцій, теорій і практик відповідно до викликів часу. Це синхронізувалося з *потужним інтелектуальним рухом*, головна місія якого полягала в осмисленні й освоєнні зарубіжного досвіду, гармонізованого з вітчизняними традиціями, *утвердженням методологічного плюралізму, поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, модернізацією освітніх і навчальних програм* з архівістики та іншими явищами. Критичні архівні студії поступово звільняли теорію і практику архівної справи заідеологізованих норм і підходів, яких дотримувалися за часів Союзу РСР, а сама архівна система поволі позбавлялася політичних та інших стереотипів і розвивалася з урахуванням соціальних змін, інтересів громади.

Характерною рисою архівознавства стало зближення з інформатикою, менеджментом, соціальними комунікаціями, що, зрештою, звершується формуванням особливих субдисциплін, наприклад, *електронного архівознавства, електронного документознавства, архівного менеджменту*, започаткуванням наукової галузі знань «Документознавство, архівознавство» (у системі «Соціальних комунікацій»), відкриттям освітньої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Сучасне віддалення архівознавства від історичної науки є природним явищем, зумовленим диверсифікацією інформаційних контекстів побутування соціуму. Зауважимо також, що сприйняття архіву, архівного документа й архівної діяльності в інформаційному контексті було притаманно, приміром, поглядам російського радянського архівіста В. Автократова². Це відповідало тенденціям розвитку документознавства, архівознавства 1970-х років, сформованих під впливом інформаційної науки.

Урізноманітнення тематики архівних досліджень вважаємо своєрідною відповіддю на концептуалізацію ключових проблем науки й

розділів бібліотек України у 1920–1990 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Христова Наталія Миколаївна; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1999. 19 с.; Шандра В. С. Інститут генерал-губернаторства в Україні XIX – початку XX ст.: структура, функції, архіви канцелярій: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Шандра Валентина Степанівна; НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2002. 39 с.; Юдіна Л. М. Використання інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України: науково-методичні засади, напрями та форми (1993–2004): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.10 / Юдіна Лариса Миколаївна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2005. 20 с.

² Автократов В. Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения : монография. Москва, 2001. С. 256.

освіти, звільнених від однобічної заангажованості та насичених між-дисциплінарними запозиченнями і зв'язками. Особливо слід вказати на актуалізацію тем, пов'язаних зі створенням, обігом та архівуванням документів на цифровій основі, зокрема забезпеченні їх конфіденційності, доступу, захисту даних, авторського права, охорони інтелектуальної власності, зберігання і збереженості, користування тощо³. Захоплення впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в архівну справу, їх ефективності у *глобальній екосистемі архівної справи й діловодства*, вивчення можливостей електронних офісу, архіву, діловодства, моделювання метаданих, циркулювання цифрових документів і функціонування цифрових сховищ, збереження й зберігання цифрової спадщини та інші теми нерозривно пов'язані з фундаментальною теорією архівознавства й усталеними практиками з вибудовуванням перспектив.

Активно дослідники розробляють також проблематику архівного менеджменту, екстрапольовану на традиційні й електронні практики⁴. Науковці-педагоги студіюють питання архівної освіти в контексті представлення архівіста цифрової доби та трансформацій змісту спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»⁵. Окремо слід відзначити студії, присвячені вивченню різнопланового зарубіжного досвіду й можливостей практичної реалізації відповідних напрацювань у наших умовах, що надзвичайно важливо з огляду на євроінтеграцію та глобалізаційні процеси⁶.

³ *Ємельянова Т. О.* Аудіовізуальні колекції: оцифрування та доступ (на прикладі Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». Вип. 3. С. 33–35; *Калакура Я. С., Ковтаник Ю. С.* Архівний менеджмент в умовах електронного урядування // Архіви України. 2019. № 3. С. 18–57; *Приходько Л. Ф.* Збереження цифрової культурної спадщини – імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу) // Архіви України. 2019. № 2. С. 67–92 та ін.

⁴ *Калакура Я. С.* Менеджмент в архівній справі : навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. 240 с.; *Білуцак Т. М.* Менеджмент архівної діяльності : навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. 240 с.

⁵ *Бездрабко В.* Архівна освіта в Україні: стан і перспективи // Сумський історико-архівний журнал. 2018. Т. 31. С. 5–17; *Її ж.* Архівна освіта в Україні: традиції і тенденції // Український історичний журнал. 2017. № 3. С. 129–147; *Палієнко М.* Архівіст інформаційного суспільства: проблеми модернізації системи професійної освіти // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». 2016. Вип. 3. С. 57–62 та ін.

⁶ *Бездрабко В.* Ганс Гайнріх Боомс і теорія експертизи цінності документів // Сумський історико-архівний журнал. 2019. Т. 32. С. 5–12; *Її ж.* Теоретичні засади експертизи цінності документів: традиції і сучасні тренди (із зарубіжного досвіду) // Архіви України. 2019. № 4. С. 7–41; *Її ж.* Зарубіжний досвід архівації електронних документів // Сумська старовина. 2018. № 52.

Продовж. див. на наст. стор. →

Отже, українські архівісти віддають перевагу дослідженням теоретико-прикладних і науково-технологічних тем. Цей висновок підтверджує також тематика розробок Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД), яка так само переважно науково-прикладна, технологічна⁷. Це цілком вмотивовано політичними, економічними, культурними обставинами розвитку громадянського суспільства в Україні й відповідає потребам галузі.

Сьогодні архівістики породжує актуальність інших тем, на наш погляд, доволі багатих на дослідні сюжети. Розширення спектра міждисциплінарних студій здатне відкрити нові можливості для формування особливих наукових напрямів, шкіл, субдисциплін, які доповнять теорію і практики архівознавства, підтримавши тяглість традицій, збагачених модерними знахідками зарубіжних та вітчизняних колег (*див. рис. 1*).

Важливим та актуальним завданням для української архівістики залишається формування позитивного образу архіву як соціокомунікаційної установи й архівіста. Успішність реалізації іміджевої комунікації залежить від багатьох об'єктивних чинників та усвідомлення кожним із нас важливості архівної справи для суспільства, держави, загалом людства. Це детермінує освоєння ще одного дослідного напрямку – *архівного бренд-менеджменту*. Зупинимось на цьому докладніше.

Останніми десятиріччями завдяки старанням менеджерів галузі, загалом архівістів вдалося реалізувати низку організаційних, правових, освітніх, інших заходів, спрямованих на зміцнення в суспільстві авторитету архівів і фаху архівіста. Із-поміж таких назвемо запровадження

С. 80–90; *Її ж.* Зарубіжний архівний менеджмент в освітній системі: походження, зміст, перспективи // *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 246–266; *Смельянова Т. О.* Архівування аудіовізуальної спадщини у Великій Британії: історичні традиції та сучасна практика // *Архіви України*. 2021. № 1. С. 81–103; *Левченко Л. Л.* Архіви й архівна справа в Сполучених Штатах Америки: історія та організація. Миколаїв: Іліон, 2013. 1204 с.; *Її ж.* Досвід запровадження інститутів громадянського суспільства в архівній галузі США як шлях до вирішення проблем українських архівів // *Чверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього: зб. матеріалів III Американознавчої мультидисциплінарної конференції, Львів, 12–13 квітня 2016 р.* Львів, 2016. С. 404–414; *Приходько Л. Ф.* Питання експертизи цінності архівних документів: зарубіжний досвід на працях Х. Дженкінсона // *Архіви України*. 2013. Т. 21. С. 18–31; *Її ж.* Формування фондового принципу організації архівних документів у зарубіжному архівознавстві другої половини XIX ст. – початку XX ст. // *Архіви України*. 2014. № 1. С. 5–47 та ін.

⁷ Бюлетень Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Вип. 1 (31) / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства, Галуз. центр наук.-техн. інформації з архів. справи та документознавства; уклад.: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський, С. Л. Зворський. Київ, 2019. 290 с.

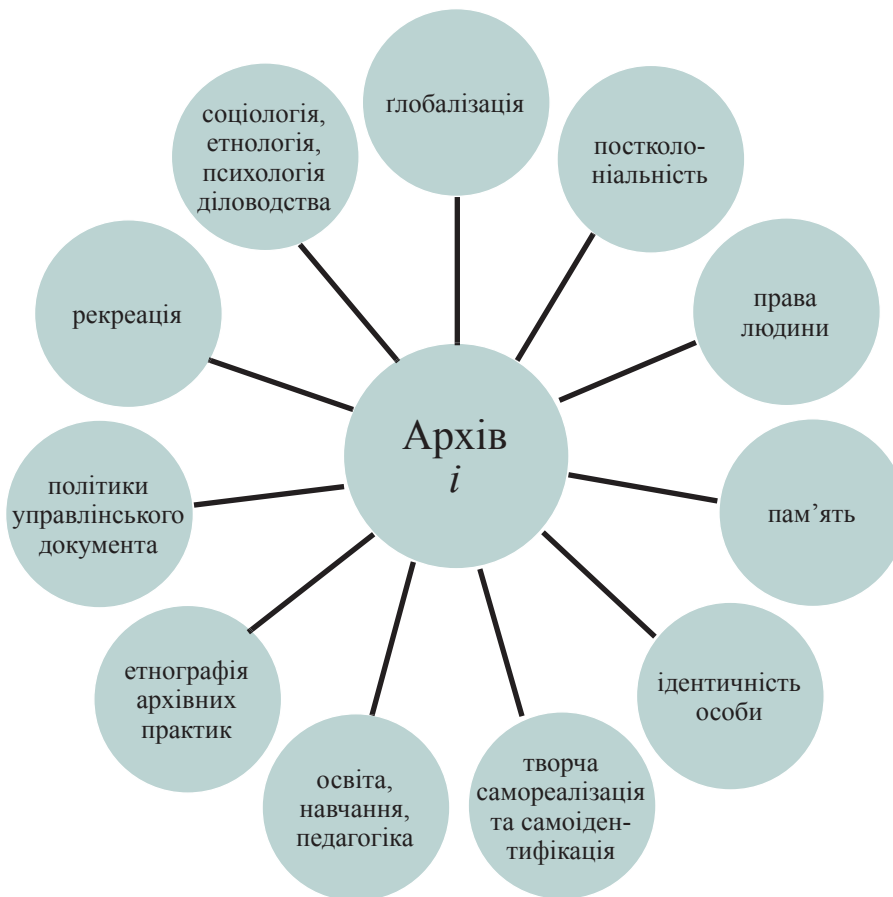

Рис. 1. Перспективні напрями архівознавства в межах гуманітаристики

професійного свята – Дня працівників архівних установ; будівництво та введення в експлуатацію нових архівних споруд, у т. ч. архівосховищ для центральних державних архівів (базовий цикл); надання окремим категоріям працівників архівів статусу державних службовців; заснування галузевої премії імені Василя Веретенникова; атестацію наукових кадрів для галузі на базі спеціалізованої вченої ради при УНДІАСД; зовнішню міжнародну професійну комунікацію; присудження державних почесних звань архівістам, галузеві відзнаки тощо.

Публічність, відкритість дій центрального органу виконавчої влади – Державної архівної служби України, архівів, трансльовані за допомогою не декоративних, а функційних, інформативних офіційних вебсайтів, акаунтів соціальних мереж, підвищують їхній рейтинг у суспільстві. Репрезентований ними контент знайомить із основними напрямами функціонування, впливаючи на поінформованість особи, соціуму зі станом архівної справи та діяльністю архівістів. Загалом зовнішня архівна комунікація значно збагатилася інтерактивними

сервісами, різними видами репрезентативної інформації, метою якої є нарощування обсягів інформаційних потоків і масивів зі змістовною довготривалою «поживою» для постійних відвідувачів, користувачів архівами чи тих, хто потенційно може стати такими.

Багаторічна успішна праця самих архівістів підтримує статус архівів як важливих соціальних інституцій. Однак для значної частини українського суспільства залишається багато відкритих питань, що зумовлено природою дещо консервативної корпоративної культури, стереотипно заниженою оцінкою значущості архівів, бібліотек, музеїв та архівної діяльності. На побутовому рівні пересічна особа сприймає архів як сховище документів із характерним «нафталіновим духом», а портрет його працівників уява змальовує людьми старшого віку, середньої зовнішності та в непоказному одязі. Як зауважив в одному з інтерв'ю У. Еко, несправедливе ставлення до культурних об'єктів є справжньою проблемою людства, яку можна подолати лише шляхом «народження» в голові думки про їх важливість⁸. Тож ідеться про методично сплановану, повсякчасну діяльність, спрямовану на культивування такої колективної позиції, яка сприйме й освоїть ідею значущості архівного мультиверсуму беззастережно.

Зусиль одних архівістів у здоланні негативних стереотипів недостатньо. Це має бути величезна спільна місія найширших верств громадянського суспільства, метою якої є збільшення аудиторії шанувальників архівів та професії архівіста в обопільних інтересах. Заодно слід зауважити на необхідності всебічної й комплексної державної підтримки. Першочергово йдеться про збільшення фінансування комплексних дій, спрямованих на забезпечення зберігання й збереження Національного архівного фонду (НАФ), а також поліпшення якості умов праці, підвищення заробітної плати працівникам архівних установ, розширення переліку соціальних гарантій на підставі специфічних умов праці та її суспільної значущості.

Відзначимо обмаль студій, де розглядається значення іміджевих інформації, комунікації для архівної справи та доводиться їх необхідність. Із-поміж таких назвемо праці В. Бездрабко, Н. Маковської, К. Климової⁹. Обговорення дослідниками шляхів, методів, принципів реалізації програми нарощування престижності архівів та плекання

⁸ Еко У., *Кар'єр Ж.-К.* Не сподівайтесь позбутися книжок. Львів: Видво Старого Лева, 2015. С. 26.

⁹ *Бездрабко В. В.* Як розповідати дітям про архіви і документи // *Архіви України.* 2019. № 1. С. 72–86; *Її ж.* Архів, архівіст, архівна культура: ідея, метафора, постання майбутнього образу // *Архіви України.* 2019. № 2. С. 42–46; *Климова К.* Валоризація архівів: генеза і зміст поняття // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань.* Вип. 10. Київ, 2017. С. 108–111; *Маковська Н. В.* Професійна архівна освіта в Україні: моделі, імідж, перспективи // *Архіви України.* 2002. № 1/3. С. 46–54.

успішності архівістів сприяє утвердженню їх нового образу у соціумі й, відповідно, розбудові самої галузі.

В ухваленій 2020 р. «Стратегії розвитку архівної справи до 2025 року» (далі – «Стратегія») одним із пріоритетних напрямів значиться формування та розвиток комунікативної політики, складовою якої є укорінення у суспільстві позитивного іміджу архівних установ і фаху архівіста¹⁰. Із-поміж технологій, покликаних розвивати імідж, культуру, комунікації та підвищувати статусність архівів і їхніх працівників, абсолютно слушно вказують на бренд-менеджмент.

Термін «*бренд-менеджмент*» (brand management) народжений у США в 1930-х роках. Водночас у великих компаніях з'явилися посади *бренд-менеджерів* (brandman), в обов'язки яких входило координувати й контролювати всі дії з просування бренда. Саме поняття «*бренд*» – полісемантичне та еволюціонує як явище впродовж усього «життєвого циклу»: від сукупності ідентифікаційних зовнішніх ознак до чітко впізнаної користувачами (споживачами) унікальної цінності пропозиції¹¹. Бренд як образ компанії чи продукту праці її співробітників, незалежно від його сутнісної якості (функційної, емпіричної або образної), є засобом керування, націленим на забезпечення престижності і привабливості продуцента. Основоположними елементами бренда є цінність, унікальність, суть та його зв'язок зі споживачем.

У бренд-менеджменті змодельовано різні варіанти розкриття сутності бренда, узалеженні від зовнішніх і внутрішніх політичних, економічних, соціальних, технологічних та інших обставин, умов, аудиторії користувачів і кінцевої мети його існування (модель Brand Identity Prism Ж.-Н. Капферера, модель Brand Identity System Д. Д. Аакера, модель 4D-Branding Т. Геда, модель К. Л. Келлера, модель BrandWorks, модель Brand Key та ін.).

З'ясовуючи значення терміна «бренд-менеджмент», фахівці, незважаючи на відсутність єдиного трактування, одностайні в тому, що це – вид управлінської діяльності організації, орієнтованої на довгостроковий розвиток бренда. Враховуючи термінологічні традиції, під «*бренд-менеджментом*» («*керуванням брендом*») розуміємо комплекс заходів, спрямованих на підтримку системи цінностей, що з наперед визначеною метою створюють неповторний образ інституції, персоналії, товару, продукту, послуги тощо, розрахованого на їх позитивне сприйняття цільовою аудиторією.

Основними принципами бренд-менеджменту фахівці називають: цінність бренда як нематеріального активу; міжфункційність бренда;

¹⁰ Стратегія розвитку архівної справи до 2025 року / Державна архівна служба України. URL: <https://cutt.ly/VnJSbp8> (дата звернення: 20.04.2021).

¹¹ Старов С. А. Бренд: поняття, сутність, еволюція // Вестник СПбГУ. Серия «Менеджмент». 2008. № 2. С. 37.

постійний моніторинг середовища його існування; формування та посилення лояльності у ставленні до бренда нейтральної чи неприхильної частини цільової аудиторії; розгляд усієї можливої сукупності брендів (у прив'язці до конкретної корпорації) як системної єдності¹².

На корпоративному рівні розрізняють такі види бренд-менеджменту: *стратегічний, оперативний та адміністративно-організаційний*¹³. Усі вони характеризуються різними масштабом, завданнями і комплексом інструментів, за допомогою яких їх реалізують. У випадку конкретної прикладної сфери – архівної – бренд-менеджмент доречно потрактувати як *сукупність заходів, що мають на меті підтримати систему цінностей, які формують у суспільстві особливий образ, статус архівіста й архіву як поліфункційної соціокомунікаційної інституції*. Вузловим моментом у такій системі цінностей є вигоди і блага, котрі може отримати той, хто звернеться до архіву або ж обере фах архівіста. Допускаємо також існування й реалізацію інших значень поняття як субдисципліни архівознавства, галузі знань чи науково-прикладного напрямку.

Дослідники виокремлюють три основних види вигод: функційні, емоційні та самовираження (або символічні)¹⁴. Екстраполюючи це положення на архівну справу, до функційних вигод належать ті, що їх потенційні користувачі можуть отримати від звернення до архіву, користування НАФ, і пов'язані з науковою, навчальною, просвітницькою, видавничою, журналістською, соціальною та іншими видами їхньої діяльності. Задоволення практичних потреб користувачів створює передумови для формування позитивного образу архіву і його працівників. Емоційні вигоди одержує особа, зреалізувавши власні амбіції, завдання, цілі, звернувшись до архіву, комунікуючи з архівістами, ідентифікуючи себе в «архівній системі координат» дослідником, педагогом, зберігачем колективної пам'яті, документальної спадщини людства, учасником культивування національної свідомості, державницької ідеї тощо. Вигоди самовираження пов'язані з особою та її конкретними діями – трансляцією переваг, здобутих над іншими представниками цільової аудиторії завдяки зверненню до архіву. Незважаючи на спорідненість емоційної вигоди та вигоди самовираження, відмінність між ними полягає в тому, що в першому випадку емоції є особистими, а у другому – викликаними особою в оточення, котре усвідомлює переваги над ними того, хто працює в архіві чи є його користувачем. І хоча інші дослідники розширюють перелік вигод, базовими здебільшого називають розглянуті тут. Тож вигоди є результатом застосування бренда його користувачем.

¹² Домнин В. Н., Старов С. А. Эволюция ключевых концепций бренд-менеджмента // Вестник СПбГУ. Серия «Менеджмент». 2017. № 16, 1. С. 10–11.

¹³ Там же.

¹⁴ Аакер Д. Создание сильных брендов. Москва, 2003. С. 129.

Точкою відліку процесу створення і розвитку бренда є його ідентичність. Під *ідентичністю бренда* розуміють уявлення про те, яким він повинен бути або до чого прагнути¹⁵. При величезній кількості варіантів тлумачень ідентичності бренда й наявних конструкцій його архітектури і змісту¹⁶, будемо послуговуватися тим із них, що найбільш адекватно відповідає представленню бренда установи, зокрема архівної.

Близькою до нашого бачення є концепція ідентичності бренда, що стала основою моделі Thompson Total Branding (J. Walter Thompson, Великобританія), складовими якої є: продукт; позиціонування; цільова аудиторія; індивідуальність бренда. Критично опрацьовуючи її, вважаємо доцільним і можливим замість останньої позиції (індивідуальності) запропонувати «унікальність бренда» як поняттєву категорію поза індивідуумним значенням.

Базис моделі становить *ціннісний об'єкт*, тобто те, чим є насправді бренд, а його *унікальність* репрезентовано як ідентифікацію, зумовлену призначенням та особливостями, тобто *позиціонуванням*. *Цільова аудиторія* представлена потенційними користувачами (споживачами) бренда. Саме вона є визначальною у виборі стратегії бренд-менеджменту, тобто виняткового набору заходів, спрямованих на створення та підтримку ефективного, позитивного, успішного образу архіву й архівіста у суспільстві. Переслідуючи цю мету, фахівці прагнуть «узгодити» асоціації, атрибути, цінності бренда з цільовою аудиторією, пропонуючи їй функційні, емоційні вигоди чи вигоди самовираження, самореалізації, корелюючи відповідно до очікувань потенційних користувачів інформації. Усунення різниці у сприйнятті спланованого образу й реального складає *смыслову сутність бренд-менеджменту*. Таку функцію якраз і покликано виконувати фахівці з брендингу, зв'язків із громадськістю, іміджології, що означає необхідність змін у штатному розписі типової архівної установи або розширення посадових обов'язків відповідальних осіб.

Ідентифікуючи реальний і спланований образ архіву, слід зважати на його модель. Якщо спланований образ створює стійку конкурентну перевагу у середовищі подібних, то такий бренд вважають успішним та ефективним. Складовими системи реалізації ідентичності бренда є ціннісна пропозиція, адаптація до цільової аудиторії, комунікація, забезпечення конкурентної переваги. Пропонована модель створення й розвитку ідентичності бренда, екстрапольована на архів як інституційну конструкцію з-поміж собі подібних та у системі інших установ,

¹⁵ Герасименко В. В., Очковская М. С. Бренд-менеджмент. Москва, 2016. С. 29.

¹⁶ Домнин В. Н. Идентичность бренда – ключевое понятие бренд-менеджмента // Бренд-менеджмент. 2009. № 5. С. 281.

складається з чотирьох частин: продукту (як результату діяльності), позиціонування, цільової аудиторії та унікальності.

Безперечно, найвища цінність архіву – це, передусім, *архівний документ*, загалом *архівні інформаційні ресурси*, *висококваліфікований професійний персонал* і пропоновані ним *продукти й послуги*. Це і має стати головним об'єктом брендингу.

Згідно із Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» архівним є «документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна»¹⁷. Архівний документ як символ, уособлення цінності, цілого спектра інших перспектив сприйняття звично і традиційно слугує презентантом ідеї ідентифікації. Для прикладу, відмітимо давність традиції ототожнення державності, права із конкретним документом-символом. Для Великобританії таким документом є Велика хартія вольностей, а для України – Акт проголошення незалежності України. Так само можна сказати й про інформаційні ресурси суспільства, які варто концептуалізувати як соціально значуще явище на підставі їхньої ролі в задоволенні інформаційних потреб споживачів, досягненні через користування ними вигод і благ. Під «*архівними інформаційними ресурсами*» розуміємо структуровану сукупність архівних документів (із первинною, вторинною інформацією), призначену для задоволення інформаційних потреб користувачів. Про це докладно писала А. Кисельова, склавши ґрунтовну характеристику архівним інформаційним ресурсам України у глобальній інформаційній мережі і визначивши перспективи їх оптимальної та ефективною презентації¹⁸. Слід зауважити, що сам Національний архівний фонд тлумачиться законом як складова української і світової культурної спадщини та *інформаційних ресурсів суспільства*, яка перебуває під охороною держави і призначена для задоволення інформаційних потреб суспільства і держави, реалізації прав та законних інтересів кожної людини¹⁹.

¹⁷ Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> (дата звернення: 01.05.2021)

¹⁸ Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.10 / Кисельова Алла Анатоліївна; Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2005. 19 с.

¹⁹ Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

Із архівними інформаційними ресурсами тісно пов'язано інше поняття – *архівний інформаційний продукт*. Академічний тлумачний словник української мови визначає продукт як витвір, наслідок, результат чого-небудь, предмет, вислід людської діяльності²⁰. За природою свого походження й формою існування архівний інформаційний продукт позиціонується з документом (даними), існування якого спричинено цільовим призначенням, пов'язаним із задоволенням інформаційних потреб користувачів. До архівних інформаційних продуктів належать: довідковий апарат (опис справ (документів), каталог, путівник, огляд, покажчик)²¹, видання (наукові, науково-популярні, науково-методичні, нормативні, навчальні та ін.), а також результати інформаційного забезпечення користувачів за їх запитом та в порядку ініціативного інформування. Основними видами документів, що готуються за запитом, є інформаційний лист, тематичні перелік, огляд, добірка копій документів, архівна довідка, архівна копія, архівний витяг²². Ці документи теж складають систему архівних інформаційних продуктів. Комплексно представити значення поняття «архівний інформаційний продукт» можна завдяки додатковим студіям, зокрема з класифікування, що дозволило б виявити його ознаки, властивості, зовнішні й внутрішні характеристики.

Стосовно визначення поняття «*архівні інформаційні послуги*» значимо відсутність тлумачення на рівні нормативно-правових актів. Однак ним активно користуються, що відображає, приміром, «Перелік платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів»²³ (далі – «Перелік»). Під «*архівними інформаційними послугами*» розуміємо дії, заходи, спрямовані на допомогу користувачам архівів з виявлення, упорядкування, описання, опрацювання, отримання необхідних документів (у т. ч. копій) чи інформації. Основними напрямками, за якими здійснюється надання архівних послуг є: науково-технічне опрацювання документів і справ юридичних осіб; надання методичної і практичної допомоги останнім із питань архівної справи та діловодства; забезпечення збереженості архівних документів; використання інформації архівних документів та надання інших інформаційних послуг²⁴.

²⁰ Словник української мови: академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/produkt> (дата звернення: 01.05.2021).

²¹ Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; упоряд.: Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова; за заг. ред. Н. М. Хрислової. Київ, 2013. С. 92–93.

²² Там само. С. 96–97.

²³ Перелік платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=639-98-%EF#Text> (дата звернення 02.05.2021).

²⁴ Там само.

Згідно з «Переліком» до архівних інформаційних послуг належать: виявлення інформації, виготовлення й переклад іноземною мовою другого примірника архівної довідки (копії, витягу) й укладення інформаційного листа-відповіді (у т. ч. і додаткових примірників) на прохання замовника на тематичні, персональні (біографічні, генеалогічні) і майнові запити користувачів; підготовка архівного огляду, путівника, методичного посібника, тематичного переліку архівних документів, покажчика будь-якого формату, виставки документів, кінолекторію, кіноперегляду, телепередачі, радіопередачі, тематичних добірок документів, альбомів фотокопій документів; складення інформаційних довідок про історію населених пунктів, підприємств, установ, організацій тощо; археографічне оформлення документів; переклад текстів архівних документів і друкованих видань, складених давніми та іноземними мовами, транскрипція палеографічних текстів; підготовка тематичних добірок документів для кіно-, відео-, фотозйомок за допомогою технічних засобів замовника у приміщенні архіву; виготовлення копій архівних документів (у т. ч. із фонду користування), друкованих видань і довідкового апарату до документів за допомогою технічних засобів архіву; перевірка правильності посилань в опублікованих архівних документах, монографіях, дисертаціях та встановлення ідентифікації текстів; підготовка плівкових носіїв інформації для копіювання та видачі для користування поза межами архіву тощо²⁵. До архівних інформаційних послуг належить також проведення екскурсій у приміщенні архіву (оглядових, тематичних, із показом документів)²⁶.

Головне призначення архівних інформаційних продуктів і послуг полягає в забезпеченні якісного архівного обслуговування, підтримці різних форм взаємодії з користувачами, розширенні цільової аудиторії. Тож їх перебування у фокусі уваги брендингу загалом доречно й необхідне.

Цінність бренда визначається не тільки матеріальними активами архівної установи. Для цього треба розуміти, чим живе людина та світ довкола, які панують у ньому соціальні, політичні настрої, економічна реальність, культурні, правові традиції тощо. Система цінностей, характерна для того чи іншого суспільства, впливає на ціннісні пріоритети конкретного індивіда. Саме вони детермінують погляди, настрої, думки, дії членів соціуму, спонукаючи чинити відповідно та мати певні інтереси, у т. ч. й архівні. В українському науковому просторі мають місце спорадичні розвідки із соціології архівної справи, психології

²⁵ Перелік платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=639-98-%EF#Text> (дата звернення: 02.05.2021).

²⁶ Там само.

користувача. Між тим притаманні їм об'єкти вивчення сприяють розкриттю психологічного, соціологічного образу користувача на тлі соціокультурних, економічних, політичних та інших процесів конкретної епохи, що важливо для успішної розбудови стратегії корпоративного бренд-менеджменту. До того ж особові картки (анкети) користувачів архіву є важливим емпіричним матеріалом для дослідження загальної аудиторії відвідувачів й можливостей її студіювання.

Отже, формуючи цінність бренда, слід чітко орієнтуватися на цільову аудиторію і прагнути встановити тісний зв'язок із нею. Тому для створення успішного бренда, забезпечення його ефективного «життєвого циклу» важливо враховувати особливості, властивості цільової аудиторії, загальну кон'юнктуру її зв'язків і залежностей від суспільної думки, зовнішнього світу, їх змінність. Фахівці акцентують увагу на тому, що висока конкурентоздатність бренда визначається внутрішніми імперативами – емоційним сприйняттям користувачів. Це впливає на комунікаційну стратегію бренд-менеджменту і спричинює концепцію залежності між сукупністю асоціацій, почуттів, емоцій особи та брендом.

Позиціонування архіву розглядаємо частиною його ідентифікації. Це, перш за все, функційне призначення та місце інституції у системі інформаційних установ, осердя національної пам'яті, органів державної влади та місцевого самоврядування, науково-дослідних габів тощо.

Основними каналами просування архівного бренда, на нашу думку, є сертифікація архівної установи загалом на відповідність стандартам серії ISO; веб-сайт із текстовим, аудіовізуальним контентом; галузеві періодичні, продовжувані видання у традиційному та мережевому форматах; реклама архіву й архівної професії в національних і зарубіжних мас-медіа; конференційна, конкурсна, екскурсійна, виставкова діяльність, науково-дослідні проекти, у т. ч. міжнародні; зв'язки архіву, архівістів із громадськістю; консалтингові, освітні послуги для викладачів закладів вищої освіти спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», здобувачів освіти, у т. ч. e-learning, індивідуальної освіти, самоосвіти.

Щоб продовжити руйнувати стереотипи, архівістам слід активніше користуватися сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, представляючи оригінальний контент у соціальних мережах, YouTube, через блоги, влоги в популярних інтернет-виданнях, розвиваючи власні вебсайти, використовуючи різні мультиплекси для широкої інформаційної кампанії на підтримку галузі та вдаючись до інших btl-акцій, продукт-плейсменту, проведення тематичних заходів тощо, аби плекати й культивувати альтернативну думку через представлення основних напрямів діяльності, досягнень, перспективних планів тощо.

Проведені емпіричні дослідження дозволяють представити результати компаративного аналізу активності архівних установ у соціальних мережах як одному із каналів поширення інформації про планування, стратегії, довгострокові програми, проекти розвитку, короточасні завдання і результати різнобічної діяльності, власні ресурси, інтереси в медійному просторі тощо.

Зауважмо на активізації українських архівних установ останнім часом у цьому напрямі, про що свідчить оновлення карт архівних вебсайтів, їх рубрикація, змістове наповнення і дописи у соціальних мережах, зокрема у Facebook, Instagram, Twitter, зростання кількості дописувачів і підписників. Наприклад, станом на 01.05.2019 р. центральні державні архіви, крім Центрального державного історичного архіву України, м. Львів та Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного, мали власні унікальні акаунти у статусі «група», «спільнота» переважно на одній із найбільших блогівих платформ – Facebook. Тоді ж було зафіксовано 7 449 підписників на їхні акаунти²⁷. Станом на 01.05.2021 р. загальна кількість підписників указаних архівних установ лише у Facebook склала 15 351 особу. В абсолютному кількісному обчисленні маємо зростання підписників майже вдвічі. Активізувалася діяльність архівів і в інших соціальних мережах, зокрема Instagram, кількісні показники активності якої посідають у рейтингу популярності друге місце (494 підписники, 92 підписки). Найменш представницькою є аудиторія користувачів Twitter (32 підписки, 16 читачів). YouTube канал мають Державна архівна служба України (Укрдержархів), Центральний державний архів зарубіжної україніки, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, Центральний державний електронний архів України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

Оновлений у 2019 р. офіційний веб-портал органу виконавчої влади – Державної архівної служби України, для розширення аудиторії користувачів існує у двох мовних режимах (український, англійський), з окремою версією для людей із порушенням зору, і представлений сторінками у Facebook, Instagram, Twitter, YouTube. Карту порталу укладено таким чином, щоб усебічно охопити та якнайповніше представити напрями роботи Укрдержархіву, своєчасно інформувати архівну громаду про новини, події, залучати до обговорення проектів нормативно-правових документів, призначених для врегулювання нагальних проблем галузі тощо. Важливою особливістю веб-порталу є можливість зворотного зв'язку з користувачами, що дозволяє конструктивно підтримувати діалог, залучаючи їх до кола кореспондентів. Додатково новини поширюють на приватних сторінках у соціальних мережах

²⁷ Бездрабко В. В. Архів, архівіст, архівна культура... С. 42–46.

працівники архівних установ, їх користувачі, заклади вищої освіти, задіяні в підготовці кадрів для архівної галузі, студентство, колеги суміжних сфер – бібліотечні, музейні працівники та ін. Відповідно, слід визначитися з політикою відносно «позаштатних» заходів та застосовувати тактику заохочення, аби не втратити додатковий ресурс для промоції архівної справи.

Зважаючи на це, можна запропонувати окремі заходи для управління брендом і просування архівних продуктів, послуг на інформаційному ринку завдяки популяризації архівної справи через соціальні мережі. Ідеться передусім про моніторинг за такими критеріями: кількість відвідувачів сайту (чи порталу, сторінки, каналу); пошукові фрази; операційні системи гаджетів користувачів; глибина і тривалість роботи (чи перебування) на сторінці або сайті; кількість відмов та ін. дії. Така інформація сприятиме формуванню масиву актуальної інформації будь-якого значення, розкриттю сфери зацікавлення користувачів і спонукатиме до розширення й урізноманітнення заходів, спрямованих на задоволення потреб цільової аудиторії та підвищення іміджу установи. Варто брати до уваги також коментарі та постійно відстежувати їх за допомогою менеджерів веб-контенту й чат-ботів. Ремарки до конкурентних чи партнерських постів за умови посилання на сайт (портал, сторінку, канал) привертають увагу аудиторії і нарощують кількість перехресних посилань, збільшуючи присутність актуальної для архівів інформації у веб-просторі.

Також можна вказати на інші дієві заходи для просування бренду архіву. Досвід зарубіжних архівних установ демонструє успішність застосування технологій контент-маркетингу і ко-маркетингу, націлених на розширення аудиторії користувачів соціальних мереж, а також ефективно розповсюдження інформації про архівні інформаційні ресурси, продукти, послуги.

Отже, застосування комунікацій для зміцнення взаємин між брендом і його користувачами формує попит на архівні інформаційні послуги, продукти, ресурси, загалом архіву. Розроблення корпоративного іміджу, розвиток відповідної культури й пропагування виняткової значущості архівної справи для суспільства, держави – цілеспрямована діяльність самих архівістів і завдання галузевого бренд-менеджменту.

Потенційні користувачі, котрим адресовано архівні інформаційні продукти, послуги, гарантовано доступ до НАФ, складають цільову аудиторію. Основний ресурс (ядро) формування політики стосовно цільової аудиторії – це архівні працівники. Саме вони в першу чергу мають розуміти стратегію розвитку галузі, траєкторію руху і найближчі перспективи, а їхні інтелектуальний потенціал та фізичні зусилля є надважливою інвестицією в розвиток архівної справи. Тому, як зазначалося вище, неабияке значення мають питання заробітної плати,

соціальних гарантій працівникам архівних установ, збереження статусу державних службовців для певної категорії фахівців та інші заходи, що сприятимуть утвердженню їхнього престижу в суспільстві та особистій сатисфакції.

Бренд-менеджмент зазвичай сприймають як систему заходів із зовнішнім вектором спрямування, орієнтованих на користувача. Однак застосування його на рівні установи має непересічне значення для корпоративних культури, комунікації, кадрової політики, ділового та психологічного мікроклімату організації²⁸. Цілком слушно спеціалісти зауважують на тому, що потужний внутрішній бренд спричинює гнучкість і ситуативну адаптивність при прийнятті управлінських рішень, посилює позитивну мотивацію, інноваційні форми корпоративних поведінки й ідентифікації, підтримує заходи, спрямовані на досягнення стратегічних цілей і місії установи, реалізацію нею філософії існування²⁹. Вагоме значення для корпоративного бренд-менеджменту має внутрішня комунікація між працівниками організації, яка уможливує формування його колективних ціннісно-символічних категорій – спільної творчості, співпраці. Водночас реалізація індивідуальних життєвих планів кожного працівника установи, його професійне зростання, відчуття захисту й безпеки визначають успішність самої організації.

У цьому руслі важливо зауважити на необхідності впровадження архівами технологій HR-брендингу, що втілюють у життя внутрішню бренд-білдингову політику, основою якої є пріоритетність людських ресурсів як стратегічного потенціалу установи. Залучення до галузі кращих фахівців також сприятиме формуванню престижності архіву. Стейкхолдери є тією рушійною силою, що уможливує реалізацію нею функцій, у т. ч. створення позитивного образу архіву й архівіста.

За сферою професійної зайнятості до цільової аудиторії належать також науковці-дослідники, педагоги, видавці, журналісти, студентство (слухачі), держслужбовці й т. д. Цільову аудиторію можна класифікувати також і за іншими критеріями (демографічні, соціальні, гендерні тощо). Однак доречним є характерне для бренд-менеджменту сприйняття цільової аудиторії за ставленням до архівів та архівістів: прихильне, нейтральне, негативне. У першому випадку залишається підтримувати здобутий авторитет і нарощувати його, а от у двох інших доцільно вдатися до комплексу цілеспрямованих заходів, що передбачали б не лише

²⁸ Бикметов Е. Ю., Яппарова Д. И. Теоретические основы и методика корпоративного бренд-менеджмента // Человек, общество и культура в XXI веке: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 31 октября 2017 г.: в 5 ч. / под общ. ред. Е. П. Ткачевой. Белгород: ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2017. Ч. II. С. 21.

²⁹ Там же.

потужні інформаційну кампанію, маркетингові комунікації на підтримку архівів та архівістів, але й доведення через конкретні приклади їх значущості. Причому вважаємо, що вікового обмеження для цільової аудиторії існувати не може. Тому прищеплення та культивування авторитету архіву й архівного фаху мають починатися якомога раніше через екскурсійні, виставкові, освітні, інші проекти, що сприяють формуванню позитивного образу установи та професії³⁰.

Напрацьовано безліч методик для вивчення цільової аудиторії, які орієнтуються на якісні та кількісні характеристики. Із-поміж таких нестабільною категорією називають мрії, сподівання, цінності, пріоритети, потреби, емоційні прагнення представників цільової аудиторії, що залежать від рівня розвиненості суспільства, науково-технічного прогресу, політичної, економічної ситуації у країні, постійного оновлення ринку пропозицій архівних послуг, продуктів тощо. Саме це спонукає фахівців напрацьовувати концептуалізований алгоритм поведінки архівних установ задля підтримки власного авторитету та постійно вдаватися до брендингу зі стійкими перспективами їх розвитку.

Чільне місце в галузевому бренд-менеджменті може зайняти Спілка архівістів України, яка, використовуючи наявний потенціал і з огляду на основне своє призначення – всебічне сприяння розвитку архівної справи, науки, освіти та забезпечення реалізації права користувачів на якісне обслуговування і послуги, здатна підтримати галузевий брендинг. Тема архівного бренд-менеджменту так само може стати прикладною розробкою УНДІАСД.

Характерні властивості бренда формують унікальність як найвищу його сутність. Багатогранність архіву як явища дозволяє репрезентувати його унікальність як установи й символу. Важливе значення мають візуальні ідентифікатори бренда як установи. До таких, згідно з класифікацією С. Старова, належать: логотип (зображувальний, текстовий, комбінований); брендбук (опис усіх елементів фірмового стилю, який зчитується завдяки упізнаванню кольору, шрифту, бланкам, конвертам, сайту, розробленому у стилі установи, візитки тощо); конкретна особа (чи персоналія), котра стійко асоціюється з брендом; відоме впізнаване місце розташування установи тощо³¹. Крім зовнішньої унікальності бренда, особливу увагу варто звернути на його внутрішню частину, тобто зміст. Архів як символ стабільності, надійності, інноваційної гнучкості, науково-дослідний осередок генерує сталі емпіричні враження гарантованого задоволення інформаційних потреб, довіри до установи, галузі загалом, сприяє емоційним, творчим, сенсорним зв'язкам користувачів із нею. Можливий також інший новаційний брендинг – архів як

³⁰ *Бездрабко В. В.* Як розповідати дітям про архіви... С. 72–86.

³¹ *Старов С. А.* Управление брендами : учебник. 2-е изд., испр. Санкт-Петербург: Изд-во «Высшая школа менеджмента», 2010. С. 288.

стиль життя. І тоді є сенс говорити про релевантну цінність пропозиції користувачам архіву, брендинг архівної культури.

Отже, за своїм функційним призначенням архівний бренд-менеджмент покликаний формувати й підтримувати позитивний імідж архіву як установи та фаху архівіста, спираючись на систему заходів корпоративного змісту й потужну зовнішню інформаційну політику, спрямовану на розвиток конкурентного середовища з-поміж установ сфери культури, науки, освіти тощо, забезпечувати просування архівних ресурсів, продуктів, послуг на інформаційному ринку, переконуючи в їх ціннісних перевагах, а отже, й вигодах для користувачів. Провідною стратегією брендингу є розроблення ідентичності бренда, показником успішності якого виступає кількісне та якісне зростання цільової аудиторії. Архівній галузі для успішності брендингу доцільно вдатися до ряду управлінських, організаційних, кадрових, інших змін, орієнтованих на довгострокові програми бренд-менеджменту.

Ключовими фігурами створення бренд-культури в архіві мають стати топ-менеджери (бренд-менеджери), котрі покликані підтримувати думку кожного працівника в особливій суспільній значущості його фаху, діяльності, а також розробляти і поширювати в зовнішньому до архіву середовищі інформацію стосовно унікальності й цінності архіву як бренда, його можливостей як системи, установи в умовах розвитку глобалізованого інформаційного простору, викликів, пов'язаних зі збереженням світової документальної спадщини людства. Пріоритетними каналами комунікації залишаються традиційні й мережеві видання, месенджери, мобільні застосунки на платформах Android, iOS, вебсайти, соціальні мережі, виставкова, екскурсійна, наукова, освітня, соціальна діяльність.

Основними напрямками подальших досліджень архівного бренд-менеджменту можуть стати: розроблення комплексної системи заходів, спрямованих на нарощування іміджевого потенціалу архівів; побудова оптимальної моделі архівного брендингу та методики практичної реалізації її змісту; використання сучасних технологій (big data, data mining, text mining, комаркетинг, контент-маркетинг та ін.) для підготовки архівних брендів (суббрендів, або портфеля брендів), орієнтованих на організаційні, виробничі, економічні, науково-дослідні, комунікаційні та інші потреби сучасних архівів, і визначення їх специфіки.

Запорукою успішного бренд-менеджменту є також державна політика в архівній галузі. Без належного ставлення до архівів, а заодно і до працівників архівних установ із боку держави, громадянського суспільства, масштабного культивування їх значущості, що має віддзеркалювати не тільки моральна, але й потужна фінансова підтримка, реалізувати порушені завдання буде складно.

REFERENCES

1. Aaker, D. (2003). *Sozdanie silnyh brendov* [Creating strong brands]. Moskva. [in Russian].
2. Avtokratov, V. N. (2001). *Teoreticheskie problemy otechestvennogo arkhivovedeniya* [Theoretical problems of national archival science]. Moskva. [in Russian].
3. Bezdrabko, V. V. (2018). Arkhivna osvita v Ukraini: stan i perspektyvy [Archival education in Ukraine: condition and prospects]. *Sumsky istoriko-arkhivny zhurnal*, 31, 5–17. [in Ukrainian].
4. Bezdrabko, V. V. (2019). Yak rozpovidaty ditiam pro arkhivy i dokumenty [How to tell children about archives and documents]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 72–86. [in Ukrainian].
5. Bezdrabko, V. V. (2019). Hans Hainrikh Booms i teoriia ekspertyzy tsinnosti dokumentiv [Hans Heinrich Booms and the theory on the examination of documents' value]. *Sumskyi istoriko-arkhivnyi zhurnal*, 32, 5–12. [in Ukrainian].
6. Bezdrabko, V. V. (2019). Arkhiv, arkhivist, arkhivna kultura: ideia, metafora, postannia maibutnoho obrazu [Archives, archivist, archival culture: idea, metaphor, establishment of the future image]. *Arkhivy Ukrainy*, 2, 42–46. [in Ukrainian].
7. Bezdrabko, V. V. (2017). Arkhivna osvita v Ukraini: tradytsii i tendentsii [Archival education in Ukraine: traditions and trends]. *Ukrainskyi istorychny zhurnal*, 3, 129–147. [in Ukrainian].
8. Bezdrabko, V. V. (2018). Zarubizhny dosvid arkhivatsii elektronnykh dokumentiv [Foreign experience in archiving electronic documents]. *Sumska starovyna*, 52, 80–90. [in Ukrainian].
9. Bezdrabko, V. V. (2017). Zarubizhny arkhivny menedzhment v osvitnii systemi: pokhodzhennia, zmist, perspektyvy [Foreign archival management in the educational system: origin, content, prospects]. *Arkhivy Ukrainy*, 5/6, 246–266. [in Ukrainian].
10. Bezdrabko, V. V. (2019). Teoretychni zasady ekspertyzy tsinnosti dokumentiv: tradytsii i suchasni trendy (iz zarubizhnogo dosvidu) [Theoretical principles on the examination of documents' value: traditions and modern trends (based on international experience)]. *Arkhivy Ukrainy*, 4, 7–41. [in Ukrainian].
11. Bikmetov, E. Yu. & Yapparova, D. I. (2017). Teoreticheskiye osnovy i metodika korporativnogo brend-menedzhmenta [Theoretical foundations and methods of corporate brand management]. In *Chelovek, obshestvo i kultura v XXI veke* [An individual, society, and culture in the 21st century] (II, pp. 20–25). Belgorod [in Russian].
12. Bilushchak, T. M. (2017). *Menedzhment arkhivnoi diialnosti* [Management of archival activity]. Lviv: Vydavnytstvo Politekhniky. [in Ukrainian].
13. Boriak, H. V. (1996). Kameralna arkheohrafiia i arkheohrafichna ukrainika: teoriia ta metodyka aktualizatsii arkhivnoi dokumentalnoi spadshchyny [Cameral archaeography and archaeological Ucrainica: theory and methods of archival documentary heritage actualization] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Maistrenko, A. A., Romanovsky, R. V. & Zvorsky, S. L. (Comps.) (2019). *Biuleten Haluzevoho tsentru naukovo-tekhnichnoi informatsii z arkhivnoi spravy ta*

dokumentoznavstva [Bulletin of the Departmental Centre of Scientific and Technical Information on Archival Affairs and Documentation Science]. Kyiv. [in Ukrainian].

15. Vynokurova, F. A. (2003). Fondy derzhavnoho arkhivu Vinnytskoi oblasti yak dzherelo z istorii doli yevreiv pid chas nimetsko-rumunskoi okupatsii 1941–1944 rr. [Fonds of the Vinnytsia Region State Archives as a source on the history of Jews' fate during the German-Romanian occupation of 1941–1944] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

16. Volkotrub, H. K. (2005). Pylyp Vasylovych Klymenko (1887–1995): istoryk, dzhereloznavets, arkhivoznavets [Pylyp Vasylovych Klymenko (1887–1995): historian, source-study expert, archivist] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

17. Gerasimenko, V. V. & Ochkovskaya, M. S. (2016). *Brend-menedzhment* [Brand management]. Moskva. [in Russian].

18. Domnin, V. N. (2009). Identichnost brenda – klyuchevoe ponyatie brend-menedzhmenta [Brand identity as a key concept for brand management]. *Brend-menedzhment*, 5, 266–282. [in Russian].

19. Domnin, V. N. & Starov, S. A. (2017). Evolyuciya klyuchevykh koncepciy brend-menedzhmenta [Evolution of key concepts of brand management]. *Vestnik SPbGU. Seriya Menedzhment*, 16(1), 5–32. [in Russian].

20. Eko, U. & Karier, Zh.-K. (2015). Ne spodivaitesia pozbutysia knyzhok [Do not expect to get rid of books]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian].

21. Yemelianova, T. O. (2021). Arkhivuvannia audiovizualnoi spadshchyny u Velykii Brytanii: istorychni tradytsii ta suchasna praktyka [Archiving audiovisual heritage in Great Britain: historical traditions and contemporary practice]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 81–103. [in Ukrainian].

22. Yemelianova, T. O. (2010). Audiovizualni dokumenty v derzhavnykh arkhivakh Ukrainy: orhanizatsiia dostupu ta vykorystannia informatsii, shcho mistytsia v nykh (1930–2007 rr.) [Audiovisual documents in the state archives of Ukraine: organizing access to information, represented in these documents (1930–2007)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

23. Yemelianova, T. O. (2016). Audiovizualni kolektsii: otsyfruvannia ta dostup (na prykladi Tsentralnoho derzhavnoho kinofotofonoarkhivu Ukrainy imeni H. S. Pshenychnoho) [Audiovisual collections: digitalization and access (on the example of H.S. Pshenychny Central State Cinema, Photo and Phono Archives of Ukraine)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Istoriiia*, 3, 33–35. [in Ukrainian].

24. Pro Natsionalny arkhivny fond ta arkhivni ustanovy: Zakon Ukrainy vid 24 hrudnia 1993 r. № 3814-XII (zi zminamy) [«On the National Archival Fond and archival institutions»: the Law of Ukraine dated 24 December 1993 № 3814-XII (with amendments)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> [in Ukrainian].

25. Kalakura, Ya. S. (2018). *Menedzhment v arkhivnii spravi* [Management in archival affairs]. Kyiv: VPTs «Kyivsky universytet». [in Ukrainian].

26. Kalakura, Ya. S. & Kovtaniuk, Yu. S. (2019). Arkhivny menedzhment v umovakh elektronnoho uriaduvannia [Archival management in terms of e-governance] *Arkhivy Ukrainy*, 3, 18–57. [in Ukrainian].

27. Kyselova, A. A. (2005). Arkhivni resursy Ukrainy v hlobalnii informatsiinii merezhi: vydy, dostup, perspektyvy [Archival resources of Ukraine in the global

information network: types, access, prospects] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

28. Klymenko, T. A. (2004). Rozvytok arkhivnoi spravy na Cherkashchyni (1919–2000 rr.) [The development of archival affairs in Cherkasy region (1919–2000)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

29. Klymova, K. (2017). Valoryzatsiia arkhiviv: heneza i zmist poniattia [Valorisation of archives: genesis and essence of the concept] In *Terminolohiia dokumentoznavstva ta sumizhnykh haluzei znan* [The terminology of documentation science and related knowledge branches] (Vol. 10, pp. 108–111). Kyiv. [in Ukrainian].

30. Levchenko, L. L. (2013). *Arkhivy i arkhivna sprava v Spoluchenykh Shtatakakh Ameryky: istoriia ta orhanizatsiia* [Archives and archival affairs in the United States of America: history and organization]. Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].

31. Levchenko, L. L. (2016). Dosvid zaprovadzhennia instytutiv hromadianskoho suspilstva v arkhivnii haluzi SShA yak shliakh do vyrishennia problem ukrainskykh arkhiviv [The experience of introducing civil society institutions in the US archives as a way to solve the problems of Ukrainian archives]. In *Chvert stolittia ukrainsko-amerykanskoi druzhby: dosvid hidny maibutnoho* [Quarter-century of Ukrainian-American friendship: experience for the dignified future]. Lviv. [in Ukrainian].

32. Levchenko, L. L. (2014). Rozvytok arkhivnoi spravy v SShA (kinets XVIII – pochatok XXI st.) [Development of archival business in the USA (the end of the 18th – the beginning of the 21st century):] (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

33. Maha, I. M. (2003). Viktor Oleksandrovykh Romanovsky – istoryk ta archivist [Viktor Oleksandrovykh Romanovsky, a historian and archivist] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

34. Makovska, N. V. (2002). Profesiina arkhivna osvita v Ukraini: modeli, imidzh, perspektyvy [Professional archival education in Ukraine: models, public image, prospects]. *Arkhivy Ukrainy*, 1/3, 46–54. [in Ukrainian].

35. Matiash, I. B. (2001). Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1917-ho – 1930-kh rokiv [Archival science and education in Ukraine from 1917 to the 1930s] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

36. Moskovchenko, N. P. (2003). Rozvytok arkhivnoi spravy v Ukraini (1919–1932 rr.) [The development of archival affairs in Ukraine (1919–1932)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

37. Pavlovska, N. P. (2003). V.I. Veretennykov yak arkhivoznavets ta archivist [V. I. Veretennykov as an archival science expert and archivist] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

38. Paliienko, M. (2016). Arkhivist informatiinoho suspilstva: problemy modernizatsii systemy profesiinnoi osvity [Informational society archivist: problems of modernization of the vocational education system]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Istorii*, 3, 57–62. [in Ukrainian].

39. Paliienko, M. H. (2009). Arkhivni tsentry ukrainskoi emihratsii in Yevropi u 1920-kh – 1940-kh rr. (stvorenna, funktsionuvannia, dolia dokumentalnykh kolektsii) [Archival centers of the Ukrainian emigration in Europe in the 1920s – 1940s (creation, operation, fate of documentary collections)] (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

40. Perelik platnykh posluh, yaki mozhut nadavatysia arkhivnymy ustanovamy, shcho utrymuiutsia za rakhunok biudzhetnykh koshtiv [List of paid services that can be provided by archival institutions, maintained at the expense of budget funds]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=639-98-%EF#Text> [in Ukrainian].
41. *Pravyla roboty arkhivnykh ustanov Ukrainy* [Workplace policies of archival institutions] (2013). Kyiv. [in Ukrainian].
42. Prylepisheva, Yu. A. (2003). Arkheohrafichna diialnist arkhivnykh ustanov Ukrainy (1946–1991) [Archaeographic activity of archival institutions of Ukraine (1946–1991)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].
43. Prykhodko, L. F. (2019). Zberezhennia tsyfrovoi kulturnoi spadshchyny – imperatyv XXI stolittia (za dokumentamy YuNESKO i Yevropeiskoho Soiuzu) [Preservation of digital cultural heritage as the 21st-century imperative (according to UNESCO and European Union documents)]. *Arkhivy Ukrainy*, 2, 67–92. [in Ukrainian].
44. Prykhodko, L. F. (2013). Pytannia ekspertyzy tsinnosti arkhivnykh dokumentiv: zarubizhny dosvid na pratsiakh H. Dzenkinsona [The issue of examination on the value of archival documents: foreign experience in H. Jenkinson's works]. *Arkhivy Ukrainy*, 21, 18–31. [in Ukrainian].
45. Prykhodko, L. F. (2014). Formuvannia fondovoho pryntsypu orhanizatsii arkhivnykh dokumentiv u zarubizhnomu arkhivoznavstvi druhoi polovyny XIX st. – pochatku XX st. [The formation of the fond principle of archival documents' organization within the framework of foreign archival science in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 5–47. [in Ukrainian].
46. Slovnnyk ukrainskoi movy: akademichny tлумachny slovnnyk [Dictionary of the Ukrainian language: academic definition dictionary]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/produkt> [in Ukrainian].
47. Starov, S. A. (2010). *Upravlenie brendami* [Brand management] (2nd ed.). Sankt-Peterburg: Izdatelstvo «Vysshaya shkola menedzhmenta». [in Russian].
48. Starov, S. A. (2008). Brend: ponyatie, sushnost, evolyuciya [Brand: notion, essence, evolution]. *Vestnik SpbGU, Menedzhment*, 2(37), 3–39. [in Russian].
49. Stratehiia rozvytku arkhivnoi spravy do 2025 roku [Strategy for the development of archival affairs until 2025]. Retrieved from: <https://cutt.ly/VnJSbp8> [in Ukrainian].
50. Khrystova, N. M. (1999). Naukovo-dovidkovy aparat arkhiviv ta rukopysnykh pidrozdiliv bibliotek Ukrainy u 1920–1990 rr. [Scientific and reference tool for archives and manuscript subdivisions of Ukrainian libraries in 1920–1990] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].
51. Shandra, V. S. (2002). Instytut heneral-hubernatorstva v Ukraini XIX – pochatku XX st.: struktura, funktsii, arkhivy kantseliarii [Phenomenon of the General-Governorate in Ukraine in the 19th – early 20th centuries: structure, functions, chancery archives] (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].
52. Yudina, L. M. (2005). Vykorystannia informatsiinykh resursiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu Ukrainy: naukovo-metodychni zasady, napriamy ta formy (1993–2004) [The use of information resources of the National Archival Fond of Ukraine: scientific and methodological principles, directions and forms (1993–2004)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

Valentyna Bezdrabko

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Document Science,
Information and Analytical Activities,
Kyiv National University of Culture and Arts;
Senior Researcher
Department of Archival Science,
Ukrainian Research Institute
of Archival Affairs and Records Management
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Viacheslav Hryhoriev

Leading Scientific Editor,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4398-820X>

ARCHIVAL BRAND MANAGEMENT: THEORETICAL FUNDAMENTALS AND PROSPECTS

Abstract. The purpose of the article is to explore the content, main directions, tasks, prospects of archival brand management in Ukraine. **The research methodology** is based on a system of modern basic scientific approaches of interdisciplinary, sociocommunication, system content and a set of general scientific methods, including methods of deduction, induction, modeling, abstraction, structural-system analysis, comparative studies, etc. The general tendencies of development of archival science of modern Ukraine are investigated, the evolution of science from critical archival studies to the newest interdisciplinary searches, one of which is archival brand management is pointed out. At the same time, genetic, comparative, generalizing methods, as well as structural-systemic methods were used. The object-subject sphere of research led to the application of the socio-communication method, which made it possible to present the archive as a complex information system. **The scientific novelty** of the research lies in the actualization of the newest direction – archival brand management, as a fact of objective necessity and importance for the development of archival business. The content of the basic terms and concepts of archival brand management is determined, its expediency is substantiated, and the models of brand identity for corporate brand management, the basic directions, tasks, prospects are offered. **Conclusions.** Talking about archival field as a specific area of application, one should consider brand management as a set of measures aimed at maintaining a system of values which form, in society, a distinctive image and status of an archivist and of an archive as a multifunctional and socio-communicational institution. According to its functional purpose, archival brand management is designed to form and maintain a positive image of the archive as an institution and profession of archivist, based on a system of corporate content and a strong foreign information policy aimed at developing a

competitive environment between institutions of culture, science, education, etc. to ensure the promotion of archival resources, products, services in the information market. The leading branding strategy is to develop a brand identity, the success of which is the quantitative and qualitative growth of the target audience. For the success of branding in the archival industry, it is advisable to resort to a number of managerial, organizational, personnel, and other changes, focusing on long-term brand management programs.

Key words: archival science; archival subdisciplines; archival brand management; brand; brand identity; archive; archivist; archival information resources; archival information products; archival information services.

DOI 10.47315/archives2021.327.033

УДК 930.25:342.7](477)

Людмила Дідух

кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу технологічного забезпечення
архівної справи,
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>

Наталія Залеток

кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу архівознавства,
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5319-3876>

РОЗГЛЯД ДЕРЖАВНИМИ АРХІВАМИ УКРАЇНИ ЗАПИТІВ НА ДОСТУП ДО ДОКУМЕНТІВ, ЩО МІСТЯТЬ ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ: ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ

Анотація. **Мета роботи** – викласти і обґрунтувати пропозиції для удосконалення процедури розгляду запитів на доступ до архівних документів, що містять персональні дані, базуючись на чинному законодавстві України. Пропозиції можуть бути корисними у практичній діяльності державних архівів України. **Методологія дослідження:** використано загальні логічні методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії, порівняння і узагальнення, за допомогою яких було з'ясовано форми та підстави організації доступу до документів, що містять персональні дані. Під час аналізу нормативно-правової бази було застосовано метод інтерпретації (тлумачення), спрямований на з'ясування змісту норми права з метою правильного її застосування. **Наукова новизна.** Дослідження, спрямоване на випрацювання практичних порад та алгоритмів, покликаних спростити і прискорити виконання запитів на доступ до архівних документів, що містять персональні дані, проводиться вперше. Результат дослідження може бути використаний у практичній діяльності державних архівів України. **Висновки.** Під час проведеного у 2020 р. фахівцями Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства дослідження практичного досвіду державних архівів щодо організації доступу до документів, що містять персональні дані, та їх використання, було зафіксовано труднощі у цій сфері та необхідність підвищення обізнаності архівістів із вітчизняним законодавством. У статті представлено основні законодавчі норми, на які мають спиратися державні архіви під час

виконання запитів на доступ до архівних документів, що містять персональні дані. Запропоновано для прискорення опрацювання запитів на доступ до документів, що містять персональні дані, запровадити спеціальний додаток до заяви користувача та використовувати розроблений авторами примірний алгоритм дій.

Ключові слова: архівний документ; персональні дані; конфіденційність; доступ до інформації; примірний алгоритм дій.

У 2020 р. наукові працівники Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства провели дослідження досвіду державних архівів щодо надання доступу до документів, що містять персональні дані, та їх використання, у результаті якого виявлено труднощі з організацією доступу до таких документів. Пов'язано це з комплексом причин: відсутність спеціального законодавства і необхідність пошуку підстав для задоволення або відхилення запиту на таку інформацію в різних нормативно-правових актах; недостатнє матеріально-технічне забезпечення архівів, яке унеможливує знеособлення персональних даних у документах тощо. Також було встановлено необхідність підвищення обізнаності працівників архівів із чинним законодавством у сфері захисту персональних даних та розроблення і представлення на громадське обговорення примірного алгоритму дій у разі надходження до архіву запиту на доступ до персональної інформації для прискорення його виконання¹. У цій статті буде викладено основні законодавчі норми, на які мають спиратися державні архіви під час виконання запитів на доступ до документів, що містять персональні дані, а також запропоновано алгоритм дій у разі надходження до архіву запиту на доступ до персональної інформації для прискорення його виконання.

Певні аспекти, пов'язані з доступом до документів, що містять персональні дані, та їх використанням вивчали Х. Буртник², М. Палієнко³, В. Пилипчук та В. Брижко⁴. Однак досліджень, спрямованих на отримання

¹ Дідух Л. В., Залеток Н. В. Досвід українських архівів щодо використання та надання доступу до документів, що містять персональні дані // *Архіви України*. 2021. № 1(326). С. 104–114.

² Буртник Х. Конфіденційна інформація, інформація про особу та персональні дані: співвідношення і регулювання. URL: <https://bit.ly/31hdX2G> (дата звернення: 25.03.2021).

³ Paliienko M. Personal Data Protection and Access to Archives in Ukraine: From the National and International Perspective // *Atlanti*. 2018. Vol. 28. № 2. P. 61–70.

⁴ Пилипчук В. Г., Брижко В. М. Реформування і розвиток системи захисту персональних даних в Україні // *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 5–21; *Їх же*. Трансформація системи захисту персональних даних та приватності в контексті євроінтеграції України // *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 36–50.

мання практичних порад та алгоритмів, покликаних спростити і прискорити виконання запитів на доступ до документів, що містять персональні дані, до цього часу не проводилося. Водночас подібних студій бракує, адже у наявному законодавстві, яке почасти погано узгоджене, досить легко заплутатися.

Мета статті – викласти і обґрунтувати пропозиції для удосконалення процедури розгляду запитів на доступ до архівних документів, що містять персональні дані, базуючись на чинному законодавстві України. Пропозиції можуть бути корисними у практичній діяльності вітчизняних архівів.

Дослідження проводилося в межах виконання науково-дослідної роботи «Дослідження питань використання та забезпечення доступу до документів державних архівів, що містять персональні дані» на замовлення Державної архівної служби України, відповідно до наказу від 10.12.2019 р. № 96 «Про організацію виконання наукових робіт у сфері архівної справи та діловодства у 2020 році» та Тематичного плану науково-дослідних робіт, що виконуються Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства за рахунок коштів Державного бюджету, на 2020 рік (державний реєстраційний номер 0120U002121).

Насамперед варто зазначити, що персональні дані можуть бути відкритими або з обмеженим доступом. Доступ до документів, що містять відкриті персональні дані, не обмежується. Водночас доступ до інформації, що містить персональні дані з обмеженим доступом, надається відповідно до чинного законодавства.

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», доступ до інформації, якою володіють архівні установи та яка не міститься в архівних документах, здійснюється відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації»⁵. Коли ж йдеться про запити на інформацію, яка міститься в архівних документах, державні архіви передусім мають керуватися спеціальним законодавством⁶.

Насамперед з'ясуємо, до яких персональних даних доступ в Україні відкрито. Так, відповідно до Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», доступ до архівної інформації репресивних органів є

⁵ Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3815-XII. URL: <https://bit.ly/3d3epal> (дата звернення: 25.03.2021).

⁶ Постанова Пленуму Вищого Адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» від 29.09.2016 № 10. URL: <https://bit.ly/32LnxNa> (дата звернення: 25.03.2020).

відкритим, за винятком випадків, коли жертви репресивних органів або члени їхніх сімей, родичі, інші передбачені законом особи не обмежили доступ до них⁷. Оскільки жодна з перелічених категорій осіб таким правом не скористалася, наразі доступ до всіх документів репресивних органів є відкритим.

Також відкритий доступ, відповідно до ст. 6 Закону «Про доступ до публічної інформації», передбачений для інформації, яка раніше була правомірно оприлюднена розпорядником⁸. Наприклад, якщо певне коло персональних даних публічно відомих діячів раніше було опубліковане в довідниках, або особа сама поширила про себе інформацію серед необмеженого кола осіб (дала інтерв'ю телеканалу, поширила дані про себе в соціальних мережах тощо).

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «доступ до документів Національного архівного фонду, що містять конфіденційну інформацію про особу, а також створюють загрозу для життя чи недоторканності житла громадян, обмежується на 75 років від часу створення цих документів, якщо інше не передбачено законом»⁹.

Раніше зазначеного строку доступ до документів, що містять персональні дані, можливий за однієї з таких умов: наявності дозволу громадянина, права та законні інтереси якого можуть бути порушені; у разі, коли обмеження доступу до інформації заборонено законом; у разі, коли така інформація є суспільно необхідною¹⁰.

Якщо перші дві умови особливих питань не викликають, то третя становить неабияку проблему, у т. ч., для архівістів. Адже поняття «суспільно необхідна інформація» (яка в законодавстві також називається «суспільно важливою інформацією», «суспільно значущою інформацією» тощо) є оцінним і містить у собі значний потенціал до суб'єктивності. Тому, беручись до з'ясування того, що доцільно віднести до суспільно важливої інформації, насамперед необхідно ознайомитися з положеннями Закону України «Про інформацію», зокрема зі ст. 29, де зазначено, що «предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав

⁷ Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 09 квітня 2015 р. № 316-VIII. URL: <https://bit.ly/3da8pg5> (дата звернення: 25.03.2020).

⁸ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://bit.ly/39etRiG> (дата звернення: 25.03.2020).

⁹ Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3815-XII. URL: <https://bit.ly/3d3epal> (дата звернення: 25.03.2021).

¹⁰ Там само.

людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо»¹¹.

Суспільно важлива інформація є одним із ключових понять Закону України «Про доступ до публічної інформації», адже саме вона лежить в основі трискладового тесту, що використовують для обмеження доступу до інформації. У зв'язку з цим корисними для практичної діяльності працівників державних архівів є положення коментаря до цього закону, в яких можна відшукати більш розлогі тлумачення поняття. Так, у ньому наведено визначення суспільно важливої інформації, укладені комітетом з етики Британської національної спілки журналістів (NUJ): «виявлення чи викриття злочину чи серйозного проступку; захист суспільного здоров'я чи безпеки; запобігання введенню в оману громадськості певними твердженнями чи діями з боку особи чи організації; викриття неналежного використання державних коштів чи інших форм корупції в державних органах; розкриття потенційних конфліктів інтересів у тих, хто посідає владні і впливові посади; викриття жадібності корпорацій; викриття лицемірної поведінки тих, хто займає високі посади»¹².

Не менш корисним є визначення поняття суспільно корисної інформації В. Речицького, який відносить до неї дані, що свідчать про «загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності України, порушення інтересів територіальних громад і права власності народу України; дає змогу здійснити обґрунтований політичний вибір; гарантує обізнаність із подіями та фактами, що безпосередньо впливають на стан і характер життя людини; забезпечує реалізацію конституційних прав, основоположних свобод і обов'язків; запобігає правопорушенням, введенню громадськості в оману, а також шкідливим екологічним та іншим наслідкам від діяльності (бездіяльності) суб'єктів господарювання тощо»¹³.

Також для практичної діяльності стануть у пригоді критерії суспільно важливої інформації, розроблені Н. Петровою: «1) чи суперечить чиясь поведінка посадовому обов'язку; 2) чи йдеться про наявність правопорушення; 3) чи є ознаки зловживання владою; 4) чи йдеться про недбале виконання обов'язків або неналежне управління публічним (державним) органом; 5) чи наявна корупція (невиправдане використання державних/громадських коштів) або шахрайство;

¹¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XI. URL: <https://bit.ly/399ve2b> (дата звернення: 25.03.2021).

¹² Цит. за вид.: Закон України «Про доступ до публічної інформації»: науково-практичний коментар / авт.: Р. Головенко, Д. Котляр, О. Нестеренко, Т. Шевченко; під заг. ред. Д. Котляра. Київ, 2012. С. 37.

¹³ Там само. С. 38.

б) чи йдеться про загрозу здоров'ю, безпеці особи, групи осіб, до-вкіллю; 7) чи посадова особа вводила в оману громадськість публічними заявами; 8) чи йдеться про судову помилку; 9) чи йдеться про інтереси національної безпеки; 10) чи йдеться про економічний добробут; 11) чи йдеться про права людини»¹⁴. Якщо відповідь на якесь із цих питань ствердна, то інформацію можна вважати суспільно важливою.

Серед безпосередніх прикладів такої інформації є дані про особу, яка висувається для обрання на посаду в органах влади або на іншу значущу публічну посаду, оприлюднення яких дає змогу громадянам зробити свідомий вибір. Або інформація про власників і засновників телерадіокомпаній, оприлюднення якої дає змогу оцінити достовірність і об'єктивність фактів, викладених тими чи іншими ЗМІ. Наприклад, згідно з п. 5.8 Постанови Пленуму Вищого Адміністративного суду України № 10 від 29.09.2016 р., «у разі, якщо до посади, пов'язаної з виконанням функцій держави чи органів місцевого самоврядування, встановлені кваліфікаційні чи інші обов'язкові для займання цієї посади вимоги, такі як освіта, досвід роботи, знання іноземної мови, відсутність судимості тощо, така інформація не є конфіденційною»¹⁵.

В Україні обов'язок із визначення інформації, що становить суспільний інтерес, покладено на:

– розпорядника – у разі надходження до нього запиту щодо конфіденційної інформації, якщо із запиту випливає, що ця інформація може становити суспільний інтерес. У такому випадку розпорядник має застосувати трискладовий тест;

– суд – під час розгляду справ про законність віднесення певної інформації до інформації з обмеженим доступом; доступ до такої інформації; звільнення від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом¹⁶.

Якщо до державного архіву надійшов запит на інформацію, що містить персональні дані з обмеженим доступом, рекомендовано застосовувати трискладовий тест для прийняття рішення про надання чи ненадання доступу до запитуваної інформації. Для цього пропонується скористатися алгоритмом дій, представленим в аналітичному огляді

¹⁴ Цит. за вид.: Закон України «Про доступ до публічної інформації»: науково-практичний коментар... С. 38.

¹⁵ Постанова Пленуму Вищого Адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» від 29.09.2016 № 10.

¹⁶ Цит. за вид.: Закон України «Про доступ до публічної інформації»: науково-практичний коментар... С. 38–39; *Нестеренко О.* Деякі проблеми застосування закону України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://bit.ly/31izOXC> (дата звернення: 25.03.2021).

щодо практичного впровадження Закону України «Про доступ до публічної інформації»¹⁷.

Оскільки, відповідно до українського законодавства, обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ, то, у випадку, якщо користувачеві відмовлено в доступі до інформації з обмеженим доступом, «для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений»¹⁸.

Варто також зазначити, що в українському законодавстві конкретно не визначається можливість опрацювання персональної інформації з метою проведення наукового дослідження, зокрема історичного чи статистичного¹⁹. У п. 8 ст. 6 Закону України «Про захист персональних даних» зазначено, що «персональні дані обробляються у формі, що допускає ідентифікацію фізичної особи, якої вони стосуються, не довше, ніж це необхідно для законних цілей, у яких вони збиралися або надалі оброблялися. Подальша обробка персональних даних в історичних, статистичних чи наукових цілях може здійснюватися за умови забезпечення їх належного захисту»²⁰. Ст. 25 цього ж Закону передбачає дозвіл на опрацювання персональних даних без застосування його положень, якщо таке опрацювання здійснюється: «1) фізичною особою виключно для особистих чи побутових потреб; 2) виключно для журналістських та творчих цілей, за умови забезпечення балансу між правом на повагу до особистого життя та правом на свободу вираження поглядів»²¹. Однак ці положення можуть бути застосовані лише до документів, які не належать до архівних. Доступ до архівних документів організовується відповідно до спеціального законодавства – Законів України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» та «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»²².

У разі, якщо користувач не згоден із рішенням державного архіву і звернувся до суду з позовом із метою добитися надання доступу до інформації з обмеженим доступом, представник суб'єкта владних по-

¹⁷ Методичні рекомендації щодо практичного впровадження Закону України «Про доступ до публічної інформації» / М. В. Лациба, О. С. Хмара, В. В. Андрусів [та ін.]; Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2-е вид. допов. Київ: Агентство «Україна», 2012. 164 с.

¹⁸ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://bit.ly/39etRiG> (дата звернення: 25.03.2020).

¹⁹ *Paliienko M. Personal Data Protection...* Р. 61–70.

²⁰ Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://bit.ly/3tTM9O5> (дата звернення: 25.03.2021).

²¹ Там само.

²² Постанова Пленуму Вищого Адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» від 29.09.2016 № 10.

вноважень повинен обґрунтувати в суді легітимну мету, через яку до інформації обмежили доступ, пояснити, яку шкоду несе розголошення цієї інформації й чому вона переважає право громадськості мати доступ до неї. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 71 Кодексу адміністративного судочинства України, «обов'язок доказування в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову»²³.

Під час розгляду запитів на надання доступу до документів, що містять персональні дані, які є конфіденційною інформацією, основною складністю є те, що в українському законодавстві «ні право на інформацію, ні право на приватність не мають пріоритету одне над одним. Тільки в конкретній ситуації з врахуванням конкретних обставин ми можемо сказати, яке з цих прав переважає»²⁴. Отже, кожен запит на надання доступу до названих документів має розглядатися індивідуально.

Доступ не обмежується, якщо надійшов запит щодо персональної інформації:

– що міститься в документах органів державної влади та місцевого самоврядування (чинних та таких, що втратили чинність)²⁵;

– про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у т. ч. щодо копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна; прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно (не поширюється на випадки, коли оприлюднення або надання такої інформації може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню злочину)²⁶;

– поданої в деклараціях про доходи осіб та членів їхніх сімей, які: 1) претендують на зайняття чи займають виборну посаду в органах влади; 2) обіймають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування першої або другої категорії²⁷;

²³ *Нестеренко О.* Деякі проблеми застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://bit.ly/31izOXC> (дата звернення: 25.03.2021).

²⁴ *Буртник Х.* Конфіденційна інформація, інформація про особу та персональні дані: співвідношення і регулювання. URL: <https://bit.ly/31hdX2G> (дата звернення: 25.03.2021).

²⁵ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997 № 539/97-ВР. URL: <https://bit.ly/31NAv4o> (дата звернення: 25.03.2021).

²⁶ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://bit.ly/39etRiG> (дата звернення: 25.03.2020).

²⁷ Там само.

- що міститься в документах репресивних органів²⁸;
- що міститься в документі, який був повністю опублікований раніше;
- що міститься в документі, з моменту створення якого пройшло 75 років.

Відповідно до чинного законодавства, доступ до закритої інформації про фізичну особу надається, якщо:

- до архіву звернувся суб'єкт персональних даних із запитом про доступ до інформації про себе або довірена особа суб'єкта персональних даних, яка має відповідний нотаріально засвідчений документ та документ, що посвідчує особу;

- користувач надав документи, що підтверджують родинні зв'язки з особами, щодо яких проводиться пошук персональних даних;

- суб'єкт персональних даних надав дозвіл на доступ до персональної інформації про нього (у цьому разі користувач має надати державному архіву оригінал нотаріально засвідченого дозволу, в якому має бути чітко вказано, до яких документів допущено користувача й на яких умовах; якщо в документі міститься інформація про декількох осіб, то користувач має отримати дозволи всіх цих осіб; якщо таких дозволів немає, користувачеві надається витяг із персональними даними того суб'єкта персональних даних, який надав дозвіл на доступ до інформації про себе, або копія документа з замаркованими даними про третіх осіб у разі наявності в архіві технічних можливостей для цього);

- державний архів зобов'язаний надати доступ до інформації, що містить персональні дані, за рішенням суду;

- персональні дані в документі знеособлені й особа, якої вони стосуються, не може бути ідентифікована;

- закрита інформація, що міститься в документі, є суспільно необхідною.

Для прискорення опрацювання запитів на доступ до документів, що містять персональні дані, пропонуємо запровадити *спеціальний додаток до заяви користувача*, в якому відобразити таку інформацію:

1. ПІБ та громадянство користувача.

2. Підстава, на якій надаватиметься доступ до закритої персональної інформації (необхідно вибрати із таких опцій):

- Я є суб'єктом персональних даних, звернувся із запитом про доступ до інформації про себе й надав(ла) документ, що посвідчує особу.

- Я є родичем суб'єкта(ів) персональних даних і надав(ла) документи, що підтверджують родинні зв'язки з ним(и).

- Я є довіреною особою суб'єкта персональних даних і надав(ла)

²⁸ Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 09 квітня 2015 р. № 316-VIII. URL: <https://bit.ly/3da8pg5> (дата звернення: 25.03.2020).

відповідний нотаріально засвідчений документ та документ, що посвідчує особу.

– Я надав(ла) нотаріально засвідчений дозвіл суб'єкта(ів) персональних даних на доступ до його(їхньої) персональної інформації із зазначенням конкретних документів, до яких мене допущено, і на яких умовах.

– Я надав(ла) нотаріально засвідчений дозвіл лише одного з декількох суб'єктів персональних даних на доступ до його персональної інформації із зазначенням конкретних документів, до яких мене допущено, і на яких умовах, і прошу надати мені інформацію про нього у вигляді архівного витягу, або, якщо дають змогу технічні можливості державного архіву, надати копію документа(ів) із замаркованою закритою інформацією про третіх осіб.

– Я звертаюся до архіву із запитом про надання доступу до інформації, яку вважаю суспільно необхідною, і вимагаю її розпорядника провести трискладовий тест.

– Я надав(ла) рішення суду, яке зобов'язує державний архів надати доступ до закритої інформації, що містить персональні дані.

– Я не маю жодного із зазначених вище документів, однак звертаюся із вимогою надати доступ до відкритої інформації в документі, обмеживши доступ до закритої з урахуванням технічних можливостей архіву.

3. Дата, прізвище та ініціал(и) користувача, підпис.

Запит користувача розглядається уповноваженою особою державного архіву на предмет можливості надання доступу до запитуваної інформації. Для цього пропонуємо скористатися поданим нижче *примірним алгоритмом дій для архівістів* у випадку надходження запиту на доступ до документа, що містить персональні дані.

Дозвіл на доступ надається державним архівом користувачу в письмовому вигляді. Він може бути як у вигляді окремого документа, так і у формі візи на запиті користувача і чітко визначати, до яких конкретно документів надається доступ і на яких умовах.

У разі, коли надається доступ до інформації, що міститься лише в частині документів справи, а сама справа не зшита, то запитувані документи варто покласти в окрему папку й надати користувачеві. Якщо ж документи зшиті й можливості видати лише окремі з них немає, можливим є видавання всієї справи із належним чином законвертованими документами, у яких міститься інформація, до якої в користувача немає доступу.

У разі, якщо користувачеві не потрібна персональна інформація, що міститься в документі, та за умови, що державний архів має відповідні кадрові та матеріально-технічні можливості, йому, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів», можуть бути запро-

поновані такі платні послуги: копіювання документа з замаркованою закритою персональною інформацією за допомогою технічних засобів архіву; складання інформаційного листа-відповіді на тематичні, персональні (біографічні, генеалогічні) і майнові запити користувачів (у т. ч. про відсутність документів в архіві, зокрема з рекомендацією щодо місцезнаходження документів за темою запиту), що вміщуватиме лише відкриту для користувача інформацію; складення архівних довідок (витягів) на тематичні, персональні (біографічні, генеалогічні) і майнові запити користувачів, що вміщуватимуть лише відкриту для користувача інформацію²⁹.

Базуючись на нормах українського законодавства щодо захисту персональних даних, нами було випрацьовано примірний алгоритм дій для архівістів у випадку надходження запиту на доступ до документа, що містить персональні дані:

Крок 1. Потрібно визначити, чи йдеться про інформацію з документів репресивних органів.

У разі ствердної відповіді та, враховуючи те, що на практиці жоден із суб'єктів персональних даних чи його родичів не скористався можливістю обмежити доступ до матеріалів про себе відповідно до ст. 9 Закону України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

Крок 2. Треба визначити, чи пройшло від дати створення документа 75 років.

Якщо відповідь ствердна, то користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, то розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

Крок 3. Треба визначити, чи був запитуваний документ повністю опублікований раніше.

Якщо відповідь ствердна, то користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, то розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

Крок 4. Чи є запитувані документи документами органів державної влади та місцевого самоврядування (чинних чи таких, що втратили чинність).

Якщо відповідь ствердна, то користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, то розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

²⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів» від 7 травня 1998 р. № 639. URL: <https://bit.ly/32rPNnf> (дата звернення: 09.11.2020).

Крок 5. Необхідно з'ясувати, чи стосується запитувана користувачем інформація розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у т. ч. щодо копій відповідних документів, умов отримання цих коштів чи майна; прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно (не поширюється на випадки, коли оприлюднення або надання такої інформації може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню злочину) або є такою, що подана в деклараціях про доходи осіб та членів їхніх сімей, які: 1) претендують на зайняття чи займають виборну посаду в органах влади; 2) обіймають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування першої або другої категорії.

Якщо відповідь ствердна, то користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, то розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

Крок 6. Треба визначити, чи є справедливою щодо користувача будь-яка одна з перелічених умов: 1) до архіву звернувся суб'єкт персональних даних із запитом про доступ до інформації про себе або довірена особа суб'єкта персональних даних, яка має відповідний нотаріально засвідчений документ та документ, що посвідчує особу; 2) користувач надав документи, що підтверджують родинні зв'язки з особами, щодо яких проводиться пошук персональних даних; 3) суб'єкт персональних даних надав нотаріально засвідчений дозвіл на доступ до персональної інформації про нього; 4) користувач має рішення суду про надання йому доступу до інформації, що містить персональні дані.

Якщо відповідь ствердна, то користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, то розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

Крок 7. Потрібно визначити, чи є запитувана інформація суспільно корисною (визначається за допомогою трискладового тесту та рекомендацій із науково-практичного коментаря до Закону України «Про доступ до публічної інформації», поданих у п. 2.1).

Якщо відповідь ствердна, то користувачу надається доступ до запитуваної інформації. Якщо відповідь заперечна, то розпорядник інформації переходить до наступного кроку.

Крок 8. Оскільки, відповідно до §7 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», «обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ», користувачеві для ознайомлення потрібно надати інформацію, доступ до якої необмежений. Архів забезпечує такий доступ з урахуванням своїх матеріально-технічних можливостей.

Візуалізацію цього алгоритму у вигляді схеми представлено на рисунку 1.

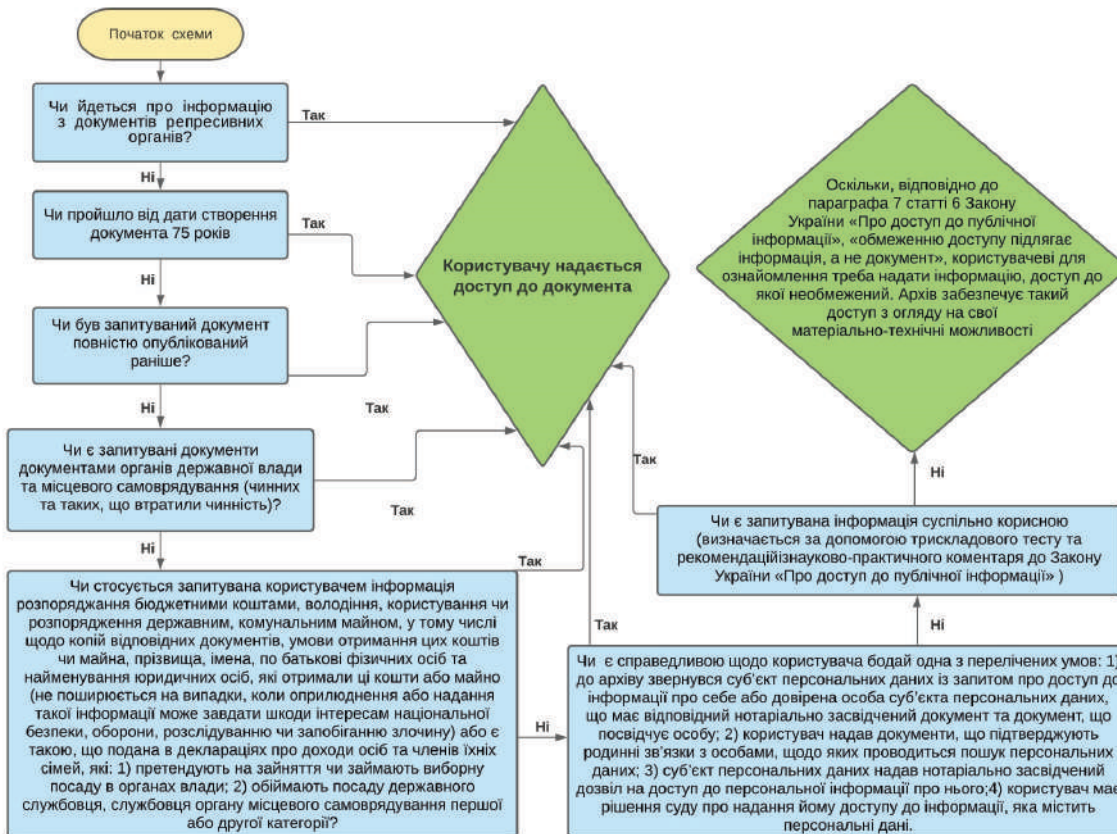

Рис. 1. Примірний алгоритм дій у випадку надходження запиту на доступ до документа, що містить персональні дані

Проблема співвідношення права на інформацію та права на приватність є вкрай актуальною у контексті практичної діяльності державних архівів, які зберігають документи, що містять персональні дані. Особливості використання архівних документів, що містять персональні дані, в українському законодавстві прописані нечітко і це суттєво ускладнює роботу архівних працівників та їх взаємодію з користувачами архівів. Проаналізовані у статті основні норми вітчизняного законодавства та висловлена авторами пропозиція запровадити спеціальний додаток до заяви користувача і використовувати спеціально розроблений примірний алгоритм дій покликані допомогти архівістам розібратися у законодавчому регулюванні доступу до персональних даних та прискорити опрацювання запитів користувачів на доступ до інформації, що містить персональні дані.

REFERENCES

1. Burtnyk, Kh. (2019). Konfidentsiina informatsiia, informatsiia pro osobu ta personalni dani: spivvidnoshennia i rehuliuвання [Confidential information, personal information and personal data: interrelation and regulations]. Retrieved from: <https://bit.ly/31hdX2G> [in Ukrainian].
2. Didukh, L. & Zaliatok, N. (2021). Dosvid ukrainskykh arkhiviv schodo vykorystannia ta nadannia dostupu do dokumentiv, scho mistiat personalni dani [Experience of the Ukrainian archives in using and granting access to documents with personal data]. *Arkhivy Ukrainy, 1*, 104–114. [in Ukrainian].
3. Khmara, O., Latsyba, M. & Andrusiv, V. (Ed.). (2012). *Metodychni rekomendatsii schodo praktychnoho vprovadzhennia Zakonu Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii»* [Instructional guidelines on practical implementation of the Law of Ukraine «On Access to Public Information»]. Kyiv: Ahentstvo «Ukraina». [in Ukrainian].
4. Kotliar, D. (Ed.). (2012). *Zakon Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii»: naukovo-praktychnyj komentar* [The Law of Ukraine «On Access to Public Information»: scientific and practical commentary]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Nesterenko, O. (2011). Deaki problemy zastosuvannia zakonu Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii» [Certain issues of implementation of the Law of Ukraine «About Access to Public Information»]. Retrieved from: <https://bit.ly/31izOXC> [in Ukrainian].
6. Paliienko, M. (2018). Personal Data Protection and Access to Archives in Ukraine: From the National and International Perspective. *Atlanti, 28 (2)*, 61–70. [in English].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki mozhut nadavatysia arkhivnymy ustanovamy, scho utrymuiutsia za rakhunok biudzhetykh koshtiv» vid 7 travnia 1998 r. № 639 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the list of paid services that may be provided by archival institutions, maintained at the expense of budget funds» dating from 7 May 1998 № 639]. Retrieved from <https://bit.ly/32rPNnf> [in Ukrainian].
8. Postanova Plenumu Vyschoho Administratyvnoho sudu Ukrainy «Pro praktyku zastosuvannia administratyvnymy sudamy zakonodavstva pro dostup do publichnoi informatsii» vid 29.09.2016 № 10 [Resolution of the Plenum of the Supreme Administrative Court of Ukraine «On the practices of implementation of the legislation on access to public information by administrative courts» dating from 29 September 2016 № 10]. Retrieved from: <https://bit.ly/32LnxNa> [in Ukrainian].
9. Pro dostup do arkhiviv represyvnnykh orhaniv komunistychnoho totalitarnoho rezhymu 1917–1991 rokiv: Zakon Ukrainy vid 09 kvitnia 2015 r. № 316-VIII [On access to archives of the repressive authorities of the communist totalitarian regime of 1917–1991: The Law of Ukraine dating from 9 April 2015 № 316-VIII]. Retrieved from: <https://bit.ly/3da8pg5> [in Ukrainian].
10. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy [On Access to Public Information: The Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://bit.ly/3oyC8CJ> [in Ukrainian].
11. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XI [On the Information: The Law of Ukraine dating from 2 October 1992 № 2657-XI]. Retrieved from: <https://bit.ly/399ve2b> [in Ukrainian].

12. Pro Natsionalny arkhivny fond ta arkhivni ustanovy: Zakon Ukrainy vid 24 hrudnia 1993 r. № 3815-XII [On the National Archival Fond and Archival Institutions: The Law of Ukraine dating from 23 December 1997 № 3815-XII]. Retrieved from: <https://bit.ly/3d3epal> [in Ukrainian].

13. Pro poriadok vysvitlennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini zasobamy masovoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 23.09.1997 № 539/97-VR [On the order of mass media coverage of the activity of public authorities and local governments in Ukraine: The Law of Ukraine dating from 23 September 1997 № 539/97-VR]. Retrieved from: <https://bit.ly/31NAv4o> [in Ukrainian].

14. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy [On personal data protection: The Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://bit.ly/3adObQP> [in Ukrainian].

15. Pylypchuk, V. & Bryzhko, V. (2017). Reformuvannia i rozvytok systemy zakhystu personalnykh danykh v Ukraini [Reforming and developing the personal data protection system in Ukraine]. *Informatsiia i pravo*, 3, 5–21. [in Ukrainian].

16. Pylypchuk, V. & Bryzhko, V. (2017). Transformatsiia systemy zakhystu personalnykh danykh ta pryvatnosti v konteksti yevrointehratsii Ukrainy [Transformation of the system of personal data protection and privacy in the context of European integration of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 3, 36–50. [in Ukrainian].

Liudmyla Didukh

Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department for Archival Affairs
Technological Support,
Ukrainian Research Institute
of Archival Affairs and Records Keeping
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>

Nataliia Zalietok

Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department for Archival Studies,
Ukrainian Research Institute
of Archival Affairs and Records Keeping
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5319-3876>

THE DISCUSSION ON PROCESSING THE REQUESTS FOR ACCESS TO DOCUMENTS THAT CONTAIN PERSONAL DATA BY THE STATE ARCHIVES OF UKRAINE

Abstract. The aim of the work is to state and substantiate the proposals for improving the procedure of processing requests for access to archival documents that contain personal data, which is based on the current legislation of Ukraine. These proposals can be useful in the practice of state archives of Ukraine. **The**

methodology of research includes methods of analysis and synthesis, induction and deduction, analogy, comparison and generalization, which were used to clarify the forms and grounds for organizing access to documents that contain personal data. During the analysis of the legal framework, the method of interpretation was used to clarify the content of the rule of law in order to properly apply it. **Scientific novelty.** The study, aimed at developing practical advice and algorithms designed to simplify and expedite the execution of requests for access to archival documents that contain personal data, is being conducted for the first time. The result of the study can be used in the practice of state archives of Ukraine. **Conclusions.** During the study conducted in 2020 by specialists the of Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping and aimed on the studying the practical experience of state archives on the organization of access to documents that contain personal data and their use, the difficulties in this area and the need to raise awareness of archivists with domestic law were recorded. The article presents the main legislative postulates on which the state archives should be based during the processing user's requests for access to archival documents that contain personal data. It is proposed to introduce a special appendix to the user's application and to use a sample algorithm of actions developed by the authors to speed up the processing of requests for access to documents that contain personal data.

Key words: archival document; personal data; confidentiality; access to information; approximate algorithm of actions.

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

DOI 10.47315/archives2021.327.049

УДК 930.253:[001.32:624](477)«1945/1960»

Марат Балишев

кандидат історичних наук,

директор,

Центральний державний

науково-технічний архів України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5211-3208>

Дмитро Ожиганов

провідний архівіст відділу

використання інформації документів,

Центральний державний

науково-технічний архів України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4137-2826>

ЗНАЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЦДНТА УКРАЇНИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ у 1945–1960 роках (на прикладі Південного науково-дослідного інституту промислового будівництва)

Анотація. **Мета статті** – висвітлити різні аспекти організації робочого процесу в українських науково-дослідних установах будівельного профілю на прикладі документів Південного науково-дослідного інституту промислового будівництва («ПівденНДІ») з фонду Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України). **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, системності та науковості; застосованні загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) і спеціально-наукового методу дослідження та аналізу джерел науково-технічної документації, у якій зафіксовано інформацію щодо науково-дослідної діяльності «ПівденНДІ». **Наукова новизна** статті зумовлена недостатньою вивченістю функціонування інституту та його впливу на розвиток будівельної галузі в Україні. Вперше проаналізовано протоколи засідань науково-технічної ради і річні звіти про науково-технічну діяльність «ПівденНДІ» за 1945–1960 рр. та наведено окремі факти з істо-

© М. Балишев, Д. Ожиганов, 2021

рії інституту. Введення до наукового обігу інформації архівних документів доповнює дослідження з історії науки і техніки України маловідомими фактами про особливості функціонування українських науково-дослідних установ будівельного профілю та будівельної галузі. **Перспективи подальших студіювань.** Зважаючи на те, що тема будівництва набула особливої актуальності в останні роки, існує потреба у проведенні наукових розвідок діяльності українських науково-дослідних установ будівельного профілю, які є фондоутворювачами ЦДНТА України. **Висновки.** У ЦДНТА України зберігається значний масив документів, що пов'язані з різними проблемами будівництва. Протоколи засідань НТР та річні звіти про науково-технічну діяльність «ПівденНДІ» дають змогу познайомитися з підходами до вирішення цих проблем, а також дізнатися про повсякденну роботу українських вчених-будівельників у перші повоєнні десятиліття.

Ключові слова: «ПівденНДІ»; організація роботи; науково-технічна рада; науково-технічні роботи; протоколи; будівельна галузь; ЦДНТА України.

У фондах Центрального державного науково-технічного архіву України (далі – ЦДНТА України) зосереджено науково-технічну документацію, яка демонструє розвиток наукового та промислового потенціалу нашої країни упродовж ХХ ст. Документи, що утворилися в результаті діяльності низки провідних установ, організацій та підприємств, представлених у ЦДНТА України, охоплюють більшість галузей промисловості.

Значний масив архівної документації присвячений розвитку будівництва, що в останні роки є однією з популярних тем наукових розвідок. Зокрема, інтерес привертають проблеми типізації проектування об'єктів промислової й цивільної архітектури, швидкісного будівництва, будівництва у несприятливих кліматичних і погодних умовах тощо.

Цінним джерелом інформації, що доповнює знання з історії вітчизняної будівельної галузі є документи Південного науково-дослідного інституту промислового будівництва (далі – «ПівденНДІ»), які зберігаються у ЦДНТА України.

Відомості про найбільш значущі напрацювання цього інституту містяться у 2-х наукових дослідженнях співробітників ЦДНТА України – нарисі «Роки війни і відбудови. Історичні нариси за документами ЦДНТА України»¹ та довідково-інформаційному виданні «Будівельна техніка у документах ЦДНТА України»².

Авторами цих праць подано ґрунтовну характеристику низки науково-дослідних робіт, створених інститутом упродовж другої половини

¹ Роки війни і відбудови : історичні нариси за документами ЦДНТА України / авт.-упоряд.: Н. В. Миргород, А. О. Алексеєнко. Харків: Колорит, 2006. 117 с.

² Будівельна техніка у документах ЦДНТА України : довідково-інформаційне видання / ЦДНТА України; уклад.: А. О. Алексеєнко, М. А. Балишев, Д. І. Ожиганов. Харків, 2015. 228 с.

1940-х – першої половини 1960-х років. Оскільки акцент робився саме на науковій діяльності «ПівденНДІ», поза увагою залишилася значна кількість протоколів засідань науково-технічної ради (далі – НТР) та річних звітів про науково-технічну діяльність інституту. У зв'язку з цим виникає необхідність розширити відомості про інститут, проаналізувавши склад і зміст зазначених документів у рамках цієї статті. Введення до наукового обігу відповідної інформації протоколів засідань НТР та річних звітів сприятиме формуванню цілісної картини функціонування вітчизняної будівельної галузі.

Метою статті є спроба на прикладі документів «ПівденНДІ» висвітлити різні аспекти організації робочого процесу в українських науково-дослідних установах будівельного профілю у період 1945–1960 рр. Крім того, є потреба привернути увагу дослідників історії науки і техніки до документів інституту, оскільки внесок його науковців у розвиток української будівельної науки не отримав достатнього висвітлення в науковій літературі³.

Документальний масив «ПівденНДІ», що зберігається в ЦДНТА України, зібрано у комплексі 3-4, який є складовою фонду Р-2 «Коллективне підприємство проектний і науково-дослідний інститут «Харківський ПромбудНДІпроект» (без відомчої підлеглості), м. Харків».

Причиною, через яку інститут не став самостійним фондоутворювачем, є те, що в результаті реорганізації у 1963 р. він припинив діяльність як самостійна установа, ставши науково-дослідною частиною «Харківського ПромбудНДІпроекту». У розпорядження останнього надійшли документи технічного архіву, реорганізованого НДІ.

«Харківський ПромбудНДІпроект» передав документи «ПівденНДІ» на державне зберігання до Центрального державного архіву науково-технічної документації УРСР⁴ у 1972 р. У здавальному описі документів зазначено заголовки 181 одиниці зберігання (далі – од. зб.)⁵.

Документи «ПівденНДІ», що відклялися у ЦДНТА України, можна розділити на 3 групи: звіти про науково-технічні та експериментальні роботи, протоколи засідань НТР та звіти про науково-технічну діяльність. Найчисленнішою групою є звіти про науково-технічні та експериментальні роботи (147 од. зб.)⁶, створені у 1946–1960 рр. Вони складаються з текстової та графічної частин. У текстовій частині подано

³ «ПівденНДІ» діяв у м. Харків упродовж 18-ти років, із 1945 р. до 1963 р.

⁴ Назва ЦДНТА України до 1992 р.

⁵ ЦДНТА України (Центральний державний науково-технічний архів України). Здавальный опис № 1 науково-технічної документації Ф. Р-2. К 3-4, що підлягає державному зберігання за 1945–1960 гг.

⁶ ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 3, 6–11, 14–19, 22–26, 29–31, 34–40, 43–46, 50–63, 66–72, 74, 75, 78–82, 85–93, 96–120, 124–140, 142–159, 164–181.

детальну характеристику досліджень та їх результатів. Графічна частина (кресленики, графіки, діаграми, схеми) покликана засвідчити викладену у тексті інформацію.

Переважну більшість документів створено у головному інституті в м. Харків і лише їх невелику частину – у м. Дніпропетровськ (нині – м. Дніпро), м. Сталіно (нині – м. Донецьк) та м. Запоріжжя, де розміщувалися філії «ПівденНДІ». Всі розробки установи створювалися для українських будівництв з урахуванням їх специфіки.

Характерною рисою документів перших повоєнних років є розроблення таких методів і матеріалів, які б дозволяли будувати нові та відновлювати вже існуючі об'єкти з мінімальними витратами часу та коштів. Так, «ПівденНДІ» розроблялися та вдосконалювалися способи використання відходів промислового виробництва (насамперед, доменних шлаків) для потреб будівельної галузі, типовий проєкт швидкісного зведення доменних цехів, методи швидкісного житлового будівництва, нові дешеві будівельні матеріали тощо. Багато уваги приділялося вивченню пошкоджених у роки війни металевих та залізобетонних конструкцій, а також фундаментів будівель і споруд⁷.

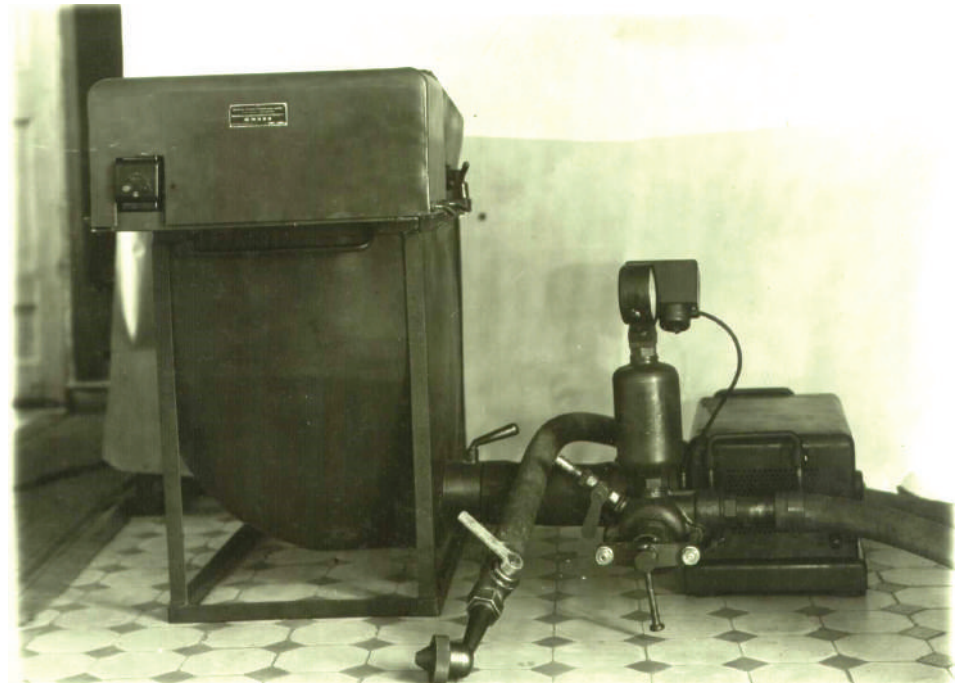

Фото високочастотного розчинного вібраційного насоса для оштукатурювання і побілки поверхонь [із науково-технічного звіту «ПівденНДІ» «Дослідження зі створення нових типів вібраційних насосів для перекачування будівельних розчинів»]. 1952 р.

ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 43. Арк. 25.

⁷ ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 1. Арк. 3–5зв.

До зазначених досліджень тематично близькими є науково-технічні роботи попередника «ПівденНДІ» – Державної союзної науково-дослідної лабораторії «ПівденбудЦНДЛ» (далі – «ПівденбудЦНДЛ»), створені у 1939-1944 рр. Науковий доробок лабораторії надійшов до ЦДНТА України від «Харківського ПромбудНДІпроекту» у 2006 р. Передані документи у кількості 174 од. зб. увійшли до комплексу 3-4⁸.

Широкий розмах промислового та житлового будівництва 1950–1960-х років сприяв розширенню тематики робіт НДІ – додалося розроблення приладів для випробувань ґрунтів і міцності бетонів, фарб і лаків для покриття цехів та створення методичних рекомендацій і посібників зі складних питань будівництва. Більше уваги стало приділятися розробленню зразків збірних бетонних та залізобетонних панелей і блоків для житлового будівництва, будівельних матеріалів із сировини, що знаходилася у безпосередній близькості до будівництва, а також механізації будівельних робіт⁹.

За роки діяльності інституту сформувалася ціла плеяда талановитих інженерів-будівельників, серед яких: П. Л. Бандос, І. З. Барч, С. Н. Біленко, А. М. Віницький, А. Б. Віткуп, І. В. Вольф, С. А. Епштейн, А. Г. Каленіченко, І. П. Ковтун, І. М. Литвинов, С. Д. Рева, В. О. Терещенко, Ю. М. Тихенко, П. К. Черкасов та інші.

Другою групою є протоколи засідань НТР (17 од. зб.)¹⁰ за 1946–1959 рр. До кожної одиниці зберігання вміщено від 12-ти до 30-ти про-

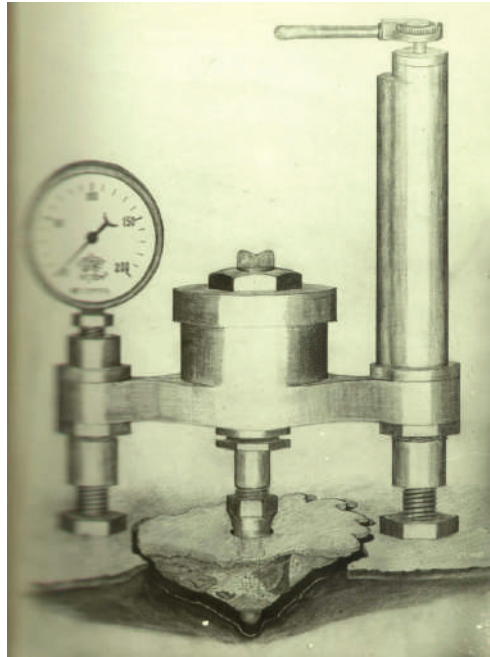

Фото пристрою для випробування міцності бетону в конструкціях [із науково-технічного звіту «Розробка методики і пристрою для контролю міцності бетону в конструкціях»]. 1954 р. ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 68. Арк. 90.

⁸ ЦДНТА України. Справа фонду Р-2. «Историческая справка фонда № 2 «Государственный проектный и научно-исследовательский институт промышленного строительства «Харьковский ПромстройНИИпроект Госстроя СССР, г. Харьков». С. 6.

⁹ ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 83. Арк. 2–3.

¹⁰ Там само. Од. зб. 2, 5, 13, 28, 33, 42, 49, 65, 76, 84, 95, 122, 123, 141, 161–163.

токолів. Документи колегіального органу інституту висвітлюють різні аспекти його планової та позапланової роботи, часто містять розгорнуті виступи членів НТР, що подаються «без купюр». Вони є неоціненним помічником у справі формування знань про особливості організації роботи «ПівденНДІ».

Із протоколів довідуємося про основні засади діяльності НТР. Персональний склад цього колегіального органу затверджувався Технічним управлінням Народного комісаріату будівництва СРСР (далі – ТУ НКБ СРСР) за поданням директора інституту. Членами НТР могли стати керівники структурних підрозділів інституту. Крім того, до участі у роботі НТР могли залучатися організації та окремі особи, діяльність та наукові інтереси яких перетиналися з тематикою робіт інституту¹¹. Наказом ТУ НКБ СРСР № 60 від 18 грудня 1945 р. було затверджено склад НТР у кількості 24 осіб, з яких 11 були інженерами, 9 – кандидатами технічних наук і 4 – докторами технічних наук, професорами¹².

Коло питань, що піднімалися на засіданнях НТР, включало розгляд тематичних, річних та п'ятирічних планів роботи інституту, затвердження робочих програм і методики проведення науково-дослідних робіт, розгляд завершених робіт та/або окремих етапів роботи, а також розгляд і затвердження планів та методики впровадження у виробництво розробок інституту.

Головою НТР призначався директор інституту, а його заступником – заступник директора з наукової частини. Зі складу НТР наказом директора виділялася президія, на яку покладался обов'язок попереднього розгляду питань, що виносилися на НТР (на розсуд директора) і остаточне затвердження річних і п'ятирічних тематичних планів роботи інституту, затвердження робочих програм та методики проведення науково-дослідних робіт¹³.

Крім загальноінститутської НТР існували технічні наради лабораторій і відділів інституту, на яких обговорювалися та вирішувалися питання, що стосувалися діяльності цих структурних підрозділів¹⁴.

Чітких регламентів щодо кількості засідань НТР упродовж місяця не існувало. Колегіальний орган збирався тоді, коли виникала необхідність розглянути те чи інше питання.¹

Проаналізувавши протоколи, автори статті дійшли висновку, що під час засідань НТР частіше за все обговорювалося затвердження планових та/або позапланових робіт НДІ, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників та кадрові питання.

¹¹ ЦДНГА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 2. Арк. 3 зв.

¹² Там само. Арк. 2.

¹³ Там само. Арк. 3.

¹⁴ Там само. Арк. 3зв.

Найчисельніша група протоколів присвячена обговоренню наукових розробок співробітників інституту. Робочі моменти та/або окремі етапи виконання тієї чи іншої роботи обговорювалися на засіданнях НТР за участю його постійних членів із числа співробітників «ПівденНДІ». По завершенню виконання роботи збиралося розширене засідання НТР, до участі у якому запрошувалися представники тих підприємств, які мали стати базою для впровадження розробок інституту.

Яскравим прикладом є розширене засідання колегіальному органу «ПівденНДІ», що відбулося у січні 1950 р. Тоді на презентацію проєктів для прискорених випробувань будівельних властивостей ґрунтів було запрошено співробітників навчальних закладів (Харківського сільськогосподарського інституту імені В. В. Докучаєва, Харківського інженерно-будівельного інституту), науково-дослідних установ (Державного інституту з проєктування металургійних заводів «Діпросталь», Харківського відділення Всесоюзного державного інституту з проєктування та організації шахтного будівництва «ВНДІОМШБ», Державного інституту з проєктування підприємств коксохімічної промисловості «Діпрококс»), а також низки установ будівельного, шахтного та геологічного профілю¹⁵.

У протоколах наявні цікаві відомості щодо стану вітчизняної будівельної науки. Протоколи НТР і річні звіти дають уявлення про незадовільне матеріально-технічне забезпечення «ПівденНДІ», яке накладало відбиток на якість і обсяг виконуваних науково-дослідних та експериментальних робіт.

Особливо багато скарг на неможливість виконувати планові роботи містять документи перших повоєнних років. Труднощі у виконанні співробітниками інституту своїх обов'язків були пов'язані з відсутністю необхідного інструменту у розпорядженні інститутської майстерні, а також лабораторного обладнання (ваг, вольтметрів, реостатів, печей, автоклавів, скляного та порцелянового посуду)¹⁶.

Для науковців «ПівденНДІ» особливо гостро стояла проблема відсутності експериментальних установок для виробництва будівельних матеріалів, які потім мали використовуватися на будівництвах¹⁷.

Треба зазначити, що впровадження результатів кожного дослідження у виробництво було неодмінною умовою, за виконанням якої пильно слідували інстанції вищого рівня. Поспіх та відсутність необхідних ресурсів й обладнання нерідко призводили до недостатніх попередніх випробувань нового методу чи будматеріалу¹⁸. Небезпеку поспіху у впровадженні результатів науково-дослідних робіт неодноразово

¹⁵ Там само. Од. зб. 28. Арк. 5.

¹⁶ Там само. Од. зб. 33. Арк. 26зв.–27.

¹⁷ Там само. Од. зб. 4. Арк. 54.

¹⁸ Там само. Од. зб. 13. Арк. 24зв.–25.

обговорювали на засіданнях НТР інституту. Ось одне з характерних висловлювань з цього приводу: «Ми вже маємо сумний досвід виходу на широку арену з недопрацьованими питаннями. Візьмемо високоміцний гіпс. У результаті неправильної орієнтації науковими установами господарських організацій, зважаючи на недоробки цих питань, були запроектовані і побудовані заводи високоміцного гіпсу. А які тепер результати? Великі матеріальні втрати і дискредитація актуальної проблеми»¹⁹.

Не було можливості публікувати праці співробітників «ПівденНДІ», що призводило до уповільнення впровадження робіт інституту у практику та обміну досвідом між філіями, дослідними станціями і будівництвами²⁰. Та що вже говорити про експериментальні установки, коли не вистачало навіть елементарних речей... Наприклад, через відсутність вайт-спіриту, довелося відправити деяких співробітників у відпустку, а неможливість дістати 1 кг вазелінової олії призвела до скорочення масштабу експериментальних робіт²¹.

Вкрай гостро стояла й проблема забезпечення «ПівденНДІ» службовими приміщеннями та житлом. У будівлі НДІ на вул. Юмівській, 18 (нині – Гуданова) не було можливості встановити навіть наявного обладнання. Для кожного досліду доводилося прибирати одну установку аби на її місце ставити іншу. Відсутність житлового фонду не дозволяла залучати кваліфіковані кадри²².

Серед проблем, що ускладнювали роботу інституту у 1950-х – на початку 1960-х років слід відзначити брак працівників для виконання всіх планових та позапланових робіт, а також відсутність низки необхідних структурних підрозділів: конструкторського бюро, бюро технічної допомоги, лабораторії економіки будівництва, світлокопіювального бюро, лабораторії технології бетону тощо²³.

Однією з причин, через яку зазначені структурні підрозділи не були створені, є те, що інститут був змушений ділити частину своєї будівлі та двір із НДІ вогнетривів. Відведених площ не вистачало для розміщення співробітників та необхідного лабораторного устаткування. У наявних приміщеннях не було можливості проводити експериментальну роботу. Актуальною залишалася проблема оснащення лабораторій сучасним обладнанням. Через недостатнє фінансування з перемінним успіхом велися роботи зі зведення нового лабораторно-випробувального корпусу²⁴.

¹⁹ ЦДНГА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 2. Арк. 24зв.

²⁰ Там само. Од. зб. 4. Арк. 54.

²¹ Там само. Арк. 54–55.

²² Там само. Арк. 55.

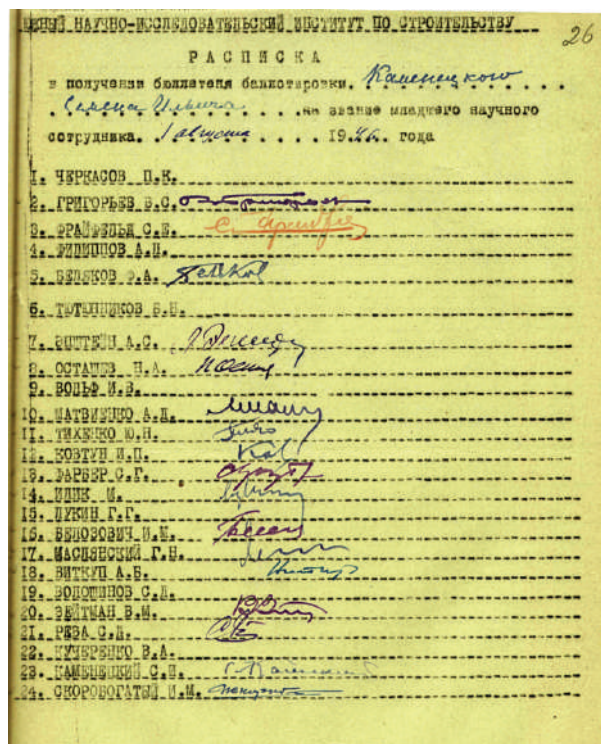
²³ Там само. Од. зб. 121. Арк. 7–8.

²⁴ Там само. Арк. 8–9.

Підвищення кваліфікаційного рівня в «ПівденНДІ» здійснювалося шляхом присвоєння інженерам вченого звання молодшого наукового співробітника. Кандидатура претендента виносилася на розгляд членів НТР його безпосереднім керівником. Він зачитував подання, в якому перераховувалися науково-дослідні та/або експериментальні роботи, виконані претендентом, надавався пакет документів (диплом про вищу освіту, особовий листок з обліку кадрів та автобіографія). Після цього відбувалося таємне голосування, в ході якого члени НТР вирішували, чи гідний претендент цього звання²⁵.

Розгляд кандидатур на вчене звання молодшого та старшого наукових співробітників мав деякі відмінності. У першому випадку це робилося групою, а у другому – індивідуально. Претендент на звання старшого наукового співробітника подавав пакет документів (такий же, як і для претендентів на звання молодшого наукового співробітника), розгорнуту біографію та список своїх наукових досягнень. Представлені відомості заслуховувалися на засіданні НТР, на їх основі формувалося подання до Вищої атестаційної комісії²⁶.

Науковий співробітник отримував можливість викласти результати своїх наукових розвідок у кандидатській дисертації. Наукове керівництво та захист здобувачів «ПівденНДІ» здійснювалося Харківським інженерно-будівельним інститутом (нині – Харківський національний університет будівництва та архітектури) та Центральним науково-дослідним інститутом промислових споруд (нині – Науково-дос-

Розписка про отримання бюлетеня балотування на звання мол. наук. співробітника «ПівденНДІ» [із протоколів науково-технічної ради «ПівденНДІ» 1946 року]. 1946 р. ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 2. Арк. 26.

²⁵ Там само. Од. зб. 5. Арк. 15зв.–16.

²⁶ Там само. Од. зб. 33. Арк. 65зв.–66.

лідний проектно-конструкторський та технологічний інститут бетону і залізобетону імені О. О. Гвоздева, м. Москва, РФ)²⁷.

До співробітників, які працювали над кандидатськими та докторськими дисертаціями, існували вимоги, сформовані в одному з протоколів: «Вважати за необхідне, щоб кожен науковий співробітник розробив індивідуальний календарний план, включивши в нього підвищення кваліфікації, написання статей і брошур, а також терміни захисту дисертації. Особливу увагу слід приділити питанню політичного навчання і вченню класиків марксизму. Періодично заслуховувати на НТС творчі звіти науковців»²⁸.

У рамках підвищення кваліфікації на засіданнях НТР заслуховувалися реферативні доповіді наукових працівників, присвячені видатним ученим. Після виступу доповідача його промова обговорювалася та схвалювалася членами НТР²⁹.

На початку 1950-х років укорінилася практика виконання науковими працівниками непрофільних робіт. Про гостроту проблеми свідчить висловлювання одного з провідних співробітників НДІ – канд. техн. наук О. С. Епштейна під час засідання НТР: «Одним із великих недоліків в нашій роботі є те, що часто ми підміняємо виробничників, і наші працівники, замість дослідницької, зайняті чисто оперативною роботою»³⁰.

Але на цьому використання співробітників «ПівденНДІ» не за профілем їхньої основної діяльності не закінчувалося. Із протоколу НТР довідуємося про покладене у квітні 1954 р. на «ПівденНДІ» та Український науково-дослідний вуглекімічний інститут шефство над колгоспом імені М. С. Хрущова у с. Високопілля Коломацького р-ну Харківської обл.³¹

Співробітники інституту повинні були налагодити роботу ремонтних майстерень колгоспу, надати наукову допомогу в організації виробництва цегли та шиферу, допомогти у проектуванні будівель колгоспу (школа, телятник тощо), виділити колгоспу будівельні матеріали, відрядити для тимчасового користування інститутську вантажівку і, навіть, привести до ладу пам'ятник радянським воїнам, загиблим у роки Другої світової війни. Підсумком цього протоколу був наказ: «... всім лабораторіям і відділам інституту розробити конкретні пропозиції і план робіт із надання допомоги підшефному колгоспу ім. М. С. Хрущова станом на 1 травня ц. р.»³².

²⁷ ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 42. Арк. 108, 109.

²⁸ Там само. Од. зб. 33. Арк. 31зв.

²⁹ Там само. Арк. 28.

³⁰ Там само. Арк. 27.

³¹ Там само. Од. зб. 65. Арк. 57.

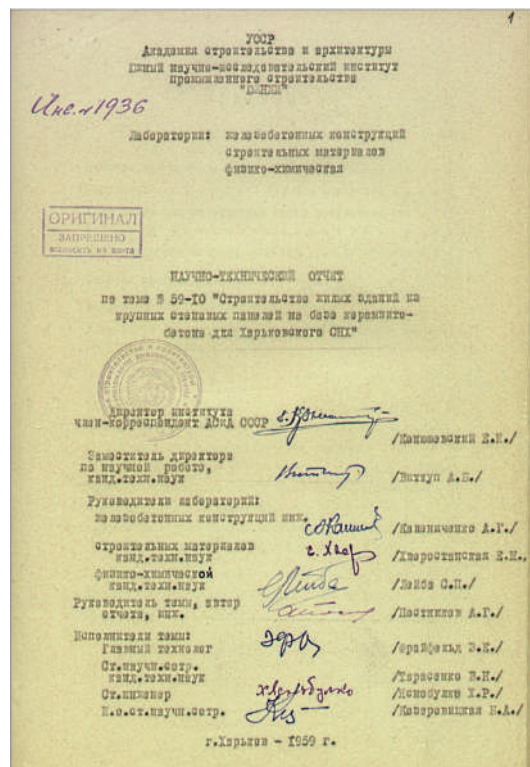
³² Там само. Арк. 59.

Завантаженість плановою роботою, а також недостатня компетентність у питаннях, пов'язаних із будівництвом на селі, призвели до того, що спеціалісти «ПівденНДІ» не могли у повному обсязі виконати всіх завдань. У зв'язку з цим привертає увагу протокол НТР, наповнений типовими для радянських офіційних документів штампами про «безвідповідальне, формальне, безініціативне і неоперативне ставлення» до завдань обкому³³.

Третьою за обсягом групою є річні звіти про науково-технічну діяльність «ПівденНДІ» (17 од. зб.³⁴) за 1945–1959 рр. У звітній документації сконцентровано інформацію щодо деяких історичних фактів, чисельності працівників та міжнародного співробітництва «ПівденНДІ» з представниками міністерств будівництва Китайської Народної Республіки, Корейської Народно-Демократичної Республіки, Демократичної Республіки В'єтнам (далі – ДРВ), Угорської Народної Республіки (далі – УНР) та Польської Народної Республіки (далі – ПНР).

З історії інституту, зокрема, відомо, що його було утворено наприкінці жовтня 1944 р. шляхом реорганізації шойно реєстрованої з м. Магнітогорськ до м. Харків лабораторії «ПівденбудЦНДЛ». Визначено офіційний початок діяльності «ПівденНДІ» – з 1 січня 1945 р. Першим директором інституту був призначений інженер П. К. Черкасов³⁵.

Новостворена установа зберегла структуру «ПівденбудЦНДЛ» та отримала від останньої більшу частину філій і дослідних станцій.

Титульний аркуш науково-технічного звіту
«ПівденНДІ» по темі №59-10
«Будівництво житлових будинків з великих
стінових панелей на базі
керамзитобетону для Харківського
раднаргоспу». 1959 р.
ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1.
Од. зб. 143. Арк. 1.

³³ Там само. Арк. 67.

³⁴ Там само. Од. зб. 1, 4, 12, 20, 21, 27, 32, 41, 47, 48, 64, 73, 77, 83, 94, 121, 160.

³⁵ Там само. Од. зб. 21. Арк. 5.

До складу «ПівденНДІ» увійшли філії у містах Дніпропетровську, Запоріжжі, Києві, Макіївці, Жданові (нині – Маріуполь), Харкові, а також дослідні станції у Комунарську (нині – Алчевськ), Краматорську, Миколаєві. Також у відання «ПівденНДІ» потрапили дослідні станції в Орську та Златоусті, які були структурними підрозділами «ПівденбудЦНДІ» під час її перебування в евакуації на Уралі³⁶.

У 1950-х роках додалися нові філії у містах Дніпродзержинську (нині – Кам'янське), Нікополі, Донецьку, Ворошиловграді (нині – Луганськ), Єнакієвому, Горлівці та Керчі. Разом із тим, зі складу «ПівденНДІ» було виключено київську філію та дослідні станції у містах Алчевську, Краматорську та Миколаєві³⁷.

Периферійні філії та дослідні станції здійснювали науково-технічне обслуговування відбудови існуючих та будівництво нових промислових підприємств, а також проводили експериментальну роботу, пов'язану із впровадженням окремих технічних заходів, зокрема у сфері використання та переробки відходів металургійного, коксохімічного і вугільного виробництва³⁸.

Упродовж своєї історії НДІ промислового будівництва підпорядковувався технічному управлінню Всесоюзного народного комісаріату (з 1946 р. – міністерства) будівництва підприємств важкої індустрії (1945–1952, 1963) та технічним управлінням всесоюзних міністерств будівництва (1952–1954), будівництва підприємств металургійної та хімічної промисловості (1954–1957), а також Академії будівництва та архітектури УРСР (1957–1963)³⁹.

Чисельність працівників «ПівденНДІ» відображається у звітах 1949 р. та 1955 р., які підбивали підсумки п'ятирічної діяльності інституту.

У звіті 1949 р. зазначено, що згідно зі штатним розписом загальною кількістю працівників «ПівденНДІ» складала 341 штатну одиницю (170 – у центральному інституті та 171 – у філіях). На наукових працівників припадало 66 посад⁴⁰.

Дані про незначне зменшення штатних одиниць інституту зафіксовані у річному звіті 1955 р., який містить дані про 339 штатних одиниць (169 – у центральному інституті та 170 – у філіях). Кількість наукових працівників не змінилася⁴¹.

³⁶ ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 21. Арк. 5–5зв.

³⁷ Там само. Од. зб. 27. Арк. 6.

³⁸ Там само. Арк. 6–6зв.

³⁹ ЦДНТА України. Південний науково-дослідний інститут промислового будівництва «ПівденНДІ» Академії будівництва та архітектури УРСР, м. Харків. Історична довідка. 1962. С. 11–12.

⁴⁰ ЦДНТА України. Ф. Р-2. К. 3-4. Оп. 1. Од. зб. 21. Арк. 7.

⁴¹ Там само. Од. зб. 77. Арк. 9–13.

Згадки щодо чисельності працівників «ПівденНДІ» містяться також у річному звіті 1957 р., коли останній було підпорядковано Академії архітектури УРСР. Тоді штатний розпис інституту було розширено до 350 одиниць, а впродовж року додано ще 10. Зміни у відомчому підпорядкуванні та розширенні штату дозволили збільшити кількість наукових працівників до 48 у центральному інституті та 30 – у філіях⁴².

Інформація річних звітів свідчить про розвинуті міжнародні зв'язки інституту. Так, головному архітектору м. Ханой (ДРВ) До Хуу Ду було надано низку письмових консультацій. Через угорське посольство у Москві надано консультації з термічного зміцнення ґрунтів начальнику технічного управління Міністерства будівництва УНР Шобештену Дюлі. Аналогічні консультації надавалися і Міністру промислового будівництва ПНР п. Бабінському⁴³.

Зростанню авторитету інституту у будівельній галузі сприяв регулярний вихід робіт його співробітників у видавництві Академії архітектури УРСР; деякі з них були перекладені англійською мовою для країн Західної Європи та США⁴⁴.

Відомості звітної документації «ПівденНДІ» з фонду Р-2 ЦДНТА України доповнюються інформацією документів фонду Р-6051 «Проектний та науково-дослідний інститут «Харківський ПромбудНДІпроект» Всесоюзного об'єднання «СоюзметалургбудНДІпроект», що зберігається у Державному архіві Харківської області.

У розпорядчо-організаційній документації Ф. Р-6051 наявні відомості щодо співпраці «ПівденНДІ» з науково-дослідними та проектними установами, а також промисловими підприємствами.

Заслуговують на увагу 2 угоди «Про творчу співдружність і спільну проектну, науково-дослідну та експериментальну роботу». Першу угоду було укладено у 1960 р. із «Харківським Промбудпроектом» для спільного розроблення прогресивних несучих та огорожуючих конструкцій, раціональних об'ємно-планувальних рішень промислових споруд, застосування ефективних будівельних матеріалів та інших питань промислового будівництва⁴⁵.

Про успішність співпраці 2-х інститутів можна судити з того, що в наступному 1961 р. до співпраці було додаткового залучено Центральний науково-дослідний інститут будівельних конструкцій та Белгородський азбестошиферний комбінат. Вирішувалася проблема створення експериментальних конструкцій панелей стін та покриттів із застосу-

⁴² Там само. Од. зб. 121. Арк. 5–6.

⁴³ Там само. Од. зб. 83. Арк. 10.

⁴⁴ Там само. Арк. 11.

⁴⁵ Держархів Харківської обл. (Державний архів Харківської області). Ф. Р-6051. Оп. 1. Спр. 453. Арк. 3.

ванням азбестоцементу і синтетичних матеріалів, їх виготовлення та випробування⁴⁶.

Паралельно між «ПівденНДІ» та «Харківським Промбудпроектом» було укладено угоду про співпрацю у питанні проектування та впровадження залізобетонних конструкцій у машинобудуванні⁴⁷.

Із документів фонду Р-6051 можна дізнатися про рішення, які визначили подальшу долю інституту – постанову Ради Міністрів СРСР від 10.09.1963 р. № 978 та розпорядження Держбуду СРСР від 10.10.1963 р. № 286, згідно з якими «ПівденНДІ» реорганізовувався у науково-дослідну частину проектного інституту «Харківський Промбудпроект». У результаті цієї реорганізації інститут промислового проектування дістав назву «Проектний та науково-дослідний інститут «Харківський ПромбудНДІпроект»⁴⁸.

Із цих документів також довідуємося про кадрові зміни у «Харківському ПромбудНДІпроекті» після об'єднання з «ПівденНДІ». Документи Держархіву Харківської області свідчать про те, що колишнього директора «ПівденНДІ» Є. І. Конюшевського було призначено виконувачем обов'язки заступника директора з наукової роботи «Харківського ПромбудНДІпроекту», а всіх співробітників інституту переведено до науково-дослідної частини «Харківського ПромбудНДІпроекту» зі збереженням посад та заробітної платні⁴⁹.

Так завершився період існування Південного науково-дослідного інституту промислового будівництва як самостійної установи. За свою 18-річну історію діяльності «ПівденНДІ» відіграв важливу роль у подоланні післявоєнної розрухи, відновленні та розвитку промислового потенціалу Харкова. Фахівці інституту зробили значний внесок у теорію і практику посилення і відновлення несучої здатності залізобетонних конструкцій, технології виробництва дешевих будівельних матеріалів, механізації будівельних робіт тощо.

Документи «ПівденНДІ» є частиною значного документального масиву, яким у ЦДНТА України представлено розвиток вітчизняної будівельної галузі ХХ ст. Вони дають уявлення про розмаїття способів, матеріалів і механізмів, що застосовувалися під час зведення численних промислових і цивільних будівель та споруд.

Та частина документів «ПівденНДІ», що відображає діяльність колегіального органу цього інституту та його звітність, дає змогу познайомитися з особливостями створення наукового доробку українських

⁴⁶ Держархів Харківської обл. Ф. Р-6051. Оп. 1. Спр. 499. Арк. 1.

⁴⁷ Там само. Арк. 4.

⁴⁸ Державний архів Харківської області. Передмова до описів документів постійного зберігання Харківського проектного і науково-дослідного інституту «Харківський ПромбудНДІпроект». 1973. С. 1.

⁴⁹ Держархів Харківської обл. Ф. Р-6051. Оп. 3. Спр. 60. Арк. 27.

учених-будівельників упродовж 1945–1960 рр. – непростого та насиченого подіями періоду історії вітчизняної будівельної науки.

REFERENCES

1. Alekseenko, A. O., Balyshv, M. A., Ozhiganov, D. I. (2015) *Budivelna tekhnika u dokumentakh TsDNTA Ukrayiny: dovidkovo-informatsiynе vydannya. Kharkiv*. [in Ukrainian].
2. Myrhorod, N. V., Alekseenko, A. O. (2006) *Roky viyny i vidbudovy: Istorychni narysy za dokumentamy TsDNTA Ukrayiny. Kharkiv*. [in Ukrainian].

Marat Balyshv

Candidate of Historical Sciences,
Director,
Central State Scientific
and Technical Archives of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5211-3208>

Dmitriy Ozhiganov

Leading Archivist
Documents Information Using Department,
Central State Scientific
and Technical Archives of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4137-2826>

THE IMPORTANCE OF THE DOCUMENTS OF CSSTA OF UKRAINE FOR STUDYING THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN RESEARCH INSTITUTIONS IN BUILDING FIELD IN 1945-1960 (on the example of the Southern Research Institutes of the Construction Industry)

Abstract. The purpose of the article is to cover various aspects of the organization of the working process in the Ukrainian scientific research institutions of the construction profile on the example of documents of the Southern Research Institute of the Construction Industry («SRI») from the fond of the CSSTA of Ukraine. The protocols of the meetings of the scientific and technical council and the annual reports on scientific and technical activities of «SRI» in 1945-1960 were analyzed and some facts from the history of the institute were given. **The methodology** of the research involves the application of general scientific and special scientific methods, in particular the analysis and research of scientific and technical information sources and data systematization. **The scientific novelty** of the article is due to insufficient study of research activities of «SRI» and its contribution to the development of construction in Ukraine. Introduction of the protocols of meetings of the scientific and technical council and annual reports on

scientific and technical activities will contribute to the development of information about the Institute and the creation of a comprehensive picture of functioning of the domestic construction industry. **The prospects of further studies.** Considering the fact that the topic of construction has become particularly topical in recent years, there is a need to conduct scientific research on the activities of Ukrainian research institutions in the construction field, which are the creators of the funds of CSSTA of Ukraine. **Conclusions.** The CSSTA of Ukraine retains a significant array of documents related to various construction problems. The protocols of meetings of the scientific and technical council and annual reports on scientific and technical activities of «SRI» provide an opportunity to get acquainted with approaches to solving these problems, as well as to learn about daily work of Ukrainian scientists-builders in the first post-war decades.

Key words: Southern Research Institute of the Construction Industry; organization of work; scientific and technical council; scientific and technical works; protocols; construction industry; CSSTA of Ukraine.

DOI 10.47315/archives2021.327.065

УДК 930.253:[929:796(477)]

Оксана Ємчук

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця відділу археографії,
Інститут архівознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>

Аліна Ййслуу

головна спеціалістка відділу
формування НАФ та діловодства,
Державний архів м. Києва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3967-1509>

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СПОРТУ

Анотація. Метою статті є розкриття теми архівних джерел та інформаційних ресурсів біографічних досліджень з історії українського спорту. порушено питання недостатнього використання архівних джерел, зокрема кадрових документів спортивних установ. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення збереженості документів спортивної галузі на сучасному етапі. Наведено приклади корисних електронних ресурсів та фахових публікацій про видатних спортсменів. Приділено увагу зарубіжному досвіду створення спортивних архівів та підготовки фахівців у цій сфері. **Методика дослідження** ґрунтується на загальнонаукових методах узагальнення, аналізу і синтезу, системному підході, історико-порівняльному та бібліографічно-описовому методах, які допомагають визначити коло джерел спортивної біографістики та порівняти їх між собою. **Наукова новизна.** У статті вперше піднімаються питання, пов'язані з проблемами використання архівних документів та медійних публікацій як джерельної бази до біографічних досліджень з історії українського спорту з перспективи їх інформативності та об'єктивності. **Висновки.** Електронні ресурси та медіа є доволі інформативними джерелами для вивчення біографій спортсменів. Однак їх суб'єктивність та емоційна забарвленість часто викликає недовіру, а тому факти, викладені в таких джерелах, потребують ретельної перевірки на достовірність. Саме тому архівні документи, офіційні профільні сайти та фахові публікації мають джерелознавчу цінність. **Перспективи подальших студіювань.** В українському науковому просторі тема залучення нових типів джерел для вивчення біографій спортсменів практично не досліджена. Існує обмежена кількість фахових біографічних досліджень про відомих українських спортсменів, більшість імен із часом може піти в небуття,

тому систематизація інформації про них, її збереження та поширення є вкрай важливим завданням для дослідників історії українського спорту.

Ключові слова: архівні джерела; електронний простір; нові медіа; біографії видатних спортсменів.

Україна – це держава з добре розвинутими спортивними традиціями, а такі сучасні українські спортсмени як Андрій Шевченко, Сергій Бубка, Яна Клочкова, Руслан Пономарьов, Віталій та Володимир Клички стали одними з найвідоміших у світі. За часи незалежності в Україні постійно зростає інтерес суспільства до досягнень українців у різних спортивних змаганнях і Олімпійських іграх та життєписів відомих спортсменів.

У межах цієї публікації ми звернемося до проблеми пошуку архівних джерел біографічних досліджень з історії українського спорту, різних інформаційних ресурсів, до окремих рис нових медіа про зірок українського спорту, назвемо приклади змістовних публікацій, приділимо увагу зарубіжному та вітчизняному досвіду підготовки фахівців у цій сфері, а також перспективам використання архівних джерел інформації. Одразу зазначимо, що стаття є оглядовою та зачіпає багато проблем, що потребують окремого висвітлення.

Історія професійного спорту пов'язана зі складними історичними етапами: від появи перших фізкультурно-спортивних організацій у кінці XIX ст., нівелювання особистості в системі масової фізичної культури у перші роки радянської влади і до поступової трансформації професійного спорту в індустрію розваг на сучасному етапі, його комерціалізації, з одного боку, та політизації – з іншого, особливо в період загострення міжнародних відносин, інформаційних війн тощо.

Традиційно біографічні відомості про видатних спортсменів і тренерів увійшли до різноманітних енциклопедичних та довідкових видань, словників, довідників, ювілейних матеріалів, статистичних показників, більша частина з яких доступна в електронному просторі. Найбільш поширеним у спортивній журналістиці став художньо-публіцистичний стиль, портретний нарис про відомих спортсменів.

Водночас користувачі сучасних ЗМІ більше захоплюються емоційною складовою, тими публікаціями про популярних спортсменів, що мають компліментарний характер та створені для комерційного ринку, як наслідок – бракує неупередженої інформації. У сфері нових медіа створюється простір для інформаційного впливу на аудиторію, ведеться боротьба за увагу користувачів: поширюються різноманітні рейтинги, форуми, лайки, репости тощо. Американський професор журналістики Обернського університету Джон Карвальо (John Carvalho) у вступі до збірки «Історія спортивних медіа: культура, технології, ідентичність» зауважив, що спорт і медіа є ідеальною парою: спорт забезпечує розва-

ги, медіа надають їм транспортні засоби; спорт постачає героїв, медіа забезпечують наратив; спорт створює фанів, медіа створюють аудиторію. І спорт, і медіа є потужними силами, які в постійній симбіотичній взаємодії впливають одна на одну і в результаті – на суспільство¹.

Наші уявлення чи спогади про спорт проходять своєрідний медійний фільтр і логічно постає питання: наскільки близькими чи далекими від реальності є факти, які поширюються в цих медіа? Питання спортивних фактів і «фейків», чи т. зв. «альтернативних фактів», добре висвітлене в статті німецького дослідника Майкла Крюгера (Michael Krüger), присвяченій перспективам і проблемам візуальних джерел в історії спорту. Автор демонструє на конкретних прикладах, пов'язаних зі вживанням допінгу, як швидко медіа можуть поширити бездоказову, базовану на припущеннях, інформацію про спортсмена, якого підозрюють у вживанні стимулюючих речовин; при тому існує безліч підтверджених фактів вживання допінгу, які залишились поза медійним простором².

Саме тому проблема пошуку об'єктивних джерел біографічної інформації про видатних українських спортсменів у контексті розвитку сучасних нових медіа, цифрових, мережевих технологій і комунікацій актуальна та мало досліджена.

Сучасний спорт як прибуткова індустрія має власний маркетинг та PR-менеджмент. Без високих спортивних результатів досягти популярності, а отже й прибутку, майже неможливо, тому спортивний піар функціонує як частина такого менеджменту, що пов'язаний з інтерактивними електронними виданнями і новими формами комунікації. Добробут спортивного клубу або спортсмена ґрунтується на спонсорах, вболівальниках і ЗМІ. Спонсори зацікавлені в гарній репутації команди чи спортсмена, що дозволяє сформувати позитивний імідж компанії. Глядачі чи вболівальники бажають видовища, сенсацій, розваг. Спортивні клуби широко використовують комерційний потенціал соціальних мереж: Facebook, Twitter, YouTube, пропонують велику кількість послуг для вболівальників: онлайн-трансляції, форуми, розігрування призів через анкетування та чати для спілкування³. Зараз ми спостерігаємо різні гібридні форми ЗМІ: мобільний зв'язок із прямими ефірами зі студій, телебачення – із використанням мережі Інтернет тощо.

¹ Sports Media History: Culture, Technology, Identity: Routledge Research in Sports History / ed. by J. Carvalho. London: Routledge, 2020. P. 1.

² Krüger M. Visual Sources in the History of Sports: Potential, Problems, and Perspectives with Selected Examples of Sporting Art // Historical Social Research. 2018. Vol. 43, № 2(164). P. 73–76.

³ Гусєв А. Нові медіа як PR-інструмент у спорті // Вісник Книжкової палати. 2014. № 11. С. 50–51.

Поширення інформації на різноманітних пристроях і платформах спрощує доступ користувачів до своїх кумирів, які самі фактично формують великі спільноти шанувальників, клуби фанатів, постійно перебувають в активному діалозі з ними. Крім традиційних рубрик та фотогалерей, на спортивних сайтах збільшується кількість фото, відео, інтерв'ю, у користувачів з'являється можливість не тільки отримати інформацію про окремих осіб, а також формувати рейтинг спортсменів. Нові медіа надають можливість створювати та модифікувати зміст інформації. Професійні спортсмени світу активно користуються порадами фахівців з теорії та практики самопіару, навчаються створювати свою власну легенду, привабливий імідж⁴.

З іншого боку, вагоме значення для дослідників мають архівні джерела, особливо якщо йдеться про вивчення періоду становлення професійного спорту на українських теренах у другій половині XIX – на початку XX ст. Саме тоді разом із поширенням нових видів спорту, таких як бокс, футбол, важка та легка атлетика почали з'являтися й перші відомі імена спортсменів українського походження, які неодноразово перемагали на міжнародних змаганнях. Серед них – відомі борці Іван Піддубний, Владислав Питлясинський, важкоатлети Євген Гарнич-Гарницький, Костянтин Павленко, Федір Гриненко та ін.

Особливою патріотичною спрямованістю вирізнявся фізкультурно-спортивний рух ранніх етапів на західноукраїнських територіях, що пов'язано з піднесенням національного духу. Спортивні організації, такі як «Сокіл», «Січ», «Пласт» об'єднувала одна спільна ідея – незалежна самостійна і вільна Україна, тому фізичне та патріотичне виховання молоді в цих організаціях тісно перепліталися. Не дивно, що до складу українських військових формувань першої третини XX ст. входили вихідці саме з таких спортивних організацій. Серед найвідоміших імен варто назвати авторитетного фахівця з фізичної культури та спорту Івана Боберського; організатора та ідеолога січового руху Галичини, засновника Української радикальної партії Кирила Трильовського; ініціатора, одного із засновників першого пластового гуртка Олександра Тисовського.

Серед архівних документів, що слугують джерельною базою біографічних досліджень про відомих діячів фізичної культури і спорту ранніх етапів спортивного руху, варто виділити документи спортивних організацій і товариств, що зберігаються в центральних державних історичних архівах та архівах областей України. Різноманітні кадрові документи, звітно-планова та методична документація, наукові статті, тексти виступів, протоколи, стенограми, світлини – це завжди перспективні ресурси.

⁴ Садовник О. Персональний імідж спортсменів // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини / за заг. ред. Є. Приступи. Вип. 15. Т. 1. Львів, 2011. С. 286–288.

Наприклад, у Центральному державному історичному архіві, м. Львів відклалися документи «Українського спортивного союзу», спортивного товариства «Сокіл-Батько», «Верховної пластової команди», «Головного січового комітету гімнастичного і пожежного товариства «Січ»⁵. Документи цих організацій здебільшого охоплюють період кінця XIX – першої третини XX ст., містять важливу інформацію про події, що відбувалися в українському фізкультурно-спортивному русі, його головних діячів та призерів спортивних змагань⁶. Серед дослідників, які займалися вивченням історії українських гімнастично-спортивних товариств, варто згадати І. Андрухів⁷, О. Вацебу⁸, Б. Савчука⁹, Б. Трофим'яка¹⁰, О. Ляха-Породька¹¹.

Важливо, що деякі українські архіви займаються популяризацією інформації про розвиток фізкультурно-спортивного руху в Україні. Так, наприклад, 25 листопада 2019 р. у рамках відзначення 125-річчя українського сокілства з метою ознайомлення відвідувачів з окремими віхами його історії та провідними представниками у Центральному державному архіві зарубіжної україніки відбулася презентація мультимедійного виставкового проекту з символічною назвою «Де сила, там воля витає». Виставка наповнена публікаціями з періодичних видань «Український сокіл» (Чехія), «Тризуб» (Франція), «Наш клич» (Аргентина), а також іншими архівними документами (листітками, фотографіями, повідомленнями тощо), що зберігаються у фондах архіву та

⁵ ЦДАІЛ України (Центральний державний історичний архів України, м. Львів). Ф. 312 «Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько», м. Львів»; Ф. 389 «Верховна пластова команда, м. Львів»; Ф. 847 «Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства «Січ», м. Львів»; Ф. 624 «Український спортивний союз»).

⁶ Детальніше про джерела до вивчення українського спорту в Галичині див: *Матулкін Б.* Джерела до вивчення українського спорту в Галичині кінця XIX ст. – 1939 р. Приклади інтерпретацій у світлі історії повсякдення // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Вип. 17. 2016. С. 154–162.

⁷ *Андрухів І.* Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг». Івано-Франківськ, 1992. 80 с.

⁸ *Вацеба О.* Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні (кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вацеба Оксана Михайлівна; Український держ. ун-т фізичного виховання і спорту. Київ, 1994. 23 с.

⁹ *Савчук Б.* Український Пласт 1911–1939 рр. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. 268 с.

¹⁰ *Трофим'як Б. Є.* Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.). Тернопіль: Економічна думка, 2001. 694 с.

¹¹ *Лях-Породько О.* Сокілський гімнастичний рух в Україні на межі XIX–XX століть. Київ: Науковий світ, 2011. 134 с.

містять інформацію про засновників і провідних діячів сокільського руху Василя Нагорного, Петра Франка, Василя Проходу¹². Одним із наукових консультантів цього виставкового проєкту був доцент кафедри історії та теорії олімпійського спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України О. Лях-Породько.

Ще однією групою об'єктивних джерел з історії українського спорту можуть слугувати документи вищих навчальних закладів, зокрема особові справи студентів та викладачів, навчальні програми, адже саме з навчальних закладів розпочалося державне регулювання фізичного виховання населення, а їхні вихованці та професорський склад нерідко ставали відомими призерами спортивних змагань, тренерами та фахівцями у галузі фізичної культури і спорту. Із кінця XIX ст. при університетах почали створюватися спортивні гуртки та товариства, такі як: Спортивний гурток студентів Київського університету Св. Володимира, Студентське спортивне товариство при Імператорському Новоросійському Університеті, Спортивно-Гімнастичний гурток при Київському політехнічному інституті. Наскільки важливим був спорт у житті студентства свідчать результати опитування, проведеного у 1909 р. серед студентів Київського політехнічного інституту. Вони показали, що майже половина опитаних займалася спортом, а 7,9% входили до складу різних спортивних гуртків¹³. Випускники медичного факультету Київського університету Св. Володимири Валентин Крамаренко та Олександр Анохін стали відомими теоретиками і практиками ідей фізичного виховання та пропагували заняття фізичними вправами. У 1913 р. О. Анохін став Головою Оргкомітету Олімпіади в Києві.

Із 30-х років XX ст. почали з'являтися перші навчальні заклади, які спеціалізувалися на підготовці спортивних кадрів. Їхні документи висвітлюють широке коло питань, пов'язаних із процесами виховання та становлення спортсменів. У Державному архіві м. Києва, наприклад, зберігаються особові справи професорського-викладацького складу Київського державного інституту фізичної культури¹⁴. Нині це – Національний університет фізичного виховання і спорту України – головний вищий навчальний заклад України з підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту. Протягом всієї історії в ньому було підготовлено 110 заслужених майстрів спорту і понад 350 майстрів спорту міжна-

¹² «Де сила, там воля» (до 125-річчя українського сокільства). URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua/wp-content/uploads/Sokilstvo/index.html#services> (дата звернення: 22.02.2021).

¹³ Кругляк М. Спорт в житті студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. // Історична панорама. Вип. 8. 2009. С. 11–12.

¹⁴ Особові справи професорсько-викладацького складу, що мають вчені звання та наукові ступені // Держархів м. Києва (Державний архів м. Києва). Ф. Р-1400. Оп. 4. Спр. 11, 13, 19.

родного класу; тільки за період із 1952 р. до 2008 р. вихованці цього навчального закладу завоювали 270 олімпійських медалей різного гатунку.

Серед документів цього фонду відклалися особові справи заслуженого майстра спорту СРСР зі спортивної гімнастики, заслуженого тренера СРСР Івана Бражника; волейболіста, дворазового чемпіона світу, дворазового чемпіона Європи та чемпіона СРСР, заслуженого майстра спорту СРСР Михайла Піменова; заслуженого тренера СРСР зі спортивної гімнастики Євгена Ярохіна та ін., у яких зберігаються автобіографії, характеристики, особові листки тощо. Ці документи є визначальними для відтворення життєвого та професійного шляху спортсменів і тренерів, адже містять фактологічну інформацію, яка може спростувати чи підтвердити відомості про них у медійних публікаціях.

Архівні документи корисні ще й тим, що дозволяють комплексно дослідити ті процеси, які сприяли чи перешкоджали спортсменам на шляху до успіху, з'ясувати причини їхніх злетів чи падінь. Адже часто важливу роль у становленні та розвитку конкретної спортивної галузі та професійному зростанні спортсменів відіграють саме зовнішні обставини, такі як: державна політика, суспільна зацікавленість, фінансування. У цьому контексті особливо вирізняється радянський період, коли була створена нова централізована модель фізичної культури, характерними рисами якої стали комуністична ідейність, єдність державних і громадських форм фізичного виховання, колективізм, народність, доступність, масовість¹⁵. У цей час практично всі процеси, що стосувалися фізичного виховання та спорту, включно з визначенням переможців змагань, контролювалися владою. Саме тому вивчення діяльності державних органів влади, спортивних управлінь, комітетів, відділів, які відповідали за розвиток спорту на державному рівні, є особливо важливим.

Значну групу з цього питання становлять документи, сконцентровані у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, де зберігається унікальний фонд № 5090 «Державні органи України у справах сім'ї, молоді та спорту (об'єднаний фонд)», що налічує 8 039 од. зб. за період 1945–2012 рр. Документи цього фонду містять інформацію про проведення чемпіонатів світу, Кубку Європи, Першості України, діяльність вищих органів державної влади, державних спортивних комітетів, які формують державну політику у спортивній галузі, а також здійснюють не менш важливу справу – виділяють кошти для спортивних фондів¹⁶.

¹⁵ *Вербицький В., Бондаренко І.* Історія фізичної культури та спорту в Україні. Миколаїв: ЧДУ, 2014. С. 136.

¹⁶ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 5090 «Державні органи України у справах сім'ї, молоді та спорту (об'єднаний фонд)».

На місцевому ж рівні варто приділити увагу вивченню діяльності місцевих спортивних комітетів. Наприклад, у фонді «Міського комітету з фізичної культури та спорту виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів» (Ф. Р-745), що зберігається у Державному архіві м. Києва, містяться постанови, накази, рішення та розпорядження комітету з фізичної культури та спорту, документи про проведення масових спортивних заходів, підготовку та участь спортсменів у змаганнях, листування щодо стану та розвитку спортивно-масової роботи і фізичного виховання населення міста, стенограми навчально-методичних конференцій працівників фізичної культури і спорту, протоколи засідань комітету, спортивних секцій¹⁷. Вивчення цих документів допоможе проаналізувати особливості взаємодії спортсменів і тренерів із зовнішнім середовищем, вплив історичних, ідеологічних, соціальних чинників доби на особисте життя і спортивну кар'єру.

На сучасному ж етапі розвитку спортивного руху існує цілий ряд проблем, пов'язаних з архівуванням документів спортивних установ та організацій. Однією з них є їх вибірковий характер: до архівних установ потрапляють документи лише деяких спортивних установ, навчальних закладів, клубів, товариств, комітетів, федерацій тощо.

Більшість сучасних спортивних організацій не опікується питаннями забезпечення збереженості своїх документів та не розробляє відповідних архівних програм, у зв'язку з чим інформація про їхню діяльність просто втрачається. Канадський історик Террі Кук (Terry Cook) підрахував, що до архівів потрапляє лише від одного до п'яти відсотків від усіх інституційних записів, що актуально також і для України¹⁸. Це пов'язано не лише з відсутністю традиції архівування документів спортивних організацій, але й із переповненістю архівосховищ, недостатнім фінансуванням, значним збільшенням обсягів документообігу в установах. Наразі більшість спортивних організацій не внесені до списків джерел комплектування архівів, відповідно, не передають документи про свою діяльність на постійне державне зберігання. До трудових архівів потрапляє лише кадрова документація тривалого (понад 10 років) зберігання, яка після сплину строків зберігання також буде знищена, якщо вже зараз не розпочати роботу для забезпечення її збереженості. Та й самі організації, як зауважив британський дослідник Мартін Джонс (Martin Jones), у більшості сконцентровані на сучасності

¹⁷ Держархів м. Києва. Ф. Р-745 «Міський комітет з фізичної культури та спорту виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів».

¹⁸ Cook T. We Are What We Keep; We Keep What We Are: Archival Appraisal Past, Present and Future // Journal of the Society of Archivists. № 2. 2011. P. 174.

(«present-centered») і не усвідомлюють, наскільки цінною для майбутніх поколінь є інформація, яку вони зберігають¹⁹.

Італійська дослідниця та архівістка Христина Б'янкі (Cristina Bianchi), яка працювала з документами Олімпійського музею в Лозанні, ще 1999 р. писала: «Без архівів немає історії. Вибіркові архіви творять вибірккову історію»²⁰. У світовій практиці існують вузькоспеціальні архіви, які забезпечують збереженість документів спортивної галузі. Серед таких, зокрема, варто виділити архів Міжнародного олімпійського комітету в Лозанні – найвпливовішої спортивної організації, яка виступає гарантом розвитку світового олімпійського руху. Архівні колекції цієї організації налічують велику кількість документів загальною протяжністю понад 1,5 км, що висвітлюють еволюцію розвитку Міжнародного Олімпійського комітету та Олімпійського руху від початку створення у 1894 р. і до сьогодні²¹.

Яскравим прикладом є також Спортивний архів Фінляндії (The Sports Archive of Finland), відкритий ще в 1985 р. Його колекція містить документи фінських національних, районних і місцевих спортивних організацій, клубів та асоціацій з різних видів спорту, а також приватних колекцій спортивних діячів за період з 1850 р. Завдання архіву полягають не лише у забезпеченні збереженості наявних документів, архів також несе відповідальність за збереження документів, які створюються сьогодні. Колишній співробітник цього архіву, а нині віцепредседателем Секції зі спортивних архівів Міжнародної ради архівів Кент Шеблом (Kent Sjöblom) вважає, що успішна діяльність архіву пов'язана з загальним рівнем обізнаності громадян з архівною справою²². Від початку створення цей архів мав підтримку державних органів влади та спортивних організацій. Окрім того, одним з основних завдань архіву було навчання спортивних організацій архівній справі. Архів є частиною Спортивної музейної фундації Фінляндії (Sport Museum Foundation of Finland) та разом із Музеєм спорту і бібліотекою зберігає і постійно поповнює потужний комплекс документів, що стосуються спортивної галузі.

Однак, Спортивний архів Фінляндії є радше винятком, адже у більшості випадків архівні документи спортивної галузі входять до складу окремих фондів чи колекцій документів у межах національних чи міс-

¹⁹ *Johnes M.* Archives and historians of sport // *International Journal of the History of Sport*. Vol. 32. Issue 15. 2015. P. 1788.

²⁰ *Bianchi C.* Sports History? Sports Archives! // *Journal of Olympic History*. №. 1. 1999. P. 51.

²¹ International Olympic Committee. URL: <https://www.olympic.org/> (дата звернення: 25.02.2021).

²² *Sjöblom K.* Taking care of Sports Archives – Whose Responsibility? // *Canadian Journal of History of Sport*. Vol. XXIV, № 2. December 1993. P. 91–93.

цевих архівних установ, стають частиною приватних колекцій, зберігаються у музейних чи бібліотечних фондах. Саме тому для збереження інформації про спортивну галузь та відомих спортсменів Х. Б'янкі пропонує налагоджувати роботу архівних секторів спортивних організацій, розробляти архівні програми, створити мережу спортивних архівосховищ, а головне – обмінюватися інформацією²³.

Із цією метою у серпні 2004 р. Генеральна асамблея Міжнародної ради архівів вирішила заснувати секцію зі спортивних архівів (Section on Sport Archives (SPO), метою якої є підвищення обізнаності про важливість та актуальність спортивних архівів, інформування державних органів влади та громадськості про необхідність збереження архівів, що належать всім особам, державним і приватним установам, асоціаціям та іншим організаціям, пов'язаним зі світом спорту²⁴. Для досягнення цієї мети SPO активно працює, щоб зібрати членів з усього світу, співпрацює з Європейським комітетом з історії спорту (CESH) з метою інформування Європейського Союзу щодо важливості захисту спортивних архівів. Секція займається створенням та розробленням каталога архівів, пов'язаних зі спортом, який забезпечить доступ до фондів спортивних архівів та окремих колекцій по всьому світі. Наразі до секції входить 21 член із різних країн Європи, Азії, Африки, Північної Америки. Україна ж до цієї ініціативи поки не долучилася.

Подібну роботу, але вже на державному рівні, проводять окремі зарубіжні національні архіви, бібліотеки та музеї. Наприклад, Національний архів праці (Archives Nationales du Monde du Travail) розташований у м. Рубе (Франція) зберігає велику кількість приватних колекцій, що належать Французькій Олімпійській академії, спортивним клубам, асоціаціям та федераціям, окремим спортсменам і спортивним журналістам. Описи до цих фондів доступні на офіційному сайті архіву²⁵.

В Україні на загальнодержавному рівні системну роботу з поповнення архіву профільними документами спортивних організацій проводить Центральний державний архів громадських об'єднань України, який у 2017 р. започаткував співпрацю з Міністерством молоді та спорту України та співпрацює зі спортивними організаціями в сфері архівної справи та діловодства, проводить експертизу цінності їхніх документів та виставкову роботу, надає науково-методичну допомогу, контролює роботу архівних підрозділів і служб діловодства цих установ. У цьому архіві проаналізовано та систематизовано різні види документа-

²³ *Bianchi C.* Зазнач. твір.

²⁴ Section on Sports Archives – SPO. URL: <https://www.ica.org/en/about-section-sports-archives-spo> (дата звернення: 15.02.2021)

²⁵ Archives Nationales du Monde du Travail. URL: <http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/camt/> (дата звернення: 15.02.2021).

ції спортивних установ, зокрема важливої для біографічних досліджень²⁶.

Документи деяких спортивних установ, що підпорядковані Міністерству молоді і спорту України, зберігаються в архіві міністерства. Однак доступу до цих документів дослідники не мають, отримати інформацію можна лише шляхом написання відповідного звернення на адресу міністерства. Більшість же сучасних приватних спортивних товариств та клубів, навіть найвідоміших, практично не передають свої документи на постійне державне зберігання до архівів, інформацію про їхню діяльність можна почерпнути лише з офіційного сайту чи преси.

На жаль, не всі відомі спортсмени, тренери серйозно відносяться до формування власних архівів. Спортивні нагороди, світлини, документи залишаються нащадкам або передаються до спортивних музеїв. На це існують об'єктивні причини – на час завершення спортивної кар'єри спортсмени є переважно ще молодими людьми, які отримують вищу освіту, починають пошуки роботи та навіть не замислюються про збереження своїх матеріалів. Документи біографічного характеру частково залишаються в архівах спортивних товариств, федерацій, клубів або сконцентровані у тренерів, менеджерів, які іноді не зацікавлені в поширенні інформації про секрети успіху та виховання своїх учнів, свої власні методичні розробки. Такі важливі документи як особисті щоденники тренувань, розрахунки фізичних навантажень, індивідуальні програми підготовки видатних спортсменів, унікальні тренерські розробки, різноманітні спеціальні медичні чи психологічні дослідження мають виняткову цінність, тому повинні надходити до об'єднаних архівних фондів особового походження спортивних шкіл видатних тренерів і педагогів або особових документів окремої команди, родини спортсменів тощо.

Відтак проблема збереження та архівування документів з історії українського спорту та спортивної біографістики сьогодні є досить гострою. Необхідно якнайшвидше налагоджувати взаємодію між архівами та спортивними організаціями чи окремими приватними спортивними діячами, розробляти відповідні архівні програми та поповнювати Національний архівний фонд новими свідченнями про розвиток фізичної культури і спорту в Україні, особливо документами особового походження про видатних спортсменів і тренерів.

Фондоутворювачам та дослідникам можуть бути корисними розроблені архівістами методичні основи роботи з документами особового походження²⁷, а також приклад структури біографічної довідки про

²⁶ Горєва В. Особливості формування НАФ документами спортивних громадських організацій (з досвіду діяльності ЦДАГО України) // Архіви України. № 4. 2018. С. 72–82.

²⁷ Робота з документами особового походження. Методичний посібник / авт.-уклад.: Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова. Київ, 2009. 284 с.

спортсмена,²⁸ розробленої в науково-дослідній установі «Енциклопедичне видавництво» та розміщеної на онлайн-версії «Великої української енциклопедії».

Повертаючись до теми пошуку об'єктивних джерел біографічної інформації про українських спортсменів, слід звернути увагу на доступні в електронній версії авторитетні видання, публікації, пошукові ресурси тощо.

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України оприлюднив онлайн-версію «Енциклопедії Сучасної України», розробники якої водночас підкреслюють популярність «Вікіпедії» як унікального енциклопедичного проекту, проте застерігають від ігнорування засобів захисту інформації та акцентують увагу на ключовій проблемі – об'єктивності та захищеності джерел енциклопедичних знань від втручання, тобто на інформаційній безпеці. До «Енциклопедії Сучасної України» включено довідки про багатьох спортсменів і тренерів. Наприклад, заслуговує на увагу довідка про Героя України, видатного тренера Валерія Лобановського, автором якої є канд. іст. наук, директор Музею футбольного клубу «Динамо» В. Старков²⁹. Необхідно підкреслити, що футбол у сучасному світі давно вийшов за рамки суто спортивної гри, став частиною сучасної культури, яка має вплив на політику, економіку, міжнародні відносини, а у перші роки після проголошення незалежності України саме з київською командою «Динамо» асоціювали український спорт, а іноді і загалом Українську державу³⁰.

Розгалужена система спортивних установ України, комітетів, федерацій, клубів на регіональному та професійному рівні відображена у розмаїтті електронних ресурсів, що містять значний обсяг біографічної інформації. Так, офіційний сайт Національного олімпійського комітету України (<http://noc-ukr.org>) пропонує користувачам посилання на інші офіційні спортивні веб-ресурси: асоціацій, комітетів, окремих Олімпійських ігор, державних та громадських установ, федерацій різних видів спорту, сайти регіональних осередків НОК, окремо – навчальних закладів, спортивних журналів тощо. У рубриці «Олімпійська бібліотека» НОК пропонуються тексти публікацій зі значним обсягом біографічних

²⁸ Біографістика: Стаття про спортсмена // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> Довідка : Біографістика : Стаття_про_спортсмена (дата звернення: 05.02.2021).

²⁹ Старков В. Лобановський Валерій Васильович // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55973 (дата звернення: 05.02.2021).

³⁰ Документально-речові експонати виставки «Динамо Київ – символ українських перемог» з колекції Національного музею історії України та музею ФК «Динамо» (Київ) / А. Богдалов, М. Срібна, І. Пуля, О. Лук'янов, А. Романік // Емінак. 2018. № 1(3). С. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_1%283%29__21 (дата звернення: 10.03.2021).

даних, зокрема для юних читачів представлено навчальний посібник «Твій олімпійський путівник» д-ра пед. наук, проф. М. Булатової та канд. фіз. виховання, проф. В. Єрмолової³¹.

На сайті Національного олімпійського комітету України з 2016 р. є у доступі щомісячний журнал «Олімпійська арена», заснований у 1995 р. Автори журналу приділяють значну увагу історії спорту, портретам видатних олімпійців, а також традиційним інтерв'ю з переможцями і призерами змагань. Нариси про Віру Крепкіну, Бориса Шахліна, Альбіну Дерюгіну, Олексія Бутовського стануть у нагоді дослідникам.

Електронні ресурси бібліотеки Національного університету фізичного виховання і спорту України систематизовані в електронному каталозі, багатьох рубриках та покажчиках (<https://uni-sport.edu.ua/content/biblioteka-3>), започаткована корисна серія «Бібліографічний покажчик наукових праць ректора, проректорів та деканів факультетів Національного університету фізичного виховання і спорту України»³². Бібліотека презентує також профільне видавництво «Олімпійська література», де протягом 20-ти років надруковано близько 250 книг, зокрема біографій, мемуарів, а також серію часописів. Одним із засновників цього видавництва є д-р пед. наук, проф. В. Платонов – автор понад 400 наукових та науково-популярних публікацій³³.

Дослідників біографій українських спортсменів зацікавить офіційний сайт Асоціації ветеранів спорту України (<https://avsu.org.ua>), що об'єднує різні федерації, спілки та клуби. Багато зусиль Асоціація докладає вшануванню пам'яті видатних спортсменів, висвітленню знакових подій в Україні та світі, ювілеїв, презентацій тощо. Цікаво, що у 2012 р. на честь 9-ти видатних українських спортсменів були названі станції Лондонського метрополітену: Лариси Латиніної, Сергія Борзова, Людмили Турищевої, Володимира Кличка та ін. У 2013 р. користувачі побачили інтернет-версію газети «Спорт ветеранів України», де

³¹ Булатова М. М., Єрмолова В. М. Твій олімпійський путівник. Вид. 5-те, доп. Київ: Національний олімпійський комітет України, 2020. 144 с. URL: http://noc-ukr.org/library/your_olympic_guidebook/your_olympic_guidebook.html. (дата звернення: 21.05.2021).

³² Бібліографічний покажчик наукових праць ректора, проректорів та деканів факультетів Національного університету фізичного виховання і спорту України: інформ.-довід. вид. / уклад. Т. Полтавець, ред. Т. Арехова. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України, вид-во «Олімпійська література», 2016. 96 с.

³³ Енциклопедія олімпійського спорту України / ред. В. Платонова. Київ: Олімпійська література, 2005. 464 с.; Энциклопедия олимпийского спорта. В 5-ти т. / под общ. ред. В. Платонова. Киев: Олимпийская литература, 2002; Булатова М., Бубка С., Платонов В. Олімпійські Ігри (1896–1972). Т. 1. Київ: Олімпійська література, 2012. 496 с.; Їх же. Олімпійські Ігри (1974–2012). Т. 2. Київ: Олімпійська література, 2013. 512 с.

вийшли змістовні, захоплюючі біографічні нариси про перших українських олімпійців 1952 р. Віктора Чукаріна³⁴, Ігоря Ємчука³⁵, Марію Гавриш³⁶.

Широко представлена в електронному просторі діяльність Асоціації спортивних журналістів України, створеної у 1999 р. (<http://uspa.com.ua>). Сьогодні в Асоціації близько 600 членів, які представляють усі провідні ЗМІ України. Серед пріоритетних напрямів їхньої роботи – розвиток міжнародних зв'язків із колегами, популяризація українських спортивних досягнень у світі. Одними з кращих спортивних журналістів в Україні є: А. Волошин, автор книги «На Олімпійській хвилі», яка розміщена на сайті НОК (<https://issuu.com/olympicua/docs/voloshin>), і багатьох біографічних нарисів та І. Яремко – відомий знавець львівського спорту³⁷, який веде рубрики про видатних спортсменів Львова (<http://www.noc.lviv.ua>).

Потенціал краєзнавчих видань та зусилля дослідників на регіональному рівні справедливо оцінені організаторами щорічного «Біографічного рейтингу», що покликаний виявити та популяризувати доробки в галузі спортивної біографістики. Наприклад, у перелік таких видань включено цікаву книгу кореспондента «Урядового кур'єра» в Сумській області журналіста О. Вертіля «Олександр Шапаренко: на гребені хвиль» про життєвий і спортивний шлях відомого веслувальника на байдарці»³⁸.

Із 1989 р. в Україні почав активно розвиватися паралімпійський рух, були створені перші фізкультурно-спортивні та оздоровчі клуби для осіб із вадами фізичного розвитку. Уперше українські паралімпійці брали участь у Паралімпіаді в Атланті (США) у 1996 р. та з того часу вражають світ великою кількістю блискучих перемог, стійкістю морального духу, тому їм аплодує весь світ. Унікальний шлях до перемоги над собою у біографіях 24-х українських переможців паралімпійських змагань стали темою книги Л. Дайер «Неможливе – мож-

³⁴ Волошин А. П'ятнадцяті Олімпійські Ігри // Спорт ветеранів України. № 4(16). 2014. С. 10–11. URL: <https://avsu.files.wordpress.com/2014/05/gazeta-avsu-04-2014.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).

³⁵ Волошин А. Ігор Ємчук: «Перемога над собою, над обставинами...» // Спорт ветеранів України. № 8(10). 2013. С. 10. URL: https://avsu.files.wordpress.com/2013/10/gazeta_avsu_09_2013.pdf (дата звернення: 10.03.2021).

³⁶ Волошин А. Дорогоцінне очко Марії Гавриш // Спорт ветеранів України. № 2(29). 2016. С. 3. URL: https://avsu.files.wordpress.com/2016/03/gazeta_avsu_02-site.pdf (дата звернення: 10.03.2021).

³⁷ Яремко І. 100 персон львівського спорту. Львів: Тріада плюс, 2010. 387 с.; Його ж. Персона львівського футболу (1894–2019). Львів: Тріада плюс, 2019. 407 с.

³⁸ Вертіль О. Олександр Шапаренко: на гребені хвиль. Вид. 2-ге, доповн. Суми: Мрія-1, 2018. 192 с.

ливо»³⁹, яку авторка широко представила у ЗМІ (<https://naiu.org.ua/invalidi-yak-vzirets-dlya-zdorovikh>).

Цінним ресурсом можуть стати біографічні нариси до передмов творів, наприклад, одного з ініціаторів відродження сучасних Олімпійських ігор, члена Міжнародного олімпійського комітету з 1894 р. до 1900 р., уродженця Полтавщини Олексія Бутовського, також його листування до барона П'єра де Кубертена та рідкісні світлина⁴⁰.

На основі розповідей фахівців та вивчення професійного шляху особи створюються спеціальні навчально-методичні посібники, що мають велике виховне значення для молоді. Так, до 80-ої річниці від дня народження триразового олімпійського чемпіона Олександра Медведя, названого кращим борцем ХХ ст., було видано посібник «Спортивна легенда ХХ століття»⁴¹.

Вдалих досвід біографічних досліджень у фахових періодичних виданнях має щомісячний журнал «Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту», заснований Харківським національним педагогічним університетом імені Г. С. Сковороди, зокрема статті про життєвий шлях та діяльність українських футболістів і спортивних діячів Карла Мікльоша та Олександра Скоценка⁴²; генерала Всеволода Петріва – одного з організаторів та активних діячів українського еміграційного спортивного руху 1930–1950 рр.⁴³; фундатора української системи фізичного виховання проф. Івана Боберського⁴⁴.

Названі теми традиційно були сферою зацікавленості спортивних журналістів, підготовка яких в Україні здійснюється в межах магістерської програми Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з Національним університетом фізичної культури і спорту України. Водночас зарубіжні навчальні заклади приділяють значну увагу саме вивченню біографій спортсменів та окремо готують фахівців у цьому напрямі. Так, Бангорський університет у Великій Британії запровадив науково-дослідну програму PhD

³⁹ Дайєр Л. Неможливе – можливо!: [розповіді про паралімпійців]. Київ: Фенікс, 2013. 230 с.

⁴⁰ Олексій Дмитрович Бутовський: вибр. твори / упоряд.: В. Драч, М. Зубалій. Вид. 2-ге, пер. і доп. Київ: Поліграфкнига, 2007. 287 с.

⁴¹ Спортивна легенда ХХ століття: навч.-метод. посіб. / упоряд.: І. Куроченко, І. Малинський. Київ: Паливода А. В., 2017. 318 с.

⁴² Дулібський А. Карло Мікльош і Олександр Скоценя – видатні постаті українського спорту // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту. № 15. 2003. С. 68–74.

⁴³ Вацеба О. Сеньйор українського спорту // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту. № 16. 2002. С. 17–24.

⁴⁴ Мелех Р., Парійчук І. Життєвий літопис професора Івана Миколайовича Боберського // Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорту. № 15. 2003. С. 3–14.

8-річного циклу «Перспективне вивчення біографій спортсменів Великої Британії». Мета цього проекту – розробити прогнози розбіжностей між вищими та нижчими рівнями досягнень спортсменів, з урахуванням широкого спектру психосоціальних та соціокультурних факторів, життєвих подій та способу життя особи, її фізичних характеристик, умов та практики тренувань, навколишнього середовища тощо. Розробниками цієї програми визначена така кінцева лаконічна і прагматична формула дій – вкласти правильні ресурси в потрібних спортсменів, із правильних причин⁴⁵.

Таким чином, сучасні електронні ресурси надають можливість широкого оперативного доступу до біографічної інформації про спортсменів, а також до офіційних технічних та статистичних даних, автентичних відеозаписів інтерв'ю тощо. Проте сучасні нові медіа нерідко перевантажені емоційною складовою як інструментом PR-технологій та мають елементи втручання користувачів у медіа простір. Саме тому документи архівних установ, інформація офіційних профільних сайтів, поширені в інтернеті тексти авторитетних фахових видань мають джерелознавчу цінність, особливо з огляду на сучасні проблеми недостатнього архівування документів спортивної галузі та браку документів особового походження. Наразі необхідно підвищувати рівень взаємодії архівістів із ветеранами спорту, фаховими журналістами, навчальними закладами задля забезпечення збереженості цінних документів, інакше ми ризикуємо втратити великий пласт нашої історії.

REFERENCES

1. Andrukhiv, I. (1992). *Zakhidnoukrainski molodizhni tovarystva «Sokil», «Sich», «Plast», «Luh»* [Western Ukrainian youth organizations «Sokil», «Sich», «Plast», «Luh»]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
2. *Archives Nationales du Monde du Travail* [The National Archives of the labor world]. Retrieved from: <http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/> [in French].
3. Bianchi, C. (1999). Sports History? Sports Archives! *Journal of Olympic History*, 1, 51–52. [in English].
4. Biohrafistyka: Stattia pro sportsmena [Biographical studies: an article about a sportsman]. In *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Bohdalov, A., Sribna, M., Pulya, I., Lukianov, O. & Romanik, A. (2018). Dokumentalno-rechovi eksponaty vystavky «Dynamo Kyiv – symbol ukrainskykh peremoh» z koleksii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy ta muzeiu FK «Dynamo» (Kyiv) [Documentary and artifact exhibits at the exhibition «Dynamo Kyiv – the symbol of Ukrainian victories» from the collection of the National Museum of the

⁴⁵ PhD – A prospective study of the developmental biographies of Great British Pathway athletes. URL: <https://www.bangor.ac.uk/sport-health-and-exercise-sciences/phd-pathway-athletes.php.en> (дата звернення: 05.02.2021).

- History of Ukraine and the museum FK «Dynamo» (Kyiv)]. *Eminak*, (1(3)), 128–134. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_1\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2018_1(3)_21) [in Ukrainian].
6. Bulatova, M., Bubka, S. & Platonov, V. (2012). *Olimpiiski Ihry (1896–1972)* [The Olympic Games (1896–1972)]. (Vol. 1). Kyiv. [in Ukrainian].
 7. Bulatova, M., Bubka, S. & Platonov, V. (2013). *Olimpiiski Ihry (1976–2012)* [The Olympic Games (1976–2012)]. (Vol. 2). Kyiv. [in Ukrainian].
 8. Bulatova, M. & Yermolova, V. (2020). *Tvii olimpiisky putivnyk* [Your Olympic guide] (5th ed.). Kyiv. Retrieved from: <http://noc-ukr.org/> [in Ukrainian].
 9. Carvalho, J. (Ed.). (2020). *Sports Media History: Culture, Technology, Identity: Routledge Research in Sports History*. London. [in English].
 10. Cook, T. (2011). We are what we keep; we keep what we are: archival appraisal past, present and future. *Journal of the Society of Archivists*, 2, 173–189. [in English].
 11. Daiyer, L. (2013). *Nemozhlyve – mozhlyvo!: rozpovidi pro paralimpiitsiv* [The impossible is possible!: the stories about Paralympians]. Kyiv. [in Ukrainian].
 12. «*De syla, tam volia*» (do 125-richchia ukrainskoho sokilstva) [«Where is strength, there is freedom» (commemorating the 125-year anniversary of the «Sokil» movement)]. Retrieved from: <https://tsdazu.archives.gov.ua>. [in Ukrainian].
 13. Drach, V. & Zubalii, M. (Ed.). (2007). *Oleksii Dmytrovych Butovsky: Vybrani tvory* [Oleksii Dmytrovych Butovsky: selected works] (2nd ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
 14. Drahomirova, L. O., Maha, I. M., Sendyk, Z. O., Seliverstova, K. T. & Khrystova, N. M. (2009). *Robota z dokumentamy osobovoho pokhodzhennia. Metodychny posibnyk* [The work with documents of personal origin. Methodological guideline]. Kyiv. [in Ukrainian].
 15. Dulibsky, A. (2003). Karlo Miklosh i Oleksandr Skotsen – vydatni postati ukrainskoho sportu [Karlo Miklosh i Oleksandr Skotsen – the prominent personalities of the Ukrainian sport]. *Pedahohika, psykhohihiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, 15, 68–74. [in Ukrainian].
 16. Gorieva, V. (2018). Osoblyvosti formuvannia NAF dokumentamy sportyvnykh hromadskykh orhanizatsii (z dosvidu diialnosti TsDAHO Ukrainy) [Special features of the formation of the National Archival Fond by the documents of sports non-governmental organizations (according to the experience of the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine)]. *Arkhivy Ukrainy*, 4, 72–82. [in Ukrainian].
 17. Gusiev, A. (2014). Novi media yak PR-instrument u sporti [New media as a PR-instrument in sports]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 11, 50–51. [in Ukrainian].
 18. *International Olympic Committee*. Retrieved from: <https://www.olympic.org/> [in English].
 19. Johnes, M. (2015). Archives and historians of sport. *International Journal of the History of Sport*, 32(15), 1784–1798. [in English].
 20. Kruhliak, M. (2009). Sport v zhytti studentstva pidrosiiskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Sport in Ukrainian students' lives under the rule of the Russian empire in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th centuries]. *Istorychna Panorama*, 8, 7–19. [in Ukrainian].
 21. Krüger, M. (2018). Visual sources in the history of sport: potential, problems, and perspectives with selected examples of sporting art. *Historical Social Research*, 43, (2 (164)), 72–92. [in English].

22. Liakh-Porodko, O. (2011). *Sokilsky himnastychny rukh v Ukraini na mezhi XIX–XX stolittia* [«Sokil» gymnastic movement in Ukraine at the turn of the 19th and 20th centuries]. Kyiv. [in Ukrainian].
23. Kurochenko, I. & Malynskiy, I. (Ed.). (2017). *Sportyvna lehenda XX stolittia: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Sports legend of the 20th century: study and methodological guide]. Kyiv. [in Ukrainian].
24. Matulkin, B. (2016). Dzherela do vyvchennia ukrainskoho sportu v Halychyni kintsia XIX st. – 1939 r. Pryklady interpretatsii u svitli istorii povsiakdennia [Sources for studying the Ukrainian sport in Galicia (from the end of the 19th century to 1939). The examples on interpretations through the lens of the history of everyday life]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, 17, 154–162. [in Ukrainian].
25. Melekh, R. & Pariichuk, I. (2003). Zhyttievy litopys profesora Ivana Mykolaiovycha Boberskoho [Ivan Mykolaiovych Bobersky's life chronicles]. *Pedahohika, psykhohohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, 15, 3–14. [in Ukrainian].
26. PhD – *A prospective study of the developmental biographies of Great British Pathway athletes*. Retrieved from: <https://www.bangor.ac.uk/> [in English].
27. Platonov, V. (Ed.). (2002). *Entsyklopediia olimpiiskoho sportu* [The encyclopedia of the Olympic sports] (5 vols.). Kyiv. [in Russian].
28. Platonov, V. (Ed.). (2005). *Entsyklopediia olimpiiskoho sportu Ukrainy* [The encyclopedia of the Olympic sports of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
29. Poltavets, T. & Ariekhova, T. (Ed.). (2016). *Bibliohrafichny pokazhchyk naukovykh prats rektora, prorektoriv ta dekaniv fakultetiv Natsionalnoho universytetu fizychnoho vykhovannia i sportu Ukrainy: Informatsiino-dovidkove vydannia* [Biographical reference guide of the rector's, vice-rectors' and faculty deans' scientific works of the National University of Physical Education and Sport of Ukraine: informational and reference edition]. Kyiv. [in Ukrainian].
30. Sadovnyk, O. (2011). Personalny imidzh sportsmeniv [Public image of sportsmen]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats z haluzi fizychnoho vykhovannia, sportu i zdorovia liudyny*, 1, 286–288. Retrieved from: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/1361> [in Ukrainian].
31. Savchuk, B. (1996). *Ukrainsky Plast 1911–1939 rr.* [Ukrainian Plast movement of 1911–1939] Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
32. *Section on Sports Archives – SPO*. Retrieved from: <https://www.ica.org/> [in English].
33. Sjöblom, K. (1993). Taking care of sports archives – whose responsibility? *Canadian Journal of History of Sport*, XXIV (2), 91–93. [in English].
34. Starkov, V. (n.d.). Lobanovsky Valerii Vasylovych. *Encyklopedia suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from: <http://esu.com.ua/> [in Ukrainian].
35. Trofymiak, B. (2001). *Himnastychno-sportyvni orhanizatsii u natsionalno-vyzvolnomu rusi Halychyny (druha polovyna XIX st. – persha polovyna XX st.)* [Gymnastic and sports organizations in the midst of the national liberation movement in Galicia (from the second half of the 19th century to the first half of the 20th century)]. Ternopil. [in Ukrainian].
36. Vatsaba, O. (1994). *Sportyvno-himnastychny rukh v Zakhidnii Ukraini (kinets XIX st. – 30-ti roky XX st.)* [Sports and gymnastic movement in Western Ukraine (from the end of the 19th century to the 1930s)] (Extended abstract of Candidate's

thesis). Retrieved from: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/668> [in Ukrainian].

37. Vatsaba, O. (2002). Senior ukrainskoho sportu [The senior of Ukrainian sport]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, 16, 17–24. [in Ukrainian].

38. Verbytsky, V. & Bondarenko, I. (2014). *Istoriia fizychnoi kultury ta sportu v Ukraini* [The history of physical culture and sport in Ukraine]. Mykolaiv. [in Ukrainian].

39. Vertil, O. (2018). *Oleksandr Shaparenko: Na hrebeni hvyl* [Oleksandr Shaparenko: on the crest of waves] (2nd ed.). Sumy. [in Ukrainian].

40. Voloshyn, A. (2013). Ihor Yemchuk: «Peremoha nad soboiu, nad obstavynamy...» [Ihor Yemchuk: «The victory over yourself, over the circumstances...»]. *Sport veteraniv Ukrainy*, 8(10), 10. Retrieved from: https://avsu.files.wordpress.com/2013/10/gazeta_avsu_09_2013.pdf [in Ukrainian].

41. Voloshyn, A. (2014). Piatnadtsiati Olimpiiski Ihry [The 15th Olympic Games]. *Sport veteraniv Ukrainy*, 4(16), 10–11. Retrieved from: <https://avsu.files.wordpress.com/2014/05/gazeta-avsu-04-2014.pdf> [in Ukrainian].

42. Voloshyn, A. (2016). Dorohotsinne ochko Marii Havrysh [Maria Havrysh's cherished score]. *Sport veteraniv Ukrainy*, 2(29), 3. Retrieved from: https://avsu.files.wordpress.com/2016/03/gazeta_avsu_02-site.pdf [in Ukrainian].

43. Yaremko, I. (2010). *100 person lvivskoho sportu* [100 personalities of Lviv sport]. Lviv. [in Ukrainian].

44. Yaremko, I. (2019). *Persony lvivskoho futbolu (1894–2019)* [Personalities of Lviv football (1894–2019)]. Lviv. [in Ukrainian].

Oksana Yemchuk

Candidate of Historical Sciences,
Senior Research of Archeography Department,
Institute of Archival Studies
Vernadsky National Library of Ukraine NAS of Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>

Alina Yisluu

Chief Specialist of
National Archival Holdings Formation Department,
State Archive of Kyiv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3967-1509>

ARCHIVAL SOURCES AND INFORMATION RESOURCES OF BIOGRAPHICAL RESEARCHES ON THE HISTORY OF UKRAINIAN SPORTS

Abstract. The purpose of the article is to reveal the topic of archival sources and information resources of biographical researches on the history of Ukrainian sports. It is raised the issue of insufficient use of archival sources, in particular personnel documents of sports institutions. Emphasis is placed on the necessity

to ensure the safety of documents of the sports branch at the present stage. There are also examples of useful electronic resources and meaningful professional publications about outstanding athletes. It is also paid attention to foreign experience of creation the sports archives and training specialists in this field. **The research methodology** is based on general scientific methods of generalization, analysis and synthesis, system approach, comparative-historical and bibliographical research methods, which help to determine the range of sources of sports biography and compare them to each other. **Scientific novelty.** For the first time the article raises issues related to the problems of using archival documents and media publications as a source base for biographical researches on the history of Ukrainian sports from the perspective of their informativeness and objectivity. **Conclusions.** Electronic resources and media are quite informative sources for studying the biographies of athletes. However, their subjectivity and emotionality often cause mistrust; therefore, the facts presented in such sources require careful verification. That is why archival documents, official profile sites and professional publications are valuable. **Prospects for further studies.** The topic of implication of new types of sources to biographical researches of athletes has not been studied in the Ukrainian scientific space. There is limited amount of professional biographical researches on famous athletes, but most names may eventually disappear, so the systematization of information about them, its preservation and dissemination are extremely important tasks for researchers of the history of Ukrainian sports.

Key words: archival sources; electronic space; new media; biography of outstanding athletes.

ПУБЛІКАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

DOI 10.47315/archives2021.327.085

УДК 323.13(=161.2):82-92Грінченко

Світлана Андрєєва

кандидатка історичних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця
кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства,
Інститут філології

Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

Віталій Андрєєв

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
історико-філософського факультету,

Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

«Я – МЕЧ, Я – ПОЛУМ'Я»: УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У ВИСВІТЛЕННІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА (з неопублікованої публіцистичної спадщини)

Я – меч, я – полум'я.

Я світив вам у темряві, і коли битва розпочалась,
я бився попереду, в першому ряду.

Г. Гейне «Гімн», 1840 р.

(переклад П. Тичини, 1929 р.)

Анотація. Публікація продовжує введення у науковий обіг виявлених в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) оригінальних документів – публіцистичних статей Бориса Грінченка з актуальних проблем національного та політичного життя українських земель в складі Російської імперії в роки революційних перетворень 1905–1907 рр. Вони мали за мету познайомити російськомовну та українську

© С. Андрєєва, В. Андрєєв, 2021

аудиторію з тяглістю українських визвольних змагань від епохи Богдана Хмельницького до утворення українських політичних партій. **Метою дослідження** є актуалізація неопублікованої та маловідомої публіцистичної спадщини Б. Грінченка, що дозволяє конкретизувати його політичні та історичні погляди, їх вплив на народопроевітню та громадсько-політичну діяльність. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, антропологізму. Використано загальноісторичні методи аналізу і синтезу та спеціально-історичні методи (історико-генетичний, історико-типологічний, компаративістський). **Наукова новизна** публікації зумовлена джерелознавчою та історіографічною вартістю представлених публіцистичних праць Б. Грінченка, які певною мірою розкривають «творчу лабораторію» автора. **Висновки.** У наведених документах Б. Грінченко розглядає основні віхи боротьби свідомих українських культурницьких та політичних сил проти російського поневолення, визначає роль окремих суспільних груп (козацька старшина, інтелігенція) та окремих представників інтелектуальної і політичної еліти – прикладів самовідданості та жертвовності у справі боротьби за Україну. Автор показує закономірність переходу до демократичної політико-партійної стадії українських визвольних змагань на теренах перш за все Російської імперії, аналізує спектр українських політичних сил із точки зору їхніх соціальних та національних програмних положень. Окрему увагу приділено Українській радикальній партії, одним із засновників та ідейних натхненників якої був Б. Грінченко.

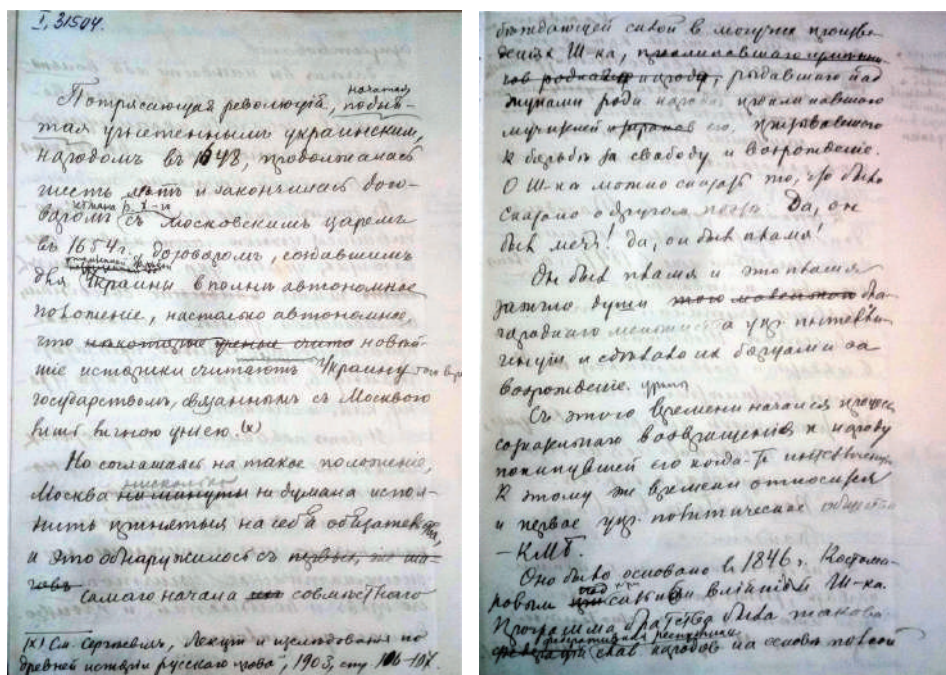
Ключові слова: Б. Грінченко; публіцистика; українські партії; Українська радикальна партія.

Публікація продовжує введення у науковий обіг виявлених в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) оригінальних документів – публіцистичних статей видатного українського письменника, вченого-гуманітарія та громадського діяча Бориса Грінченка (1863–1910) з актуальних проблем національного та політичного життя українських земель у складі Російської імперії напередодні та у роки революційних перетворень 1905–1907 рр.¹

Окремі неопубліковані матеріали містяться в особових фондах Б. Грінченка ІР НБУВ – Ф. 170. Оп. 1 та Ф. І. Оп. 1 «Архів Б. Грінченка». Для реконструкції історичних та політичних поглядів Бориса Дмитровича представляють інтерес дві незавершені статті, які мали за мету познайомити російськомовну та українську аудиторію з тяглістю українських визвольних змагань від епохи Богдана Хмельницького до утворення перших українських політичних партій на наддніпрянській Україні, але у свій час не були опубліковані.

¹ Див.: Андреева С., Андреев В. Громадсько-політична діяльність Бориса Грінченка напередодні виборів до І Державної думи Російської імперії (з неопублікованої публіцистичної спадщини письменника) // Архіви України. 2020. № 3(324). С. 110–121.

Перша – це праця російською мовою, яка отримала умовну архівну назву [«Материал по вопросу присоединения Украины к России»]². Друга – українською мовою, за першою фразою на початку тексту отримала назву [«Українські партії, які...»]³. Написані вони чорнилами і олівцем, містять виправлення і текстові вставки, фактично, це – чернетки. Представлені публіцистичні твори Б. Грінченка, на нашу думку, мають джерелознавчу та історіографічну цінність, певною мірою розкривають «творчу лабораторію» автора.

Фрагменти незавершеної роботи Б. Д. Грінченка
[«Материал по вопросу присоединения Украины к России»].
ІР НБУВ. Ф. І. Оп. 1. Од. зб. 31504. Арк. 1, 9.

Стаття «Матеріал з приєднання України до Росії» починається з аналізу договору Богдана Хмельницького з московським царем. Б. Грінченко спирається на авторитетну думку російського історика права В. Сергеевича (Сергеевич В. И. Лекции и исследования по древней истории русского права. Спб, 1903) і вбачає у ньому особисту унію. Він вважає, що на союз із Московією Б. Хмельницький пішов вимушено, адже до цього його підштовхнули тогочасні обставини та тяжке становище української держави. Україна мала зберегти автономію, але віроломний і підступний «московський уряд» не виконав свої обіцянки та зобов'язання перед Україною.

² ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. І. Оп. 1. Од. зб. 31504. 20 арк., автограф.

³ Там само. Од. зб. 31537. 8 арк., автограф.

Подальший виклад подій та цитування історичних документів щодо політики Петра I та Катерини II на українських землях Б. Грінченком ґрунтується на працях С. Соловйова (Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Т. X. Спб., 1896) та російськомовному варіанті М. Грушевського (Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. Спб, 1904).

Б. Грінченко розглядає основні віхи боротьби свідомих українських культурницьких та політичних сил проти російського поневолення, визначає роль окремих суспільних груп (перш за все, інтелігенції) та окремих представників інтелектуальної і політичної еліти – приклади самовідданості у справі боротьби за Україну. Автор показує закономірність переходу до демократичного політико-партійного етапу українських визвольних змагань на теренах Російської імперії.

Велику увагу приділяє Б. Грінченко особі Тараса Шевченка. «Я – меч, я – полум'я», – такими словами з поезії Генріха Гейне характеризує він подвижницьку діяльність, рішучість, відданість та жертвовність Великого Кобзаря, який дав потужний імпульс наступним поколінням борців за українську національну справу. Думаємо, що ці слова класика можна цілком справедливо прикласти й до шляху громадського і особистого служіння українському народові самого Бориса Дмитровича.

Наприкінці автор аналізує спектр українських політичних сил початку ХХ ст. із точки зору їхніх соціальних та національних програмних положень. Окрему увагу приділено Українській радикальній партії (УРП), одним із засновників та ідейних натхненників якої був Б. Грінченко. Аналогічний аналіз партійного будівництва міститься і в статті «Українські партії, які...».

Окреме питання становить датування представлених неопублікованих робіт. Отже, першим датуючим маркером статті є останнє згадане автором друковане видання – листопад 1905 р. (газета «Полтавщина», 24 листопада 1905 р.). Другим – те, що автор не згадав серед українських партій Українську демократично-радикальну партію, яка постала 29–30 грудня 1905 р., адже Б. Грінченко не став би оминати створення політичної організації, засновником та лідером якої він був. Таким чином, вважаємо, що статті були написані у грудні 1905 р. Також можна припустити, що роботи залишилися недопрацьованими і не вийшли друком через бурхливий розвиток революційних подій, що відкрили нові можливості для боротьби за права і свободи українців.

Із часом Б. Грінченко поступово відійшов від активної політичної діяльності й менше уваги у своїй творчості приділяв політичним темам, але завжди залишався в курсі справ⁴. Він цікавився роботою Української Парламентської Громади у I Державній Думі, активно спілкувався з членами редколегії її російськомовного друкованого ор-

⁴ [Б. Гр.] Партія чи партії? // Громадська думка. 1906. № 12. С. 1.

гану «Украинский Вестник», що виходив у Петербурзі протягом кількох місяців 1906 р. (перш за все з Д. Дорошенком та О. Лотоцьким)⁵. Так, наприклад, Д. Дорошенко звертався до Бориса Дмитровича, щоб він попросив: «...Сергія Олександровича⁶, щоб писав і прислав історію Української демократичної партії у зв'язку із попереднім рухом, бо далі мають йти статті про другі українські партії в хронологічному порядку, а поки нема першої статті, то другі затримуються...»⁷. Власне, про програмні положення українських партій чимало писав і сам Д. Дорошенко⁸.

Основні ідеї та положення, викладені у статті «Матеріал з приєднання України до Росії», знаходяться у загальному руслі праць Б. Грінченка – публіцистичних («Листи з України Наддніпрянської, 1892–1893 рр. та ін.), народопроектів («Як жив український народ (Коротка історія України)», 1906 р. та ін.) та видань УРП 1905 р. («Чого нам треба?» та «Чому у нас досі нема доброго ладу?»).

* * *

Статтю «Матеріал з приєднання України до Росії» подано в авторському варіанті Б. Грінченка. Підкреслення, виправлення, варіанти тексту, в т. ч. й викреслені автором, які, на нашу думку, є важливими для загального розуміння заявленої проблематики, зазначені посторінково. Авторські скорочення відновлені упорядниками і взяті у квадратні дужки.

Щодо авторського тексту Б. Грінченка, його адаптовано до сучасних норм орфографії та пунктуації російської мови; за сучасними правилами вжито велику літеру. Збережено слова з певним відхиленням від сучасних норм словотвору або семантики та деякі застарілі слова, які, проте, може зрозуміти сучасний читач. Розшифровано скорочення – укр. (украинский), рос. (российский), моск. (московский), нар. (народный) тощо та похідні від них.

У підготовленому для публікації тексті україномовної статті «Українські партії, які...» так само текст Б. Грінченка адаптовано до сучасного правопису, але збережено слова з відхиленням від сучасних норм словотвору або семантики та деякі застарілі слова, що дозволяє передати особливості публіцистичного тогочасного мовлення та особисто Б. Грінченка.

⁵ *Andryeyev V., Andryeyeva S. Borys Hrinchenko and Dmytro Doroshenko: history of cooperation of Ukrainian intellectuals // Східноєвропейський історичний вісник. 2020. Вип. 16. С. 91–92.*

⁶ Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939) – відомий український громадсько-політичний та державний діяч, журналіст, публіцист, літературний критик, науковець. Близький друг і соратник Б. Грінченка.

⁷ ІР НБУВ. Ф. І. Оп. 1. Од. зб. 36974. Арк. 2.

⁸ *Дорошенко Д. Украинская социал-демократия // Украинский Вестник. 1906. № 12. С. 843–851.*

За сучасними нормами вжито голосні и та і в основах слів: *и́иший, система, принцип, автономістичний, територія, конституційна, вибиратись замість ииший, сістема, прінцип, автономістичний, територія, маси, конституційна, вибиратись*; подано випадки асиміляції та подвоєння приголосних: *Росія, російський, інтелігенція, територія, здійснити, існування замість Россія, російський, інтеллігенція, територія, масси, здійснтити, істнування*; ужито сучасні форми дієслів *існує, належать замість істніє, належуть*; усунено плутання основ на твердий і м'який приголосний при відмінюванні прикметників: *народних замість народніх*. За сучасними орфографічними нормами слова пишуться окремо, разом або через дефіс.

Авторські посилання на літературу та цитати з історичних джерел залишено без змін. Вони подані в кінці кожного документа з позначкою Б. Г. (Борис Грінченко).

Публікація супроводжується коментарями, в яких розкрито значення абревіатур, подано пояснення щодо історичних подій, законодавчих органів, партій, художніх творів, а також здійснено ідентифікацію персоналій.

№ 1

МАТЕРИАЛ ПО ВОПРОСУ ПРИСОЕДИНЕНИЯ УКРАИНЫ К РОССИИ

Потрясающая революция, начатая/поднятая угнетенным украинским, народом в 1648, продолжалась шесть лет и закончилась договором гетмана Б. Х[мельнико]го с московским царем в 1654 г. договором, создавшим для утомленной борьбой Украины вполне автономное положение, настолько автономное, что (некоторые учёные* считают Украину того времени государством, связанным с Москвою лишь личною униєю¹.

Но соглашаясь на такое положение, Москва ни минуты**не думала исполнить принятое на себя обязательства, и это обнаружилось с самого начала существования*** двух стран.

– Зачем вы называете себя вольными подданными его царского величества? – говорили украинцам московские чиновники, – вы должны называть себя верными подданными.

В этом и лежало различие. Освободившийся ценою ужасающих усилий украинский народ быть^{4*} вольным^{5*}, в свободной стране; московское правительство хотело^{6*} превратить Украину в такую же рабскую страну, как и Московия.

* виправлено на *новейшие историки*.

** виправлено на *нисколько*.

*** виправлено на *совместного жительства*.

^{4*} виправлено олівцем на *хотел жить*.

^{5*} виправлено олівцем на *свободным*.

^{6*} виправлено олівцем на *стремилось*.

И вот появились в украинских городах московские воеводы с войском, начались поборы с жителей* и оскорбления украинского народа, шло постепенное, но систематическое уничтожение его прав и вольностей и производилось умышленное и также систематическое убиение сим страны путем беззаконных поборов, путем насильственного вывода украинцев на тяжелые работы в чужом для них крае, где они тысячами гибли, копая каналы, строя крепости, путем запрещения литературы и школы на родном языке**. До какой мелочности доходили все эти преследования видно из того, что уже царь Алексей, вступая в Украину и Белую Русь, нашел нужным, в своем манифесте, обратиться к украинцам со следующим распоряжением: «Прежде нашего царского пришествия разделение с поляками сотворите, как верою, так и чином, хохлы, которые у вас на головах, постригите»².

Все эти притеснения*** и преследования не могли не вызвать протеста. И Украина протестовала – не словами только, а целым рядом^{4*} восстаний, пытаясь сбросить с себя московское иго. На это московское правительство отвечало тюрьмами, Сибирью, [^{5*}] кровавыми усмирениями, казнями, жестокость которых поражала воображение людей даже той, богатой кровью, эпохи. И когда, например, по водам р. Сейма двигались плоты, и на них качались на виселицах мертвецы, а внизу простирались распятые трупы, – украинский народ знал, что эта флотилия мертвых была пущена от уничтоженной гетманской столицы для устрашения непокорных, знал, что это царь Петр... «Великий» карает таким образом дерзких, бунтовщиков – борцов за свободу Украины.

Да, московское правительство не брезгало никакими мерами^{6*}, чтобы уничтожить, как говорит^{7*} один из его официальных документов, «развратное мнение, по коему [малороссияне]^{8*} поставляют себя народом от здешнего совсем отличным»³. И, к сожалению, оно нашло себе сторонников среди самих же «малороссиян».

Революция под предводительством Х[мельницкого]⁴ смела с лица украинской земли привилегированный помещичий класс. Земля сделалась общенародной. Но выдвинувшиеся вперед своими заслугами начальные лица казачества естественно успели получить бóльшие земельные участки, а многих из них обогатила военная добыча. И они скоро и по образованию своему, и по сословию, превратились по отношению к остальным казакам, крестьянам и мещанам, в командуемый класс^{9*}, и в то-же время являлись и образованным классом^{10*}. Свою образованность они получили в польской вариации^{11*}, а с

* викреслено, замінено на *начались притеснения*.

** викреслено *начиная уже с Петра I*; написано на полях *Указ 5 октября 1720*.

*** виправлено на *издевательства*.

^{4*} викреслено *кровавых*.

^{5*} викреслено *жестокими казнями*

^{6*} виправлено на *средствами*.

^{7*} виправлено на *выражается*.

^{8*} вставлено слово.

^{9*} виправлено на *более крупных землевладельцев*.

^{10*} виправлено на *интеллигенцией страны*.

^{11*} викреслено *ибо иной не было*.

ней вместе и те панские тенденции, которыми проникнуты были создавшие эту образованность польское дворянство и духовенство. Вчерашний союзник народа*, громивший** вместе с ним польских помещиков, сегодня сам делается помещиком, свысока посматривающим на своего недавнего товарища. У него уже есть склонность поставить крестьянство в известные обязательные к себе отношения.

Этим положением вещей московское правительство воспользовалось с удивительным*** искусством. Оно вооружает^{4*} народные массы против этих новых панов, действуя будто бы во имя крестьянства, и тем самым подрывая силу старшины^{5*} в его борьбе за автономию Украины. Но как только автономное движение кажется московскому правительству окончательно подавленным, оно, правительство, сейчас же подавляет и народ, отдавая его в кабалу недавним своим антагонистам^{6*}, а теперь^{7*} покарало сторонников.

Либеральная приятельница Вольтера и Дидро Екатерина II говорила о необходимости избавить народ «от мучивших его вдруг многих маленьких тиранов»⁵, как она называла старшину^{8*}, но говорила она это только до тех пор пока «тираны» были автономистами, а лишь только они отказались от своих автономистических стремлений, или, по выражению Румянцева⁶, от своих «фальшивых и им несвойственных республиканских мыслей»⁷, продавали их за право назваться благородным российским дворянством, как сейчас же они сделались опорой трона^{9*} и в их бесконтрольную власть отдан был закрепощенный отныне народ.

В стране^{10*} воцарилось рабство и^{11*} он замер. Казалось, неумолимая рука истории уже писала над истерзанною и закованною страной страшный приговор – смерть.

Тогда прозвучало^{12*} слово.

Мужицкое слово, «хохлацкое» – как его прозвали те, которые когда-то резали нам хохлы. Сперва робко прозвучало в пародии К[отляревско]го (1798), затем нарисовало народную жизнь в повестях Квитки⁸ и наконец загремело всепобеждающей силой в могучих произведениях Ш[евчен]ка, рыдавшего над муками родного народа, проклинавшего мучителей его, призывавшего к борьбе за свободу и возрождение. О Ш[евче]нке можно сказать то, что было сказано о другом поэте: Да, он был меч! да, он был пламя!⁹

Он был пламя и это пламя зажгло души благородного меньшинства украинской интеллигенции и сделало их борцами за возрождение страны.

* исправлено на *крестьянства*.

** исправлено на *истреблявший*.

*** исправлено на *достаточным*.

^{4*} исправлено на *восстанавливает*.

^{5*} исправлено на *казацкого правящего класса*.

^{6*} исправлено на *противникам*.

^{7*} исправлено на *ныне*.

^{8*} исправлено на *казацкое сословие*.

^{9*} викреслено *актом 1783 г.*

^{10*} исправлено на *крае*.

^{11*} викреслено *страна, край*.

^{12*} исправлено на *раздалось*.

С этого времени начался процесс сознательного возвращения к народу покинувшей его когда-то интеллигенции. К тому же времени относится и первое украинское политическое общество – КМб¹⁰.

Оно было основано в 1846 г. Костомаровым при сильном влиянии Ш[евчен]ка Программа братства была такова: федеративная республика славянских народов на основе полной свободы и автономии каждого народа с народным правлением, уничтожение крепостного состояния, сословий и привилегий, равенство прав всех граждан, свобода слова, совести, уничтожение смертной казни и телесных наказаний, широкое просвещение народных масс.

Благодаря доносу, братство было разгромлено правительством уже в 1847 г., а члены его и люди близко к нему стоявшие очутились в тюрьмах и в ссылке. Шевченко был отдан в солдаты и возвратился в Петербург после десятилетней неволи лишь для того, чтобы умереть. Он умер, завещая похоронить себя на берегах Днепра и призывая к борьбе:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте...

Но для того, чтобы «кайдани порвати», разбить цепи, – необходимо было иметь с собой сознательные народные массы. И лучшая часть украинской интеллигенции взялась за дело пробуждения народного самосознания прежде всего путем развития народного образования и создания литературы для народа на его родном языке. Правительство поняло к чему это может привести: ведь всякий деспотизм покоился на невежестве масс. И в 1863 г. последовало первое в XIX в. запрещение украинской литературы, почти прекратившее литературное движение в российской Украине на десять лет.

Лишь в первой половине семидесятых годов, когда цензурный режим как-то временно ослаб, дело оживилось снова. В это время в Киеве образовался кружок прогрессивной украинской* интеллигенции, вдохновителем которой явился молодой профессор киевского университета М. Др[агоманов]**. [***] Здесь прилагались к делу выводы прогрессивной науки и политические и социальные идеи, сделавшиеся в то время достоянием передовой части европейского общества. Космополитка, общечеловеческая в идеалах и целях, национальная в организации, такой принцип был заложен в просветительскую работу, таков был девиз киевского кружка, благодаря ему. Поэтому его просветительская работа была значительно выше прежних попыток в том же направлении. Понятно, что и правительству она показалась опаснее всего прежде бывшего.

Д[рагоманов]в был уволен, а украинская литература вновь была запрещена тайным указом 1876 г., беспримерный в истории Европы, но сохранивший свою силу^{4*} до настоящего момента. Украинцам запрещено в России печатать на своем языке все, кроме оригинальной беллетристики и поэзий из народной жизни, и притом для взрослых, да и этим трактуются цензурой с неслыхан-

* викреслено *молодежи*.

** викреслено *Ідеї і стремлення того кружка отличались от идей и стремлений прежних украинских кружков полным отсутствием в нем славянофильских и сродных с ними тенденцій.*

***викреслено *наоборот*.

^{4*} викреслено *до сих пор*.

ной жестокостью; периодические издания запрещены также. Ввоз украинской книги из Галиции, где продолжает развиваться украинская литература, запрещен.

Др[агоманов] выехал в Женеву, где по поручению и на средства киевского кружка начал издавать украинский орган «Громада», здесь проводились идеи политической свободы, автономии национальной и местного самоуправления, и социализма*.

Понятно, что правительство зависящими от него средствами препятствовало проникновению в российскую Украину как этого, так и многих других изданий Д[рагоманов]а, а также изданий его последователей в украинской Галиции, молодых социалистов. [**]

В самой России вскоре наступило время революционного террора. Масса украинских сил ушла в общероссийскую революционную борьбу, окончившуюся полной неудачей. Затем, с 1881 началось господство реакции, умерщвлявшей каждое дуновение жизни. Лишь*** с 90-х гг. XIX в. снова начинается серьезный подъем украинского национально-политического движения.

В 1892 г. было опубликовано за границей в журнале «Правда» «Profession de foi молодых українців». Это была несколько неопределенная^{4*} программа, в духе социализма, политической свободы и защиты национальных прав Украины. Объединившая группу молодежи, которая приняла название «Т-цы»¹¹. Украинская демократическая партия требует территориальной национальной автономии Украины. Автономию Украины поставил в свою программу и съезд УДП. Имеется ввиду^{5*} в «основанной на особом органичном статуте, выработанным будущим украинским сеймом ... и гарантированной основными общегосударственными законами»¹². Полтавский орган партии в 1905 предложил и разделение компетентностей. В подобных вопросах программа УДП умеренно социалистична.

Второй, в хронологическом порядке, политической украинской партией была РУП¹³, выступившая в 1900 г. с первой своей публикацией (С. У.)¹⁴, требовавшей государственной самостоятельности Украины. С тех пор эта партия пережила довольно сложную эволюцию и в конце концов пришла к социал-демократизму. В проекте своей программы (1905) партия требует для России демократической республики, а для Украины автономии с отдельным сеймом, «которому принадлежит право издания указов в тех внутренних делах, которые касаются только населения территории Украины»¹⁵.

Наконец в 1905 г. основана УРП¹⁶, [^{6*}] выставившая социалистическую программу в экономических вопросах, а в политической требующая, чтобы Россия была основанной на строго демократических началах федерации автономных на своих территориях национальных единиц. К компетенциям федерального парламента отнесены лишь следующие вопросы: а) международные

* викреслено в економічних питаннях.

** речення написано нерозбірливо і викреслено.

*** викреслено в 1892 г.

^{4*} викреслено політична і економічна програма.

^{5*} викреслено ця програма умеренно соціалістична.

^{6*} викреслено проявившая свою діяльність рядом публікацій для мас і організацій сільського земледільського поселення.

отношения, б) финансы для общегосударственных потребностей, в) внешняя торговля и пошлины, г) общегосударственная армия и вопросы войны и мира. Для Украины партия требует автономии с краевым сеймом (У. Н. Р.)¹⁷, который сам вырабатывает для края конституцию (независимо от общегосударственного парламента – С. А., В. А.)¹⁸.

К этому следует прибавить, что все упомянутые партии за иными национальностями, живущими на территории Украины, признают равное с украинцами право на удовлетворение их национальных, культурных, политических и экономических интересов.

Кроме помянутых партий существует еще НУП¹⁹, ставящая в программу, однако не автономию Украины, а её государственную независимость, а также ряд иных организаций и союзов²⁰, но наибольшая деятельность проявлена до сих пор тремя помянутыми партиями.

[*]

Само собою разумеется, что при существующих запрещениях украинского языка в России, все партии свою издательскую деятельность должны были переносить за границу – там они печатали не только свои периодические издания, но и брошюры чисто информационного характера, свободно появившиеся в России на многих языках. Какие затруднения для партийной деятельности создавались таким ходом вещей – понятно без данного объяснения. Теперь приближается время, когда и мы будем иметь свою прессу в Украине, а вместе с тем и возможность партиям открытой и широкой пропаганды своих мнений. Это дает партиям такую широту и глубину действий, которой они до сих пор не имели. Тогда станет возможной организация миллионов украинского народа для совместной борьбы за свои права, для шествия по тому тернистому, тяжелому, но благородному и завидно-прекрасному пути, в конце которого горит сияющее солнце мирового братства, солнце счастья свободных людей-работников.

¹ См.: Сергеевич, «Лекции и исследования по древней истории русского права», 1903, стр. 106–107. – Б. Г.

² Соловьёв, Истор. России, X, 318. – Б. Г.

³ Груш., Оч. ист. укр. н., 1904, 310. – Б. Г.

⁴ Йдеться про Національно-визвольну війну українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр., направлену проти національного, релігійного і соціального гноблення.

⁵ Громада, II, 431. – Б. Г.

⁶ Рум'янцев-Задунайський Петро Олександрович (1725–1796) – граф, російський державний діяч, полководець, генерал-фельдмаршал.

⁷ Груш., 312. – Б. Г.

⁸ Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778–1843) – український прозаїк, драматург, літературний критик, культурно-громадський діяч.

⁹ Йдеться про вірш німецького поета Генріха Гейне «Гімн» (1840 р.).

* викреслено *Деятельность их до сих пор препятствовала полная невозможность иметь в России прессу, т. к. согласно драконовскому запрещению 1876 в России не может издаваться никакое периодическое издание на украинском языке.*

¹⁰ Йдеться про Кирило-Мефодіївське братство (товариство) – українську таємну політичну організацію, яка існувала в Києві протягом грудня 1845 – березня 1847 рр.

¹¹ Йдеться про Братство (Братерство) тарасівців – таємну політичну організацію, створену 1891 р. у Харкові.

¹² Від Укр. Дем. П. (Літературно-Науковий Вісник, 1905, VI, 273) – более подробное обоснование вопроса автономии Украины с разделением компетенций общегосударственного парламента и украинского сейма, а также вообще программу УДП см.: «Право», 1905, №40, стр. 3325–3327, а так же в плакате «От Полтавской «Громады» УДП» (№292 газеты «Полтавщина», 24 ноября 1905). – Б. Г.

¹³ Йдеться про Революційну українську партію, засновану 1900 р. у Харкові діячами студентських громад: Д. Антоновичем, М. Русовим, Л. Мацієвичем, Б. Камінським, П. Андрієвським та ін.

¹⁴ Йдеться про публіцистичний твір М. Міхновського «Самостійна Україна» (1900 р.), який певний час фактично був політичною програмою РУП.

¹⁵ См.: «Проект програми Р. У. П., утворений Ц. К.» (З друкарні Р. У. П. Март 1905). – Б. Г.

¹⁶ Українська радикальна партія, фактично створена 1904 р. Одним із її засновників був Б. Грінченко.

¹⁷ Українська Народна Рада.

¹⁸ См.: Платф. у. р. п., Львів, 1905. – Б. Г.

¹⁹ Мається на увазі Українська народна партія (УНП, НУП).

²⁰ Йдеться про УСДС – Українську соціал-демократичну спілку та ін.

№ 2

УКРАЇНСЬКІ ПАРТІЇ, ЯКІ ...

Українські партії, які добачаємо тепер на території російської України, можно, щодо їх національно-політичних ідеалів, поділити на три групи.

I

Н У П*

До першої належить Українська Народна Партія. Вона вимагає самостійної української демократичної республіки, незалежної од російської держави. Серед української інтелігенції ся партія стоїть зовсім самотно, але не через сей свій політичний ідеал, а через ту нетолеранцію, з якою вона дивиться на інші народности на території України. Ся річ примушує інші українські партії держатися осторонь від Української Народної Партії¹.

Самостійної української демократичної республіки вимагає також програма Української Партії Соціалістичної, але що ся партія фактично (а може й юридично) вже не існує, то поминаємо її в своєму огляді.

II*

До другої групи треба поррахувати: Революційну Українську Партію та Українську Демократичну партію. Обидві вони вимагають територіально-національної автономії України².

* тут і далі зірочкою (*) позначено написане олівцем на полях.

Р.У.П.*

У «Проекті програми Революційної Української Партії, утвореному Центральним Комітетом» (З друкарні Р.У.П. Март 1905), у § 1-му, Партія вимагає для всієї Росії демократичної республіки, § 6-й забезпечує «право кожної нації на політичні інституції, які б гарантували їй вільний культурний і громадський розвиток», а § 7-й – «широку самоуправу місцеву, краю і національну для всієї людності російської республіки»; § 2 говорить зокрема про Україну і вимагає «автономії України з окремим представницьким зібранням (сеймом), котрому належить право законодавства в тих внутрішніх справах, що торкаються тільки люду, який мешкає на території України».

У.Д.П.*

Автономію України поставив у свою програму і з'їзд Української Демократичної Партії, що відбувся в кінці квітня 1905 р. «Маючи на увазі», – говорить у виробленій на тому з'їзді платформі, – «шкоду від централізаційної системи, ми визнаємо, що державний лад у Росії повинен бути збудований на принципах найширшої національної і місцевої автономії. А через те опріч загальнодержавного парламенту ми вимагаємо для території, заселеної українським народом, автономії, заснованої на особливим органічним статуті, виробленим будучим українським сеймом ... і запорученим основними загальнодержавними законами»³.

За іншими народами, які живуть на території України, обидві партії признають рівне з українцями право на задоволення їх національних, культурних, політичних та економічних потреб.

III

У.Р.П.*

Нарешті до третьої групи належить Українська Радикальна Партія. Ось що говорить вона у своїй «Платформі»⁴:

«Партія певна, що здійснити всі її соціальні ідеали можна буде тільки при повній політичній самостійності українського народу і необмеженому праві його рішати самому у всіх справах, які його торкаються. Вибороти таке становище для нашого народу буде нашою метою».

«Але зважаючи на обставини, в яких стоїмо, на сили, які зараз маємо, мусимо згодитися, що постановлена вже на чергу мета – перетворити Росію на державу конституційну – мусить бути на сей час і нашою метою; тільки що ми маємо свій погляд на те, якою мусить бути ця нова зреформована Росія, погляд, який впливає з нашого становища яко нації недержавної й пригніченої» (Бік (сторінка – С. А., В. А.) 5–6).

«Кожна національність, з яких тепер складається Росія, мусить мати автономію на своїй території з окремою краювою репрезентативною радою, якій належатиме право видавати закони й порядкувати у всіх справах у межах цієї території. Кожна така автономна одиниця має право рівне з правом кожної іншої одиниці. Реформована держава мусить бути федерацією таких національних одиниць» (Бік 7).

Зв'язком, що об'єднує ці автономні одиниці, є федеральний парламент, «що ж до ладу на території України, то всіма справами має тут порядкувати Українська Виборна Народна Рада»⁵.

З цього видно, що Українська Радикальна Партія, становлячи яко дальшу мету, – в залежності, звісно, від бажання народних мас, – самостійність Украї-

ни, для свого часу вимагає тільки широкої територіально-національної автономії.

Таким робом, з чотирьох українських партій, які маніфестують своє існування на російській Україні, три вимагають територіально-національної автономії нашого краю. А що ці партії досі виявили і найзначнішу діяльність, то можна сказати, що проект автономії України прийнято за малим не всіма організованими демократичними елементами українського громадянства.

Щодо розмежування компетенцій територіально-автономного і загальнодержавного уряду, то Револуційна Українська Партія коротко каже, що в російській республіці «вища державна влада ... в усіх міжнародних і тих внутрішніх справах, що торкаються людності усієї російської держави, належить одному виборному законодавчому зібранню народних представників», а автономному українському сеймові «належить право законодавства в тих внутрішніх справах, що торкаються тільки люду, який мешкає на території України» («Проект програми», §§ 1 та 2).

Ширше про це говорить Українська Демократична Партія в недавно виданому гектографованому плакаті московською мовою: «Украинская Демократическая Партия к обществу». Вона думає, що «наряду с палатой народных представителей в центральном управлении должна быть образована особая федеральная палата представителей автономных частей государства, по равному числу от каждой». До компетенції українського сейму, на її думку, належать оці справи:

«А. Местное бюджетное право.

Б. Владение и распоряжение всеми землями украинской территории с лесами, водами и недрами.

В. Местные пути сообщения и тарифы.

Г. Народное образование.

Д. Народное здравие.

Е. Общественная безопасность.

Ж. Судебная часть».

Українська Радикальна Партія розмежовує компетенцію центральної і краєвих рад іншим способом: вона зазначає, що федеральному парламентові належать тільки оці чотири справи: а) зносини з іншими державами, б) фінанси задля загальнодержавних справ, в) позадержавні торгівля і мито, г) загальнодержавна армія та справа війни і миру («Платформа У.Р.П.», 8). Всіма ж іншими справами порядкує на території України Українська Виборна Народна Рада; вона «сама виробляє краю конституцію, яку не може ні відмінити, ні касувати загальнодержавний парламент» (*ibid.* 8, 9).

Опріч сього, Партія обмежує ще пункт четвертий реєстру справ, належних до компетенції загальнодержавному парламентові. Там сказано, що він порядкує загальнодержавною армією та справою війни та миру. Маючи метою, «щоб міжнародні суперечки залагоджувано третейським судом, а замісто війська була народна міліція», Партія, подаючи способи полегшити вагу від милітаризму зараз же, бажає, щоб військо було поділене на загальнодержавне та краєві міліції (*ibid.*, 10).

Обстаючи, в справі економічних, за те, щоб «земля зо всіма її багатствами, всі фабрики, заводи, робітні і всі способи й знаряддя до праці мусять стати спільною власністю робочих людей», Партія власником всіх земельних і вод-

них багатств признає край і віддає всю цю справу під порядкування Української Народної Ради (*ibid.*, 11, 12).

¹ Див. видання Партії: «Робітничє свято першого мая» (Чернівці, 1902), «Робітничє справа в програмі У.Н.П.» (Чернівці, 1902), «Справа української інтелігенції в програмі У.Н.П.» (1904). – Б. Г.

² Щодо Револуційної Української Партії, то треба зауважити, що таке вимагання становить вона тепер, почала ж вона (1900) свою діяльність з брошури «Самостійна Україна», де обставала за самостійність; з того часу серед Партії відбулося багато перемін у думках. З органів партії і з «Проекту програму» можна зрозуміти, що тепер Партія стала автономістичною. – Б. Г.

³ «Від Української Демократичної Партії» (Літературно-Науковий Вісник, 1905, VI, 273). – Б. Г.

⁴ «Платформа Української Радикальної Партії» (Львів, 1905). – Б. Г.

⁵ Треба зауважити, що у всіх трьох згаданих автономістичних партій і парламент, і краєві ради мають вибиратись на підставі а) загального, рівного, безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням, б) пропорційної системи виборів. – Б. Г.

REFERENCES

1. Andriieva, S. & Andriiev, V. (2020). *Hromadsko-politychna diialnist Borysa Hrinchenka naperedodni vyboriv do I Derzhavnoi dumy Rosiiskoi imperii (z neopublikovanoi publitsystychnoi spadshchyny pysmennyka)* [Borys Hrinchenko's social and political activity preceding the elections to the 1st State Duma of the Russian Empire (from writer's unpublished publicistic legacy)]. *Arkhivy Ukrainy*, 3 (324), 110–121. [in Ukrainian].
2. Andriiev, V. & Andriieva, S. (2020). Borys Hrinchenko and Dmytro Doroshenko: history of cooperation of Ukrainian intellectuals. *East European Historical Bulletin*, 16, 86–97. [in English].
3. Hrinchenko, B. (1906). Partii chy partii? [Party or parties?]. *Hromadska dumka*, 12, 1. [in Ukrainian].
4. Doroshenko, D. (1906). Ukraynskaia sotsyal-demokratyia [Ukrainian Social Democracy]. *Ukrainskiy Vestnik*, 12, 843–851. [in Russian].

Svitlana Andryeyeva

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor,

Senior researcher of Department

of Ukrainian Literature,

Comparative Studies and Grinchenko Studies,

Institute of Philology

of the Borys Grinchenko Kyiv University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

Vitaliy Andryeyev

Doctor of Historical Sciences,
Professor of Department of Ukraine's History,
Borys Grinchenko Kyiv University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

**«I AM A SWORD, I AM A FIRE»: UKRAINIAN LIBERATION
MOVEMENT IN THE COVERAGE BY BORYS HRINCHENKO
(from the unpublished publicistic legacy)**

Abstract. This publication continues the introduction into scientific circulation of the original documents revealed in Manuscript Institute of Vernadsky National Library of Ukraine (MI VLNU) – the Borys Hrinchenko's publicistic articles on topical issues of national and political life on the Ukrainian lands in the Russian empire during the years of revolutionary transformations 1905–1907 yy. The Hrinchenko's articles were intended to introduce Russian-speaking and Ukrainian audience with the duration of Ukrainian liberation struggles from Bohdan Khmelnytsky era to the formation of Ukrainian political parties. **The purpose of the research** is an actualization of the unpublished and little-known publicistic heritage of Boris Hrinchenko, which allows to flesh out his political and historical views, its influence on public educational and socio-political activities. **Methodology of research** is based on the principles of historicism, systematics, objectivity, anthropologism. The general historical methods of analysis and synthesis and special-historical methods (historical-genetic, historical-typological, comparativistic) were used. **The scientific novelty** of the publication is due to the source and historiographical value of the journalistic and public educational works of B. Hrinchenko, which to some extent, reveal the «creative laboratory» of the author. **Conclusions.** In these documents B. Hrinchenko considers the main milestones of the struggle of conscious Ukrainian cultural and political forces against Russian enslavement, defines the role of certain social groups (cossack officers – «starshyna», intellectuals – «intelligentsiya») and individual members of the intellectual and political elite – examples of dedication and sacrifice in the struggle for Ukraine. The author shows the regularity of the transition to the democratic political and party stage of the Ukrainian liberation struggle in the Russian Empire, analyzes the range of Ukrainian political forces in terms of their social and national program provisions. Special attention is paid to the Ukrainian Radical Party, in which B. Hrinchenko was one of the founders and ideological inspirers.

Key words: B. Hrinchenko; documents; journalism; Ukrainian parties; autonomy; Ukrainian Radical Party.

DOI 10.47315/archives2021.327.101

УДК 930.253:341.74(477+560)«1920/1921»

Віталій Галатир

кандидат історичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
відділу інформаційних технологій,
Державний архів Хмельницької області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7644-6151>

Олексій Гродовський

кандидат економічних наук,
головний державний фінансовий інспектор,
Державна аудиторська служба України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4638-0286>

Володимир Коцюк

кандидат історичних наук,
декан гуманітарно-економічного факультету,
Хмельницький інститут
Міжрегіональної академії
управління персоналом
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-9372>

**ДОКУМЕНТИ ЦДАВО УКРАЇНИ
ПРО ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОСОЛЬСТВА УНР
В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У 1920–1921 роках**

Анотація. Метою пропонованої публікації є залучення до наукового обігу архівних документів за підписом дипломата Яна Токаржевського-Карашевича (1885–1954), який у 1920–1921 рр. обіймав посаду надзвичайного посла Української Народної Республіки у Туреччині. Документи зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) і відображають фінансове забезпечення посольства УНР в Османській імперії у 1920–1921 рр. **Методологія дослідження:** застосовано комплекс спеціальних та загальнонаукових методів (систематизація наукової та періодичної літератури, архівних документів; порівняльний аналіз; історико-генетичний, історико-типологічний, історико-ретроспективний, герменевтичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, ідеографічний). **Наукова новизна:** вводяться до наукового обігу нові історичні джерела із фонду 3696 «Міністерство закордонних справ Української Народної респуб-

ліки» (опис 2, справа 239 «Штати і фінансові звіти посольства Української Народної Республіки в Туреччині та листування з ним про грошові справи») ЦДАВО України до історії дипломатії періоду Української революції 1917–1921 рр.; акцентується увага на фінансових питаннях місії, що потребували нагального вирішення протягом 1920–1921 рр. **Перспектива подальшого дослідження:** Для більш детального вивчення питання фінансового забезпечення дипломатичних установ УНР у добу Української революції 1917–1921 рр. потрібно виявити та залучити інші архівні документи. **Висновки.** Виявлення та публікація архівних документів, що зберігаються у ЦДАВО України, дозволили відобразити фінансове забезпечення посольства УНР в Османській імперії та пропонувані шляхи його покращення дипломатом Я. Токаржевським-Карашевичем.

Ключові слова: посольство УНР у Туреччині; Я. Токаржевський-Карашевич; О. Лотоцький; К. Мацієвич; ЦДАВО України.

Останнім часом у світлі трагічних подій російсько-української війни наша держава стала одним із епіцентрів міжнародної уваги. Сьогодні важливим є не тільки реагування на внутрішні виклики, а й об'єктивне висвітлення ситуації та дипломатична діяльність на зовнішній арені. В сучасних умовах постає гостра потреба аналізу діяльності українських дипломатичних представництв і визначення основних пріоритетів дипломатії України, яка зараз перебуває на етапі інституціоналізації.

Допомогти цьому може досвід діяльності визначних дипломатів, які боролися за інтереси України поза її межами. Вагомий вклад до історії українського національного руху першої третини ХХ ст. своєю діяльністю зробив Ян Токаржевський-Карашевич (1885–1954) – громадський, державний діяч, науковець, дипломат. Він був активним учасником боротьби за національні українські інтереси. Вивчення діяльності Я. Токаржевського-Карашевича уможливило відтворення картини дипломатичного життя, зокрема й фінансового становища посольства УНР в Османській імперії у 1920–1921 рр.

Комплексне дослідження фінансового забезпечення посольства в Османській імперії та пошуки вирішення цієї проблеми Я. Токаржевським-Карашевичем науковцями не проводилося. Загалом, уперше до постаті дипломата у новітній період привернув увагу громадськості український історик-джерелознавець Г. Курас. У розвідці «Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський-Карашевич)», що увійшла до збірника статей з актуальних проблем дослідження української діаспори, автор робить висновок, що постать князя Я. Токаржевського-Карашевича є унікальною в модерній українській історії, і акцентує увагу на тому, що аристократ із сполонізованого роду став полум'яним українським патріотом, який блискуче поєднував дипломатичні здібності і

наукову діяльність, громадську працю й публіцистику, вирізнявся глибокою культурою й ерудицією¹.

А. Маквей в статті «Свята Столиця й Україна. Дипломатичне посередництво Князя Токаржевського-Карашевича» висвітлював діяльність дипломата через призму його співпраці з Ватиканом².

У статтях, опублікованих у науковому віснику «Гілея», М. Джура характеризує Я. Токаржевського-Карашевича як політика і дипломата доби національно-визвольних змагань українського народу за державну незалежність у першій половині ХХ ст., виокремлює періоди його політичної біографії: дореволюційний, революційний (Українська Держава та Директорія УНР), еміграційний (тарнівський, французький, італійський та англійський)³, а також висвітлює питання про належність дипломата до лицарських християнських орденів католицької церкви⁴.

Найширше склад і зміст документів, що зберігаються в українських архівах і містять інформацію про інституційну історію дипломатичних представництв України в Туреччині й Туреччини в Україні за доби Української революції 1917–1921 рр., розкрила у розвідці І. Матяш⁵.

Джерельну базу дослідження складають документи фонду «Міністерство закордонних справ Української Народної республіки, м. Київ, м. Кам'янець-Подільський, м. Вінниця, м. Тарнів (Польща)» (Ф. 3696), а саме: спр. 239 «Штати і фінансові звіти посольства УНР в Туреччині та листування з ним про грошові справи» (оп. 2). Тому введення до наукового обігу документів фінансового забезпечення посольства УНР у 1920–1921 рр. та роль у вирішенні проблемних питань Я. Токаржевського-Карашевича є новою спробою висвітлити факти і сфери діяльності у процесі становлення українського державотворення.

¹ *Курас Г.* Дипломат, історик, патріот (Іван Токаржевський-Карашевич) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. Вип. 9: матеріали 2-ї міжн наук. конф. «Українська діаспора: проблеми дослідження». Острог, 2007. С. 184–190.

² *Маквей А.* Свята Столиця й Україна. Дипломатичне посередництво Князя Токаржевського-Карашевича // Поступ. Вінніпег, 2008. 9 березня. С. 7–14.

³ *Джура М.* Ян Токаржевський-Карашевич – політик і дипломат доби національно-визвольних змагань українського народу за державну незалежність в першій половині ХХ століття // «Гілея»: наук. вісник. Вип. 118. 2017. С. 307.

⁴ *Джура М.* Ян Токаржевський-Карашевич – лицар Християнських орденів // Там само. Вип. 120. 2017. С. 32.

⁵ *Матяш І.* Архівна складова джерельної бази дослідження українсько-турецьких відносин доби Української революції 1917–1921 рр. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2019. Вип. 28. С. 340–358.

У добу Директорії УНР постало питання оновлення та активізації дипломатичного посольства в Османській імперії. Очолити посольство у 1919 р. було направлено О. Лотоцького⁶. Із ним Я. Токаржевський-Карашевич познайомився ще 14 лютого 1919 р., коли місія прибула до Відня, де, чекаючи на гроші (15 березня австрійський уряд наклав арешт на всі державні українські фонди) та французькі візи, вимушена була перебувати більше місяця. Допомогу подальшому проїздові делегації надавав саме Я. Токаржевський-Карашевич.

Ситуація, яка склалася навколо попереднього українського посольства в Османській імперії, носила відверто антидержавний характер. Як відзначає В. Швидкий, з падінням гетьманського уряду в грудні 1918 р. місія надзвичайного посла і уповноваженого міністра М. Суковкіна⁷ мала скінчитися, проте до березня 1919 р. він фактично залишався на чолі представництва, проводячи активну антиукраїнську політику. Це повністю дезорганізувало роботу українського посольства⁸. Далі, автор, посилаючись на О. Лотоцького, вказує: «негативна постава союзної військової влади, невільне положення турецького правительства під союзною окупацією, деструктивна чинність бувшого українського посла – все це утворювало обставини, дуже несприятливі для діяльності і в першу чергу для самого існування української дипломатичної репрезентації. [...] Головною все ж причиною затяжки [...] визнання та урочистого прийому султаном було побоювання турецького правительства, щоб не було принизливою для нього комплікації з боку окупантів за визнання посла невизнаної ними держави»⁹.

Однак, незважаючи на труднощі, робота посольства УНР поволі налагоджувалася. На новому будинку в центрі міста були вивішені національні прапор і герб, охорона одягнена в українські однострої. Саме в цей період, 2 серпня 1919 р. до Стамбула прибув Я. Токаржевський-Карашевич і почав працювати як радник О. Лотоцького. Остаточо сформувався подальший персональний склад посольства: Л. Кобилянський – другий радник, М. Чикаленко – перший секретар, сотник М. Любимський – другий секретар, поручик О. Ратгавз – кон-

⁶ Лотоцький Олександр Гнатович (1885–1954) – громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист, науковець. У 1919–1920 рр. – голова дипломатичної місії УНР в Османській імперії.

⁷ Суковкін Михайло Акінфійович (1857–1938) – київський губернський комісар (1917); посол УНР в Османській імперії (1918–1919).

⁸ Швидкий В. Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності української церкви (Константинополь, 1918–1920 роки) // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. Вип. 14. Київ: Інститут історії України, 2005. С. 33.

⁹ Швидкий В. Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності української церкви... С. 37–38; Лотоцький О. В. В Царгороді. Варшава: Друкарня Наукового т-ва імені Шевченка, 1939. С. 38.

сул, І. Спафарис та О. Лотоцька – перекладачі. О. Лотоцький зазначав: «Посольству удалося зав’язати досить широкі товариські стосунки не лише серед представників народних меншостей у Царгороді, але – і головне – з турками. Особливо такі зносини оживилися з приїздом до Царгороду, в серпні 1919 р., призначеного до Посольства на становище радника князя Івана Токаржевського-Карашевича. Щочетверга у моєї дружини відбувалися чайні прийняття, які відвідували досить численно представники місцевого громадянства. Присутність на тих прийняттях жіночого елемента з складу Посольства – крім моєї дружини та дочки, ще кілька жінок інших членів Посольства, – давало можливість відвідувати наш сальон і турецьким паням»¹⁰.

25 березня 1920 р. О. Лотоцький залишив Царгород. Я. Токаржевський-Карашевич виконував обов’язки довіреного у справах України, а з квітня 1920 р. до 11 грудня 1921 р. – надзвичайного посла УНР у Туреччині. Позитивним зрушенням було отримання дипломатом грамоти від Константинопольського Патріарха весною 1921 р.¹¹ Домагання з боку українського уряду та посольства УНР у справі автокефалії УПЦ після від’їзду О. Лотоцького ще деякий час продовжував Я. Токаржевський-Карашевич¹².

Як зазначала дослідниця О. Малюта, фінансова криза в урядових структурах УНР, що виникла у 1920 р. і тривала до середини липня 1921 р., посилилася. Здійснювалися кадрові зміни, деяких урядовців відправляли у безтермінову відпустку, частину – звільнили, не виплативши заробітну плату¹³. Ці події мали негативні наслідки у фінансовому забезпеченні українських дипломатичних установ, зокрема й у Туреччині. Наприкінці дослідження у документальній добірці висвітлено всю повноту фінансової кризи, що склалася для очільника посольства Я. Токаржевського-Карашевича у 1920–1921 рр.

Загалом потрібно відмітити, що, незважаючи на фінансові проблеми, які виникли, перебуваючи в Царгороді Я. Токаржевський-Карашевич займався: підготовкою консульської конвенції та намагався започаткувати українсько-турецький товарообмін як ґрунт для майбутніх економічних взаємин; організацією вивезення українських полонених (переважно галичан і буковинців); у межах консульських функцій – питанням Чорноморського флоту; відрядженням уповноважених осіб до

¹⁰ *Господин А.* Три визначні дипломати. Вінніпег: Просвіта, 1989. С. 27.

¹¹ *Швидкий В.* Посольство Олександра Лотоцького та його заходи щодо визнання незалежності української церкви... С. 42.

¹² ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 1072. Оп. 2. Спр. 149-а. Арк. 1–4.

¹³ *Малюта О.* Органи влади ЗУНР та УНР в екзилі у 20–40-і рр. ХХ ст.: боротьба за національну державність як форму організації повсякденного життя української еміграції // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. Вип. 12. Київ, 2007. С. 296.

Малої Азії для реєстрації і оборони інтересів українських громадян; справою заарештованих пароплава «Королева Ольга», комерційного пароплава товариства «РОПТ»; справою врегулювання валюти і початку торговельних відносин¹⁴; питанням Української кооперації в Стамбулі (контактував із призначеними представниками Об'єднання центральних українських кооперативних спілок за кордоном (ОЦУКС) – Філіповичем і Трухлим, вказував на їхню байдужість, зв'язки з росіянами, антинаціональний характер, ворожість до українського уряду)¹⁵; реалізовував ідею створення інституту почесних консулів (щоб засвідчити українську присутність у європейських країнах та забезпечити можливу міру опіки українським громадянам, які опинилися в різній спосіб за кордоном і потребували допомоги держави); справою організації Чорноморського союзу; проектами 3-х союзних договорів, що були укладені між представником УНР, Грузії, Азербайджану й Північного Кавказу; курував співпрацю в прометейському русі¹⁶ та в Антибільшовицькому блоці народів¹⁷. Завдяки Я. Токаржевському-Карашевичу 23 листопада 1921 р. були підписані протоколи про наміри союзних міждержавних угод із Грузією, 28 листопада – з Азербайджаном¹⁸.

16 березня 1921 р. у Москві було укладено договір про дружбу і братерство між РСФРР та Турецькою республікою, де йшлося про заборону утворень або перебування на їхній території організацій чи груп, що претендують на роль уряду іншої сторони або частину її території, мають на меті боротьбу з іншою державою¹⁹. 2 січня 1922 р. аналогічну угоду в Анкарі уклала УРСР. У зв'язку з цим посол УНР Я. Токаржевський-Карашевич і «спеціальний військовий представник Директорії УНР і особово-уповноважений Головного Отамана Петлюри при уряді Туреччини» В. Кедровський залишили країну, що не визнавала УНР²⁰.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 3. Спр. 49. Арк. 34.

¹⁵ Там само. Оп. 2. Спр. 529. Арк. 13.

¹⁶ Прометейський рух – рух діаспорних політичних організацій народів колишньої Російської імперії задля спільної боротьби проти СРСР за створення своїх національних держав.

¹⁷ Антибільшовицький блок народів – об'єднання політичних організацій різних народів для боротьби з більшовиками.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 108. Арк. 2327.

¹⁹ История дипломатии / под редакцией В. П. Потемкина. Москва; Ленинград: Государственное изд-во политической литературы, 1941–1945. (Библиотека внешней политики). Т. 3: Дипломатия в период подготовки второй мировой войны: (1919–1939 гг.) / сост: проф. И. И. Минц., проф. А. М. Панкратова, акад. В. П. Потемкин [и другие]. 1945. XII. С. 68–69. URL: <https://www.prlib.ru/item/335166>. (дата звернення 28.04.2021).

²⁰ Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття) : монографія. Київ: МП Леся, 2006. С. 270.

Таким чином, виявлення та публікація архівних документів, що зберігаються в ЦДАВО України, дозволить відобразити, окрім поданої інформації про Посольство УНР в Османській імперії, ще й вкрай погане фінансове забезпечення місії у 1920–1921 рр. та пропонувані шляхи його покращення дипломатом Я. Токаржевським-Карашевичем.

Нижче подаємо виявлені в ЦДАВО України архівні документи з фонду «Міністерство закордонних справ Української Народної республіки» (Ф. 3696) (спр. 239 «Штати і фінансові звіти посольства УНР в Туреччині та листування з ним про грошові справи»), розміщені у хронологічній послідовності. Документи друкуються без скорочень, мовою оригіналу зі збереженням стилістичних та орфографічних особливостей. Публікація супроводжується коментарями, в яких здійснено ідентифікацію персоналій, подано пояснення щодо історичних подій, політичних організацій і партій, установ, інституцій тощо.

№ 1

Лист Я. Токаржевського-Карашевича до міністра закордонних справ А. Ніковського²² про становище Посольства УНР в Османській імперії у червні 1920 р.

9 червня 1920 р., м. Стамбул

В додаток до попередніх листів і докладів п. Посла О. Лотоцького про фінансове становище Українського Посольства в Туреччині, маю честь подати, що на протязі майже року на утримання Посольству не переводилося жадних асигновок. Останні кошти, яких було одержано 25-го Жовтня 1919 року через бувш. Секретаря Посольства п. Чикаленка²³, витрачено і коли-б не позичка в Турецькому Міністерстві Закордонних Справ та у Представника «Оцукса»²⁴, Посольство не мало-б можливості продовжувати свою діяльність.

Нині Посольство з фінансового боку перебуває дуже в тяжкому стані. Не має не тільки засобів на виплату боргів Посольства, але і на існування урядовців. Та невеличка решта грошей, яка зараз залишається в касі Посольства може вистачити тільки до 1-го Липня с. р. і Посольство стоїть перед фактом

¹ Ніковський Андрій Васильович (1885–1942) – громадський і політичний діяч, літературознавець, мовознавець, журналіст; міністр закордонних справ в уряді УНР (1920), активний член Товариства українських поступовців (ТУП) і Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ).

² Чикаленко Петро Євгенович – секретар Посольства УНР в Османській імперії (1919), був учасником бойових дій Першої світової війни, начальником міліції у м. Канів, прикріплений до Першого українського запасного полку (1917), завідувач українського відділу Держвидаву в Одесі (1925); арештований більшовицькою владою 1928 р., помер у Курську від зараження крові.

³ «Оцукс» – об'єднання центральних українських кооперативних спілок за кордоном у 1920–1923 рр. Функціонувало в Парижі, Лондоні і Берліні.

препинення своєї діяльності, а саме в той час коли праця набирає особливо значення і силу.

Борги Посольства складають нині суму коло 7640 т. л.

1) Борг Посольства «Русскому для Внешней торговли банку» в Царьгороді, який залишився ще за Гетьмана після бувш. Посла п. Суковкина в сумі 2549, 80 т. л. на 1 січня 1920 р. із 7% річних.

Постановою Директорії від 7-го Серпня 1919 р. було асигновано на виплату Банку 4205, 44 т. л. в якій сумі рахувався сей борг в ті часи. На підставі сеї постанови 30-го вересня м. р. фінансовим Агентом п. Супруном було видано в Берліні бувш. Секретарю Посольства п. Чикаленкові – 2100 доларів, рахуючи очевидно помилково таку суму в американській валюті рівнозначною 4205, 44 т. л.

Одержані гроші було внесено Посольством тою-ж валютою в касу Банка, при чому вони по дійсному курсу дня склали тільки суму 1661, 62 т. л., яка і була списана Банком з рахунка Посольства.

Решта боргу, себ-то 2549, 80 т. л. на 1 Січня 1920 р. із 7% річних лишається й по сей час несплаченою. Банк щомісяця звертається до Посольства з вимогами, що перешкоджує Посольству мати кредит і ставе в дуже неприємне становище Представництво.

Докладні відомості і копії було своєчасно надіслано до Міністерства Закордонних Справ, п. Супруна та Міністра Фінансів п. Мартоса²⁵, але по приватним відомостям п. Супрун відмовився видавати гроші і справа до сього часу залишається нерозв'язаною.

2) Борг Турецькому Міністерству Закордонних Справ в сумі 2000 т. л. яких було одержано позичково 13 березня 1920 року. На підставі приватних розмов, виплата цього боргу передбачалася Посольством 1-го – 6 – с. р.

Маючи на увазі ті труднощі, на яких була одержана від Міністерства ся сума, виплата цього боргу мусить бути негайною.

3) Борг Посольства Української Місії у Букарешті²⁶ – 2000 т. л. та «Оцуксу» – 1000 т. л., а разом 3000 т. л., одержаних позичково від п. Філіповича, який випадково опинився в Царьгороді.

Виплата сеї суми може бути переведена шляхом безпосередніх разрахунків Міністерства з «Оцуксом» та місією у Букарешті.

Таким чином для виплати боргів в Царьгороді Посольству необхідно не менш як 4640, 00 т. л.

⁴ Мартос Борис Миколайович (1879–1977) – громадсько-політичний діяч, учений-економіст, кооператор і педагог. Після утвердження Директорії у грудні 1918 р. був призначений міністром продовольчих справ в уряді В. Чехівського; з 9 квітня до 27 серпня 1919 р. очолював Раду Народних Міністрів УНР і водночас обіймав посаду міністра фінансів.

⁵ Надзвичайна дипломатична місія УНР в Румунії була утворена 6 січня 1919 р. із метою налагодження партнерських відносин. Очолив її відомий дипломат, журналіст і письменник Юрій Гасенко (1894–1933). Детальн. див.: Рендюк Т. Українська надзвичайна дипломатична місія у Румунії. 1919 рік (До 100-річчя українсько-румунських дипломатичних відносин). С. 1–22. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/10.pdf> (дата звернення: 26.04.2021).

Що торкається складу Посольства, то скорочення штатів було виконано згідно наказу Уряду ще в минулому році. Нині складається Посольство з осіб: Повіреного в справах УНР, радника Посольства п. Токаржевського-Карашевича, в.о. Секретаря П. Приходька і Драгомана Посольства пані Олександрівській, не рахуючи п. Посла О. Лотоцького, який виїхав з докладом до Уряду 24-го мин. Березня.

Утримання виплачується урядовцям турецькою валютою, рахуючи тур. Лиру 15 карбованців, в скороченому розмірі по наказу Директорії – що цілком не відповідає сучасній дорожнечі, яка поширюється що місяця.

В додаток до мого листа від 12-го Квітня с. р. Ч. 570 і до особистого доклада п. Посла мушу додати, що сучасне становище Держави і те значіння якого набирає Царьгород, вимагає від Представництва України відповідних технічних сил і засобів. При такому складі і таких штатах Посольство не має можливості проводити справу. На перший час необхідно збільшити склад Посольства – Секретарем, Молодшим Урядовцем для Канцелярії і Драгоманом, який би знав місцеві мови.

Крім вищезазначеного мушу додати, що Посольство задовольнено помешканням тільки до 1 Жовтня. По новому закону про найом помешкань ціни на помешкання підвищено в 10 раз проти цін до військового часу. Сучасний курс української, російської та закордонної валюти при сьому прикладається окремо.

Повірений в Справах Української Народної
Республіки Токаржевський-Карашевич (в. р.) (підпис).

З оригіналом згідно:

Секретарь Посольства В. Приходько (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 17–18. Оригінал. Машинопис.

№ 2

Лист Я. Токаржевського-Карашевича до міністра закордонних справ А. Ніковського про збільшення кількості урядовців Посольства УНР в Османській імперії у липні 1920 р.

12 липня 1920 р., м. Стамбул

Згідно з постановою Й. Е. Пана Міністра від 10-го Травня с. р., а також з постановою Високошановних Панів Членів Директорії у Відні від 29 Травня с. р. Ч. 152 при Українському Посольстві в Царьгороді скорочено штати і залишено лише одного співробітника – Секретаря Посольства.

Посольство зверталось вже до Міністерства з докладом і проханням збільшити штат урядовців ще трема особами, себ-то 1 Секрктарем, 1 урядовцем-аташе і 1 місцевою особою для канцелярії по вільному найму.

Без такого збільшення і ассігнування відповідальних коштів Посольству буде дуже важко виконувати свою працю, не кажучи вже про більш-менший пристойний зовнішній вигляд Посольства в порівнянні з іншими (Польське має 7 осіб, Румунське – 4, Грузинське 4, Азарбейджан 4 і т. д.).

Без збільшення кількості урядовців Посольство не буде мати змоги слідкувати за Турецькою та Грецькою пресою, а також мати постійні зносини з

ріжними установами не дипломатичного характеру, до яких вищі члени Посольства звичайно не являються / Суди в справах громадян, паспортні бюро, поліція і т. д. /.

При сучасному стані коли в Посольстві залишається Уповноважений Міністр Керуючий Посольством і лише один Секретарь а Посольство не може мати ні другого Секретаря, ні двох Урядовців в Канцелярії, всі ці справи лягають або на самого Міністра, який властиво в нормальні години урядування не може відходити з свого Посольства, або на самотнього Секретаря, який тоді мусить припинити працю в Канцелярії, позаяк він виконує працю і машиніста і регістратора. Крім того не має можливості перевіряти пресу, для чого потрібно знати добре місцеві мови.

Для того Посольство має честь просити Міністерство звернути увагу на необхідність збільшення кількості урядовців ще трема особами.

Крім того прикладаючи при цьому копію з копії Наказу Директорії від 29 Травня с.р. Ч.152 про встановлення штату і складів Посольства в Царгороді, Посольство прохає Міністерство підтвердити його обов'язковість.

Доклади про збільшення кількості урядовців було надіслано до Міністерства 12 Квітня Ч. 570 та 9 Червня Ч 639.

Уповноважений Міністр
Керуючий справами Посольства УНР
в Туреччині
Токаржевський-Карашевич (в. р.) (підпис).

З оригіналом згідно:
Секретарь Посольства В. Приходько (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 16–16зв. Оригінал. Машинопис.

№ 3

Лист Я. Токаржевського-Карашевича про становище Посольства УНР в Османській імперії

15 серпня 1920 р., м. Стамбул

Вашого листа числа в 15 Червня отримав 4 Серпня. Негайно доручив я розшукати Пані в Григоровичів, але на жаль не можу похвалитися успіхом. Тут їх в Царгороді не знайшовши – мусять бути або в Галліантелі, або по за межами Туреччини – в Сербії чи Болгарії.

Прошу вірити що – не забуду Вашого доручення. Коли не можна буде розшукати, негайно Вас оповіщу.

Справи фінансові мого Посольства стали для мене такими трагічними що я повірив, що у нас накази виконуються, асигновки виплачуються, а обіцянкам Міністрів можна вірити. Тепер моє положення безвихідне і тому я звертаюся до Вас і до всіх Міністрів і знайомих.

Маючи надію що Ви мені не відмовити і знаючи що Ваш голос буде мати велике значення я звернувся до Вас.

З полагодженням справ Посольства зв'язана справа державного престолу – цілком пропала вся праця посольства .

Прошу вибачень що я Вас турбував та прийміть вирази глибокої поваги і щирого віддання

Я. Токаржевський Карашевич (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 1–2. Оригінал. Машинопис.

№ 4

**Лист Я. Токаржевського-Карашевича
до міністра закордонних справ А. Ніковського
з проханням виділити кошти Посольству УНР в Османській імперії**

16 жовтня 1920 р., м. Стамбул

Прохаю ласкавого вибачення за телефакси, якими позбавляю собі турбувати Вашу Екселенцію, але позаяк до Відня телеграм не приймають доводиться іншим шляхом.

Посольство одержало у Липні гроші лише до 15 Вересня, а по Наказу Й. Е. Пана Міністра Ніковського мало одержати решту старої асигновки 5000 dollars – через Букарешт, і нову асигновку в сумі 5000 долларів

З 1 Вересня почав я писати лист і телеграфувати, але це все нічого не допомогло, до цієї пори ні гроша навіть відповіді на телеграми.

Всі засоби вичерпались, позичати і не хочу і не можу і бачу що грозить нам скандал. Якого наслідки навіть не хочу передбачати.

Тому позволимо собі турбувати Вашу Екселенцію, тому ще раз прохаю не відмовити настояти у Міністерстві, у Відні на негайне вислання нам грошей або прислати самому.

Завжди ласкаве відношення до мене Вашої Екселенції, доказа приязні які одержувало у Відні дають мені відвагу про це все писати. Прошу не сумніватися Високошановний Пане После що положення без виходу примушує мене про це писати.

10000 dollars. Потрібні посольству на 6 місяців + помешкання на рік. Позаяк Вашої Місії легше одержувати з Міністерства і висилати – прошу нам вислати а одержати собі з Міністерства.

Прохаю все ж таки телеграфної відповіді, коли не буду нічого мати мусю зачинити Посольство не поплативши навіть його старих ще суковникських боргів.

Маю надію що Ваша Екселекція вибачать мені що до цієї пори свого приватного боргу ще не виплатили. Маєм намір це тепер зробити, але на жаль мусю виплачувати всі кошти посольства з своїх грошей, а тепер вже і тих нема. Ніколи не забуду тої великої підмоги яку від Вашої Екселекції одержали і для того тепер прошу її для Посольства. Прийміть, прошу, вирази моєї глибокої пошани

Високошановний Пане

Вашої Екселенції

Щировідданий і вдячний

Я. Токаржевський Карашевич (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 20–21зв. Оригінал. Машинопис.

№ 5

**Звіт про рух коштів Посольства УНР
в Османській імперії з 25 березня до 1 жовтня 1920 р.**

[без дати], м. Стамбул

Прибуток №№ по пор.	Дата		тур. лір	Сума
	На 25 березня 1920 року			
		Борг Автокефальному фонду	карбов.	187130
		Борг Російському для Зовнішній		
		Торговлі Банку з 11 по 31-ХІІ-19	тур. лір	2549-80
		Борг Турецькому Міністерству		
		Закордонних Справ	тур. лір	2000-00
		Лишається в касі Посольства готівкою:		
		Романовськими	карбов.	6115-00
		Думськими	карбов.	139642-37
		Українськими	карбов.	8806-00
		Долярами	карбов.	475-00
1		Турецькими лірами		395 94
	Квітень	Одержано позичково за рахунок		
		Української Місії в Букарешті	доларів	2000-00
2		Одержано від розміну 1000 дол.	А 1141/2	1142 50
3		Одержано від розміну розміну 373 дол. А 117		438 75

	На 1-ше травня			1977 198/
4	Травень	Одержано від розміну 300 дол. А 118,25 т. л		354 75
5		Одержано від розміну 500 дол. А 107,5 т. л		537 50
6		Одержано від розміну 300 дол. А 115 т. л		345 00

	На 1-ше червня			3214 44
7	Червень	Одержано позичково від п. Представника і Члена Правління «Дніпросоюза» п. Філіповича		320 00

	На 1-ше липня			3534 44
8	Липень	Одержано в касу Посольства пошлин та гербового збору по Консульському відділу за час з 1-го січня по 1 липня 1920р.		22 333/
9		Одержано від п. Лазаревського борг Посольству		5
10		Одержано від п. Повіреного в Справах УНР в Туреччині Токаржевського- Карашевича позичених для Посольства амер. Долярів 1500, які обміняно:		1574 50

	На 1-ше серпня			5136 281
11	Серпен	Списується борг бувш. Аташе Посольства пана Ратгауза в сумі 173-50 тур. Лір.		
		Залишається за ним борг в сумі		1-50 тур. лір
		Списується борг Посольства Румунської Місії, повернутих їй безпосередньо Міністерством Закордонних Справ в сумі тур. лір		2000-00
11		Одержано від Уряду в рахунок різних асигновок через Пана Посла Лотоцького ам. дол.	7 7 8 2 - 35.	8204 27

	На 1-ше вересня			13340 551/2
12	Вересень	Одержано від розміну 113000 карбов. (думських) по курсу 320 карб. За 1 т. ліру		363 121/2
13		Одержано від розміну 17000 карбов. (думських) по курсу 350 карб. За 1 т. ліру		48 57
14		Позичено в спеціальних коштів з автокефального фонду 67000 карб. (думських), яких розміняно на турецьку валюту по курсу 350 карб. За 1 т. ліру		191 43

	На 1-ше жовтня			13933 68

З касовою книгою Посольства згідно:
 Уповноважений Міністер
 Керуючий Посольством Я. Токаржевський Карашевич (підпис).
 Секретарь Посольства В. Приходько (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 30–31. Оригінал. Машинопис.

№ 6

**Лист Я. Токаржевського-Карашевича
до міністра закордонних справ А. Ніковського
з проханням виділити кошти Посольству УНР
в Османській імперії**

19 жовтня 1920 р., м. Стамбул

Виняткове положення в якому зупинився я і посольство заставляє мене звернутися до Вашої Ексцеленції цим листом з проханням негайної відповіді самим найшвидшим способом.

Посольство наше з січня місяця живе на позичені гроші Штати обмежено, виплачується зменшене утримання, заведено страшну ощадність у всьому, але все ж таки кількість боргів росла. Прислані нам через П.Е. Пана Посла Лотоцького гроші вистарчили лише на виплату попередніх боргів і як Посольство попереджало в своїх рапортах дали змогу дожити до 15го вересня.

Телеграми з Головної Кватири і від П.Е. Пана Посла Лотоцького які нас сповіщали про негайну висилку нам грошей з Міністерства, про наказ Вашої Ексцеленції даний П.Е. Пану Послу Мацієвичу²⁷ негайно вислати нам 5000 doll. Ошукали нас лише і довели до того що Посольство рахуючи на цю присилку обіцяло взяти помешкання, а не занялося ліквідацією майна і приготуваннями до від'їзду.

Сьогодні Посольство не має ні гроша, завдяки моїм товариським знайомствам лише не викидають нас з помешкання. Грошей дістати нігде не можна і Посольству грозить голодова смерть і неописуемі скандали з різних сторін. Росіяни лише чекають на це.

При таких умовах не тільки не можу залишити Посольства але не можу виїхати, не маючи на білет, хоч би у трюмі де звичайно Посли Держав не їздять.

До цього становища дійшло Посольство не по своєї вині. Такої ощадности у Посольстві і у приватному життю як у нас напевно нігде не було і за наші рахунки я хотів завжди відповісти. На рахунок моїх попередніх телеграм до Вашої Ексцеленції до Міністерства до Відня і до Берну не одержав я ні одної відповіді, а з Бухарешту одержую телеграми прямо нечемні і насмішливі.

Для того останній раз прохаю Вашу Ексцеленцію негайно дати мені телеграфні розпорядження що маю робить, а також негайно прислати мені 10 000 dollari які дадуть змогу Посольству проіснувати 5 місяців, виплатити всі борги, а також взяти на рік помешкання. Рівно, повторюючи ще раз що на заклик Вашої Ексцеленції не міг приїхати не маючи на білет, прохаю сповістити мене чи тепер колиб я мав гроші маю приїхати чи ні. Коли Посольство не буде мати змоги виплатити боргів 1) старий борг Суковкина у банку 2) борг Пана Лотоцького у Міністерстві – тоді прийдеться хіба покінчити самовбивством щоб не пережити того всього що міг тоді зробити не з власної вини.

⁶ Мацієвич Костянтин (Кость) Андріанович (1873–1942) – державний і громадський діяч, учений-аграрник, дипломат; міністр закордонних справ УНР в уряді С. Остапенка (1919); голова дипломатичної місії УНР в Румунії (1919–1923).

Доводячи це все до відома Вашої Ексцеленції гадаю що представивши досить ярке наше Положення, з якого лиш Ваша Ексцеленція може нас вивести. Прийміть Високошановний Пане Міністре засвідчення моєї глибокої поваги.

Я. Токаржевський-Карашевич (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 14–15зв. Оригінал. Машинопис.

№ 7

Акт про кошти Посольства УНР в Османській імперії, що були передані О. Лотоцьким Я. Токаржевському-Карашевичу у зв'язку з від'їздом першого в Україну

4 листопада 1920 р., м. Стамбул

24 березня 1920 року від'їзжаючи на Вкраїну в справах Посольства Й.Е. Паном Послом УНР в Туреччині Лотоцьким передано Повіренному в справах УНР в Туреччині Пану Токаржевському-Карашевичу кошти Українського Посольства в такому стані: I) Готівкою. 1. Спеціальні кошти Автокефального фонду карб. 67.000. 2. Власні кошти Посольства: Думськими (керенки) карб. 139.642-37; Українськими карб. 8.806; Романовками карб. 6115; долярами 475; Турецьких лір 395–943) 4. II) Борги Посольства. 1. Автокефальному фонду карб. 187.130; 2. Російському для Зовнішній Торгівлі Банку²⁸ (борг бувш. Посла п. Суковкіна²⁹) з 11 по 31-ХІІ-1919 р. тур. лір 2549-80; 3. Турецькому Міністерству Закордонних Справ тур. лір 2.000. III) Борги Посольства. 1. Борг Пана Радника Посольства Токаржевського-Карашевича австр. корон 30.600; 2. Борг бувш. урядовця Посольства пана Ратгауза³⁰ тур. лір 175; 3. Борг бувш. Секретаря Посольства п. Любимського³¹ т. л. 25; 4. Борг інженера Бикова т. л. 50; 5. Борг гром. Принцметаль т. л. 15; 6. Борг п. Лядовського т. л. 20;

З касовою книгою Посольства згідно:

Уповноважений Міністер

Керуючий Посольством Я. Токаржевський Карашевич (підпис).

Секретарь Посольства В. Приходько (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 29. Оригінал. Машинопис.

⁷ Російський для зовнішньої торгівлі банк (офіційна назва рос. «Русский для внешней торговли банк») – спершу 4-й, а пізніше 2-й за розміром акціонерний банк Російської імперії і найбільший в Україні. Заснований 1871 р. у Петербурзі німецьким консорціумом на чолі з «Deutsche Bank». Мав відділення в усіх головних містах України й Північно-Західної Росії, а також у Константинополі, Генуї, Парижі і Лондоні.

⁸ Суковкін Михайло Акінфійович (1857–1938) – київський губернський комісар (1917); посол УНР в Османській імперії (1918–1919).

⁹ Ратгавз О., поручик – консул (1919), молодший аташе (1920) Посольства УНР в Османській імперії.

¹⁰ Любимський М., сотник – другий секретар (1919–1920) Посольства УНР в Османській імперії.

№ 8

**Лист Я. Токаржевського-Карашевича
до Міністерства закордонних справ про прибутки та видатки
Посольства УНР в Османській імперії у березні-жовтні 1920 р.**

4 листопада 1920 р., м. Стамбул

Маю честь подати при цьому справоздання по касі Українського Посольства в Туреччині за час з дня від'їзду б. Посла Пана Лотоцького і з дня фактичного управління мною Посольством, с. т. з 24 березня по 1 жовтня с. р.

При цьому прикладаються копії 1) Акт о передачі б. Послом п. Лотоцьким каси Посольства, 2) копія виписки з касової книги «Прибутки Посольства з 24 березня по 1 жовтня с. р.», 3) копія виписки з касової книги «Витрати Посольства з 24 березня по 1 липня с. р.», 4) копія виписки з касової книги «Витрати Посольства з 1 липня по 1 жовтня с.р.» і 5) справка про стан каси Посольства на 1 жовтня с. р.

Оправдаючі документи що до прибутків і витрат, як за попередній час, так і за вищезазначений, переховуються в Посольстві до розпорядження Міністерства.

Я. Токаржевський Карашевич (підпис).
Уповноважений Міністер
Керуючий Посольством

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 27. Оригінал. Машинопис.

№ 9

**Лист Я. Токаржевського-Карашевича до міністра фінансів
Х. Барановського³² про необхідність виділення коштів Посольству УНР
в Османській імперії**

10 листопада 1920 р., м. Стамбул

Ваша Екселенціє,

Для утримання Українського Посольства в Царьгороді до 1 Жовтня с. р. і на виплату боргів за попередні часи б. Послом п. О. Лотоцьким в Травні місяці с. р. було одержано: 1) з каси Міністерства Закордонних Справ ріжною валютою кошти, які дали після обміну суму 1. 900 доларів і 2) акредитив Кредитової Канцелярії Міністерства Фінансів від 10-го Травня с. р. за № 14/284, по якому Фінансовий Агент в Берліні п. Супрун мусив виплатити Посольству 11.000 тур. лір.

В рахунок свого акредитива було виплачено 1.000.000 австралійських корон, які, згідно з представленими документами п. Послом О. Лотоцьким, склали після обміну 5.882-35 доляра.

Разом було одержано Посольством (1.900 д. та 5.882-35 д.) всього 7.782-35 доляра.

¹¹ Барановський Христофор Антонович (1874–1941) – громадський і державний діяч на Наддніпрянській Україні; кооператор і фінансист; член Української Центральної Ради (УЦР), Комітету УЦР. У 1920 р. – міністр фінансів УНР в уряді В'ячеслава Прокоповича.

З прикладеної при цьому копії рапорту Секретаря Посольства п. Приходька видно, що ця сума 7.782-35 дол. дала після обміну 8.204-27 тур. лір, з яких на долю акредитива (1.000.000 австр. кор. або 5.882-35 дол) припадає 6.276-78 тур. лір в той спосіб, як-би рахувати, що ці гроші було обміняно по ліпшому курсу ніж 1900 дол. одержаних з Міністерства Зак. Справ, а саме:

1000 дол. а 108-50	1085-00 тур. лір
2610 дол. а 110-50	2884-00 тур. лір
20 дол. а 107-00	24-40 тур. лір
50 дол. а 102-00	51-00 тур. лір
2202-35 д. а 101-00	2235-38 тур. лір
5882-35 долярів	6276-78 тур. лір

Таким чином акредитив Міністерства Фінансів фактично було оплачено лише в сумі 6.276-78 тур. ліри і за Міністерством залишається сума (11.000 – 6.276-78) 4.723-22 тур. лір, яка до цього часу, не вважаючи на всі заходи, Посольству не виплачена.

Посольство не має жадних коштів для свого існування. Йому не тільки не доплачено грошей, які належали на існування до 1-го Жовтня, але невідома доля про асігування коштів на далі, після 1-го Жовтня, про що не раз подавалися доклади мною, а так саме і б. Послом п. Лотоцьким до Міністерства.

Досить зазначити, що в касі Посольства нині лишається лише 5 т. лір, з 1-го Жовтня скінчився строк контракту на помешкання, борги не поплачено. Посольство загубило всяку надію позичити яку небудь суму навіть тільки для свого існування.

При такому сумному стані, чекаючи що-дня надзвичайних неприємностей я звертаюся до Вашої Екцеленції, минуючи Міністерство Закордонних Справ, з проханням дати наказ про негайний перевод по телеграфу через банк вищезазначеної суми недоплаченої по вищезгаданому акредитиву.

Повноважний Міністер Керуючий Українським
Посольством в Туреччині
Я. Токаржевський Карашевич (підпис).
При цьому прикладається 3 копії документів.

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 47–47зв. Оригінал. Машинопис.

№ 10

Лист Я. Токаржевського-Карашевича до Міністерства закордонних справ про фінансове становище посольства УНР в Османській імперії у серпні 1920 р.

12 листопада 1920 р., м. Стамбул

У відповідь на відношення Міністерства від 10-го серпня с. р Ч. 1651 по відділу Бухгалтерії про розпорядження Міністерства до Місії УНР в Румунії в справі видачі за рахунок Міністерства Посольству в Царьгороді 5.000 тур. лір, маємо честь повідомити, що зазначена сума Посольством до цього часу не одержана, а з приватного листа Пана Міністра Мацієвича, одержаного сьогодні, ми довідалися що гроші вислані не будуть.

Про фінансове становище Посольства було надіслано і надсилається окремі доклади і в цьому листі мусімо ще раз підкреслити що Посольство перебуває в надзвичайно тяжкому становищу.

Для полагождення справи уявляється необхідним негайна висилка грошей, навіть телеграфом для існування Посольства

Уповноважений Міністер

Керуючий Посольством Я.Токаржевський Карашевич (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 51. Оригінал. Машинопис.

№ 11

Лист Я. Токаржевського-Карашевича до міністра закордонних справ А. Ніковського про неможливість виїхати до Бухареста

17 травня 1921 р., м. Тарнув

Сьогодні я одержав телеграму від п. Мацієвича, який «наказує» мені їхати до Бухаресту і висилає на подорож 2000 рум. лей.

Бачу, що жарти продовжуються. 2000 рум. лей, які складають по курсу дня лише 47 тур. лір, можуть вистачити лише на подорож до Бухаресту на палубі пароплава 3-ої класи (білет 1 кл. до Констанци – 37 тур. лір.) і будуть вжиті, як я їх одержу, на харчі для пана Приходька і для мене, які четвертий місяць дослівно голодуєм.

Мушу ще раз припомнити Вашої Екселенції, що я до цього часу не одержав з Міністерства жадної відповіді на мої листи що-до моєї діемісії та фінансових справ Посольства. Я не одержую ніяких інформацій про сучасне політичне становище, наміри Уряду і пляни на найблизчу будучину.

Не маючи абсолютно ніяких коштів, я не можу ні ліквідувати Посольство, ні рушити з місця. Навіть на пересилку цього листа я мушу позичати гроші на поштову марку.

Ще раз прошу Вашу Екселенцію звільнити мене від виконання моїх обов'язків, негайно прислати мого заступника і відповідні кошти для Посольства. В противному разі я складаю з себе всяку відповідальність за наслідки, яка цілковито падатиме на Вас, коли, доведений до розпуки і божевілля, закінчу врешті то моє страшенно трагічне життя.

Прошу прийняти запевнення моєї глибокої пошани до

Вашої Екселенції, щиро відданий

Я. Токаржевський Карашевич (підпис).

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 61. Оригінал. Машинопис.

№ 12

Довіреність, видана Посольством УНР в Османській імперії його секретареві В. Приходьку на одержання коштів

29 серпня 1921 р., м. Стамбул

Посольство УНР в Царгороді уповноважує п. Секретаря Посольства Василя Приходька і доручає ему одержувати в Міністерстві Закордонних Справ

та у всіх Державних Установах УНР всякі асигновки та гроші, яких призначено Посольству УНР в Царьгороді або може бути призначено йому на його утримання чи в його розпорядження на інші справи.

На підставі сього п. Приходько має право користуватися засобами та допомогою Державних Установ УНР що до переправки і переводу грошей в Царьгород до Посольства.

Я.Токаржевський Карашевич в. р. (підпис).
Уповноважений Міністер Керуючий Посольством
в Царьгороді.

ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 239. Арк. 68. Оригінал. Машинопис.

REFERENCES

1. Dzhura, M. (2017). Yan Tokarzhevsky-Karashevych – lytsar Khrystyianskykh ordeniv [Jan Tokarzewsky-Karashevych – a knight of the Christian orders]. *Hileia: naukovy visnyk*, 120(5), 32. [in Ukrainian].
2. Dzhura, M. (2017). Yan Tokarzhevsky-Karashevych – polityk i dyplomaty doby natsionalno-vyzvolnykh zmahan ukrainskoho narodu za derzhavnu nezalezhnist v pershii polovyni XX stolittia [Jan Tokarzhevsky-Karashevych – a politician and diplomat of the period of Ukrainian peoples' national liberation struggles for the state independence in the first half of the 20th century]. *Hileia: naukovy visnyk*, 118 (3), 307. [in Ukrainian].
3. Hospodyn, A. (1989). *Try vyznachni dyplomaty* [Three prominent diplomats]. Vinnipeg: Prosvita. [in Ukrainian].
4. Potemkin, V. P. (Ed.); Minc, I. I. & Pankratova, A. M. (Comps.) (1945). *Diplomatiya v period podgotovki vtoroj mirovoj vojny (1919–1939 gg.)*. In *Istoriya diplomatii* [Diplomacy in the period leading up to the Second World War in 1919–1939. In The History of diplomacy] (Vol. 3, pp. 68–69). Moskva–Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury. [in Russian].
5. Kuras, H. (2007). *Dyplomaty, istoryk, patriot (Ivan Tokarzhevsky-Karashevych)* [Diplomat, historian, patriot (Ivan Tokarzhevsky-Karashevych)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*, 9, 184–190. [in Ukrainian].
6. Lototsky, O. (1939). *V Tsarhorodi* [In Tsarhorod (Constantinople)]. Varshava: Drukarnia Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka. [in Ukrainian].
7. Makvei, A. (2008, March 9). *Sviata Stolytsia i Ukraina. Dyplomatychnye poserednytstvo Kniazia Tokarzhevskoho-Karashevycha* [Holy Capital and Ukraine. Knyaz Tokarzhevsky-Karashevych's diplomatic mediation]. *Postup*, pp. 7–14. [in Ukrainian].
8. Maliuta, O. (2007). *Orhany vlady ZUNR ta UNR v ekzyli u 20–40-i rr. XX st.: borotba za natsionalnu derzhavnist yak formu orhanizatsii povsiakdennoho zhyttia ukrainskoi emihratsii* [Governmental authorities of the West Ukrainian People's Republic and the Ukrainian People's Republic in exile in the 1920s and 1940s: the struggle for national statehood as a form of organizing the daily life of Ukrainian emigration]. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka: Zbirnyk statei*, 12, 296. [in Ukrainian].

9. Matiash, I. (2019). Arkhivna skladova dzherelnoi bazy doslidzhennia ukrainsko-turetskykh vidnosyn doby Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. [Archival aspect of the source base for researching the Ukrainian-Turkish relations in the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*, 28, 340–358. [in Ukrainian].

10. Piskun, V. (2006). *Politychny vybir ukraïnskoi emihratsii (20-ti roky XX stolittia): monohrafiia* [Political choice of Ukrainian emigration (the 1920s): monograph]: Kyiv: MP Lesia. [in Ukrainian].

11. Shvydky, V. (2005). Posolstvo Oleksandra Lototskoho ta yoho zakhody shchodo vyznannia nezalezhnosti ukraïnskoi tserkvy (Konstantynopol, 1918–1920 roky) [Oleksandr Lototsky's diplomatic mission and his endeavors towards the recognition of independence of the Ukrainian Church (Constantinople, 1918–1920)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvidomchy zbirnyk naukovykh prats*, 14, 33–44. [in Ukrainian].

Vitaly Halatyr

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Chief Researcher of the Department
of Information Technologies,
State Archives of Khmelnytsky Region
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7644-6151>

Oleksiy Hrodovskiy

Candidate of Economics Sciences,
Chief State Financial Inspector,
State Audit Office of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4638-0286>

Volodymyr Kotsuk

Candidate of Historical Sciences,
Dean of the Faculty of Humanities and Economics,
Khmelnytsky Institute
of Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-9372>

**DOCUMENTS OF TSDAVO of UKRAINE ABOUT
FINANCIAL SUPPORT OF THE EMBASSY OF THE UNR
IN THE OTTOMAN EMPIRE IN 1920-1921**

Abstract. The purpose of the proposed publication is to involve in the scientific circulation of archival documents signed by diplomat Jan Tokarzhevsky-Karashevych (1885–1954), who in 1920–1921 held the position of Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Ukrainian People's Republic to Turkey. The documents are stored in the Central State Archive of the highest authorities and administration

of Ukraine (TsDAVO of Ukraine) and reflect the financial support of the UPR embassy in the Ottoman Empire in 1920–1921. **Research methodology:** applied a set of special and general scientific methods (systematization of scientific and periodical literature, archival documents; comparative analysis; historical-genetic, historical-typological, historical-retrospective, hermeneutic, historical-comparative, problem-chronological, ideographic methods). **Scientific novelty:** new historical sources from the fund 3696 «Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic» are introduced into scientific circulation (description 2, case 239 «Staffs and financial reports of the Embassy of the Ukrainian People's Republic in Turkey and correspondence with him about money matters»). TsDAVO of Ukraine to the history of diplomacy of the period of the Ukrainian revolution of 1917–1921; the focus is on the mission's financial issues, which needed to be addressed urgently during the 1920–1921. **Prospects for further research:** for a more detailed study of the issue of financial support of diplomatic missions of the UPR in the days of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, it is necessary to identify and involve other archival documents. **Conclusions.** The discovery and publication of archival documents stored in the Central State Archives of Ukraine allowed to reflect the financial support of the UPR embassy in the Ottoman Empire and the proposed ways to improve it by diplomat J. Tokarzhevsky-Karashevych.

Key words: the embassy of the Ukrainian People's Republic in Turkey; J. Tokarzhevsky-Karashevich; O. Lototsky; K. Matsievich; TsDAVO of Ukraine.

DOI 10.47315/archives2021.327.122

УДК 930.253:[94(477)+929]«1676/1689»

Юрій Мицик

доктор історичних наук,

професор,

головний науковий співробітник відділу актової археографії,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1580-1284>**Інна Тарасенко**

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця відділу актової археографії,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1019-9749>

ІЗ ЛИСТУВАННЯ ЛУБЕНСЬКОГО ПОЛКОВНИКА МАКСИМА ІЛЛЯШЕНКА З ПОЛКОВНИКОМ ІЛЛЕЮ НОВИЦЬКИМ (1676–1689 рр.)

Анотація. **Мета дослідження** – на підставі переважно архівних джерел подати нарис біографії лубенського полковника Максима Ілляшенка та опублікувати його листування з компанійським полковником Іллею Новицьким за 1676–1689 роки. **Методологічну** основу дослідження становлять принципи історизму й об'єктивності. У статті використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні історичні методи, в першу чергу, історико-описовий, історико-хронологічний. **Наукова новизна.** Оскільки стаття базується в основному на архівних неопублікованих джерелах, які містяться у складі унікального шеститомного архіву кінця XVII ст. охочокомонного (компанійського) полковника І. Новицького (зберігається у фонді II Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), то чимало оригінальних фактів із біографії М. Ілляшенка, його контактів з І. Новицьким щодо організації зимових квартир для компанійців на території Лубенського полку тощо наводяться вперше. Подано повну публікацію листування М. Ілляшенка з І. Новицьким. **Висновки.** Розкрито взаємовідносини М. Ілляшенка з І. Новицьким, висвітлено питання забезпечення компанійців зимовими квартирами і провіантом. Подано також максимально повний біографічний нарис про М. Ілляшенка, уточнено картину організації прикордонної служби в Лівобережній Гетьманщині і боротьби проти наскоків ординців. **Перспективи дослідження:** опубліковані документи дозволяють значно доповнити біографію полковника М. Ілляшенка, що є дуже важливим з огляду на дослідження життєвого шляху всієї старшини Гетьманщини доби Руїни. Робиться важливий

крок у введенні до наукового обігу архівних документів, оскільки нині Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського готується публікація всього архіву І. Новицького.

Ключові слова: козаки; гетьман; Гетьманщина; універсал; листи; біографія.

Коли йдеться про козацьку добу в історії України, то гостро відчувається брак джерел щодо цілого ряду проблем. Особливо це стосується життєвого шляху кошових отаманів, генеральної старшини, полковників, сотників. Їхні біографії рідко привертала увагу дослідників. Лубенському полковнику у 1676–1687 рр. Максиму Ілляшенку ще пощастило, бо видатний український історик Олександр Лазаревський присвятив йому коротку статтю в «Киевской старине», де вмістив також його тогочасний портрет¹. Однак у статті йдеться не стільки про М. Ілляшенка, скільки про його нащадків та їхні судові процеси за маєтності. Спираючись на цей нарис, сучасний історик Володимир Кривошея умістив довідку про цього полковника у своїй фундаментальній праці², додавши факти, виявлені в архівах.

Отже, майбутній полковник народився в сім'ї рядового козака Романа Ілляшенка і його дружини Зіновії в с. Коровинці (нині – село Роменського р-ну Сумської обл.). За гетьманату Дем'яна Многогрішного він став роменським сотником і був на цій посаді 7 років (1669–1676). 27(17) червня 1672 р. М. Ілляшенко брав участь у генеральній раді в Козацькій Діброві, на якій було обрано гетьманом Івана Самойловича і підписано Конотопські статті³. Очевидно, завдяки шлюбу його доньки Марії з племінником гетьмана І. Самойловича – Михайлом, М. Ілляшенко став лубенським полковником у серпні 1676 р.⁴ Однак, уже в першому з наведених нижче листів М. Ілляшенка від 31(21) травня 1676 р. він підписаний як лубенський полковник (сам він, очевидно, був неписьменним). Ясно, що він замінив попередника – Івана Сербина. Збереглося і було надруковано Іваном Бутичем 7 універсалів М. Іл-

¹ А. Л. [Лазаревський О.] Максим Илляшенко, полковник лубенский 1676–1687 (к портрету) // Киевская старина. 1891. № 1. С. 186–189.

² Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія / Український інститут національної пам'яті. Київ: Стилос, 2010. С. 382–383.

³ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упоряд.: І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко; ред. кол.: П. Сохань (гол.), Г. Боряк, В. Брехуненко [та ін.]; НАН України. Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Наукове т-во ім. Шевченка; Центральний держ. іст. архів України. Київ; Львів, 2004. 1118 с. (Пам'ятки історії України). С. 591

⁴ Кривошея В. В. Українська козацька старшина : монографія. Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації. Вид. 2-ге: доп., уточ. і випр. Київ: Стилос, 2005. С. 218.

ляшенка як полковника⁵. У 1682 р. він придбав млин під Ромнами в ігумена Свято-Іллінського монастиря у Чернігові Зосими⁶. М. Ілляшенко відзначився й на полі бою, брав участь у Чигиринських походах 1677–1678 рр., Кримських походах 1687 і 1689 рр. Після падіння І. Самойловича у сибірське заслання був відправлений і його племінник. Шлях М. Самойловича лежав через Москву, де у серпні 1688 р. померла його дружина Марія (похована на Новодівичому кладовищі). Хоча М. Ілляшенка замінив у червні-липні 1687 р. на посаді лубенського полковника Григорій Гамалія, новий гетьман Іван Мазепа не став переслідувати його попередника. М. Ілляшенко навіть отримав гетьманський універсал на Коровинці за заслуги в чигиринських походах 1677 і 1678 рр. На це село М. Ілляшенко дещо пізніше виклопотав і царську грамоту. До того ж він уже володів перевозом і млином на Пирятинщині. У 1689–1690 рр. він став значним військовим товаришем. В універсалі І. Мазепи від 1 (22) січня 1699 р. про нього йдеться як про померлого⁷.

Варто стисло охарактеризувати вже згадуваний портрет М. Ілляшенка. На ньому зображений бородатий чоловік років 50-ти, отже, він народився очевидно в 40-х роках XVII ст. (на це посередньо вказує і шлюб його доньки Марії). Дуже цікавою є й зачіска М. Ілляшенка, на що звернув увагу О. Лазаревський: коротко острижена голова, а над лобом пасмо волосся. Однак це не «оселедець», а його варіант – левержет. Так стригли дітей у XIX ст. і така дитяча зачіска під назвою «чубчик» була доволі популярною ще у другій половині XX ст.

М. Ілляшенко залишив по собі дорослих дітей: сина Остапа та 5-х дочок, з яких відомі імена ще 2-х, крім Марії, – Фросини й Варвари. Остання стала дружиною лубенського полкового обозного у 1685 р. Івана Сохацького. Син померлого Остапа – Семен Лашкевич (Лашенко) був роменським сотником у 1727–1735 рр. Збереглися два синодики (Кієво-Микільського і Межигірського монастирів), у котрих записаний рід М. Ілляшенка⁸.

Нині в Інституті української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України готується до видання унікальний

⁵ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича... С. 879–885.

⁶ *Модзалевский В. Л.* Малороссийский родословник. Киев, 1910. Т. 2. С. 204–205.

⁷ Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / упоряд.: І. Бутич, В. Ринсевич; ред. кол.: П. Сохань (гол.), Г. Боряк, В. Брехуненко [та ін.]; НАН України. Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Наукове т-во ім. Шевченка; Центральний держ. іст. архів України. Ч. II. Київ; Львів: НТШ, 2006. 799 с. (Універсали українських гетьманів. Серія I). С. 317.

⁸ *Кривошея В. В.* Козацька старшина Гетьманщини... С. 383.

архів компанійського⁹ (охочокомонного) полковника Іллі Новицького (бл. 1630–1704). Це – 6 рукописних томів, у яких відклалися листи, адресовані йому гетьманами І. Самойловичем (50 листів), І. Мазепою (бл. 200 листів), полковниками й сотниками тощо. Важливою частиною цього джерельного комплексу є листи М. Ілляшенка, які вперше вводяться до наукового обігу на сторінках «Архівів України» (всього 49 за 1676–1689 рр.: 1676 р. – 1 лист, 1679 р. – 1, 1680 р. – 7, 1681 р. – 15, 1682 р. – 3, 1683 р. – 7, 1684 р. – 1, 1685 р. – 7, 1686 р. – 5, 1688 р. – 1, 1689 р. – 1). Ще 2 листи 1682 р. і 1686 р. (№ 27, 45) були адресовані відповідно компанійському сотнику Конотопу і пирятинському сотнику Власу Семашку. У першому з них йдеться про заборону переходити за Дніпро (тодішній кордон із Річчю Посполитою) на Правобережну Україну (хіба що на заготівлю дров). У другому – про заготівлю провіанту (борошна і «лигомин», тобто лагоминків – фруктів, солодошів тощо) згідно з наказом гетьмана.

Отже, згадуваний перший лист М. Ілляшенка до І. Новицького є суто приватним, чим відрізняється від основної маси послань, в яких приватні моменти (вітання з Різдром Христовим, Великим Постом (Чотиридесятницею), Великоднем тощо) займають другорядне місце. Так, у листі за квітень 1682 р. (№ 26) міститься побажання зустріти Великдень у Батурині. Подібних листів є кілька, і це дозволяє зробити припущення про ближчі, ніж звичайно, відносини М. Ілляшенка з І. Новицьким.

У листі № 6 від 20(10) січня 1680 р. М. Ілляшенко вибачається, що не зустрівся з І. Новицьким на весіллі своїх сина чи доньки у Лохвиці, бо І. Новицького чомусь не запросили сваха та лохвицький протопоп (сват?) і запрошує на весільний акт («акт... веселный в дум мой прибути»). На жаль, не говориться, кого з дітей стосувався цей «акт», ймовірно, однієї з його доньок.

У іншому, суто приватному, листі від 24(14) січня 1681 р. (№ 12) М. Ілляшенко виправдовується за нібито завдану І. Новицькому на «погулянні» (різдвяному?) у Мгарському монастирі образу і пояснює це наклепом недоброзичливців. У листі, написаному в березні 1681 р. (№ 16), М. Ілляшенко сповіщає І. Новицького про надіслання йому дарунку – «ситниц двадцет, селедцов двадцет и барилце пива», також дарунку й осавулу команійців Івану Максимовичу (Рубану). У ділових листах того ж часу (№№ 18, 20, 29, 31) М. Ілляшенко пише до І. Новицького про його справу з орендою шинків у сотенних центрах – Глинську й Снітині, скарги чигириндібровців і снітинців на дорожнечу горілки, яку продавали у шинках І. Новицького.

⁹ Компанійські полки (охотницькі) – вільнонаймані полки Гетьманщини, створені в 60–70-х роках XVII ст. Поділялися на охочокомонні та охоче піхотні. Бойові дії вели пішими, використовували коней лише іноді для пересування.

У листі за 1679 р. (№ 2) міститься подяка за прислання відомості про події в Яблуневі – сотенному центрі Лубенського полку, викликані ворожим нападом. Цю відомість М. Ілляшенко переслав гетьману, а також полковникам: гадяцькому (Михайло Василевич) й миргородському (Павло Апостол). Пізніше, у 1681 р., він сповіщав І. Новицького про новину, здобуту від полоненого чемериса про можливий напад козаків Юрія Хмельницького і ординців на Лівобережжя (№ 15).

У листах за січень 1680 р. (№ 3, 4) йдеться про одну з гострих проблем, яка турбувала М. Ілляшенка: скарги на дії охочокомонних козаків полку І. Новицького. Тут варто сказати, що останній в часи гетьманатів І. Самойловича й І. Мазепи очолював прикордонну службу Гетьманщини на південному напрямку, а Лубенщина була чи не головним місцем зимових квартир козаків-найманців. Ці компанії нерідко конфліктували з місцевими жителями, вимагали більшого понад «устав» (усталені норми) провіанту, грошей, навіть чинили насильства, і І. Новицький часом був не в змозі приборкати цю анархію. Так і цього разу М. Ілляшенку двічі скаржилася наприкінці 1679 р. старшина Пирятинської й Чорнухинської сотень, а він у свою чергу у січні 1680 р. просив І. Новицького вжити необхідних заходів. У наступних листах цього часу (№ 5) йдеться про нові скарги на компанійців і сплату грошей за оренду через компанійського сотника Конотопа. Тут згадується й Хоружівка – село, яке знаходиться нині у складі Оржицького р-ну. Прикметно, що цього листа, як і ряд інших, було створено в Ромнах, що може свідчити про особливе тяжіння до цього міста М. Ілляшенка.

У січні 1680 р. (№ 8, 10) М. Ілляшенко сповіщав про наскок ординців і послання розвідки проти них. У листі № 11 йдеться про раціональне розташування компанійців і поставленні їх частини в Лукомлі – сотенному місті Лубенського полку, а у листі № 13 – і про постачання їх провіантом.

У листах кінця січня-лютого 1680 р. М. Ілляшенко порушує ті ж самі питання щодо утримання компанійців (№ 14), схвалює рішення І. Новицького поставити 50 козаків у Чигириндіброві, сповіщає про заготовлю дерева для І. Новицького (№ 13), причому говорить про очікування прибуття в Ромни гадяцького полковника Василевича і намір зустрітися з І. Новицьким у Лохвиці (№ 14).

У листах 1680 та 1683–1685 рр. (№ 9, 23, 32, 36, 39) М. Ілляшенко знову скаржиться І. Новицькому на здириства і насильства компанійців. Цей сюжет чи не основний в листах першого. Також дякує йому за вчинення перепису компанійців (№ 17), закликає карати порушників (№ 22), повідомляє про розташування компанійців у містах і селах (№ 19, 24, 30, 33, 34, 35, 40, 42, 46, 47) та постачання їх провіантом і сіном (№ 21, 41, 43, 44, 45, 48), розбирає якусь справу щодо слів лубенського сотника (№ 38).

У листі 1682 р. (№ 25) міститься дещо нестандартна звістка не про насильства компанійців над місцевими жителями, а навпаки: лукомський сотник Барабашенко вкрав у компанійця Миколая Сербина коня. Злочин було викрито, а суд у Ромнах у присутності М. Ілляшенка присудив винуватцю сплатити штраф. Тут важливо, що ім'я цього сотника вперше зустрічається в джерелах.

У розгорнутому листі березня 1683 р. (№ 28) М. Ілляшенко подає цікаві відомості про лист гетьмана І. Самойловича, пересланий йому гадяцьким полковником Василевичем і про те, що його гонець на власні очі бачив дуже хворого гетьманича Григорія та його лікарів. Звичайно, особливих підстав сумніватися в правдивості свідчень гінця не доводиться. Але все ж, на наш погляд, він помилився: назвав гетьманича Семена, який дійсно хворів і помер у 1685 р., Григорієм. Про цю смерть гетьманича начебто й говориться в листі № 37.

Особливе зацікавлення викликає розгорнутий лист від 26 лютого 1689 р., написаний у Ромнах (№ 49). Справа не тільки у змісті: у листі йдеться, як і в ряді інших, про розташування компанійців на квартирах і підготовку до військового походу (Другого Кримського?). Справа в тому, що М. Ілляшенко підписаний як лубенський полковник! Між тим, після його відставки у 1687 р. на цій посаді побували Григорій Гамалія (липень 1687) і Яким Головченко (1688), після чого полковничий пернач¹⁰ опинився в руках Леонтія Свічки (1688–1699). Чи це нова й коротка невідома каденція М. Ілляшенка? Чи може каденція його як наказного полковника, а писар забув це уточнення написати? На ці питання поки що відповідей немає, але сподіваємося, що подальші архівні пошуки дозволять їх знайти.

Зазначимо, що при археографічному опрацюванні документів ми використали правила публікації українських текстів XVII–XVIII ст., розроблені Ярославом Дзирою¹¹, із незначними поправками. Квадратними дужками [...] показані пропуски в тексті, а знаком (...) – нерозбірливі слова, які не вдалося прочитати.

№ 1

1676 р., травня 31(21). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із запрошенням на весілля у Лохвиці

Мсци пне полковнику комонний, велце мні мсци пне брате.

Братерскую мою в. мсти мсци пану залецивши приязнь, вшеляких счасливостей и доброго од Гда Бга здоровья зичачи, ознаймую, иж естем барзо жа-

¹⁰ Тут – різновид булави, що являла собою металеву головку з гострими виступами, насаджена на держално.

¹¹ Дзира Я. Вступ // Літопис Самовидця / вид. підготував Я. І. Дзира. Київ: «Наукова думка», 1971. С. 39–42.

лосним того, же не подлуг моеї самої сталос: хотиже в. мстной бытности под час веселя, в Лохвици одправуючогося, не оглядаем, а то сталося в тим моя безпечност, жем особливе от себе в. мс., мсци пна брата, через писмо не просил, сподіваючися на пні сватовую и на отца протопопу лохвицкого, же они от себе до Лохвици в. мс. м. пна запросят. А же так сталося, же мене в тим обезпечено и порозуміваю вашу братерскую ку собі мисл, ижбы то за моим власним радніем так тое учинилося. Чого велце жалую и на самого себе мовлю, же на людей обезпечатися не треба. Еднак в. мс., мс. пн. брат, не порозуміваючи на нас в тим якою мислю розсудително вибачити рачте братерско в. мс., моего мсци пна, брата и зичливого приятеля прошу. А счо зичилисмо з в. мстю мсци паном в Лубнях нинешних свят зехавшисья, где о чом розмовити ціле мое з Лохвиці в Лубні їхати было намірение, тилко ж за нікотрею відомостю, з Батурина завзятою, до господи вернемся. Еднак иньшому и незабавному часові тое одложивши, на себе час и повторе вибаченное братерское вашею любові просячи, оной себе навсегда поліцаю и застаю в. мсти и пну всего добра зичливий приятел и брат Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес. влчства Запорозкого лубенский.

Дан з Ромна мая 21 1676 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14200. Оригінал.

№ 2

1679 р., лютого 23 (13). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із висловленням вдячності за надану інформацію

Мні велце ласкавий мосці пане полковнику комонный, велце мні мосці пне и брате.

За ознайменне відомости о Яблунуву¹ и що ся там с тыми яблоновскими людьми через неприятеля діяло, дякую в. мсти любо непотішно так нам чути, яко и им діялос. Однак нехай не нас, але на свое глупство тые люде нарікают. Которую відомост ораз до ясневелможного его мл. пна гетмана, от обох н[...] наймуючи послалем. Также и паном полковником гадяцк[ому] и миргородскому², ознаймилем відомост зас з Гороши[на]³, от Андрія высланного в. млстиного до мене з Лукомля⁴ [...]на. Который то лист его до в. мсти, м. мс. пна, посы[лаю]. То в. мсти, м. мс. пну, ознаймивши, звыклой мя [...прия]телской полецаю ласце, застаючи в. мсти, м. мс. пну, всего добра цале зычливым пр-

¹ Яблунів – сотенний центр Лубенського полку у другій половині XVII ст. Нині – село Яблунівка Прилуцького р-ну Чернігівської обл.

² Йдеться про гадяцького полковника у 1678–1704 рр. Михайла Васильовича і миргородського полковника у 1672–1676, 1676–1683 рр. Павла Апостола.

³ Горошин – сотенне місто Лубенського полку у другій половині XVII ст. Нині – село Горошине на лівому боці р. Сула Кременчуцького р-ну Полтавської обл.

⁴ Лукомль – сотенний центр Лубенського полку у другій половині XVII ст. Нині – село Лукім'я Лубенського р-ну Полтавської обл.

телем и рад служит Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого величества Запорозского лубенский.

Дан з Лукомля 13 февраля 1679.

*ІР НБУВ. Ф. II. № 14185. Оригінал*⁵.*

№ 3

1680 р., січня 7 (1679, грудня 28). – Лист М Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на свавілля компанійців

Мосці пне полковнику комонный, велце мой мс. пне брате и пр[ия]телю. Знаменытою урочистостю, Нарождением Збавителя нашего [...]чекання в. мсти, м. мс. пна, кратолою, жебыс в. мс. [...впе]ред ровных сым урочистостей фалєбных прид[...] успехах в позный вік щасливе дочекивал неотправ[...]. Приехавши до мене, старшина чорнуская и перятинская [...]лежитым под час сых свят поклоном жалосную [...] полку в. мстиного комонного в Чорнухах⁶ и в Перятині⁷ наст[...] пропонували жалобу, же оные козаки комонные вых[...] тилко шо грошми над звычай мимо уставу, але и ликгом[ины...]поросятми, гусми и курами в господарюв бідних побрал[и...] над уставу болше не хотіли дати, таковых наобушили[...]ко, шо сіна к оброку заказали господарюм, щобы до Лохвиці[возили. Але чоґо вже и барзо неслушно над звычай вымышляли [...] ярыну и цибулю, туди ж до Лохвици приказали возыт [...] бідние, боячыс обухов, мусіли повіза (?) возити. А кґды [...] о том помененная старшина дала відати, тым барзі з дивы[...] чи вже бы то тому козакові, который в Лохвиці на господі заста[вал...], тот господар дров зборонял або его с теплой выгонял. Але п[...] для того таковыє вымысли починали, жебы грошми добрый д[...] взяли, якож повіда, так над устав и над звычай вчинили. Зач[им...] в.мс., м. мс. пну, оному своему козацтву в Чорнухах и Перяти[ні] [...бу]дучим зганыти, жебы оны юж болше тых и звычайных вымыслов бідным не важилис чинити и утяжати, велце в. мсти, м. мс. пна, [...] звыклой ласце братерской пилно полецаю. Зостаюся в. мсти, м. мс. пну, всего добра цале з[ичливим] приятелем и рад службу

Максим Иляшенко, полковник Войска их ц[рского] пресвітлого величества Запорозского лубенский.

З Лубен, декабра 28 1679.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14182. Оригінал.*

№ 4

1680 р., січня 10 (1679, грудня 31). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на свавілля компанійців

Мосці пне полковнику комонный, велце мой мс. пне брате и пртелю.

Яком з давных часов в плонных словах не кохалемся, и оным не вірилем, так и на сей час любо мні о чом и многие уши набувають, еднак певности не

⁵ Тут і далі зірочкою (*) позначено, що документ пошкоджений.

⁶ Чорнухи – сотенне місто Лубенського полку у другій пол. XVII ст. Нині – смт Лубенського р-ну Полтавської обл.

⁷ Пирятин – сотенне місто Лубенського полку у другій пол. XVII ст. Нині – центр Пирятинського р-ну Полтавської обл.

взявши, не поїмаю віри. Але кгда старшина перятинская, то ест пн асавул полковый з сотником, из войтом черноуским, тож з курінскою старшиною до мене пришедши, которым ест кому віру дати, людей нікоторых на довод постановивши, прекладали мні жалобу. Мусилем на подвокротную жалобу не до кого иного, тылко до в. мсти, м. мс. пна, подвокротне писати, ознаймуючи в. мсти, м. мс. пну, же товариство полку в. мсти, м.м. пна, над слушност и уставу в людей тамошних много речий, яко в тих первых писмах спеціфіковалос, позабирали. А любо теж поважние особы мні о том дали знати и прекладали скаргу. Еднак так далеце оним, не даючи віри, а особливе на листовную афектацию в. мсти, м. мс. пна, значного особу от боку моего в тые города помененние для выведения инквизицией зсылаю. Давши оному науку, жебы под сумленем тых людей, в которых бы міло товариство комонного полку так много, яко мні дано знати позабирати, питаючис о том реестровал. А що в. мс., м. мс. пан, рачите в своем писмі до мене спіціфировати, жебы нам з в. мстю, моим мс. паном, за узнаннем межи полчанами нашими неназков (?) до нелюбви приходити, того я себї не зычу и не дай Бже. Леч яко пред тим з в. мстю, моим м. паном, зоставалем у звязку братерском, так в потомние часы естем готовым и поволным. А міли бы з полку моего тые горожане проступными быти и того не довести, а нас тыми расколами зводити, певне не узнают фолкги. Чого и по в. мсти, м. мс. пну, не вонтплю, если стороны в. м. мстиного его товариства проступок покажется, так розумію, же и в. мс. им не пофолкгует. А нам их несказков не лічити в почет в звыклой братерской з в. мстю, м. мс. паном, зоставати любві. Которой мя пилно з поволностью моею полецаю зостаючи в. мсти, м. мс. пану, всего добра цале зичливым пртелем и рад. служу.

Максим Иляшенко, полковник Войска црского пресвітлого величества Запорозкого лубенский.

З Лубен декабра 31 1679.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14203. Оригінал.

№ 5

1680 р., січня 12 (2). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького з повідомленням про сплату роменської рати⁸ і зі скаргою на свавілля компанійців

Мсці пане полковнику комонный, велце мні мсці пане и брате.

Скоро пан Конотоп до нас прибув, так зараз войта роменского з двома тысячами грошми раты роменское до в. мс. [...дня] вчорайшого виправилисмо, а пана сотника Конотоп[а...] тих двохсот золотых задержалисмо в себ[е...]. То тие двісті золотих з Хоружовки от его млсти [...], що час сподіваємося, бо умисного посланца послалисмо. [...]зут зараз умисним козаком до в. мстей одошлемо, а пан [...] не чекаючы отезду до в. мос., за которим вслід от[...]будут. Курінчане зас на товариство полку в. мс., ко[орые] били на станції, через писмо до нас скаржатся, же за [...] пшеничную и за рибу в тамошних людей грабежем побрали л[...], а що належало по указу добродія ясневелможного его млсти пана гетмана борошно все, яко их реестр опіваєт, з инши[ми] річями тому товариству вистатчыли. Которие и реестри в. м. [...] посилаю. Прето прошу велце в. мс., млс пана брата, роскажи [...] тому товариству тот грабіж

⁸ Рата – (заст.) частина орендної плати або термін сплати боргу.

курінчаном вернуты, за кото[рую] учиност естем готов в. мс. завдячыты, яко зычливий в. мс., м. мс. пану, брату всего доброго пртел брат и рад служит Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвіт[лого] влчства Запор[озского] лубенский.

З Ромна, ян[вара] 2 1680 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14184. Оригінал.*

№ 6

1680 р., січня 20 (10). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із запрошенням на весілля

Мсці пн. Новицкий, велце мой мсці пане, зичливий приятелю и брате.

На аффектацию мою хтій в. мс., муй мсці пан, не отмовляя на акт столблвий веселный в дум мой прибути, а т[от] акт даст ли Пн Бг дочекати, неделі прийдучое, ан[уария...] осмогонадцят будет ся зачинати. Толко велце [в. мс.], моего мсцівого пна, упрошаю: рач прозбі моей д[ати] у себе місце на тот термін заложоний не буду (?) ніякими експедиціями отмовлений. В дому моем пое[...]леби приїзду в. м., моего мсцівого пна, тішилем. Где в гуляню веселном помислние и щасливие межи соб[ою...] поносити будемо утіхи. Змилуйся в. мс., муй мсці [пан], третьей моей инстанції убогой не отмовляйся. По-четверте, [по]-десяте в. мс., м. мс. пана, упрошуючи, неотм[інной] братерской ласце полецаюся в. мс., моего мсцівого пна, во всем зичливий прия[тел] и рад служить Максим Иляшенко, полко[вник] Войска его црского пресвіт[лого] влчства Запорозкого лу[бенский].

З Ромна анауария 10 1680 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14177. Оригінал.

№ 7

1680 р., січня 26 (16). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо провіанту для компанійців

Мсці пне полковнику комонний, велце мні мсці пане и брате.

Рачыш в. мс. мс. пан писати до нас, жадаючы о лист до Лубен и до Ператина и Чорнух о уставу борошенную товариству. Теды тогдіж разом з лохвицким и глинским от нас писмом, особливе до Сенчы⁹, до Лубен и до Лукомля еден, другий до Чорнух и до Піратина універсал через лохвицкого Стуйчика (?), которий до нас рыбу привозит, одослалисмо. Кажы в. мс. того Стуйчика (?) зыскати и о тих універсалах опитати. Так розумію, же тые універсали до сих час в тих городах ест. О том в. мс., м. мс. пану, ознаймивши, звиклюю мою офірую зичливість, яко во всем застаючи в. мс. мс. пану всего добра зычливым пртелем и братом Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого влчства Запор[озкого] лубенский.

Дат з Ромна анауар[ия] 1680 16 дня.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14176. Оригінал.

⁹ Сенча – сотенний центр Лубенського полку у XVII ст. Нині – село Миргородського р-ну Полтавської обл.

№ 8

1680 р., січня¹⁰. – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо узгоджених дій проти ординців

Мосці пне полковнику комонный, велце м. мс. пне и брате.

Же в. мс., м. мс. пан, рачит мя так о вторгненню неприятеля[ля...] к Ніжинском вторгнувши, орда покрасовали, увідомля[ю] в. мл., м. мс. пан, рачили до мене ясневельможного его мл. [пана гетмана], який нам его мс. ординанс переслати рачит и мене [...] субмітується. Велце за то в. мсти, м. мс. пну, брат[у...] в. мс., м. мс. пан, от его мл. пна гетмана на письмо свое [рач]те и мене в. мс. рачте увідомити, велце прошу. А що рачит мя поражати, же слушная [...] нам з полками н[ашими...] скупившися, ку Перятину вступити, и о вторгненню не[приятеля], запобігаючи его импрезам, оттол з Перятинина чинити [...] зле бы и то было, ежелибысмо відали мерне (?): куды свое поганское міет намірение. Але то уваж[...] мы и туда ку Перятину вступимо, а тот неприятел чого [...] міл бы в сые городи Сулою ку Лубням усунутися, то оттол не[...] тол]ко оному нам встрент давати. Того нам обавлятис, абы тут не схотіл в понадсулние городи и села вторгнути. А хочай в Перятин полк вторгнет, то нам тож з Перятинина через тот степ далеко рату[ва]ти, до уваги в. мсти подаю. В том як увага и поважный указ [...] ясневельможного его млсти пна гетмана, о чом в. мс. рачил послати [...] овшем я переставати готов естем. Лист зас от наказного моего з Гр[...] до мене пересланный о неприятелском обороті, для прочитання [в. м.], м. мс. пна, посылаю и себе звыклой ласце братерской мя полецаю, будучи завше в. мсти, м. мс. пну, всего добра цале [зичли]вый прият[ел] и рад сл[ужит].

Максим Ілляшенко, полковник Войска [их царского] пресвітлого величества Запор[озкого] лубенс[кий].

З Лубен ануар[ия] 1680.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14179. Оригінал.*

№ 9

1680 р., березня 10 (лютого 28). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на свавілля компанійців

Мсці пане полковнику комонный, велце мой мсці пане и брате.

Приехавши до мене лукомці, жаловалися на тое [...товариство] зостаючое. Гди мовит пришли з войска, золотих [...] взяли, а над уставу им не треба било, толко гр[...]. Прошу в. мс., моего мсцівого пана, розпиши св[...] увес полк, нехай не важатся видирства и вимислов [...] чинити, бо если утиск людем будет за [...], то болшей не терпячи, мушу ознаймовати о [тако]вих видирствах ясневельможному его мл. п[ану] гетману. Гдиг и так межи людми що раз[...] порідоується (!), а не с чого иншого, толко за вимаганем мим[о] уставу датков. Змилуйся, упомени в. мс. мсці пан [...] товариство свое, жеби скромніше ся обходили. По трете [...в. мс.], моего мсцівого пана, о тое жадаючи, братерской ласці полецаю.

¹⁰ Число не зазначене.

В. мс, моего мсцівого пана, во всем зичливий приятел и рад служит Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого влчства Зап[орозского] лубенский.

З Ромен, февраля 28 1680 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14183. Оригінал.*

№ 10

1681 р., січня 15 (5). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького з інформацією про дії ординців

Мосці пне полковнику комонный, велце мой мс. пане и любый брате.

Любо відомостей на сей час так далеце певних о оборотах неприятельских в себе не міємо, еднак приехал наш лубенский сторож з Иркліева¹¹ з писмом, в котором пишут оттол ознаймуючи, якобы шлях татарский свіжо мимо Домонтов¹² второваный виділи. Для чого з умыслу двох козаков лукомских, а третого лубенского сторожа на всю ноч до Иркліева послалем. Скоро певност завозму, того ж часу и в. мсти, моему мс. пну, ознаймити обещаю, а на сей час звыклой мя братерской полежаю ласце, застаючи в. мсти, моему мс. пану, назавше всего добра цале зычливым приятелем и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлаго величества Запорозского лубенский.

З Лубен ануар[рия] 5 1681.

IP НБУВ. Ф. II. № 14215. Оригінал.

№ 11

1681 р., січня 16 (6). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про розташування компанійців на зимових квартирах

Мосці пне полковнику комонный, велце мой мосці пне брате.

Под свідомом то в. мсти, моего мс. пна, же лубенским обывателем взглядом двох полков войска, в едном городі застаючого, міет быти з доукою. А що найбільшая в сінах и в дровах и у ных¹³ потребах мусит быти ущербок. Теды взглядом тое людем долегливостей рачте в. мс., мой мс. пан, едной своего комонного полку сотні, меновите которая пришла з Миргородского полку з паном Лагодою, казат до Лукомля до якого часу вступити. Велце прошу, бо кгдаж Лукомля едно же от Лубен неподалеце, а до того же и наперед нас тот городок положенням, часу оказии любо нам до их або вам до нас вступити не здорожно. А лубенским обывателем отуху мало трохи подамо. Повторе в. мсти м. мс. пна упросивши, звыклой мя полежаю з услугами моїми приязны.

З Лубен ануария 6 1681.

В. мсти, моему мс. пну, всего добра назавше цале зычливий приятел и поволный до услуг Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого величества Запорозского лубенский.

IP НБУВ. Ф. II. № 14190. Оригінал.

¹¹ Иркліїв – сучасне село Золотоніського р-ну Черкаської обл.

¹² Домонтів – сучасне село Золотоніського р-ну Черкаської обл.

¹³ Можливо, у «иных».

№ 12

1681 р., січня 24 (14). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із запевненням у дружніх намірах

Мсци пане полковнику комонный, мні велце мсци пане ласкавий пртлю и брате.

Скоро за прибытем пана писара нашого полкового ку Лубням, так ораз докладает мні тое, же в. мсть., мой мсци пан и брат барзо естес на мене жалосным. Якобы зас под час бытности нашой в мнстыру неслухными словами в. мсти, моего мсци пана и брата, мів обносити и дорекати. И то Бгом моим свідчуся, же з нас такіі плонныі слова на в. мсти, моего мсци пана, не могли виходити. Хтос то завидуючи любові вашой братерской и хотячи оную розервати, опачне в. мсти, моему мсци пану и брату, мене удав так розумію. Если бы там о нашем погуляню мів счож колвек неслухного на в. мсти мовити, теды бы який же колвек товариш ваш мог бы ся тому приглядіти, але то истинную самую правду пишу, же того неслухного не вымовлялем, але и на умысли не мілем. А так цілком, як прежних часов была наша неразервана братерская любов, а однак и тепер миле жадаю собі и стараюся о тое, жебы наша приязнь не была розірвана. И даст Бг очевисто обачимося з в. мстю, моим мсци паном и братом. То если мні того хто дознает, хиба тилко тым в. мсти, моего мсци пана и брата, розгнивалем, же мовилем, счо и лохвичане в. мсти мні описали били о любов братерскую и повторе велце жадаючи. Которой и себе самого поліцаю мя, будучи назавше в. мсти, м. мс. пану и брату, всего добра жич[ливий] пртль и брат Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прес[вітлого] влчства Запорозского лубенский.

[З Лу]бен 14 ануария 1681 року.

Так мовлю в. мс. пану брату моему: если бым так неслухне на в. мс. говорилем, то собі причытаю за неправду, але и тот неправдивий члвк, которий невинне мене в. мс. обмовил».

IP НБУВ. Ф. II. № 14229. Оригінал.

№ 13

1681 р., січня 30 (20). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про розташування компанійців на зимових квартирах та постачання їх провіантом

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пртлю и брате.

Была вперед на тум ясневелможного его млсти пана гетмана, добродія нашего, воля, жебы все товариство полку в. мстиного понад берегом дніпровым, по городках для перестороги стануло. Еднак знову велможний добродій тьи своїх замыслы первыі оставивши, на тум перестал, о чом я по двакротне писал або и к в. мсти, м. м. пану и брату, ознаймуючи о воли панской, которую мні его млст добродій наш устне злецил. Еслис уже в. мсть послал человека пятдесят в Чигириндуброву¹⁴, то барзо тое в. мст., м. мс. пан и брат, добре учили, за счо и я велце дякую. О тое еднак в. мсти, м. мс. пана и брата, покорне

¹⁴ Чигириндіброва – сотений центр Лубенського полку у другій половині XVII ст. Нині не існує, затоплене водами Кременчуцького водосховища.

прошу: хоті все товариство польку свого писмами своїми обослати, упоминаючи оних, жебы так в грошовых датков, яко и в оброках, у людей наддар¹⁵ не вымагали. Тилко тое зачум (?) есть установка панская и тое ознаймую в. мсти, м. мс. пану, можеш о тих же упоминальных писмах своих товариству доложити, жебы з городув оным люде сінув для коней их не возили, тилко так на тое даю мое позволение. Где и в котором городі товариство в. мстино скуплено есть, то хороше (?) здамися так было, жебы сами собі сіна в полях промышляли. А тое сіно здалобся для их же коней, як знову кожен по своих становисках станут. Дерево ваше выготованное приказалем атаману снитинскому писмом моим, жебы ораз назначонное місце все перевезено было, на счо и письмо мое в. мсти, м. мс. пану, посилаю. Стороны коня венсацкого (?), о котором и мы знаемо, тот не здастся пану полковникови гадяцкому. Тое все в. мсти, м. мс. пану и милому брату, на писмі моєм подавши, зичу от Гсда Бга доброго здоровья.

В. мсти, м. мс. пану и брату всего добра цале жичливий пртел и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого влчства Запорозского лубенский.

З Ромна 20 иануария 1681 року».

ІР НБУВ. Ф. II. № 14211. Оригінал.

№ 14

1681 р., лютого 7 (січня 28). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про постачання компанійців провіантом і запрошення на розмову в Лохвиці

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пртлю и брате.

За повиншоване с такой нашой належной з Батурина дорога и за обеслане відомостей, любо и не барзо потішних, за счо велце в. мсти, моему мсци пану и брату, дякую. Еднак любо и вчорайшого дня указ велможного его млсти пана гетмана добродія нашего в. мсти, моему мсци пану и брату, ознайовалося, зачим и тепер писмом моим повторяю. Розумію, же в такому ділу писмами моїми не буду уприкроным тых подуфалых людей человека пядесят. Слушне бы на скором часі оным з своим борошном и оброком в Чигириндуброву выпровавати и я бым по указу панским, не чекаючи неділи прийдучої в Ромні, але его млсти пана Михайла Василевича, полковника гадяцкого. Очевиваю его счасливого приїзду и хочу оног счасливе в дорогу назначоную з Ромна выпровадити и, скоро опровадивши, не омешкаю и я в Лубні поспішити. И даст Бг за прибытем моим ку Лохвици обширней очевисто з в. мс., моим мсци паном и братом, розговоримо. А на сей час от Гсда Бга здоровья доброго в. мсти, м. мс. пану, міти жичу, яко и назавше застаю в. мсти, м. мс. пану и брату, всего добра жичливый пртл и рад служу.

Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прес[вітлого] влчства Запорозского лубенский.

З Ромна 28 д. иануар[ия] 1681 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14212. Оригінал.

¹⁵ Має бути «надер», тобто, надто.

№ 15

1681 р., лютого 15 (5). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про можливий напад козаків Ю. Хмельницького на прикордонні міста Лівобічної Гетьманщини

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пртлю и брате.

Поневаж в. мс. мсци пан для обереження тих крайных городов у полку моем, а власне зрозумівшыся з того взятого чемериса мови, который твердыл свою мову, же Хмелныченко послал Гречку по орду. Которое власне остатное сее зімної дороги под городаы крайные треба сподіватися вторгненем для облову людского. Сам в. мс. з товариством своїм до Лукомля з Лохвици рушыл, то увага самая в. мс., м. мсци пана, брата добродия справала, бо в том и добродій велможный его млст пан гетман мовил, же под час сеи остатне[й] дороги потреба охочое полку в. мс. мсци пана товариство в тых крайных городах міты, за що в. мс. м. мсци пану брату велце дякую и прошу братерско, якие відомости мітимете, з ласки братерскои ознаймити и нам рачте. А що стороны сотні тоєї з полку Миргородского в Лубнях застаючое, с полку в. мс. писалем до добродія, просячи взглядом недостатку сінов, жебы позволил до Хорола зыйти. Якая будет панская воля ознаймити в. мс., м. мс пану брату, не омешкаю, а на сей час зычу в. мс. доброго зо всім товариством от Гсда Бга здоровья, яко в. мс., м. мс. пан, зычливий всего доброго пртл брат и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого влчства Запороз[кий] лубенский.

З Ромна феврал[я] 5 д. 1681 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14202. Оригінал.

№ 16

1681 р., березня 11 (лютого 28). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із проханням прийняти подарунки

Мосці пне полковнику комонный, велце мой мс. пне любый брате.

Не міючи на сей час так далеце в. мсти, м. м. пну, чим прислужитис тылко хліба в. мсти, м. мс. пна, и всего доброго зычачи, тым в. мсти, м. мс. пна, хлібом витаю, меновите ситниц двадцет, селедцов двадцет и барилце пива в. мсти, моего мс. пна, и любого брата обсылаю. А пну асаулови в. мстиному полковому ситниц десят и оселедцов десят посылаю. А нім даст Бг з чим болшим обмыслити, на сей час рачте в. мс., мои мс. панове, от мене ласкаве приняти и мене в ласце своей ховати велце прошу. Которой на сей час пилно мя з поволностью услуг моих полецаю, застаючи назавше в. мсти, м. мс. пну, всего добра цале зычливим приятелем и слуга Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого величества Запороз[кого] лубенский.

З Лубен февруария 28 д. 1681.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14225. Оригінал.

№ 17

1681 р., березня 15 (5). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо розгляду справи про свавілля компанійців

Мосці пне полковнику комонный, велце мой мос. пне и любый брате.

Же в. мс., м. мс. пан, двох товариства комонного полку, то ест пана Вонсацкого и пана Лаврентого, писара для зревывдовання справедлівішого, як много по городам комонное товариство на станціях зостаючи, над слушност чи теж самого указанного выкту побрали, в полк мой того досмотрітися и зревывдовати рачил вислати. Барзо то в. мс., мос. мс. пан, слушне учиныл. С которыми то в. мстыми высланными и я моего высланого от боку своего товарища лубенского в городаи послалем. Приказавши оному, абы посполу з высланными в. мстиными тое діло по святой правді зорудовали. Як зрееструют из обох рук, тому присмотрятся певне и моюй голові и в. мстиной легше будет. А скоро оные реестра привезены будут, ораз и в. мсти, м. м. пну, оные переслати обещаю. А на сей час звыклой мя братерской ласце з поволностю услуг моих полецаю зостаючи назавше в. мсти, м. м. пну, всего добра цале зычливый пртелем и слуга Максим Иляшенъко, полковник Войска его црско-го пресвітлого величества Запорозкого лубенский.

З Лубен марта 5 д. 1681».

ІР НБУВ. Ф. II. № 14218. Оригінал.

№ 18

1681 р., березня 20 (10). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо оренди шинку

Мсци пане полковнику комонный, мой мсци пане брате и ласкавий пртелею.

Афектуеш в. мс. мсци пан по мні, жебым який город в. мс. мсці пану ув арендовниіе шынки назычил. Теды и рад бым з душис моеі в. мс. пану брату моему узычити и поцінне, гды бы якие поединковие арендари закупали, а то городами мешчане поприймовалися до тоі аренды и трудно отніматы от городов. Еще Глинско¹⁶ не відаемо як будет: если схотят городки держаты или кому запродади зволятся. И як запродади схотят, то ми в. мс. мсци пану ознаймити сумму обіцуюемо и нікому иншому не попустимо кроме в. мс. того города. А на сей час звыклой братерской вашой ласце себе офірую яко в. мс., м. мс. пну, зичливый пртл брат и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црско-го пресвітлого влчства Запор[озкого] лубенский.

З Лохвици марта 10 1681 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14224. Оригінал.

№ 19

1681 р., березня 24 (14). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про пересилання гетьманського листа

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пртлю и брате.

Писав до мене велможност его млст пан гетман, добродій наш, жебы в. мст. од побережных городкув с полком своих знову по городах свое товариство расположил. И так подлуг писма панского, як ест в писмі панском выражено, роскажи в. мст., м. м. пан и брат, товариству своему на станціях

¹⁶ Глинськ – сотенний центр Лубенського полку у другій половині XVII ст. Нині – село Глинське Полтавського р-ну Полтавської обл.

без жадных вымыслов зоставати. Которое писмо, слово в слово переписавши, тут же при моем листи в. мсти одсылаю. Тым в. мсти, м. м. пана и брата, увідомивши, зостаю жичливым, будучи в. мсти, м. м. пану и брату, добра жичливий пртл и рад служит Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский.

З Ромна 14 д. марта 1681 року¹⁷.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14226. Оригінал.

№ 20

1681 р., березня 24 (14). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо горілкової оренди.

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавый пртелю и брате.

Перед писалис мы к в. мсти, м. м. пану и брату, ознаймуючи о аренді глинской, которую цілком хотілем в. мсти, м. м. пану и брату, вручити. А же месчане сами глинские не запрадаючи в поединковьи руки, оную аренду містом взяли. Од которих трудно (як в. мст, м. м. пан и брат, відаеш) одривати. Зачим ражу в. мсти пртлю моему и упевняю: як будете поворот (дай Бже счастливый о[д] Дніпра в городі наши) міти, хотіл в Лукомлю увідомитися, ежели сами месчане не схотіли бы містом аренду держати и міли бы кому ж колвек о поединковьи руки тую аренду попустити. Теды буд в. мсть, м. м. пан и брат, певен, же никому иншому, тылко в. мсти оную вручимо. Тым в. мсти, м. м. пана и брата, увідомивши, которому зичу од Гсда Бга здоровья доброго

В. мсти, м. м. пану и брату, всего добра жичливий пртль и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прес[вітлого] влчства Запорозкого лубенский.

[З Ро]мна 14 марта 1681 року¹⁸.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14239. Оригінал.

№ 21

1681 р., березня 29 (19). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про труднощі із забезпеченням провіантом компанійців

Мсци пане полковнику комонный, велце мні мсци пне брате.

Рачыш в. мс. мсци пан ко мні писаты стороны товариства полку своего, жебым до добродія ясневелможного его млсти пана гетмана описалемся взгледом конских кормов худостей. През тые зімние часи в Иркліи зостаючи хочай бы на коня по осмачци или по полосмаку свой панский указ дати зас оброков. Теды о том не труднячи пана или могу ли о тое учыниты и сами, гдыж відомо, же тепер у поле коні пустившы, на комишах ситости немного будет, а и комишы не всюды ест, много пожаром зняло в полях. Еднак, если даст Бг, сам в. мс. мсци пан з товариством на становиска у пол[к...] щасливе повернеш, устне

¹⁷ На звороті є запис: «От его мил. пана полковника лубенского 16 марта подан в Оржицю з копиею».

¹⁸ На звороті є запис: «От его милости пна полковника лубенского 16 марта в Оржицю подано».

з в. мсти мсци паном розговоримо [...] и щоб людом не было з великою прикостю, а товариству в. мстином и конем звичайною живністю постановимо, що и другий лист [...], до мене писанный о том же, на сих днях дойшов. З которого переписавшы [...], до в. мс. мсци пана для вычитаня посилаю. При том узычившы в.[м.] мсци пану от Гда Бга здоровья доброго, Оному поручаю яко в. мс., м. мс. пану брату, зычливий пртел брат и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресвітлого влчства Запор[озского] лубенский.

Дат з Ромна, марта 19 1681.

IP НБУВ. Ф. II. № 14188. Оригінал.*

№ 22

1681 р., березня 30 (20). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із попередженням щодо свавілля компанійців

Мні велце ласкавий пртелю и брате, мсци пане полковнику комонный.

Реестра раховалисмы тыі, которіи нам ис городув полку моего присланы, як много и в якум городі товариство полку в. мстиного, на станциях будучого, над установу панскую грошовым датком людей утямежали и где и в. мсти, м. мс. пну и брату, даст Бг, за прибытем вашим в Ромен, которого прибытя миле ожидаю, будут тыі реестра освідчены. Зачим тепер прошу братерско в. мсти, м. мс. пана и брата, хотій всему товариству полку своего на стано[виска] звыкльі ордынючи, приговор срокгий учинити, ж[...] з старших и менших не чинили людам вымыслами [...] о грошах неслушных датков, бо гдыж и в. мс., м. м. [пана...] ест явно, же зараз мене от велможного добродія [...]ходят, упоминалныі листи, жебым того датку неслушно[го перес]терігал пилно. И повторе о тое в. мсти, м. м. пан[а] и брата миле просячи, себе самого ласце братерской мя полецаю, будучи в. мсти, м. м. пану и брату всего добра жичливий пртл и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прес[вітлого] влчства Запорозского лубенский.

З Ромна, 20 марта 1681 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14187. Оригінал.*

№ 23

1681 р., жовтня 30 (20). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на свавілля компанійців

Мсці пане полковнику комонный, велце мні ласкавий брате и пртелю.

О тых своеволцах, которіе з полку моего до ляхов на зятяг покрутилися, ознаймо вашлет (?) добродієви ясневелможному его мсти пану гетманови о их худобах порейстрованных, що з оною чыниты. Теды добродій на тое нам засилает науку, абысмы тую худобу повертали и у тых домах, що до ляхов пошли, товариство комонное полку в. мстное на станциях постановили. Теды мы, полнячы указ панский, писалисмы до городовое наше старшыны, абы товариство по тых господах поразтановляли, а худобу усю велісмы поотдаваты. Теды прибувшы до нас з Чыгрындуброви Козма от них, там застаючых, ознаимил нам, же пан сотник полку в. мстини, у Чыгрындуброви застаючий,

взял тых же волов пару и якобы до в. мсти мсц. пана одослал. Зачым прошу в. мс. мсці пана: рач в. мс. и тые воли туда до той бідной одослати, которую удовою взявши, ніякойс подобно довчил и побувшы недел зо дві, зараз оную покинувшы и покрутывся туди. О тое велце в. мс. братерско просячи, звиклой братерской полецаюс ласце, яко в. мс., м. мс. пану брату, во всем зычливий пртл и брат Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский

З Ромна октов. 20 д. 1681 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14193. Оригінал.

№ 24

1681 р., листопада 9 (жовтня 30). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького про розташування компанійців на зимових квартирах

Мсці пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пане брате.

Взглядом тых городков подніпровских уважилисмо[...] людьом будет з долегливостю. Кгдыбы пана осавули во[...]ного самопятаго сустентовали, о чом мы до в. мс. уже [...]с тыж[д]ен (?) як писалисмо з Михайловки¹⁹. А же пан обозни[й] полковий в Ромен прибувши, мні ознаймил, же того пис[ма...] у в. мс. от нас не было. Которое не відаю старшина ро[менская] куды одослали. Теды повторяючы о том, жадаю в. мс. [...] рач в. мс. з Чыгрындуброви тих чотирох товариства от па[на] осавула зняты. Нехай на станцию оны идут в Лохвицу [...] тры, а в Глинско еден, а пану асавулови самом[у] з тых городков там на станції нехай будет сустент от в. мс. До пана осавула от себе напишыте и мы [...] до всей старшины тамошное от себе пишемо. О тое в. мс. велце жадаючы, нашу братерскую засилаемо зичливість яко в. мс., м. м. пану, зычливий всего доброго приятел и рад служит.

Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский.

З Ромна октоврия 1681 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14181. Оригінал.*

№ 25

1682 р., березня 12 (2)(?). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького з вітанням із приводу Великого Посту і повідомленням про судову справу лукомського сотника

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий мсци пане брате.

Постом святым Чотыродесятницею, в. мс., моего мсци пана брата, повиншовавши, зычу в. мс. и всему вашему домовству, абы Гспда рачыл дароваты при щасливом здоровю, а безгрішне сей святий Пост опроводити и страстем Хстовим поклонитися и тридневного з мертвих Воскресения Гспда дочекати щирим афектом в. мс., моему мсци пану брату, братерско с приявою увідомившися ми от пана обозного полкового в. мстиного, же в. мс. мсци пан до

¹⁹ Можливо, йдеться про сучасне село Михайлівку Диканського р-ну Полтавської обл.

него пишете, жебы Міколая Сербына для пилное потреби до в. мсти в Сне-тин²⁰ на ден суботний присилал. Теды ми дорозуміваючыся, же в справі з Барабашенком оного до в. мс. потреба, зачым на розказане в. мс. Миколай за одобранем листа вашого до в. мс. мсти пана едет. Межы которими справу по розказаню суду войскового ми тут, в Ромні, судыли и яко Барабашенко, сотник лукомский, по злодейску коня у себе Миколаевого, о котором и нам не ознаймовал, затаїл и опознали в него компанія, идучы тепер ко Дніпру. Так ми его повиновативши, наказалисмо Барабашенкови, абы того коня уже при собі держал, а Миколаеви талярей десят за коня, а таляр десят, як менует, накладу нагородит. О чом до нас який ест от пна суді енералного лист для вичытання до в. мс. посилаю и себе братерской ласце полецивши, зостаю в. мс. мс. пану брату зычливым пр[иятелем] и братом Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прсвітлого влчства Запор[озкого] лубенский.

[З Ром]на марта 2 д. 1682 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14227. Оригінал.

№ 26

1682 р., квітня 10 (березня 30). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із повідомленням про отримання 30 талярів

Мсці пне полковнику комонний, мні велце мсти пне и зичливи пртлю.

Одебравши я талярей тридцят битих через пна обозного полкового од в. мс. мс. пна за Чегриндуброву присланих, велце приятелско чиня мое подякование, дай Бже счасливое фесту Воскресени[я] Хва дочекати и о зезде в Батурине оной урочистости еден другому миле повіншовавши. О остаток чегриндубровской належитости розмовитис персоналітер ретелній, а на сей час поволност приязни моеї залецаю. Которое и естем в. мсти, м. мс. пну, всего добра зичливым приятелем Максим Иляшенко, полковник Войска его царского прес. величества Запорозкого лубенский.

В Ромні 1682 року марта дня 30.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14201. Оригінал.

№ 27

1682 р., серпня 25 (15). – Лист М. Ілляшенка до охочокомонного сотника Конотопа щодо заготівлі дров

[Мой] ласкавий пртелю [...па]не сотнику комонний.

З нашим так посланным, то ест Лавріном Манчаком, во всюм в. мс. зносітєся яко бы без вашого відома, ани один дух за Дніпр не ходил, тилко по дрова в. мс. оным по позволяйте іздити. А то власне для того, же тут за сьей стороні, як в. мсть и сам відаеш, не маеш где дров рубати. З моєи б еднак стороны ражу в. мс. хоч у повмили зо товариством где ж колвек над Дніпром стати, быле бы не в городи, якобы людам не так в долегливост было.

За тим зичу в. мс. доброго здоровья

²⁰ Снітин – сотенне місто Лубенського полку у другій половині XVII ст. Нині – село Лубенського р-ну Полтавської обл.

в. мс. жичливий пртл Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский.

З Лохвици 15 августа 1682 року²¹.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14287. Оригінал.

№ 28

1683 р., березня 7 (лютого 25). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із повідомленням про хворобу гетьманича

Мсци пане полковнику комонный, велце ласкавый мні мсци пане брате.

За повіншоване Постом святым и за узычене доброго здоровья в. мс., м. мс. пану брату, братерское мое чыню подяковане. Яко ж и мы взаем в. мс., м. мсци пана брата, тым же святым четыродневым (!) постом віншую. Который, дай Хрсте Боже, абыс вмс. мсци пан с панею своєю и з милим домовством вашим в здоровю добром щасливе а безгрішне кончачы святыи Пост страстем Хрствым и Его тридневному из мертвых Воскресенью радостно поклоньтыся сподобыл. Братерско в. мс., м. мс. пану, щирым афектом зычу: рачыш в. мс. мсци пан через своего пана писара о приезді своем в Глинск нам ознайму-ючы, писаты и о повороті з Гадячого, добродія велможного, его млсти пана Грыгорыя гетманыча, от нас увідомляетеся. Теды в. мс. мсци пану ознаймую, же сторож мой з Гадячого о полночы приехал и лист добродія ясневелможного, его млсти пана гетмана от пана полковника гадяцкого, зас(...)* привез, який ораз (?) добродія у два кун послалисмо. Вправді ж до нас писма жадного не маш, еднaк сторож говорыт, же выдїл очне пана Грыгорыя, барзо хоро-го²², и докторов, мовит, звезли до его млсти. О яком выезде его панском, дай Бже, жебы здоров був, ціле відомосты не маемо и завше частими писмамы докучаю пану полковникови гадяцкому, просячы о певную відомост, абы о его млсти, як з Гадячого мает выехаты, ознаймил нам. И скоро матимемо відомост, тоеи ж годыны и в. мс., мсци пану брату, не замешкаю ознаймиты. За ознаймене зас тых волоцюг, которых пан хоружый полку в. мс. мсци пана юж на том боку завернул, о яких и нам уперед ест відо[мо], также и за при-слане для вычитаня, где которых листов, которые чытувалисмо всі, велце в. мс., мсци пану брату, дякую. Яко ж и до нас чыгрындубровци о аренді на прошлый рок на городки свои о привернене просячы, пишут. И тое ж ознай-муют, же до Медведьвского монастыра²³ куренюв три піхоты от Немирова пришли. Еднaк на волю в. мс. спускаючы, еще на далшую відомост и пев-нішую чекаючы, добродіеви не ознаймовити ж о том, чыли, як воля в. мс., увазі вашой то спускаю. Якой лист чыгрындубровский з тою цідулкою б для

²¹ На звороті є запис: «До Батурина подан 27 августа 1682», «[З К] онотопа, сотника п[...]

²² М. Ілляшенко сплутав гетьманича Григорія Самойловича з його бра-том Семеном.

²³ Медведівський Свято-Микілобський монастир існував з початку XVII ст. до його знищення радянською владою у 1929 р. Знаходився на острові Дубина на р. Тясмин коло сіл Медведівка й Новоселиця (нині – Чигиринського р-ну Черкаської обл.).

вчытання в. мс. мсци пану посилаю, о який прислане велце прошу. А що тот Остапєць, писар лубенский, поганский сын, важылся листы змишленные под тытулом в. мс., чиним товаришеви комонному за Дніпр даваты, відатимемо мы з ным як поступиты и ще чы не ест хто до того ему и поводом. Который не без карности будет и еще з в. мстю могумо увидітыся и о нем переговороты (!). Справу зас волишинувскую. злицимосмо на Корнія Бартошенка и тепер до него пишемо, абы будучы притомним в. мс. мсци пану, той справи вислухал и подлуг права святого яко належит правне поступил. О том в. мс. мсци пану брату во всем респектуючы, зычу в. мс. доброго здоровья яко в. мс. мсци пану зычливый во всем пртль и брат и служу рад Максим Иляшенко, полковнык Войска их црского пресвітлого влчтва Запор[озкого] лубенский.

З Ромна феврал[я] 25 1683 року²⁴.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14237. Оригінал.

№ 29

1683 р., червня 11(1). – Лист лубенського полковника М. Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на високу оренду, встановлену ним у Снітині

Мсци пане полковнику комоньний, велце мні мсци брате и приятелю.

Под час бытности моей в Лубнях приїздили до мене чегриндубровці и снітиньщане и жалосне мні ускаржалис чегриндубровці в той міре, же их двор братский церковний за арендою в. мстиною юж тому другый рок як им зостаєт неволный, якобы им неволно за арендою церковних канонів давати, а не тилко, повідают, подлуг слушности им на сей рок за двом не маєш нагороди, але и за тот прошлый не доходит, и юж отнюд не хотят щобы в том дворі кроме канунов было напикти. А снетиньщане ускаржалис, же во всіх городах на арендах горілка подлуг паньской иньтерцизи по тро чехи зостаєт. А у їх по два шаги на аренді продаєтсє и барзо в том снітинщане скорблят и предо мною у очи говорат, що повідат самому ясневелможному его мл пане гетманові, добродієви нашому, кгда тут в сие города завитаєт, поднесем супліку, любо мні того им пречити было не можно, еднак я, тое им зганивши, велце в. мс., м. мс. пана, прошу: рачте в. мс. так чегриндубрувцям у их дому церковном дат покуй, яко и шафарові снетинскому, который чи з відомом вашим, чи без відома, так чинит, приказати, абы подлуг панское иньтерцизи в том справилсє и по три чехи казал на аренді горілку давати, велце и повторе прошу и себе звиклой ласце поліцаю, зостаючи назавше в. мс., м. мс. пану, всего добра зичливый пр. и слуга Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прстлаго влчтва Запорозкого лубенский.

[З Л]убен июня 1 [16]83.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14174. Оригінал.

²⁴ На звороті є запис: «От его млсти пна полковника лубенского до Глинска подан 25 февр[аля] 1683».

№ 30

1683 (?) р., серпня 3 (липня 24). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо справи компанійця Гордія

Мсці пне полковнику комонный, мні велце мсці пне брате.

Сторони тоей справи Гордія, товариша полку в. мсти, м. м. пна, из паном обозним полку нашого Лубенского (о якої и в. мсть мсці пн. свідомі), ознаймуем, иж за виданнем од нас позви оніе мененіе особи на термін назначоний до нас в Ромен пред прав[о] наше полковое станолі и не идучи в болшіе контроверсіе з наказанія нашого, при битности другого товариша полку вашого [...Ми]колая оного Гордія погодили и во всем згду пріяняли. О том в. мсти мсці пну ознайомивши, афект братерско з[алецаю?] и зостаю назавше в. мсти, м. м. пну, брат и во всем жичливий прія[тел] и брат Максим Иляшенко, полковник Войск их црского пресвітлого влчства Запорозкого лубенский.

В Ромні, июля 24 1683 (?) року²⁵.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14189. Оригінал.*

№ 31

1683 р., серпня 18 (8). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із проханням доплатити 70 золотих за оренду

Мсци пане польковнику комонный, мні велце ласкавий пртлю и брате.

Есче в рату добродієві арендовних грошей не стаєт таляров зо сто, где росказалем всім польчаном моим, абы о сьї гр[...] счо з каког належит, готовали. Где и в. мсть мсци п[ан] и брат подобно есче золотых сімьдесят за свою аренду не додал. Которіе гроші рач в. мсть мсци пан до пана Григорія Ракуса²⁶ в Лохвицю прислати, велце прошу и мою при том засылаю зичливість, будучи в. мсти мсци пану и брату всего добра зичливий пртль брат и рад служит Максим Иляшенко, полковник Войска его црского прес[вітлого] влчства Запорозкого луб[енский].

З Лубен 8 августа 1683 року²⁷.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14288. Оригінал.

№ 32

1683 р., листопада 7 (жовтня 28). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на свавілля компанійців

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пртелю и брате.

Пишут до нас старшына лукомская, ускаржаючыся на товариство полку в. мс., м. мсци пана, у их зостаючое, же там якогос члвіка и жунку мало не у

²⁵ На звороті є запис іншою рукою: «Сторони Гордієвой справи од его мил. пна полковника лубенского дан под Волошиновку июля 24 1683».

²⁶ Йдеться про Григорія Ракуса (Рака), який був у 1683 р. наказним лохвицьким сотником, а у 1681, 1688 рр. – лохвицьким городовим отаманом.

²⁷ На звороті є запис: «Од его млсти пна полковника лубенского подан на Лебединные озера в такой (?) стороны грошей в (?) снетинскую рату 9 августа 1683».

смерть побыли. Теды мы тот лист лукомский до в. мс. мсці пана посилаемо. Которий вичытавшы, рач в. мс., мсци пан зе товариства своего мененным лукомцом учыниты святую справедливост, велце прошу. Тутеж стороны грошей ратных чыгрындубровских ознаймуемо в. мс., же усі от в. мс. мсци пана отданы остают и юж невинны в. мс. нічого. Затим зычу в. мс. доброго здоровья.

Дан з Ромна октоврия 28 1683 року.

В. мс. мсці пану зычливий пртел брат и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский».

IP НБУВ. Ф. II. № 14223. Оригінал.

№ 33

1683 р., грудня 8 (листопада 28). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо розміщення компанійців на зимових квартирах

Мсці пане полковнику комонний, мні велце ласкавий приятелю и брате.

Писал в. мсть, м. м. пан, ко мні о снетинчан, що о том мы добре сами знаем, же в. мс. м. пан до подданства оних не притягаеш и скарги от них жадной ніт, аби в. мс. м. пан тяжене яке чинит міл и що стороны товариства комонного шести чоловіка, що в Снетині стоять, яко се юж до колко раз писал, болшей не будем казат придават, толко тие шест. Якож даст Бг дочекати, невзабаві сам буду в Лохвиці, що попреднішая з в. мс. м. паном розмовим и тих двох товариства з Лохвиці, порадившися, в инший город кажем зіхатъ. А тепер до слушного часу нехай на перших стациях стоять. Тое в. мсти м. мс. пану предложивши звыклой мя прязні полецаю, яко будучи в. мсти, м. м. пану всего добра зичливий приятел брат Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пр[е]св[і]тл[о]го влчства Запор[озкого] лубенский.

З Ромна ноеврия 28 д. 1682 року²⁸.

IP НБУВ. Ф. II. № 14286. Оригінал.

№ 34

1683 р.²⁹ – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо справи компанійця Гната

Мсці пане полковнику и брате.

[По] написаню листу нашого до в. мс. мсци пана лист от в. мс. до нас дойшол. В котором в. мс. виписуєте, дывуючыся непомалу, будто б ніякуюс неласку ми маемо [до] Игната, докладаючы в. мс. обшырне, же у полках инших их млст панове полковники з войскових людей схудо (?) пахолков до себе приймуочы, ласку свою оным выдают, а сего Игната у полку моем нещастя не минуло, приписуючы на него [от] нас неприязны. На тое в. м. мсци пану отвітую: уховай Бже, абым [я] якую міл на Игната неласку. Але не тылко его у полку моем пригор[ну]ты под ласку нашу хочемо. Овшем зычу: хочбы и все товариство [с по]д полку в. мстиного у моем полку подружилися, то бым рад як [ин]шим добрим, у полку моем мешкаючим юж в Лубнях, в Ромні и инших

²⁸ На звороті є запис: «В Снетині подан 29 ноем[врия] 1682 сторони козаков шести, в Снетині зостаючих на станції».

²⁹ Рік написання листа визначено за записом на звороті.

городах, рад зостаю. О которых мні ні от кого скарги [не] доходило, поневаж скромно з людми обходяться. А сей Игнат [...] мы мовимо, же одружившыся, еще ни обызнався з людми, а вже [по]чал голови розбываты людем и злодіями называти. В какой справі ми еще сперву без болшое турбації тут перед себою (!) [зи]чили их успокоиты. А он, Игнат, и перед нами отказуючы сердыто, не відаючы на що уфаючы, той справі не захотіл учинити конца, а ми ему не зычили, ховай Бже, в тих заводах утрати. Овшем що нам положено, ми ему тогдіж и ворочали, якож и тепер [т]о (?) ест у мене накладу, да и в сотника лохвицкого, если склонним будет, вернути обіцуемо. Коли б он у иншом полку не послухав полковника [як] нас, же на позов не став, мог бы памятати. Еднак ми ему того [не] зычимо. А поневаж еще и за сим разом не захочет до угоды прийти, [не]хай же не дывит, відатимемо до добродія, який лист зау(...) * видити. Якую справу уже на в. мс. спустивши, зостаю в. мс. зичливым пртелем и братом Максим Иляшенко, полковник лубенский»³⁰.

IP НБУВ. Ф. II. № 14238. Оригінал.

№ 35

1684 р., лютого 8 (січня 28). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо розміщення компанійців на зимових квартирах

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пане брате.

Чынячы я досыт слову его млсти пана есавула енералного, яко и вашой поважной причині, а до того и мы, взыраючы на щоденные праці, писарови нашему полковому село Хоминци³¹ надалисмо. З которого тамошныя тяглые люде, жебы з себе оному до двору его могли якож колвек вспарте учынити, для полегкосты людское з того (?) села полку в. мсти з иного товариства члвіка пяти звести велілисмо, трох же ув иншых глинских селах розказалисмо поставити, а двох в Сенчу на станцію посилалисмо. Через которых до тамошное старшыни пишемо, абы так межы тым товариством розстановили и корм им самим и конем як тому товариству ест, абы давано приказалисмо. О которых нехай будет свідомо и в. мс. При том доброго здоровья в. мс. мсци пану зычачы, вашой братерской любви себе полецаю яко в. мсти мсци пану и брату зычливый во всем приятел и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пресвітлого влчства Запор[озкого] лубенский.

З Ромна ануар[ия] 28 1684 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14210. Оригінал.

№ 36

1685 р., січня 13 (3). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького із скаргою на свавілля компанійців

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пане брате.

В дочеканю и опровоженю урочыстостей и новозачатым роком в. мс. мсци пана виншую, зычачы щасливе и здорово сей рок кончыты и таких же

³⁰ Запис на звороті: «Цедула стороны Игнатовое з Дмитренком справы 1683».

³¹ Хоминці – сучасне село Роменського р-ну Сумської обл.

гспдских празныков абыс в. мс. мсци пан дождаты сподобылся. Ознаймую в. мс. мсци пану, же прошлого сего посту у Веремієвци³² члвіка полку в. мстиного козак на смерт забыл. На которого справу там и к пану асавулови послалисмо пана судю нашего полкового. Який суд на того забойцу будет відомо и в. мс. учынытися. А тепер докладаю в. мс., же и в Пірятині пан сотник комонный з ніякимс товаришем над людми збытки немалие почыныл, якие всі тые их екцеси попитавши, в. мс. послаємо. Рач в. мс. их упомянуты, щоб поперестали того чыныты, жебы добродія тым не потурбовалисмо, братерски прошу и вашой полецаюся приязны, яко в. мс. мсци пну зычливий брат и рад службу Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский.

[З] Ромна ануар[ия] 3 1685 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14228. Оригінал.

№ 37

1685 р., серпня 10. – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо справи лубенського сотника

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пане брате.

Сподівалисмося вашого тут, в Лубні, щасливого приїзду и зычылисмо устне з вмстю мсци паном о той річы взглядом мови пана сотника лубенского розговорыты. А же не удалося, так знат за своимы забавами в. мс. мсци пан в Лубні не зехал. Теды мы о той річы через лыст в. мс. мсці пану ознаймуемо, иж мы того Матвія Циганенка секретне питали, обовязавшы его сумленем, абы не покрываючы, по правді истыной сказал, если тую річ сотник говорыв и он из Захаркою тое чуты міл. Теды он, Циганенко, заклывшы самого себе, жоні и діты свої, нам говорыв, же сотнык такої річы не казав и з уст его того не чулем. Тылко мовит як Захарка сказав сотникови, же затим члвіком поїду и до пана полковника. Так сотник отказал: хоч, мовит, и до его матери, опроч старшого, іды. А болшей жадного слова не было. Прето ежели при в. мс. мсци пану тот Захарка знайдуется, зас в. мс. его тут, в Лубні, до нас прислаты, що бысмо их перед собою наедыні усне (?) звели, если тая річ будет правдивая или ніт, бо и сотник лубенский, в том свое горло ставлячы, хочет вивестися. О том в. мс. мсци пану звістившы, застаю в. мс. мсци пану зычливим братом Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пресв. влчства Зап[орозкого] лубенский.

[З Лу]бен август 10 1685 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14220. Оригінал.

№ 38

1685 р., до серпня 12 (2). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо справи лубенського сотника

Мсци пне полковнику комонный, мой мсци пне брате.

Пан писар наш полковий лист, од в. мсти мс. пна до мене писаний, одобравъши без бытности ншей (?), вичитал и нам докладав, же значная в. мс. мс.

³² Вереміївка – сучасне село Золотоніського р-ну Черкаської обл.

пна и приятеля моего споткала од сотника нашего лубеньского прикрость, о счо болша и самого ясневелможного его млсти пна гетмана, добродія нашего ткнула ураза. За яким незавстягливости и високорозумиенія не раз відаєт о собі не толко уничиженем уряду, алиє и горлом без похибы за певним доводом за тие важности надточит. Толко рач в. мс. мсци пн тот список его мови так против вас мс. пна, яко и на високих его панских до нас злорічія виписати и привезти. Пилне того вмс. мсци пн будучи о прибитю его мл. пна полковника гадяцкого ознаймиеня рачите жадати. На що респондую, же ежели не 3 августа, то без похибы конечно четвертого яко найраней скоро вим у Ромен прибудет. Зачим и вмс. мс пн, ежели о тое назначоной прибудете терміні, то и его млсти пна полковника гадяцкого застанете и о своих тоєй од сотника тоєй обелги належитостях розмовите. О том вм. мс. м пну ознаймивши, зичливой приязни братерской оддаю мя, застаючи в. мс., м. мс. пну, всего добра зичливий пртл Максим Иляшенко, полковник их црского прес[вітлого] влчства Запорозкого лубенский»³³.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14219. Оригінал.

№ 39

1685 р., жовтня 4 (вересня 24). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького зі скаргою на свавілля компанійців

Мсци пане полковнику комонный, велце мні мсці пане и пртелю.

З поседія оногдайшого велце братерско в. мсці, моему мцівому пану, дякую. Мілем устне з в. мсцю мсці паном розговорити о долегливостях полчан моих, до мене через суппліки внесених, але же мні з памяти вишиблося, тепер через писмо ознаймую в. мс., м. м. пану, же войт з мешанами чорнуский доложил мні жалосне на товариство полку в. мс., м. м. пана, на станції в них застаючое, же беручи в них місячное собі належитое борошно за гречаную муку побрали грошми по пят золотих за осмачку, не хочючи пшеничною отбірати мукою за гречаную. Зачим велце прошу: рач в. мс., м. м. пан, обослати своим тое товариство писмом, жебы болше тое не діялося. Кгди на моем зданю, же лутше пшеничного брати, аніжели гречаною, о которую тепер трудно за неурожаем, сам в. мс., м. м. пан, знаш. А ежели бы не перестали тое товариство, на том зданю моем мусілобыся от тих же людей убогих через суппліки ткнути самого ясневелможного добродія. О чом ознаймивши, себе братерской вручаю ласце.

Дан з Лохвиці д. 24 септеврия року 1685.

В. мсти, м. м. пану, всего добра зичливий пртел и до услуг поволный.

Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пресвітлого величества Запорозкого лубеньский.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14222. Оригінал.

³³ На звороті є запис: «Од его млсти пна полковника лубенского з Ромна под Талалаевку стороны сот[ні] Лубенской подан августа 2 1685».

№ 40

1685 р., жовтня 12(2). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо розміщення компанійців на зимових квартирах

Мсци пне полковнику комонний, мні велце мсци пне брате и зичливий пртелю.

Кгда даст Бг пори назначоное з волі ясневелможного добродія его млсти пана гетмана полку своего товариство по городах на зимовиско распоряжатимете, рач в. мсти. мсци пан уже тоє товариство, при пану асаулу у Чигириндуброві зимуючое, перемінити, где стоявало перед часи и тепер туди их ординовати у Пірятин да у Чорнухи. Так ми ся здаєт з тих двох городов при пану асаулові у Чигириндуброві зоставало товариство, а тепер з Сенчі да з Лукоя о приставьєт с потребу товариства до пна асаула на резиденцию хтій в. мсти мсци пн виправити. А то для того, чергою треба для сіна и сим двом городком учинити полегку для недостатку сіна. О том прошу, так же и реєстра зо вьсего полку товариство зревидовавьши, нам вчесне пришліте, жебысмо відали на городи по многу усюди расположити. О том велце в. мс. мс. пна пилне жадаючи, естем в. мсти мсци пану всего добра зичливий приятел Максим Ілляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запорозкого лубенский.

[З Лу]б[н]і (?) 1685[...] 2 д.³⁴

ІР НБУВ. Ф. II. № 14240. Оригінал.

№ 41

1685 р., жовтня 16(6). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо поставання провіанту для компанійців

Мсці пне полковнику комонний, мні велце мсці пне брате.

На жадане в. мсти, моего мсци пна, расписалисмо універсали до тих городов, где в. мс. мсці пан назначив приписним господаром звозити борошно и приказалисмо, абы яко найскорій на місяц подлуг постановьленої устави всякое борошно и ликгомину вистатчати старалися. О том в. мсти мсці пану ознаймивьши, звиклой приязни братерской полецаюся и естем в. м., м. пну всего добра зичливий приятел и рад служити Максим Ілляшенко, полковник Войска их црского пресв[ітлого] влчства Запор[озкого] лубенский.

В Ромні 1685 октоврия 6.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14178. Оригінал.

№ 42

1685 р., жовтня 28(18). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо поставання провіанту для компанійців

Мсци пане полковнику комонний, велце мні мсци пане и брате.

Взглядом товариства полку в. мстиного по станциях у полк мой по указу панскому кгда будет распущены, просячы мы в. мс. мсци пана о упереднюю

³⁴ На маргінесі є запис: «Усі реєстра зуполній присилати рачте», на звороті – «На пристан бужанскую 6 октовр[ия] 1685».

відомость перед сым писалисмо, яке писмо до рук в. мстних не відаем чы до-
несено. Еднак повторе прошу в. мс., м. мс. пана брата, наперед роспушення их
нас увідомиты и реестри всего товариства, много по станциях мает где в яком
городі стануты, прислаты нам рачте. А тое товариство, що зімовало так рок з
паном асавулом у Дніпра, то в Чорнухы да в Пірятин на станцію назначите.
А з Лукомля да з Сенчы ко Дніпру зняты рачте, велце прошу. То дес (?) на
кухню домовую позволяємо, нехай там рыбалки нашы бочку рыбы хорошей
наловившы, ни солят, ибо и готовую в. мс. там у их нашої рыбы бочалку
озміти позволяем и нашу при том в. мс. братерскую засилаємо дружбу яко в.
мс., м. мс. пану брату, зичливий (?) всего доброго приятел брат и рад служу
Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запо-
р[озкого] лубенский.

З Ромна октоврия 18 д. 1685 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14221. Оригінал.

№ 43

**1686 р., січня 21 (11). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького з проханням
прибути на розмову в Лохвицю**

Мсци пне полковнику комонный, велце мні мсци пне и брате.

З повернення батуринское дороги, же в. мс., м. м. пан, мне рачиш віньшо-
вати, велце в. мсти, м. м. пану, дякую. А же устную от ясневелможного добро-
дія одобралем інформацію, о которой з в. мстю, м. м. паном, пилная ест мні
устне розмовити потреба. Зачим рач в. мс., м. м. пн., в четверток приший тут,
в Лохвицу, зехати велце прошу, где и о тих сінах устне розговоримо. Якож
нікотерие мещане з міст долишні справу, же до самое травы козаков на гроши
поєднавши, належитое поотдавали.

О чом обширне розмовимо устне, а на сей час звиклой мя братерской
полецаю ласце.

З Лохвиці 11 генваря 1686 року.

В. мсти, м. м. пну, всего добра зичливий пртел и брат и до услуг пово-
лний Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пресвітлого влчства
Запор[озкого] лубенский.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14192. Оригінал.

№ 44

**1686 р., травня 16 (6). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо поста-
чання провіанту компанійцям**

Мсци пане полковнику комонный, велце мні ласкавий пртлю и брате.

За хоружым полку в. мстиного рачыш в. мс. мсци пан жадаты по нас о
увідомлене, где ему роскажемо до часу місячне борошно ним (?) собі озмет
господарский розвод одбыраты, що мы рады жаданю в. мстному братерско
учыныты. Еднак, поважаючы рейментарский нам як устный, так и через писма
засиланый указ, иж бы товариству юж таком хто ся оженыл, того місячного
не даты. Велце обавляємося гніву, албо рачей уразы, панское, але ражу в. мс.

приятелско через него (?) до (?) добродія в тым уложытыся. Відаю певне не тилко сее місячне привернути рачыт, але яко отец милостивий над иншим (?) таким от полку в. мстиного отсталими в той міре на господарство вспірал борошном и грошми, так и сему пану хоружому за заслуги его панскую свою милост покажет. В тым в. мс. мсци пана порадившы вашой братерской себе любви полекаю и застаю

В. мс., мсці пану зичливим пртлем и братом Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пресв[ітлого] влчва Запор[озкого] лубенский.

З Ромна мая 3 1686 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14194. Оригінал.

№ 45

1686 р., серпня 26 (16). – Лист М. Ілляшенка до В. Семашка щодо постачання провіанту компанійцям

Мой ласкавый приятелю пне сотнику пиратинский.

По росказаню самого добродія ясневелможного его млти п[ана гетмана] на другие мсцей три товариству комонному борошна и лиго[мін] давное уставу. Роскажи в. мст. войскови своему міскому и сі[лскому] виготовати. Еднак на два зготовивши в себе задержане, а на еди[н...] скорей борошна и ликгомін видайте пишно пишно прошу

в. м. зичливый приятел Максим Иляшенко, полковник Войска их црского пр[е]с[ві]тлого влчства Запорозкого лубенский.

Тое борошно и ликгоміни³⁵, що на един місяц до Лофиці кажіте спровадит.

Ром[ни](?) 16 августа 1686 року.

ІР НБУВ. Ф. II. № 14180. Оригінал.*

№ 46

1686 р., листопада 9 (жовтня 30). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо призначення зимових квартир і постачання провіанту компанійцям

Мсци пане полковнику комонный, велце мні мсци пане брате.

Скоро лист от в. мс., моего мсци пана брата, нас зайшол, же указом добродія ясневелможного его млсти пана гетмана з побережных становыск як уже тому ест и пора полк в. мсти мсци пана на звыклие становиска зимовие в городы полку моего вскорі распорядытыся міет и як много всего товариства лычбою у полку моем мает стати, нам уперед приходу своего ознаяуючы. По нас жадаете, абым оное товариство под реестром в городах по много мают стати распорядыл. Теды мы ораз назначывшы в жаден город, по килка их мают стати. Реестр до в. мс. мсци пана посилаемо подлуг которого и в. мс. мсци пан оных в жаден город з Лубен розправте, а мы уже універсали в города послали, приказуючы: скоро товариство на станціі свої прибудут, жебы

³⁵ «Ликгоміни» (лагоминки) – йдеться про фрукти (сливи, маслини, родзинки тощо) або рис чи солодощі.

им господа были слушни распоряджены и уставою панскою прошлорочною місячнуо харч давати велилисмо и по многу, где мает статьи, виразилисмо, а в. мс. при распорядженю своему рачте оным приказаты, жебы над тую уставу панскую вимислов болшым датком людем не чинили и лагодно нехай з людмы обходятся, а ми тож своим людом о том же пригрозыли, велце в. мс. братерско прошу и оной любви себе полецевшы, застаю велце мсци пану брату пртлем и братом Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[вітлого] влчства Запор[озкого] лубенский.

З Ромна 30 октоврия 1686 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14209. Оригінал.

№ 47

1686 р., листопада 13(3). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо призначення зимових квартир компанійцям

Мсци пне полковнику комонний, мой велце мсци пне приятелю и брате.

Писар наш, распоряджаючи товариство полку в. мсти, м. м. пана, по городах полку моего на зимовое становиско яко ся обмилив расположуючи по сотнях, же в Сенчанскую цілком (?) пятьдесят назначив. Теди ми відаючи оной сенчанской громади так счуплост, яко и великое убозтво, знаючи (?) значнійшие сотні и в них обфитует людий посполитих, умислилисмо и так ціле постановили, аби одтол з Сенчи до Лубен вусом, а до Глинска шист было спроважено. Зачим рачте в. мс., мой м. пн., брат туди до старших того товариства якоє туди, в Сенчу, ординовано, написати, аби усмох товаришов туди в Лубніх, а шест тих до Глинска ораз одсилали. О тое в. мс., моего мсці пна, велце прошу и звиклой мя любви и приязни братерской поручаю яко и назавше

в. мсти, м. м. пну, и братови всего добра зычливый приятел и рад служу Максим Иляшенко, полковник Войска их црского прес[віт]лаго вел[ичества] Запорозского лубенский.

З Ром[на] 3 ноев[р]ия] 1686 року.

IP НБУВ. Ф. II. № 14199. Оригінал.

№ 48

1688 р., квітня 22(12). – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького щодо забезпечення кормами коней компанійців

Мсці пне полковнику комонний, мой велце ласкавий мсці пне б[рате].

Свят Бжствних Воскресения Хва в. мсти мсці з милим домом повіндшовавши, ознай[мую], иж ясневелможний его млст пан гетман, респектуючи суши и неурожаю прошлорочної паши, велит товариству полку в. мстиного усім свої коні у поле спровадити, на счо и самый лист панский до в. мс. мсці пана посланный, в. мс. м. пану послаем. З якого зрозумівшися так в. мс. мс. пан поступуючи, міете у полк до свого товариства свом заслати приказ, абы без одмови товариство коні свої у поле виправовали. Приятелско жадаю в. мст. мсці пану всего добра зичливый приятел

Максим Илляшенко, полковник Войска их црского пресв[ітлого] влчства
За[порозкого] лубенский.

Дан з Ромна 1686 апр. 12 дня.

IP НБУВ. Ф. II. № 14173. Оригінал.

№ 49

1689 р., лютого 26. – Лист М. Ілляшенка до І. Новицького з відомостями щодо дій ординців і забезпечення провіантом компанійців

Мні велце ласкавий мсци пане полковнику комонный, велце мні мсци
пане брате.

Умслилем быс сего тыжня и я, взявши каждой сотні товариства вибор-
ного члвіка по двісті, з сотниками в Лубні поспішыти. Еднак уважившы, же
ест зтолко и так лубенцом в сінах не меншый ущербок и самим долегливост
людем от того войска, которое там зостае, приказалем всім сотникам, як на
коня всісты, з товариством сотен их готовими буты. А то надіючыся певне по
в. мс., м. мс. пана, же в. мс. там, в Лукомлю, найдуючыся, часто відомосты
от Днепра отбираючы, которые бы могли якие о неприятелском вторгненню
появитися, з братерское своеи любви и нас увідомиты рачыш. Другая зас сего
тыжня, хотячы на едном містцу готуючыся до пренайсвятішого сокраменту
Бгу услужыты, задержалемся в дому. Зачым прошу братерско в. мс. моего
пана, если відомости о неприятелском вторгненню сей остатной дороги, если
им способний ест, через Дніпр пут мітимете днем и ночью, рач в. мс. мене
увідомити. А я тож, будучы готовим з товариством, днем и ночью к Лубням
поспішу. А если даст Бг же того неприятеля поглядаючы, по сих часех на сюю
сторону не будет, теды як будет щасливий ваш з Лукомля поворот, зостанови
в. мс. мс. пан, кого знаючы, товариства члвіка двадцат на станціи в Лукомлю,
а двадцет в Лубнях нехай станет. А тые сотні всі полку в. мсти рувно по всіх
городах з Лубен в. мс. мс. пан росправ. Которим подлуг наше уваги такая
кормовая устава: паном сотникам борошна на місяц житного полосмак, гре-
чаного полос[мак, п]шеничного полосмак, пшона четверык, соли сотце, ого-
родыны, що слушная, а на иншые прикупки до того борошна готовых грошей
на тижден пол таляра. А для коней оброку на тижден на коня по четверику
на товариство зас и на хоружых и на писаров сотенных борошна на місяц
двом члвіком житного полосмак, гречаного четверик, пшеничного четверик,
пшона повчетверыка, соли сотце, ярыны, що слушная, а на прикупки до того
еще грошей по пул золотого на тижден на едного. А для оброку на тижден
на коня по четверыку. Которую то уставу [прочет?]шы в. мс., м. мс. пан, если
ест гаразд, рач в. мс. мсци пан [з] всіма панами сотниками и товариством в
той час як [...] по станциях росправляти, презентоват и приказат звол, абы юж
над тую уставу в господаров нічого болшей не вумагали, жебы міні и пану
наказному от в. мсти, хто будет, турбациі од [них] не было. Покорне велце в.
мс., м. мс. пана, братерско прошу и то теж на волі товариству, хто не схочет
сировои страви господаров браты, нехай же тое ужывает, що господар з ла-
ски своеи наготует. Гдым ми при туй уставі по всіх городах в листах наших
доложыли, так тое до уваги в. мс., м. мс. пану брату, подавши и о вшелякие
відомости покорне просячы, звиклую мою братерскую дружбу офірую, яко

будучы в. мс., м. мс. пану брату, зычливым доброго приятлем и братом и [рад служит] Максим Иляшенко, полковник Войска его црского пресв[ітлого] Запор[озкого лубенский].

З Ромна феврал[я] 26 1689 року³⁶.

IP НБУВ. Ф. II. № 14230. Оригінал.

REFERENCES

1. A. L. [Lazarevs'kij O.] Maksim Ilyshenko, polkovnik lubenskij 1676–1687 (k portretu) // Kievskaya starina. 1891. № 1. S. 186–189. [in Russian].
2. Butych, I., Rynsevych, V., Teslenko, I. (Comps.); Sokhan, P., Boriak, H. & Brekhunenko V. (Ed.) (2004). *Universaly ukrainskykh hetmaniv vid Ivana Vyhovskoho do Ivana Samoilozycha (1657–1687)* [Ukrainian hetmans' universals: from Ivan Vyhovsky to Ivan Samoilozych (1657–1687)]. Kyiv–Lviv: NAN Ukrainy; Instytut ukrainskoi arkhеohrafiі ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho; Naukove t-vo im. Shevchenka; Tsentralny derzhavny istorychny arkhiv Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Butych, I., Rynsevych, V. (Comps.); Sokhan, P., Boriak H., Brekhunenko, V. et al (Ed.) (2006). *Universaly Ivana Mazepy (1687–1709)* [Ivan Mazepa's universals (1687–1709)] (Vol. 2, p. 317). Kyiv–Lviv: NTSh; NAN Ukrainy. Instytut ukrainskoi arkhеohrafiі ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho; Naukove t-vo im. Shevchenka; Tsentralnyj derzh. ist. arkhiv Ukrainy. [in Ukrainian].
4. Dzyra, Ya. (1971). *Litopys Samovydtzia* [Litopys Samovydtzia] (Foreword, pp. 39–42). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
5. Kryvosheia, V. V. (2005). Uriadnyky hetmanskoi administratsii. In *Ukrainska kozatska starshyna: monohrafiia* [Governors of the Hetmanate administration. In Ukrainian Cossack starshyna: monograph] (Vol. 1, p. 218). Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].
6. Kryvosheia, V. V. (2010). Kozatska starshyna Hetmanschyny. In *Entsyklopediia: Ukrainsky instytut natsionalnoi pamiaty* [Cossack starshyna (senior military representatives) of the Cossack Hetmanate. In Encyclopedia: the Ukrainian Institute of National Memory] (pp. 382–383). Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].
7. Modzalevskiy, V. L. (1910). *Malorossiyskiy rodoslovník* [Little Russia genealogical book] (Vol. 2, pp. 204–205). Kyiv. [in Russian].

Yuriy Mytsyk

Doctor of Historical Sciences,

Professor,

Chief Researcher,

Mykhailo Hrushevsky Institute

of Ukrainian Archeography and Source Studies

NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1580-1284>

³⁶ На звороті є запис: «До Лукомля 28 февраля дан, жадаючи од Дніпра відомости».

Inna Tarasenko

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher,

Mykhailo Hrushevsky Institute
of Ukrainian Archeography and Source Studies

NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1019-9749>

**FROM THE CORRESPONDENCE OF THE LUBNY COLONEL
MAKSYM ILLYASHENKO WITH COLONEL ILLYA NOVYTSKY
(1676–1689)**

Abstract. The purpose of the study is to present an essay on the biography of Lubny Colonel Maksym Illyashenko on the basis of mostly archival sources and to publish his correspondence with the colonel Illya Novytsky. **The methodological basis** of the study are the principles of historicism and objectivity. Both general and special historical methods, primarily historical-descriptive, historical-chronological were used in the article. **Scientific novelty.** Since the article is based mainly on archival unpublished sources, which are part of a unique six-volume archive of the late 17th century of Colonel Illya Novytsky (stored in the fond II of the Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine), many original facts from the biography of M. Illyashenko, his contacts with I. Novytsky, the organization of winter apartments for hired soldiers in the Lubny Regiment are given for the first time. The full publication of Illyashenko's correspondence with Novytsky has been submitted. **Conclusions.** M. Illyashenko's relations with I. Novytsky providing hired soldiers with winter apartments and provisions were revealed. The most complete biographical sketch of Illyashenko's biography is also given, the picture of the organization of frontier service in the Left Bank Hetmanate and struggle against attacks of hordes was specified. **Prospects for the study:** this article allows us significantly supplement the biography of Colonel Maksym Illyashenko, which is very important given the research of the life of the entire officers of the Hetmanate of the Ruin. An important step is being taken in the publication of archival material, as currently the Mykhailo Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies is preparing to publish the entire archive of Novytsky.

Key words: Cossacks; Hetman; Hetmanate; Universal; letters; biography.

DOI 10.47315/archives2021.327.156

УДК 94(477.53)«1635»

Богдан Смерека

кандидат історичних наук,

науковий співробітник,

Львівське відділення

Інституту української археології та джерелознавства

імені М. С. Грушевського НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-5440>

ЛОКАЦІЙНИЙ ПРИВІЛЕЙ МІСТА КРЕМЕНЧУКА 1635 РОКУ

Анотація. Мета роботи – вивчення найдавнішого періоду в історії міста Кременчука через висвітлення обставин набуття ним у 30-х роках XVII ст. права на самоврядування. **Наукова новизна** дослідження полягає у впровадженні до наукового обігу локаційного привілею, згідно з яким король Владислав IV у 1635 р. надав Кременчуку магдебурзьке право. Документ був випадково знайдений в актах галицького гродського суду за 1647 р. Досі цей привілей вважався або втраченим, або таким, що, ймовірно, ніколи не був укладений, з огляду на специфіку Кременчука як оборонного осередку. Також у статті вперше публікується документ 1633 р. про надання в пожиттєве володіння «грунту» Кременчук майбутньому локатору міста, ротмістру коронного війська Стефанові Рудзькому (Рудзькому). **Методологічна основа дослідження** ґрунтується на принципах об'єктивності та історизму. Залучено історико-критичний (аналітична і синтетична критика джерел), історико-правовий та історико-порівняльний методи. Для публікації документів застосовано також методи археології. **Перспектива подальших досліджень** полягає в активному залученні книг гродських судів для виявлення цінних документів, що стосуються історії розповсюдження магдебурзького права на українських землях. Подібні документи у цих книгах акумулюються в значній кількості. **Висновки.** Віднайдений привілей надання магдебурзького права уточнює дату становлення Кременчука як повноцінного міського осередку (8 січня 1635 р.). Згідно з документом, Кременчук отримав право на самоврядування (усі міські урядники – війт, бурмистр та семеро райців – повинні були призначатися державцем міста), щотижневі торги (щоп'ятниці) та щорічні ярмарки (двічі на рік – в день Івана Хрестителя та на Стрітення). Аналіз тексту документа вказує на низку запозичень з іншого магдебурзького привілею дворічної давнини, наданого Владиславом IV Новому Місту на передмісті Всхови (Фрайштадту) у Познанському воєводстві. Ідентичні формулювання зустрічаємо у фрагментах про звільнення від мит, інші свободи, що надавалися для розвитку торгівлі, про обов'язок збиратися в замок і захищати місто в разі ворожих нападів тощо.

Ключові слова: Кременчук; Київське воєводство; магдебурзьке право; міська локація; привілей; архів.

© Б. Смерека, 2021

Кременчук – центр громади і району Полтавської області (до липня 2020 р. – місто обласного підпорядкування), важливий індустріальний осередок Центральної України, як і абсолютна більшість поселень, має свою офіційну дату заснування. Орієнтуючись на неї, містяни організують святкування ювілейного дня міста. Першим гучним відзначенням ювілею Кременчука стало 400-річчя, яке відбулося 29 вересня (день визволення міста від німецьких загарбників) 1971 р.¹

Обрання 1571 р. датою заснування міста опирається на інформацію, подану Миколою Маркевичем в «Історії Малоросії». Згідно з нею, Кременчук був закладений генеральним обозним коронного війська Григорієм Свирговським². З огляду на вкрай малу вірогідність існування цієї особи твердження про 1571 р., як про точку відліку історії міста, виглядає досить сумнівним³. Це ж стосується й інших згадок із XVI ст., в яких урочище Кременчук – місце броду через Дніпро та осередок ухадництва⁴ – фігурує в контексті ініціатив щодо спорудження фортифікаційних споруд (висловлюваних Михалом Литвином у 1550 р.⁵ і Миколаєм Язловецьким у 1590 р.⁶), втілити які не вдалося.

Також з урочищем пов'язують «городок на Пслі», зведений у 1559 р. військом московського воєводи Данила Адашева спільно з дніпровськими козаками Дмитра Вишневецького. Цей «городок» проіснував недовго – взимку 1561–1562 рр. гарнізон покинув його⁷. Натомість, про повноцінний населений пункт в урочищі Кременчук можемо говорити лише з 30-х років XVII ст., коли французьким інженером Гійомом Левассером де Бопланом було розроблено проєкт будівництва на місці руїн старого замку (зафіксованого в щоденнику Еріха Лясоти в 1594 р.) нової фортеці⁸.

¹ [Анонім]. Кременчуку – 440 років // Краєзнавство. 2011. № 4. С. 58.

² Маркевич Н. История Малороссии. Москва, 1842. Т. 1. С. 52.

³ Вирський Д. Кременчук: початки історії (1571–1648) // Краєзнавство. 2011. № 4 (77). С. 65–66, 78.

⁴ Ухадництво – розповсюджене в XV–XVII ст. заняття людей (переважно в літню пору) мисливством, рибальством, бджільництвом на незаселених теренах т. зв. «Дикого поля» (степова зона Північного Причорномор'я), зокрема на території за порогами Дніпра.

⁵ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 60; Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и москвитян / пер. с лат. В. Матузовой. Москва, 1994. С. 99.

⁶ Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе. Киев, 1863. Ч. 3: Т. 1: Акты о козаках (1500–1648). С. 28–31; Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 66.

⁷ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 65; Соловьев С. Сочинения / отв. ред.: И. Ковальченко, С. Дмитриев. Москва, 1989. Кн. III. История России с древнейших времен. Т. 5–6. С. 480.

⁸ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 66.

Передумови появи Кременчука найбільш комплексно висвітлено українським істориком Дмитром Вирським, який присвятив своєму рідному місту низку статей та монографію⁹. Дослідник не відшукав локаційного привілею Кременчука, однак детальний аналіз джерел та історіографії дозволив йому дуже близько підійти до встановлення вірної дати і обставин закладення міста.

Так, у своїх здогадках історик апелює до В'ячеслава Липинського, який називав засновником Кременчука Стефана Руцького (Рудзького). Виходець з Овруччини, С. Руцький був ротмістром коронного війська¹⁰. Як припускає Д. Вирський, підставою для твердження В. Липинського був випис із книги київського гродського суду за 2 грудня 1637 р. У ньому йшлося про утримання С. Руцьким Кременчука з 1633 р.¹¹ Водночас, дослідник скептично поставився до тези польського історика Генрика Літвіна (Henryk Jan Litwin). Той вважав С. Руцького власником Кременчуцької волості, починаючи з 12 березня 1635 р.¹², однак, як пише Д. Вирський, «без посилення на джерело», з якого була взята інформація. Сам він також не з'ясував, звідки у Г. Літвіна з'явилася ця дата¹³.

Насправді польський історик вказав у своїй книзі на джерело інформації: «МК180/425». Мовиться про надання Владиславом IV «грунту» Кременчук «біля ріки Борисфен» у пожиттєве володіння С. Руцькому і Зигмунту Лесецькому (особу не ідентифіковано). Акт був укладений в Гродні 11 червня 1633 р. – це підтверджує інформацію, подану у виписі з київської гродської книги. 12 березня 1635 р. привілей було вписано до королівського трансумпту¹⁴ і внесено до книги коронної канцелярії¹⁵. Цю дату Г. Літвін сплутав із датою появи самого документа. Названий акт ми публікуємо з перекладом як Додаток 1.

Керуючись згаданим вище виписом із київської гродської книги, Д. Вирський зробив припущення, що роком закладення Кременчука С. Руцьким був 1637-й¹⁶ (твердження польського дослідника Вітольда

⁹ Вирський Д. «Українне місто»: Кременчук від заснування до року 1764-го. Київ, 2011. 653, [2] с., [24] с. іл.

¹⁰ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 66; Z dziejów Ukrainy: księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świącickiego i Tadeusza Ryłskiego / pod red. W. Lipińskiego. Kijów-Kraków, 1912. S. 350.

¹¹ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Rękopis 3583. K. 21–22. Цит. за: Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 66).

¹² Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648. Warszawa, 2000. S. 193.

¹³ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 80.

¹⁴ Трансумпт – монарше підтвердження з дослівним наведенням певного раніше наданого привілею (привілеїв).

¹⁵ AGAD w Warszawie (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie). Metryka Koronna (МК). Dział 1. Sygn. 180. K. 425–425 v.

¹⁶ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 66–67.

Бобінського (Witold Bobiński), який датував закладення «городища» Кременчук 1630–1632 рр., історик відкинув як необґрунтоване¹⁷). З огляду на відсутність інформації про магдебурзький привілей Д. Вирський вважав його або втраченим, або таким, що, ймовірно, ніколи не був укладений, з огляду на специфіку Кременчука як оборонного осередку, а не «класичного міста»¹⁸.

Локаційний привілей міста Кременчука був знайдений випадково, в актах галицького гродського суду (Ф. 5), що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів¹⁹. У них же автор цієї розвідки шукав аналогічні документи, присвячені містам Галицької землі.

Привілей було укладено у Варшаві 8 січня 1635 р. У ньому король Владислав IV «схвалює» закладення («фундацію») Кременчука ротмістром С. Руцьким і дозволяє «використання мешканцями магдебурзького права». Документ був наданий для внесення до гродських актів 12 березня 1647 р. Якубом Тхожевським (Тхужевським) «від імені найяснішого краківського каштеляна Миколая з Потоку Потоцького». Останній з 5 листопада 1639 р. до 4 грудня 1643 р. був очільником Черкаського староства, до якого належав Кременчук²⁰. Натомість, хто такий Я. Тхожевський і які обставини змусили його звернутися до судової установи саме в Галичі (центрі повіту та землі Руського воєводства) – все це залишається нез'ясованим. Цей документ ми публікуємо з перекладом як Додаток 2²¹.

Локаційний привілей описує механізм призначення і компетенцію міських урядників. Бурмистр і семеро райців повинні були призначатися («номінуватися») державцем міста після представлення «обраних» міською громадою. Призначався державцем і війт (про попереднє представлення містянами у цьому випадку не йшлося). Магістрат Кременчука отримував право судити мешканців міста у справах «як цивільних, так і кримінальних або смертельних», відповідно до норм магдебурзького права (в переліку правопорушень згадані у т. ч. перелюб, отруєння і чаклунство). Також у його компетенції перебувало встановлення часу торгів у базарні дні.

¹⁷ Там само. С. 80; Bobiński W. Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy: studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej. Warszawa, 2000. S. 282.

¹⁸ Вирський Д. Кременчук: початки історії... С. 80.

¹⁹ ЦДАІЛ України (Центральний державний історичний архів України, м. Львів). Ф. 5. «Галицький гродський суд». Оп. 1. Спр. 140 (Чистова книга донесень, 1647 р.). Арк. 273–276.

²⁰ Вирський Д. «Українне місто»: Кременчук від заснування... С. 67.

²¹ Автор висловлює щире подяку Миронові Капралю та Ірині Папі за допомогу в розчитуванні та перекладі 2-х документів.

Власне, особлива увага у привілеї звернена на торгівлю та необхідність її розвивати. Кременчук отримав право на щотижневі торги (щоп'ятниці) і щорічні ярмарки (двічі на рік – в день Івана Хрестителя та на Стрітєння). Окремо підкреслювалося, що місто відкрите для перебування особам «будь-якого роду і нації» (у т. ч. «не тільки» тим, «кому це дозволяє закон»). Повна свобода розповсюджувалася і на товари, що їх у майбутньому могли привозити та реалізовувати купці. На 20 років жителі Кременчука звільнялися від сплати усіх мит, «як би вони не називалися». Ідентичні формулювання про свободи для перебування людей, звільнення від усіх мит та низку інших зустрічаємо у ще одному магдебурзькому привілеї дворічної давнини, наданому Владиславом IV Новому Місту на передмісті Всхови (Фрайштадту) у Познанському воєводстві²². Попри значну віддаленість одного міста від іншого, обидва мали прикордонне розташування, а відтак – оборонне значення. Саме тому в одному з речень привілею для Кременчука (також «списаному») згадано про необхідність «до замку збиратися» і захищати його зі зброєю в руках у разі ворожих нападів. У цьому контексті зауважимо, що в 1636 р. (всього через рік після надання магдебурзького права) була проведена люстрація королівщин. Про Кременчук комісари написали, що це «містечко колись було, тепер [лежить] пустим полем²³». Із яких причин новозакладене місто зазнало спустошення, достеменно сказати неможливо.

Як би там не було, в наступні роки претендентами на контроль над «пустим полем» стали кілька впливових у Київському воєводстві урядників. 28 лютого 1637 р. Владислав IV надав урочище (!) Кременчук переяславському старості Станіславу Конєцпольському²⁴. Через два з половиною тижні, 17 березня, С. Руцький поступився своїм правом на пожиттєве володіння «грунтом» Кременчук на користь київського воєводи Томаша Замоїського²⁵. Сам локатор залишив за собою функції адміністратора-державця (який, нагадаємо, мав право призначати міських урядників; цікаво, що в Новому Місті це була прерогатива старости)²⁶. Ініціатива С. Руцького викликала невдоволення черкаського старости Костянтина Вишневецького. Підлеглий останнього, підстароста Юрій Русинівич 20 серпня 1637 р. прибув до Кременчука, де скоїв напад на

²² Städtebuch des Landes Posen: Codex diplomaticus; allgemeine Geschichte der Städte im Lande Posen; geschichtliche Nachrichten von 149 einzelnen Städten / von H. Wuttke. Leipzig, 1864. S. 159–161. Nr 42.

²³ Źródła dziejowe. Warszawa, 1877. T. 5. Lustracje królewskiej ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / wyd. A. Jabłonowski. S. 226.

²⁴ AGAD w Warszawie. MK. Dział 1. Sygn. 182. K. 190–190 v.

²⁵ Ibid. K. 233–234.

²⁶ *Вирський Д.* Кременчук: початки історії... С. 67. Städtebuch des Landes Posen: Codex diplomaticus... S. 160.

С. Руцького та його приятелів. 8 січня 1638 р. помер Т. Замойський. На його право володіння Кременчуком, ймовірно, міг претендувати зять – Єремія Вишневецький. Нарешті, 20 березня 1638 р. з ініціативи знову ж таки черкаського старости урочище (!) Кременчук було передано у «доживоття» Ольбрихту Кросновському²⁷. Так новозасноване місто-грунт-урочище стало причиною загострення стосунків між Конєпольськими та Вишневецькими. Зауважимо, що термін «uroczysko» в актових документах ранньомодерної доби міг позначати у т. ч. «нещодавно закладене поселення, що на момент згадки в окресленому статусі лише реалізовувало свій осадничий потенціал»²⁸. Відтак, можна стверджувати, що, незважаючи на згадку в люстрації про «пусте поле», Кременчук остаточно не занепадав у цей час. Починаючи з 40-х років XVII ст., він згадується в документах як місто²⁹.

Таким чином, завдяки кверенді³⁰ в актах галицького гродського суду за 1647 р. вдалося виявити локаційний привілей Кременчука. Згідно з документом, король Владислав IV у 1635 р. надав дозвіл на використання норм магдебурзького права мешканцям новозакладеного міста. Локатором міського осередку виступив ротмістр коронного війська С. Руцький. Двома роками раніше він (разом із З. Лесецьким) отримав «грунт» Кременчук у позиттєве володіння.

Досі про магдебурзький привілей Кременчука 1635 р. не було жодної інформації, що викликало в істориків сумніви в його існуванні. Водночас, дослідники (В. Липинський та Д. Вирський) точно ідентифікували особу засновника та зробили загалом вірне припущення про час закладення міста – 30-і роки XVII ст. Справа в тому, що історія урочища Кременчук довгий час була нерозривно пов'язана з ідеями створення тут постійно діючого оборонного осередку. В середині 30-х років XVII ст. її вчергове намагався втілити видатний інженер Г. Л. де Боплан. Попри невдачу, саме тоді стало можливим закладення міста з атрибутами самоврядування та можливістю ведення торгівлі.

На жаль, одразу після набуття магдебурзького права Кременчук став «яблуком розбрату» між київським воєводою Т. Замойським (на його користь С. Руцький передав своє право володіння однойменним «грунтом»), старостами переяславським (С. Конєпольським) та черкаським (К. Вишневецьким). Попри фіксацію в документах у статусі «урочища», «грунту» і навіть «пустого поля», нове поселення не зане-

²⁷ AGAD w Warszawie. MK. Dział 1. Sygn. 183. K. 4 v-5.

²⁸ *Смерека Б.* Поняття «урочище» в актових і фіскальних документах Руського воєводства у XV–XVIII ст. // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»: історичні науки. 2017. Вип. 194. С. 14.

²⁹ *Вирський Д.* «Українне місто»: Кременчук від заснування... С. 69, 70.

³⁰ Кверенда – пошук серед зібрань архівів та (або) бібліотек, спрямований на виявлення певного роду документів.

пало і, починаючи з 40-х років XVII ст., Кременчук згадується в дже-релах уже як місто.

Згадані документи публікуються в оригіналі. Також подано автор-ський переклад їх українською мовою.

Додаток 1.

1633 р., червня 11 – Впис до книги коронної канцелярії за 12 березня 1635 р. про надання Владиславом IV «грунту» Кременчук С. Руцькому і З. Лесецькому у пожиттєве володіння

[// к. 425]

**Oblata l[itte]rae consensus eximen[di] fundu[m] certum
n[obi]l[i]b[us] Rucki et Lesecki militium dat[ur]**

Vladislaus IV etc. Significamus etc. Oblata esse ad acta cancellariae n[ost]rae maioris l[itte]ras infrascr[ipt]as. Supplicatumq[ue] nobis e[st] ut eas ad acta praesentia suscipi, atq[ue] auth[orit]ate extradi mandare dignemur. Quarum l[itte]rarum tenor is est, qui sequitur.

Vladislaus IV etc. Significamq[ue] etc. Consensisse nos consentireq[ue] praesentibus l[itte]ris n[ost]ris, n[obi]l[i]bus Stephano Rucki et Sigismundo Lesiecki militibus n[ost]ris, ut possint et valeant fundu[m] certum Krzemieniczuk dict[um] ad fluuium Boristenen[si] sit[um] certis de causis ad dispos[itio]nem n[ost]ram deuolut[um] de manibus modernor[um] eius nullo iuri poss[ess]oru[m] iustis pecuniar[um] summis redimere, seu alia quauis via et ordine eliberare et in poss[ess]ionem suam vindicare. Quem quidem fundum modo praemisso exemptu[m] praesentibus n[ost]ris Rucki et Lesiecki cum o[mn]ibus eius attinen[tiis] et pertinen[tiis] antiquitus eo spectant[is], tenebunt, habebunt et possidebunt ad extrema vita suae t[em]p[or]is. Promittimusq[ue] pro nobis et se[reniss]imis succ[essor]ib[us] n[ost]ris non esse nos p[rae]fatos Rucki et Lesiecki, ab usu et pac[ific]a poss[ess]ione eiusde[m] fundi amoturos aut amouen[di], cuipiam p[otes]tatem daturus, sed saluu[m] et integrum ius aduitale ipsis conseruatos. R[ati]one cuius ad uitalitatis [// к. 245 v.] ea nobis et reipub[li]cae onera praestare tenebuntur, ad quae caeteri bonorum eiusmodi poss[ess]ores, de iure vel consuetudine suae adstricti. Iuribus n[ost]ris regalibus rep[ubli]cae et eccl[esi]ae cat[holicae] saluis manent. In cuius rei fidem praesentes manu n[ost]ra subscr[ipt]as, sigillo regni communiri iussimus.

Dat[um] Grodnae die XI men[sis] juny anno Domini MDCXXXIII reg[norum] n[ost]ror[um] anno primo. Vladislaus rex. Albertus Kadzidowski. SRM.

Cui supplic[aci]oni nos benigne annuen[tes], praeinsertas l[itte]ras, ad acta praesentia suscipi, atq[ue] auth[orit]ate ex ys extradi mandauimus. In cuius rei fidem praesentibus, sigillum Regni n[ost]ri est impressum.

Dat[um] Varsaviae die XII men[sis] marcÿ anno D[omi]ni MDCXXXV. Regnor[um] n[ost]ror[um] Poloniae et Sue[ci]ae III anno.

Relatio r[euer]end[issi]mi in Chr[ist]o p[at]ris D[omi]ni Jacobi Zadzik epi[scope] Culmen[si] et Pomeraniae, n[omina]ti Cracouien[si], sup[remi] reg[ni] cancell[ar]ÿ.

AGAD w Warszawie. MK. Dział I. Sygn. 180. K. 425–425 v. Konia.

*Переклад***Впис листа надання згоди на викуп певного ґрунту
шляхетних Руцького та Лесецького військових**

Владислав IV і т. д. Повідомляємо і т. д. Вписано до актів великої канцелярії нашої за написаним нижче листом. Просили нас, щоб ми вважали за гідне до нинішніх актів прийняти, а також владі видати наказуємо. Зміст грамоти такий, як наводиться.

Владислав IV і т. д. Повідомляємо і т. д. Як ми дозволили і дозволяємо цим листом нашим, шляхетним Стефанові Руцькому і Сигізмундові Лесецькому воїнам нашим, щоб міг розвиватися певний ґрунт Кременчук званий біля ріки Борисфен розташований, з певних причин до розпорядження нашого переданий з рук сучасних власників, що не мають жодних прав, за справедливу грошову суму викупити чи будь-яким чином та способом забезпечити та у своє володіння отримати. Цей ґрунт у наведений вище спосіб вилучено, Руцький та Лесецький з усіма їхніми володіннями і приналежностями, що до них здавна відносяться, триматимуть, матимуть, володітимуть до кінця свого життя. Обіцяємо за нас і найславніших спадкоємців наших, що згаданих вище Руцького і Лесецького від використання та мирного володіння цього ґрунту не будемо відсторонювати і не дозволимо нікому вилучати його, так безпеку і повноту пожиттєвого (доживотнього) права збережемо. З цієї причини пожиттєво нам і державі тягарі складати зобов'язуємо, інших власників того роду дїбр¹ правом або приписом нашим захищати. Нехай права нашого королівства та католицької церкви залишаться збереженими. Для вірності даної справи, [грамоту] нашою рукою підписуємо, королівською печаткою скріпити наказуємо.

Дано в Гродні дня 11 місяця червня року Божого 1633 панування нашого року першого. Владислав король. Войцех Кадзидловський. Священний королівський маєстат.

На це прохання ми, ласкаво погоджуючись, внесено вище грамоту до нинішніх актів прийняти, а також владі видати наказуємо. Для вірності даної справи, королівською печаткою скріплено.

Дано у Варшаві дня 12 місяця березня року Божого 1635. Правління нашого у Польщі та Швеції третього року.

За свідченням всечеснішого у Христі Якоба Задзіка, єпископа Хелмна (Кульма) і Померанії, краківського номіната, керівника королівської канцелярії.

Додаток 2.

1635 р., січня 8. – Впис до галицьких гродських актів за 12 березня 1647 р. про надання Владиславом IV маґдебурзького права Кременчуку

[// с. 273]

**Oblata priuilegii Sacrae Regiae M[aies]t[atis] sup[ra] bona oppidi
Krzemienczuk ex parte Rucky**

Officium p[rae]sens castren[se] capitan[eale] Halicien[se] priuilegium Sacrae M[aies]t[atis] Regiae infrascriptum sup[ra] bona oppidi Krzemienczuk g[e]n[er]

¹ Дїбра (від пол. *dobra*; у свою чергу калька з лат. *bona*) – власність, володіння (у цьому випадку – земельні).

oso Stephano Ruckÿ rothmagistro Sacrae M[ajestatis] Regiae benigne collat[um], manu serenissimi Regis Vladislai subscript[um], sigillo maioris cancellariae regni communit[um], et per nobilem Jacobum Thorzewskÿ nomine illustris Nicolai a Potok Potockÿ castellani Cracouien[sis] exercituum regni generalis ducis ad acticand[um] porrect[um] suscepit actisq[ue] inscribi permisit. Cui[us] tenor talis.

Vladislaus Quartus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Liouoniae, Smolensciae, Czernichouiaeq[ue] nec non Sueccorum, Gottorum, Vandalorumq[ue] haereditarius rex. Significamus presentibus literis nostris, quorum interest, vniuersis et singulis, quod cum regalium sit partium et regnum nostrum reddatur frequentia atq[ue] cultura, quam locumpletissimum atq[ue] maxime frequentatum. Ideo nos, Vladislaus Quartus, Dei **grat[ia] c. 274** rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Liouoniae, Smolensciae, Czernichouiaeq[ue], nec non Sueccorum, Gottorum, Vandalor[um]q[ue] haereditarius rex. Cum nobis expositum esset generalis Stephani Rudzkÿ rothmagistri nostri nomine illo[rum] augendor[um] prouentuum reipublicae causa oppidum nouum Krzemienczuk nuncupat[um], in terra Kiouien[sis] situm, fundasse et erexisse, utq[ue] eand[em] ipsius foundationem approbaremus eidq[ue] oppido ad instar aliar[um] in regno nostro ciuitatum libertates et immunitates concederemus a nobis expetÿsset. Nos, quod dicta fundatio in rem reipublicae in commodum atq[ue] ornamentum regni futura esset eand[em] hoc diplomate nostro approband[um] duximus approbamusq[ue]. Atq[ue] dicto oppido iuris Maidiburgen[sis] usum concedimus incolasq[ue], intra limites oppidi constit[uimus] in perpetuum, de iure territoriali Polonico in ius ciuile transferimus Theutonicumq[ue], quod Maideburgen[sis] vocatur, ipsis largimur, donamus et concedimus. Remouentes a dicto omnia iura territorialia Polonica modos et consuetudines diuersas atq[ue] alienas a iure Theutonico eximentes unum quemq[ue] dictor[um] oppidanor[um] a iurisdictione omnium regni subsellior[um], ut nullibi de personalibus iniuriis respondere teneantur, nisi coram aduocato et magistratu oppidi eiusdem, salua appellacione in ciuilibus ad tenutarium nunc et pro tempore existent[em]. Magistratus² vero dicti oppidi in omnibus, tam ciuilibus, quam criminalibus causis siue capitalibus, puta, furti, homicidii, adulterii, membrorum mutilationis, incendii, veneficii et quorumuis maleficior[um] et excessuum plenam facultatem tribuimus et concedimus iudicandi // **c. 275** infra metas ac limites eiusdem oppidi iure Theutonico ac secundum illius formam innoxios animaduerten[di] excessus corrigen[di] pro qualitate quorumuis criminum, octo electos e singulis annis tenutario dicti oppidi nunc et pro tempore existentibus presentare tenebuntur, ex quibus unum proconsulem, et reliquos consules tenutarius nominare tenebitur. Aduocatia autem designandi singulis annis libera erit facultas penes eund[em] tenutarium, collegia mercator[um], contubernia artificum instituen[di] vel instituta in omnibus presentatiuis, collegiis, societatis, contubernis quarumlibet regni ciuitatum adaequamus et pares. Esse volumus, vt autem facto facilius ydem ciues commertiores, uti quibus, utiq[ue] suis consulere queant, concedimus illis et assignamus forum septimanale qualibet septimana pro feriis sextis, nundinas autem bis in anno, primas pro festo sancti Joannis Baptistae, alteras pro festo Purificationis Beatissimae Mariae Virginis. Ad quas quid nundinas,

² Так у документі, вірно – Magistratui.

foraq[ue] septimanalia, statis diebus, atq[ue] temporibus liberum esse volumus, ut omnes cuiuscunq[ue] generis ac nationis mercatores, vectores, negotiatores, artifices et caeteri homines venire possunt (solum modo non eiusmodi sint quos iura ferre non permittunt) facultatemq[ue] habebunt in eo oppido a die indicti mercat[us] siue nundinarium ad diem atq[ue] tempus, quod a magistratu dicti oppidi fuerit praestitum omnes negotiationes [// с. 276] exercen[di], atq[ue] tam equos, quam boues et animalia quaeuis, ta[m] maiora, quam minora, quam alias merces omnes in specie et genere, tam domesticas, quam exoticas, nullis penitus exceptis venden[di] et commutan[di] vt autem tanto facilius incolae atq[ue] habitatores ad dictum oppidum confluant. Volumus, vt itinera libera euntibus et redeuntibus sint et pateant, et a nemine aditus ad dictum oppidum aut discessus anteq[ua]m conserit praeccludatur, item libertatem a theloneis pontalibus, aquaticis³, quocunq[ue] nomine n[ost]ras concedimus ad decursum viginti annorum. Volentes et haec libertas ad merces tam animatas quam inanimatas, exteris et domesticas sese extendant. Item in casu incursionis ut inuasion[um] hostilis ad arcem se conferre eand[em]q[ue] tueri et defendere erunt adstricti. Quae omnia superius decreta et exp[re]ssa firma et inuolabilia fore eis[em] oppidanis pro nobis pro nobis (sic!) et serenissimis succ[ess]oribus nostris cauemus, ita tamen, ut fundatio oppidi et nundinarum concessa sint sine p[rae]iudicio alior[um] oppidorum atq[ue] ciuitatum. In cuius rei fidem p[rae]sentes manu nostra inser[t]as sigillo regni communiri iusimus.

Datum Varsaviae die VIII mensis Ianuarii anno Domini MDCXXXV, regnorum nostror[um] Poloniae et Sueciae uno anno. Thomas Petrus Bielecki. Vladislaus rex. Post inductionem vero originale offerenti est restitutum.

ЦДДАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 140. С. 273–276. Копія.

Переклад

Впис привілею священного королівського маєстату щодо дібр містечка Кременчука з боку Руцького

Цей галицький городський старостинський уряд прийняв і дозволив внести до актів привілеїв священного королівського маєстату щодо дібр міста Кременчука, ласкаво наданий уродженому Стефану Руцькому, ротмістру священного королівського маєстату, підписаний рукою короля Владислава, скріплений печаткою великої королівської канцелярії, довірений для внесення до актів шляхетному Якобу Тхожевському від імені найяснішого краківського каштеляна Миколая з Потоку Потоцького, великого коронного гетьмана. Його зміст такий:

Владислав IV Божою милістю король польський, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, лівонський, смоленський, чернігівський, а також шведів, готів та вандалів дідичний король. Повідомляємо даною нашою грамотою кому потрібно, всім та кожному, що серед королівських [завдань] є чисельність наших країв та королівств та старання [зробити] їх якнайбагатшими та якнайчисельнішими. Тому ми, Владислав IV, Божою милістю король польський, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, лівонський, смоленський, чернігівський, а також шведів, готів та

³ Можливо, йдеться про theloneum aggerale – гребельне мито.

вандалів дідичний король. Представлено нам родовитого Стефана Ручького, ротмістра нашого, що для примноження доходів Речі Посполитої нове місто Кременчук зване, у землі Київській розташоване, за нашим погодженням [ним] закладено і збудовано. І просив нас, щоб ми цю фундацію схвалили та надали цьому містечку свободи та імунітети на взірць інших міст у нашому королівстві. Ми вважаємо [вірним] ухвалити і ухвалюємо цим нашим документом цю згадану фундацію на благо Речі Посполитої, для добробуту і окраси в майбутньому нашого королівства. Також нами дозволено у згаданому місті використання мешканцями магдебурзького права, в межах міста встановлюємо навічно, з земського польського права переводимо в міське тевтонське право, яке магдебурзьким зветься, що їм надаємо, даруємо, дозволяємо. Вилучаючи із сказаного всі види польського земського права і звичаї, відмінні від права тевтонського, за винятком юрисдикції королівських судів щодо названих жителів, які за особисті злочини мають відповідати в присутності вїйта і магістрату цього міста, через звернення публічне до державців на даний час і на даний момент. Магістрату згаданого міста у всіх випадках, як цивільних, так і кримінальних або смертельних, таких як крадіжки, вбивства, перелюб, каліцтва, пожежі, отруєння та будь-які чаклування і вчинки, дозволяємо і погоджуємо судити в межах цього міста відповідно до тевтонського права та його норм, звільнення невинних і виправлення будь-яких злочинів. [Жителі] зобов'язані представляти вісім обраних [осіб] кожного року орендареві згаданого міста, що тепер є і надалі буде; потім державець номінувати зобов'язаний одного з них бурмістром, а решту – райцями. А вільна можливість визначення вїйтівства кожного року при тому орендареві залишається. Зрівнюємо можливість встановлювання і встановлення колегій купців, ремісничих цехів у всіх прерогативах, [даних] колегіям, спільнотам, цехам будь-яких міст королівства. Ми хочемо, щоб легше було тим громадянам, які торгівлею займаються, особливо тим, які можуть собі зарадити; постановляємо та визначаємо щотижневі торги по п'ятницях, ярмарки ж двічі на рік: перший на свято Івана Хрестителя, а другий – на свято очищення пречистої Діви Марії (Стрітєння). Щодо ярмарків, торгів тижневих, встановлених днів, а також вільних часів хочемо, щоб усі громадяни будь-якого роду і нації, купці, перевізники, торгівці, майстри та інші люди могли прийти (і не тільки ті, кому це дозволяє закон). У цьому місті можливість матимуть у вказаний день базар чи ярмарок проводити у час, який буде встановлено магістратом міста для торгівлі, також продаж коней, волів, різних тварин, як великих, так і малих, місцевих та закордонних, різного вигляду та роду без жодного винятку для продажу та обміну, щоб значно легше гості та мешканці до названого міста сходилися. Ми хочемо, щоб вільно можна було приїздити та від'їздити і не заборонятиметься нікому вхід до згаданого міста або відхід перед тим, як осяде; також звільнення від мит мостових, водяних, як би вони не називалися, як на землі, так і на ріках ближніх і дальніх, [на шляху] через королівство і володіння наші, дозволяємо на наступні 20 років. Бажаючи, аби свобода торгу розповсюджувалася на товари, як живі, так і неживі, іноземні і місцеві. Також у випадку нападів чи ворожих наступів [жителі] до замку збиратися вартувати і захищати зобов'язані. Забезпечуємо за нас та наших найясніших спадкоємців, що насамперед декрети, надані цим мешканцям, будуть міцними та непорушними, однак, щоб фундація міста і надання про ярмарки були без шкоди для інших містечок

та міст. Для вірності даної справи, нашою рукою (підпис) вносимо, королівською печаткою скріпити наказуємо.

Дано у Варшаві дня 8 місяця січня року Божого 1635. Правління нашого Польщею і Швецією першого року. Томаш Пйотр Белецький. Владислав король. Після внесення (до актів) запропонованого оригіналу, (він) є повернутий.

REFERENCES

1. [Anonim]. (2011). Kremenchuku – 440 rokiv [Commemorating the 440-year anniversary of Kremenchuk]. *Kraieznavstvo*, 4(77), 58. [in Ukrainian].
2. Arkhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnikh aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore. (1863). In *Akty o kozakakh (1500–1648)* [Archives of South-West Russia, published by the temporary commission for the analysis of ancient acts, imperially established under the Kyiv Military, Podolia and Volyn General-Governor. In Cossack Acts (1500–1648)]. (Part 3, vol. 1, pp. 28–31). Kyiv. [in Russian and Polish].
3. Bobiński, W. (2000). *Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy: studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej* [Kyiv Voivodeship in the times of Sigismund III Vasa: a study of settlement and estate relations]. Warszawa. [in Polish].
4. Litwin, H. (2000). *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę: 1569–1648* [The influx of Polish nobility to Ukraine: 1569–1648]. Warsaw. [in Polish].
5. Markevich, N. (1842). *Istoriya Malorosii* [The history of Little Russia]. Moscow. [in Russian].
6. Mikhalon Litvin. (1994). *O npravakh tatar, litovcev i moskvityan* [On the customs of Tatars, Lithuanians and Moscovites]. Moscow. [in Russian].
7. Smereka, B. (2017). Poniattia «urochysche» v aktovykh i fiskalnykh dokumentakh Ruskoho voievodstva u XV–XVIII st. [The term «urochysche» («natural boundary»), represented in the acts and fiscal documents of the Ruthenian Voivodeship in the 15th–18th centuries]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»: istorychni nauky*, 194, 11–16. [in Ukrainian].
8. Solovyev, S. (1989). Sochineniya (vol. 5–6). In *Istoriya Rossii s drevnejshikh vremen* [Literary works. The history of Russia since ancient times] (Vol. III). Moscow. [in Russian].
9. *Städtebuch des Landes Posen: Codex diplomaticus; allgemeine Geschichte der Städte im Lande Posen; geschichtliche Nachrichten von 149 einzelnen Städten* [The city register of the land of Poznań: codex of manuscripts; general history of the cities in the land of Poznań; historical news from 149 selected cities]. (1864). Leipzig. [in German and Latin].
10. Vyrsky, D. (2011). «Ukrainne misto»: Kremenchuk vid zasnuvannia do roku 1764-ho [«Ukrainian city»: Kremenchuk from its foundation to 1764]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Vyrsky, D. (2011). Kremenchuk: pochatky istorii (1571–1648) [Kremenchuk: the foundations of history (1571–1648)]. *Kraieznavstvo*, 4(77), 59–84. [in Ukrainian].

12. Lipinski, W. (1912). *Z dziejów Ukrainy: księga pamiatkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świącickiego i Tadeusza Rylskiego* [From the history of Ukraine: a commemorative book in honor of Volodymyr Antonovych, Paulin Świącicki and Tadey Rylsky]. Kyiv. [in Polish].

13. Jabłonowski, A. (Comp.) (1877). *Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Lustracye królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku* [Historical sources. Poland in the 16th century in terms of geography and statistics. Inspections of the Crown domains of the Ruthenian Lands of Volhynia, Podolia and Ukraine from the first half of the 17th Century]. (Vol. 5). Warszawa. [in Polish].

Bohdan Smereka,

Candidate of Historical Sciences,

Research Fellow at the Lviv Branch

Mykhailo Hrushevsky Institute

of Ukrainian Archaeography and Source Studies

NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-5440>

THE LOCATION PRIVILEGE OF TOWN OF KREMENCHUK (1635)

Abstract. The objective of the work is to study the oldest period in the history of town of Kremenchuk through the coverage of circumstances of obtaining the right of self-government in the 30s of 17th century. **The scientific novelty** lies in the introduction into scientific circulation of the location privilege, according to which King Vladislav IV granted the Magdeburg rights to Kremenchuk in 1635. The document was found by accident in the 1647 Halych castle court records. This privilege was considered either lost or such that it was probably never granted until now, given the specifics of Kremenchuk as a defence cell. The document of granting the place of Kremenchuk (1633) to the future town locator, the rittmeister of the crown army Stefan Rucki (Rudzki) for lifelong possession is also published in the article for the first time. **The methodological basis** of the research is based on the principles of objectivity and historicism. Historical-critical (analytical and synthetic critique of sources), historical-legal and historical-comparative methods are involved. The methods of archaeography are also used for the publication of the documents. **The prospects of further research** is in active involvement of the castle court books to identify valuable documents relating to the history of the spread of Magdeburg law in the Ukrainian lands. Such documents are accumulated in large numbers in these books. **Conclusions.** The privilege of granting the Magdeburg law we found specifies the data of formation of Kremenchuk as a complete town (January 8, 1635). According to the document, Kremenchuk received the right of self-government (all town officials – voit, burgomaster and seven councilors – were to be appointed by town lease-holder), weekly auctions (every Friday) and annual fairs (twice a year – on the day of John the Baptist and on the Candlemas). The analysis of text of the document points to a number of borrowings from another

two-year-old Magdeburg privilege granted by Vladislav IV to Nowe Miasto on the outskirts of Wschowa (Freistadt) in the Poznań Voivodeship. Identical wording is found in the passages about duty exemption, about other freedoms granted for the development of trade, the obligation to gather in the castle and defend the town in the event of enemy attacks etc.

Key words: Kremenchuk; Kyiv Voivodeship; Magdeburg law; urban «locatio»; privilege; archive.

Олеся Стефаник

директорка,

Центральний державний історичний

архів України, м. Львів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2058-5654>

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК – МИТЕЦЬ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ЛЮДИНА (до 150-річчя від дня народження)

У рік Василя Стефаника, а саме таким роком Кабінет Міністрів України проголосив 2021, уже не раз згадувалося і ще не раз згадається, що він – великий український письменник, який найкраще описав життя галицького селянина, майстер новели світового рівня. Власне, оці два визначення є відомі, добре засвоєні нами ще зі шкільної парти. Але в чому велич і майстерність В. Стефаника як письменника і чи тільки письменником він був? Ці питання – складніші для відповіді і, зрештою, мало хто, окрім науковців-фахівців, їх собі ставить.

Вшанувати письменника – це не тільки відбутися святкові заходи, приурочені ювілеям, але також добра нагода ще раз перечитати його твори, відшукати в них нові значення, збагачені власним досвідом реципієнта і новими обставинами сучасного суспільства. А ще – звертатися до джерел, які для осягнення думок і вчинків людини-письменника, людини-громадянина є найкращим матеріалом. У випадку В. Стефаника джерел до вивчення його багатогранної спадщини є багато, і вони добре збережені. Це – листи, особові документи, привітання, донесення поліції про участь письменника у зборах, вічах, фотографії, документи про майновий стан, автографи новел тощо. Складність у тому, що документи розпорошені по фондах різних наукових установ та інституцій (Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка, Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), Державний архів Івано-Франківської області, Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, Русівський літературно-меморіальний музей Василя Стефаника, приватні збірки та ін.).

© О. Стефаник, 2021

Що ж до документів, які стосуються В. Стефаника і зберігаються у фондах ЦДАЛ України, то їх достатньо для того, щоби пізнати усі сфери його життя: письменницьку, суспільно-політичну, особисту.

Документів, які представляють письменницьку роботу В. Стефаника, є небагато, але вони цінні, бо перше місце серед них займають автографи новел. Серед них – рукописи новел «Сини», «Серце», «Confiteor» (у збірці новел 1905 р. і в пізніших виданнях відома як «Мое слово»), «Кров», «Пістунка», «Не відкупився», «Скін». Деякі з них («Confiteor», «Кров», «Пістунка», «Скін») є автографами самого письменника, інші («Сини», «Не відкупився») написані іншою рукою, можливо, рукою одного з синів.

Цікаве місце зберігання цих новел у фондах архіву. Один примірник-автограф новели «Сини» (а їх у фондах архіву виявлено два), а точніше фрагмент із неї, зберігається у фонді «Товариство «Просвіта», м. Львів» (Ф. 348). Припускаємо, що цю новелу В. Стефаник прислав управі Товариства на її ж прохання, і так документ відклався у цьому фонді. Новела «Скін» зберігається у фонді «Павлик Михайло (1835–1915, публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ» (Ф. 663). Є лист В. Стефаника до М. Павлика, з якого довідуємося, що цю новелу письменник надіслав останньому, щоб він опублікував її в газеті «Голос». У коментарі до цього твору В. Стефаник називає його «новелькою із муки мужицької»¹, наголошуючи на тому, що тема його творчості скерована на життя селянина, сповнене тяжкої праці, болю і муки.

Не менш цінним є автограф новели «Серце». Відомо, що творчий процес самого В. Стефаника теж був сповнений муки, вагань і глибокого пошуку потрібних слів. Якщо йому не подобався текст, – чи то великий фрагмент із нього, чи то окреме слово, – він його не креслив, а викидав списаний аркуш паперу, брав чистий і писав усе спочатку. Новела «Серце» дещо спростовує цей факт: вона покреслена і з численними виправленнями.

У 1933 р. Володимир Блавацький, керівник театру «Заграва», здійснив постановку вистави «Земля» за творами В. Стефаника. Прем'єра відбулася у Львові, однак письменник на виставу не приїхав через холодну зимову пору, значну віддаль і стан здоров'я. Але незабаром, уже навесні 1934 р., режисер привіз цю виставу до Коломиї і письменник радо прийняв запрошення на неї. Перегляд вистави, в основу якої були покладені Стефаникові твори, написані ще в період молодості, часом уже й призабуті, збурили у письменника цілий ряд спогадів, власних думок та інтерпретацій. Після вистави він неначе ще раз пережив кожний свій твір, даючи йому оцінку уже зрілого автора, а подекуди

¹ ЦДАЛ України (Центральний державний історичний архів України, м. Львів). Ф. 663. Оп. 1. Спр. 228. Арк. 245.

— Серце. —

18 186

[Почивших моих друзей.]

Моя мамка Оксана Назана мени: — Хода и мот.
 ринка а йам дайдрова, изоткаемим йу мене.
 — И беранея ф-сея.
 — Мий батшко-Семей дёрисав мене вине велика
 мюнга изнег ил на рыхах, а римо мичов форадо
 мий. — Сильний дуб.
 — Сестре Марин д. "Верхний годни" — Сестра Марин
 же, мий сердетиний нель.
 — Топрей Володимир з омиа емела.
 — Фрей торло блудил з великой фотронки
 — Кирино Силорак мий сийрний нриатель
 Назав мени: — Не миме рок, до вырени —
 — Енелин Камчаточка — мий маиницний и дурел
 мички.
 — Фрей Писуван, мий, заморосемий в нриавду.
 — Фрей Франко мий мене на шойк бонских мислах
 Енелин Тамашка мий мерица моды.

и мюнагал форади. — * Иаб мий

— Мейн Украина — мий ^{дурели} дурели в старе
 мийт. — мий ирота дурели фора + мийт
 — Рокти Морачевока, мий иго мачрам мени мю
 динца фрей и иривду в седи. —
 — Мейн Куритовик мий мюисерий смий ^{идурели} ^{рестит?}
^{Еронин Камчаточка}
 — Мий мичка вене мий ^{Билборн} мий иривд
 и мачра мийт мийт смийт.
 — Не гониман серце. — И вине скимент.
 Р. П. Р.

— Мейн Тамашка мий до себе соторий, а мий мюис-
 рих мий ~~мий мийт~~ мий мийт. —
 — Аниа Саммювар мий зема шаро дурели мени
~~дурели мийт~~ ^{дурели мийт} ^{дурели мийт}
 Сечерий Саммювар — мий дурели соторий
 мий. —
 — Сечерий Р. Соч-мий мий мийт ^{дурели мийт} ^{дурели мийт}
 "Сочий мийт" и не мийт мийт мийт мийт мийт мийт.

7. Вісслав Богдановський, спроби моє серце, 177
 8. Владислав Нарайєвський, ~~серце моє в серці.~~ 16
 9. Станіслав Мислишинський, ~~серце моє~~
 10. Троян Левицький, ~~серце моє в серці.~~
 11. Микола Зевалівський, який спробував мене
 довести до розуму з Н. П., а про моє добродійство
 з цього ніколи не знав.
 12. Мик. Шухарів, що переказавши до мене свій
 і доне друма, ~~серце моє в серці.~~
 13. Іван Семішов, який: ~~серце моє в серці.~~
 14. Микола Моргачевський, що дарував мені
 свого молодіжця ~~серце моє в серці.~~
 що мене шлюб не ~~серце моє в серці.~~

- Олена Гусарівська - ~~серце моє в серці.~~
 в серці моє ~~серце моє в серці.~~
 Серена
 Кириня
 Юрба.
~~серце моє в серці.~~
~~серце моє в серці.~~

Новела «Серце». ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 1242. Арк. 17-18зв. Оригінал.

відкрив секрети історії написання новел, кому і з якої нагоди їх присвячено, чи літературні персонажі були правдиві, а чи вигадані. Враження від вистави і спогади були викладені ним у статті «Земля» Володимира Блавацького». Зазначимо, що стаття написана не рукою письменника, але в кінці є його підпис.

Так, за словами В. Стефаніка, «Слово поета» (припускаємо, що мова йде про новелу «Мое слово» – О. С.) – це був приватний лист до моєї улюбленої жінки [...] «Сини» написані для наших борців, що повернулися з визвольної війни [...] «Марія» – початок війни і початок Січових Стрільців [...] «Злодій» мене дуже зворушив, навіть тепер, і найбільше мені подобався»². Авторські репліки про кожну новелу з вистави, як і самі Стефанікові новели – короткі і влучні. Про саму виставу, яка В. Стефаніку дуже сподобалася, завжди скромний письменник сказав: «Директор Блавацький добре зробив, щоби мене спопуляризувати»³.

Усі згадані новели (крім «Сини» з Ф. 348), включно з другим примірником новели «Сини», а також стаття ««Земля» Володимира Блавацького» зберігаються у фонді «Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів» (Ф. 408). Як вони потрапили до цього фонду, сформованого в основному з документів, що стосуються історичної Унії? На жаль, аркуш фонду не висвітлює цього питання. Знаємо, що коли у 1946 р. ліквідували Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ), то документи, які зберігалися у митрополичих палатах, викидали на подвір'я собору, в результаті чого деякі з них пошкодилися, розсипалися, «загубили» своє належне місце. Згодом їх перевезли до Києва. Там, у Центральному державному історичному архіві УРСР документи опрацювали за т. зв. скороченим списком, а через деякий час повернули до Львова. Часті переміщення документів без належної пошани до них негативно відбилися на їхньому стані, зокрема, на упорядкованості і цілісності.

Як уже згадувалося, Ординаріат вміщує документи, які відображають питання історії УГКЦ. Працю зі збору цих документів започаткував митрополит Андрей Шептицький, розуміючи вагу писемних джерел для творення історії. Знаємо, що митрополит цікавився різними сферами українського мистецтва, теж долучався до їх збору, дбав про збереження історичних та культурних пам'яток. А ще – опікувався українськими митцями, підтримуючи їх матеріально: вчив за власні кошти, виділяв стипендії, купував їхні твори. Як було у випадку з новелами В. Стефаніка – не знаємо. Можливо, письменник подарував їх митрополиту на знак своєї пошани. Однак це – сумнівна версія, бо, як на подарунок, новели мають аж занадто «робочий» і буденний вигляд. З цієї ж причини відкидаємо і версію, що митрополит Андрей купив ці

² ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 1242. Арк. 25, 26.

³ Там само. Арк. 25.

новели у В. Стефаніка. Оскільки фонд вміщує також документи, що стосуються історії різних сфер мистецтва, то можемо припустити, що на якомусь етапі чергового формування цього фонду хтось не зовсім ретельний долучив до нього твори В. Стефаніка, не зумівши знайти їм відповідного місця серед документів інших фондів. У будь-якому випадку це питання залишається відкритим.

Що стосується громадської активності В. Стефаніка, то він ще гімназистом включився в активне суспільне життя: брав участь у роботі підпільного гімназійного гуртка, виступав із просвітницькими лекціями у сусідніх до Коломиї селах, долучався до заснування у них хат-читалень. За цю діяльність невдовзі поплатився: його виключили, а точніше, вигнали з Коломийської гімназії, і навчання він продовжив у Дрогобицькій гімназії.

Дух цього навчального закладу, яким керував свідомий українець Олександр Борковський, а також дух самого міста зі свіжими слідами у ньому велета Івана Франка тільки сприяли зближенню В. Стефаніка з українськими патріотично налаштованими та прогресивними силами. Навчання, на яке батько витрачав немислимі для селянина суми грошей, ніколи не було для майбутнього новеліста у пріоритеті. На першому місці у нього були активне суспільне життя, перебування в мистецькому середовищі з притаманною йому волелюбною і артистичною атмосферою, а також власна свобода. Місто Краків, у якому В. Стефанік, за наполяганням батька, пробував здобути фах лікаря, стало чудовим місцем для реалізації молодечих Стефанікових амбіцій.

Із краківського періоду життя В. Стефаніка у фондах ЦДІАЛ України збереглися його листи до М. Павлика. В одному з листів майбутній письменник подає своє бачення, якою за змістом має бути радикальна газета. В. Стефанік як член Української радикальної партії (УРП) вболівав за те, щоб діяльність партії не обмежувалася зборами, протоколами, розмовами, а мала практичний реальний результат для людей, в інтересах якої існувала і діяла. В цьому випадку – це галицький селянин, чи, як його називав сам В. Стефанік, мужик. У листі до М. Павлика від 02.03.1896 р. В. Стефанік писав: «Мені лично радикальні газети не подобаються задля своєї політичної посухи», у газеті лише «статистика зборів», а «мужикам така часопись дуже мало дає хісна»⁴. Із короткого уривка цього листа стає зрозуміло, що В. Стефанік не належав до людей-теоретиків, промовців, які вміло виголошували промови і були авторами яскравих гасел. Він розумів господарські і суспільні потреби селянина, подекуди навіть знав шляхи їх вирішення, однак, не чувся в силі їх зреалізувати, втілити у життя, тому і практиком теж не став. Як політик, В. Стефанік зайняв у суспільному житті свого народу швидше

⁴ Там само. Ф. 663. Оп. 1. Спр. 228. Арк. 249зв.–250.

витриману, аніж власне радикальну позицію, а як член УРП не міг бути серед її активістів і очільників через власну надмірну скромність.

Свої суспільно-політичні сили В. Стефаник пробував також як депутат до австрійського парламенту, був ним у 1908–1918 рр. У фондах ЦДІАЛ України зберігаються листи В. Стефаника до Володимира Охримовича з періоду передвиборчої кампанії першого. Із цих листів зрозуміло, що В. Стефаник до своєї майбутньої місії депутатства ставився вкрай відповідально, його мучили сумніви, чи зуміє він стати добрим послом для своїх рідних мужиків⁵.

І членство у партії, і пізніший депутатський мандат припали на період молодого віку В. Стефаника, сповненого сил і снаги. На що ж тоді вони були скеровані?

Членом УРП В. Стефаник став під впливом своїх гімназійних товаришів Левка Бачинського і Леся Мартовича, які були значно активніші за самого В. Стефаника, про що він згадував у «Автобіографії» 1926 р. Можна припускати, що прогресивне студентське середовище, в якому майбутній письменник брав участь у дискусіях про конечність суспільних змін, вроджена шляхетна відповідальна позиція в стосунку до селян і гостре відчуття несправедливості зробили цей вибір закономірним. Свою моральну і принципову, хоч і некорисну в конкретній ситуації поставу письменник показав, наприклад, у справі з радянською довічною письменницькою пенсією. У відповідний час життя підкинуло В. Стефанику щедрий дарунок, від якого власна совість і моральні принципи змусили відмовитися. У 1928 р. Постановою Ради Народних Комісарів УСРР у Харкові В. Стефанику за значну вагу в розвитку української літератури призначили персональну довічну пенсію у розмірі 150 крб. щомісячно. Письменник такий щедрий дарунок прийняв, бо літературна діяльність уже пішла на спад, гонорарів не було, а жити на щось було треба, а головне – вчити дітей, які на той час уже доросли до студентського віку. Проте також відомо і про інший факт: В. Стефаник дізнався про страшний Голод у Великій Україні спершу з публікацій у пресі, а потім – з уст очевидця, який зумів втекти з голодного краю і дійти до села Русова Снятинського повіту у Польщі, де мешкав письменник. Послухавши страшні реальні оповіді того чоловіка, В. Стефаник зайняв тверду громадянську позицію свідомого українця і великої Людини і прийняв рішення відмовитися від пенсії радянського уряду. Письменник приїхав у супроводі свого середущого сина Кирила до Львова у Консульство СРСР (діяло у 1927–1939 рр.) і написав заяву про відмову від пенсії, яку йому надавала людиноненависна держава. Однак ця історія хоч і правдива, але для нас не є документальною. У цьому випадку на перший план виступає те, що завжди доповнює писемні джерела і часом є значно цікавішим за самі писемні документи – наративна іс-

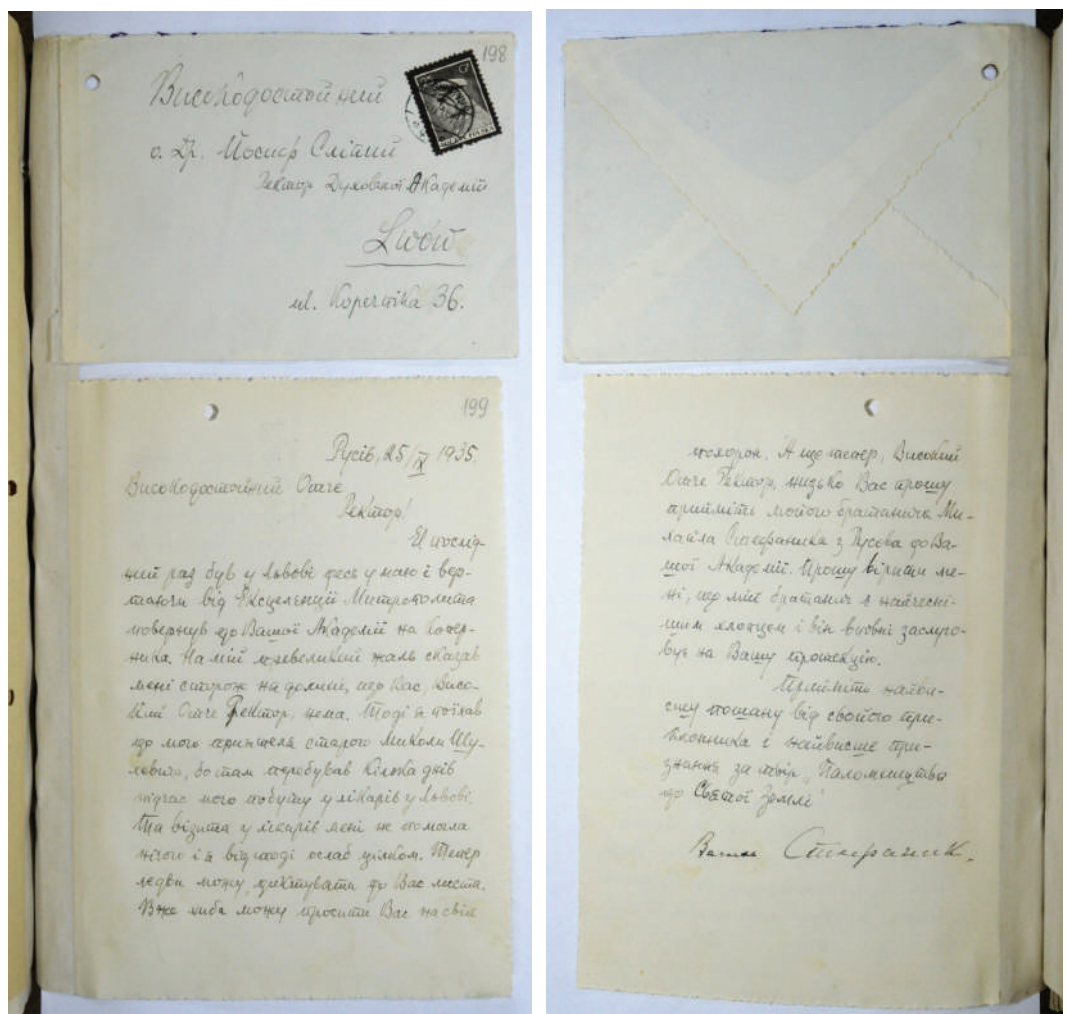
⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 372. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 9.

торія. Нам відомо, що після відмови В. Стефаніка від пенсії СРСР він залишився фактично без засобів до існування. Цю складну життєву ситуацію порятував митрополит Андрей Шептицький, який був не тільки добрим батьком для своєї Церкви, але й покровителем багатьох українських митців. Він оцінив вагу вчинку В. Стефаніка-громадянина і призначив письменникові пенсію, яка в тодішніх польських злотих відповідала 150-ти радянським карбованцям. В. Стефанік попросив касирку видати гроші дрібними купюрами і монетами, повернув до головного храму міста на Юрську гору, роздав ці гроші жебракам, просячи їх про молитву за голодуючих братів-українців з-під Радянської України. Відомості про ці факти відомі нам лише завдяки усним переказам. Документи діяльності радянського консульства у Львові зберігаються в архівах РФ, і чи будуть вони колись доступні для нас і в якому вигляді в контексті сучасних українсько-російських відносин, сказати складно. Що стосується документів архіву УГКЦ, в якому могло б міститися розпорядження митрополита А. Шептицького про призначення В. Стефаніку пенсії, то вони збереглися, однак, цього документа в фонді не виявлено, бо історія документів Церкви, як і історія самої Церкви – сумна, болісна і з великими втратами. Але від згаданої події до сьогодні не минуло навіть ста років, ще недавно були живими ті люди, які знали про цей випадок, не вірити їм у нас підстав немає.

Знаємо, що В. Стефанік був знайомий з митрополитом Андреем Шептицьким, спілкувався з ним, хоч і не часто, з огляду на велику постійну зайнятість останнього. У фондах архіву збереглися листи письменника до митрополита (Ф. 358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1865–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ»). Також В. Стефанік відвідував його в часі своїх приїздів до Львова. В. Стефанік шанував митрополита Андрея, а митрополит цінував творчість письменника. Про що вони говорили при зустрічах, достеменно не знаємо, але не можемо заперечувати факту, що ці розмови були також і духовного змісту. Збереглися спогади молодшого товариша письменника Василя Костащука, який був односельчанином В. Стефаніка, про останні дні життя письменника. Думки В. Стефаніка, який очевидно відчував наближення кінця своєї земної дороги, були скеровані до Бога. Письменник звертався до В. Костащука такими словами: «Слухай, небоже, аби с знав, що я вертаю до віри моїх батьків. Може я зле сказав, що вертаю, бо я ніколи не відступав. Бачу, що нарід потребує віри. Коби скорше санна, аби міг приїхати о. Климентій Шептицький. Про це я вже йому написав. Я і Юркові до Канади написав, аби тримався віри батьків, бо то велика сила»⁶.

⁶ *Костащук В.* Смерть Стефаніка // Новий час. 1937. Ч. 12. С. 11.

В. Стефаник був знайомий і підтримував стосунки також з Йосифом Сліпим. У фондах ЦДІАЛ України відкрито листування між ними. Переважно це – листи приватного характеру, зокрема В. Стефаник просить отця-ректора опікуватися його братаником, який навчався у Греко-католицькій богословській академії. Також збереглися вітальні листи зі взаємними привітаннями на Новий рік і побажаннями здоров'я. Отже, Й. Сліпий теж добре знав В. Стефаника, його творчість, а письменник, у свою чергу, був обізнаний з духовною і педагогічною діяльністю ректора Й. Сліпого, а також і літературно-мемуарною: в одному з листів до Й. Сліпого В. Стефаник висловлює йому свою пошану за твір «Паломництво до святої Землі». Листи зберігаються у фонді «Греко-католицька богословська академія, м. Львів» (Ф. 451).

Лист В. Стефаника до Й. Сліпого. 1935 р.
ЦДІАЛ України. Ф. 451. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 198–199зв. Оригінал.

Зрештою, ще в молодих роках В. Стефаник активно спілкувався з Кирилом Гамораком, своїм набагато років старшим приятелем із сусіднього до Русова села Стецевої, який теж був депутатом до австрійського парламенту ще задовго перед В. Стефаником. Але депутатом парламенту, а отже і політиком, К. Гаморак був у другу чергу, а найперше він був священником, парохом свого села. І певно, що не тільки про політику вели розмови між собою К. Гаморак і В. Стефаник. Однозначно, що тема Бога у їхніх розмовах займала не останнє місце. Пізніше приятелі ще й породичалися: В. Стефаник одружився з донькою свого товариша Ольгою.

Цьогорічний ювілей письменника збільшив увагу до його гідної по-статі, пожвавив зацікавлення спадщиною. Маємо надію, що документи про життя, творчість і громадсько-політичну діяльність В. Стефаника з фондів ЦДІАЛ України дозволять дослідити ще не одну грань його таланту, віднайти нові приклади служіння громаді.

Людмила Касян
провідна архівістка
сектору публікації документів,
Центральний державний
кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0400-7245>

**ПОСТАТЬ ІВАНА МИКОЛАЙЧУКА
У ФОКУСІ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ
(до 80-річчя від дня народження)**

15 червня виповнилося 80 років від дня народження актора, режисера, сценариста Івана Васильовича Миколайчука (1941–2021). Життєва, як і творча, доля його була стрімкою й надто короткою: лише 46 років, 34 зіграні кіноролі, 9 кіносценаріїв, 2 знятих фільми. Але за цією простою статистикою постає дивовижний світ, феноменальне явище української і світової культури – Іван Миколайчук. На думку багатьох дослідників українського кінематографу, до сьогодні не з'явилося постаті, яка б могла за «творчими і духовними параметрами» хоча б здалеку до нього наблизитися.

Українські кінострічки 1960-х – початку 1980-х можна класифікувати за різними критеріями, але одним із найпоказовіших буде участь І. Миколайчука в тому чи іншому фільмі. Абсолютно не має значення, яку роль він виконує, головну чи епізодичну, його персонаж завжди запам'ятовується, притягує увагу глядача. Актору вдалося відкрити незвичайне у звичайному, навіть, на перший погляд, у прохідному чи заштампованому ідеологічно персонажеві зайти унікальне, неординарне, втрапити в неповторну і переконливу інтонацію, внести в образ персонажа вищі реєстри, додати об'єм. У розмові з критиком В. Фомінім 1980 р. (інтерв'ю вперше було надруковано 2001 р.) митець, розмірковуючи про акторську працю й свою творчу лабораторію, зазначив: «Пережити чужу долю, перевтілитися в іншу людину не так просто. Ще важче розповісти про те, як ти це робиш. Я завжди намагаюся зрозуміти і відчувати внутрішній потаємний біль свого героя. Адже, мабуть, майже в кожній людині, окрім усіх видимих її бід, проблем і нещасть, буває ще такий внутрішній таємний біль»¹, а завдання мистецтва І. Миколайчук вбачав у тому, щоб «[...] врятувати саму людину. Підтримати її. Зміцнити її віру в добро, милосердя»².

¹ Фомін В. А поки будуть сни // Поетичне кіно: заборонена школа. Київ: АртЕк, 2001. С. 403.

² Там само.

Вже у перших кадрах кінопроб другокурсника кінофакультету Київського театрального інституту ім. І. К. Карпенка-Карого І. Миколайчука проглянув неосяжний огро́м його людського і мистецького таланту, відблиски українського мікро- і макрокосму, що жив у його душі. Пізніше С. Параджанов констатуватиме: «Ми дістали готовий світ, коли взяли Івана до фільму»³. За словами художника Г. Якутовича, «у цьому митцеві взагалі жило щось таке, що вирізняло його серед товаришів за професією: щось ніби поза особистісне, пам'ять роду, генетична пам'ять нації, глибінь простору й часу»⁴. Багаторічна дослідниця життя і творчості І. Миколайчука Л. Брюховецька конкретизує цю тезу: «Іван Миколайчук і був носієм кодів і символів етносу українського. В його артистичній натурі вони жили і проявлялися природно. [...] Він не займався просвітництвом, але він дав можливість багатьом українцям відчутти, пережити свою історію, свою долю, а це відчуття за Смітом, є одним із основоположних вимірів національного існування: спільноти, території та долі»⁵. На думку кінознавчині, унікальність внеску І. Миколайчука в український і світовий кінематограф полягає також і в тому, що актор своєю творчістю довів: «фіксування на екрані реальності фізичної зовсім не виключає фіксацію духовного, зрозуміло, якщо перед об'єктивом буде носій цієї духовності»⁶, а «[...] він (І. Миколайчук – Л. К.), немов посланець, який прийшов повідати нам, засліпленим миттєвими марнотами буднів, непроминуці істини й цінності. Це не риторика – ці істини хтось повинен нагадувати, спускаючись до нас, земних і суєтних, з висот мистецтва, що існує тисячі літ»⁷.

І. Миколайчук був символом українського поетичного кіно 1960-х і став «головним героєм драми цього кіно в 1970–1980-ті, багато в чому перейнявши його долю»⁸. Трагедія не лише української, а й світової культури, що митець такого рівня не зміг зреалізуватися на повну силу своїх творчих можливостей, вповні висловити своє творчо-сокровенне, поетично-філософське осмислення дійсності. Після «Білого птаха з чорною ознакою» (1970 р., режисер Ю. Ілленко), в якому І. Миколайчук був співавтором сценарію і зіграв Петра Дзвонаря, почалося систематичне «стримування», вичищення його з кінопростору. Понад

³ Лемешева Л. Іван Миколайчук. Посвята (кіносценарій) // Поетичне кіно: заборонена школа. Київ: АртЕк, 2001. С. 429

⁴ Там само. С. 431.

⁵ Брюховецька Л. Іван Миколайчук і актуалізація українських етнічних кодів і символів // Світова кінокласика/ упоряд.: Л. Брюховецька. Київ: «За друга». 2011. С. 123.

⁶ Брюховецька Л. Реабілітація духовності. Парадокс Івана Миколайчука // Поетичне кіно: заборонена школа. Київ: АртЕк, 2001. С. 422.

⁷ Там само. С. 421.

⁸ Лемешева Л. Іван Миколайчук. Посвята... С. 432

7 років І. Миколайчуку не дозволяли повноцінно зніматися чи знімати. Та, незважаючи на заборону українського поетичного кіно, роки вимушеної бездіяльності, прямого і прихованого цькування, І. Миколайчук не зник безслідно з культурного континууму, не зник навіть після власної смерті. Нерозривна життєтворчість митця перейшла у високий, ферментуючий, культуротворчий національний міф.

Осягненню творчості й особистості І. Миколайчука сприяють не лише його роботи, які в часовій перспективі відкриваються новими гранями, а й наукові дослідження⁹, спогади¹⁰, різноманітні архівні документи.

У корпусі різновидових і різножанрових текстів, присвячених митцеві, особливе місце належить аудіовізуальним документам, оскільки вони уможливають пізнання через візуальну, візуально-вербальну репрезентацію постаті митця і виступають своєрідною інформаційною «гіперсистемою», «що має здатність бути історичним джерелом, твором мистецтва, юридичним доказом або свідченням»¹¹. Документальне фото чи кіно дає спостерігачеві відчуття володіння минулим, дозволяє сприймати його живу пульсацію, акцентує на цінності знятого.

Масив аудіовізуальних документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного, присвячених І. Миколайчуку, кількісно невеликий (40 одиниць обліку), але доволі цікавий і репрезентативний. Хронологічно він окреслюється 60–80-ми роками ХХ ст.

Фотодокументи представлені портретами митця різних років (вони несуть вікову, психо-емоційну статичну візуальну характеристику), груповими, подієвими світлинами, фото І. Миколайчука в образах кіноперсонажів. Тематично фотодокументи висвітлюють події творчого життя митця: початок кінокар'єри, перший гучний успіх – отримання знімальною групою фільму «Тіні забутих предків» нагороди Міжнародного кіно-

⁹ Брюховецька Л. Іван Миколайчук. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 272 с.; Пащенко А. Іван Миколайчук як виразник деяких тенденцій в кіно 1960-х–1970-х років // Світова кінокласика / упоряд.: Л. Брюховецька. Київ: «Задруга». 2011. С. 207–206.; Свято Р. Роман Василя Земляка «Лебедина згряя», сценарій і фільм Івана Миколайчука «Вавилон ХХ»: особливості трансформації літературного тексту в кінотвір // Світова кінокласика / упоряд.: Л. Брюховецька. Київ: «Задруга». 2011. С. 125–139; Степаненко К. С. Музичний фольклор як невід'ємна складова кінотворчості Івана Миколайчука // Аудіовізуальне мистецтво і виробництво: досвід, проблеми та перспективи. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2018. Т. 5. С. 151–165.

¹⁰ Білий птах з чорною ознакою. Іван Миколайчук: спогади, інтерв'ю, сценарії / упоряд.: М. Є. Миколайчук. Київ: Мистецтво, 1991. 399 с.

¹¹ Магидов В. М. Источниковедение и архивоведение аудиовизуальных документов в системе исторических знаний // Архивоведение и источниковедение отечественной истории. Проблемы взаимодействия на современном этапе. Доклады и сообщения на четвертой Всероссийской конференции. 24–25 апреля 2002 г. Москва, 2002. С. 93.

фестивалю в Мар-дель-Плата (Аргентина) «Південний хрест», робота на знімальному майданчику стрічки «Така пізня, така тепла осінь». 10 світлин відтворюють процес зйомки (робота на майданчику, фрагменти знятого матеріалу, перерви між зйомками, портрети персонажів) режисерського дебюту І. Миколайчука – стрічки «Вавилон ХХ». До цієї стрічки митець написав сценарій за романом В. Земляка «Лебедина згряя», підібрав музичне оформлення і виконав головну роль – сільського філософа Фабіана. Фотонаратив презентує не лише творчий процес над одним із найвизначніших українських фільмів ХХ ст., але й ту творчу, одухотворену атмосферу пошуку і довіри, що панувала під час роботи.

На екрані кіноперіодики І. Миколайчук вперше з'явився 1964 р. у сюжеті кіножурналу «Радянська Україна»¹², присвяченого зйомкам стрічки В. Денисенка «Сон» на Київській студії художніх фільмів ім. О. П. Довженка. На екрані – виконавець ролі Тараса Шевченка, другокурсник І. Миколайчук перед та під час зйомки, разом із партнерами. Сюжети із журналів «Радянська Україна», «Молодь України», кіносюжети Республіканської та Київської студій телебачення (10 одиниць обліку, наприклад, архівні №№ 3409, 8017, 5468, 5569) представляють митця під час проведення різних кінофестивалів, зустрічей із глядачами, пленумів Спілки кінематографістів УРСР).

Студією «Укркінохроніка» було знято кіносюжет «Пам'яті Миколайчука»¹³, в якому зафільмовано похорон І. Миколайчука, громадянську панахиду, траурний мітинг на Байковому цвинтарі, мітинги пам'яті актора в селах Чорторія та Брусниця Кіцманського району Чернівецької області, виступи близьких друзів і колег: Ю. Ілленка, К. Степанкова, С. Параджанова, Л. Осики.

Постать І. Миколайчука представлена і в кінопубліцистиці. Архівна кінотека налічує 5 документальних фільмів, які стосуються митця і наповнені цікавою інформацією для висвітлення його життєвого шляху й творчих шукань. З стрічки містять прижиттєву зйомку І. Миколайчука, зокрема у фільмі «Режисер Віктор Івченко»¹⁴ («Укркінохроніка», 1972 р., режисер М. Лактіонов-Стезенко) актор розповідає про свого вчителя, режисера В. Івченка, рефлексує над роллю майстра у його долі. У стрічку «Андрієві Головку»¹⁵ («Укркінохроніка», 1973 р., режисер Ю. Ткаченко) включено фрагменти художнього фільму «Бур'ян» режисера А. Буковського (1966 р., Київська студія художніх фільмів ім. О. П. Довженка) за однойменним романом А. Головка, у якій І. Миколайчук виконав головну роль Давида Мотузки, а також розповідь

¹² ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного (Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного). Од. обл. 2959.

¹³ Там само. Од. обл. 10055.

¹⁴ Там само. Од. обл. 5268.

¹⁵ Там само. Од. обл. 5363.

актора про роботу над цим образом, його розуміння свого персонажа. І. Миколайчук згадує про зустріч із письменником під час перегляду відзнятого матеріалу, ділиться своїми враженнями від спілкування з ним. Стрічка «Леся Українка»¹⁶ («Укркінохроніка», 1971 р., режисер І. Грабовський) містить сцени з драми Лесі Українки «В катакомбах», спеціально поставлені для цієї картини і зіграні І. Миколайчуком (Неофіт-раб) та К. Степанковим (Єпископ). У документальній картині Р. Сергієнка «Відкрий себе»¹⁷, присвяченій Г. Сковороді, І. Миколайчук виступив у ролі диктора, разом із К. Степанковим озвучив закадровий текст і твори мислителя.

1989 р. на кіностудії «Укртелефільм» режисер В. Вітер створив перший документальний фільм, присвячений І. Миколайчуку – «Іван Миколайчук. Тризна»¹⁸. Це – фільм-спогад, фільм-колективний портрет митця. Сюжетна, драматургічна основа фільму – обряд поминання. Тризна по І. Миколайчуку. Не випадково «Тризна», поминання як в прямому, так і символічному значенні. Цей давній праслов'янський обряд підкреслював те, що спілкування померлих із близькими не припиняється. Смерть зупиняє лише явне (видиме, тілесне) спілкування. Герої стрічки наголошують: «відчуття, що він (І. Миколайчук – Л. К.) пішов із життя, немає». У кінострічці актор продовжує жити у своїх творах, спогадах рідних та друзів. Про І. Миколайчука, митця і людину, його унікальне акторське обдарування, режисерський хист, щасливі й трагічні обставини життя розповідають І. Драч, Д. Павличко, Г. Якутович, І. Гаврилюк, Л. Сердюк, В. Ковальська, Н. Матвієнко, мати митця К. Миколайчук, дружина М. Миколайчук. Документальні кадри чергуються із фрагментами художніх кіноробіт, які ставив і в яких знімався І. Миколайчук. Такий прийом дозволяє створити об'ємний, багатогранний портрет актора і режисера, оскільки в кожному створеному ним образі відбивається світло душі його творця. Зі спогадів постають цікаві деталі, наприклад, про унікальну творчу атмосферу на знімальному майданчику «Пропалої грамоти», особливості створення сценарію до фільму «Вавилон ХХ» за романом В. Земляка тощо.

Осмислюючи творчість І. Миколайчука, автори спогадів неодноразово зазначають, що заборона поетичного кіно була заборонаю й таланту митця. Картина містить великий масив унікальних фотодокументів. Це – своєрідний фотожиттєпис митця: портретні фото від раннього дитинства до останніх років, родинні світлини, фотографії зі зйомок; у фільм також включено хроніку поховання І. Миколайчука.

Аудіовізуальні документи, присвячені І. Миколайчуку, мають значний науковий та джерельно-інформаційний потенціал. Завдяки своїй

¹⁶ ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. Од. обл. 5128.

¹⁷ Там само. Од. обл. 5506.

¹⁸ Там само. Од. обл. 10896.

специфіці та своєрідним засобам фіксації вони допомагають досягнути ментальну, когнітивну своєрідність персоналії, візуалізують її включеність у соціокультурний універсум своєї епохи, дозволяють простежити, як транслювався його образ на офіційному рівні соціокультурного простору.

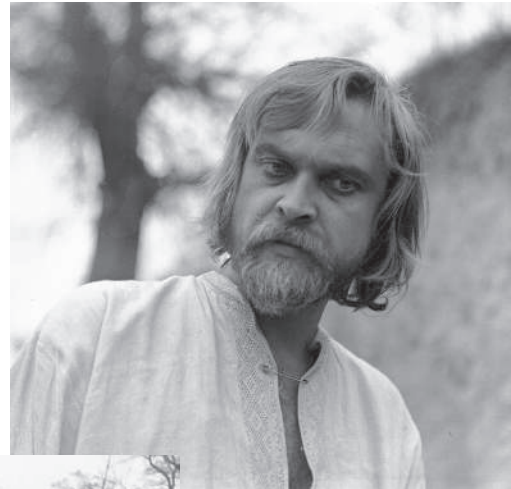

Український кіноактор
Іван Миколайчук.
Київ, травень 1965 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-97222.

І. В. Миколайчук
у ролі Фабіана під час
зйомок фільму
«Вавилон ХХ» на
Київській кіностудії
художніх фільмів
ім. О. П. Довженка.
1979 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-161032.

І. В. Миколайчук у ролі Фабіана
під час зйомок фільму «Вавилон ХХ»
на Київській кіностудії художніх
фільмів ім. О. П. Довженка. 1979 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл.
2-161031.

Група акторів під час
зйомок фільму
«Вавилон ХХ».
У 1-му ряду 3-й зліва –
сценарист, виконавець
головної ролі, режисер
стрічки І. В. Миколайчук.
1979 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-161025.

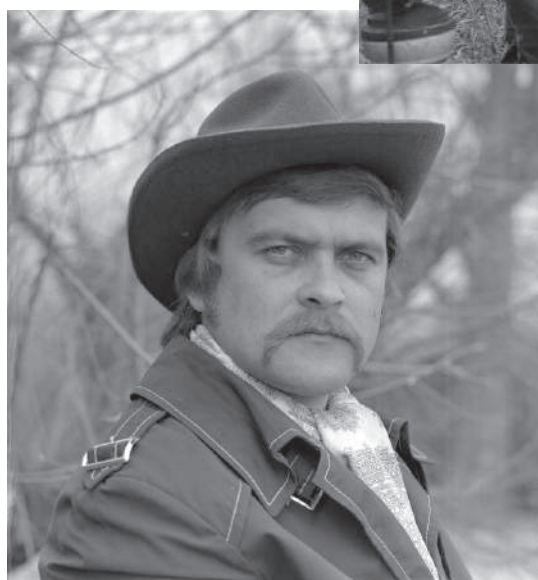
Українські актори
(зліва направо):
Б. М. Брондуков,
К. П. Брондукова,
І. В. Миколайчук
під час зйомок фільму
«Вавилон ХХ»
на Київській кіностудії
художніх фільмів
ім. О. П. Довженка.
1979 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-161022.

Іван Васильович Миколайчук.
1979 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. П-10848.

Знімальна група Київської
кіностудії художніх фільмів
ім. О. П. Довженка під час
зйомок фільму «Така пізня,
така тепла осінь»
у м. Чернівцях. У центрі –
режисер-постановник
І. В. Миколайчук.
4 жовтня 1980 р.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-148670.

Іван Васильович Миколайчук.
Київ, 1980-ті рр.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-163034.

Сергій Карамаш

архівіст I категорії

відділу забезпечення збереженості документів,

обліку та довідкового апарату,

Державний архів м. Києва

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3583-4211>

АВТОГРАФИ ВИДАТНОГО ЦЕРКОВНОГО ДІЯЧА УКРАЇНИ МИРОСЛАВА ІВАНА ЛЮБАЧІВСЬКОГО (1914–2000)

Нещодавно у Державному архіві м. Києва автором цієї публікації виявлено неопубліковані раніше документи, пов'язані з постаттю відомого релігійного діяча України Мирослава Івана Любачівського (1914–2000) – єпископа Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) (1979), кардинала Католицької Церкви (1985); з 7 вересня 1984 р. – Верховного архієпископа Львівського – предстоятеля УГКЦ.

Виявлені документи відносяться до періоду діяльності архієпископа М.-І. Любачівського, коли після легалізації у березні 1991 р. УГКЦ в Україні він повернувся

зі США, а саме – активної праці з розбудови церкви.

У додатках до рішення виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів від 16 вересня 1991 р. № 597 «Про передачу колишньої будівлі – дзвіниці церкви Миколи Доброго по вул. Покровська, 6 релігійній громаді Української греко-католицької церкви»¹ автор виявив ксерокопію листа М.-І. Любачівського від 27 червня 1991 р., надісланого голові виконкому² зі Львова. Це – друкований текст з єпископським гербом угорі листа, завірений особистою печаткою кардинала:

«Високоповажний Пане Голово!

Нав'язуючи до нашої зустрічі в Києві, бажаю довести до Вашого ласкавого відома, що по сьогоднішній день Греко-Католицька громада міста Києва немає ще свого храму, mimo того що з Вашої сторони було пообіцяно, що в найближчому часі передається цій громаді в центрі міста Києва відповідний храм. Вам відомо, що під час моїх візит у Го-

¹ Держархів м. Києва (Державний архів м. Києва). Ф. Р-1. Оп. 8. Спр. 3866. Арк. 149.

² Із січня 1990 р. до серпня 1991 р. цю посаду обіймав Г. Д. Малишевський (1936 р. н.) – український радянський політичний і державний діяч.

лови Верховної Ради УРСР, Прем'єра Міністра і Міністра Зовнішніх Справ я кількокрратно порушував цю справу; і мені відповіли, що «клопотання про надання у м. Києві приміщення для постійного представника архієпископії та храму для греко-католицької релігійної громади буде розглядатися Київським міськвиконкомом відповідно до наявних можливостей». Тому ласкаво прохаю вжити своїх впливів, щоб у найближчому майбутньому дійшло до позитивної розв'язки цього питання, і греко-католицька громада м. Києва втішалася своїм власним храмом, а Глава цієї Церкви окремим приміщенням. Дякуючи заздалегідь за позитивне полагодження справи, остаюсь з висловами належної пошани Мирослав І. Кардинал Любачівський».

Лист підписаний кардиналом власноруч із перерахуванням ступенів священства: «Мирослав Іван Кардинал Любачівський Верховний Архієпископ Львова і Митрополит Глава Української Греко-Католицької Церкви». Внизу – відбиток квадратного штампю фіксації отримання листа: «Київський міськвиконком загальний відділ 31.07.91 № (номер – нерозбірливий)»³.

У преамбулі до рішення виконкому записано ім'я кардинала – автора заяви та посилання на ст. 17 Закону УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації». Прийнято рішення про передавання Державним історико-архітектурним заповідником «Стародавній Київ» греко-католицькій громаді культової споруди – дзвіниці церкви Миколи Доброго по вул. Покровській, 6 – пам'ятки архітектури 1716 р. На той час споруда перебувала в аварійному стані⁴, тому громаді дозволялося виконати протиаварійні та ремонтно-реставраційні роботи за власний кошт. Міністерству культури було запропоновано відселити із цієї споруди «на свої площі» Дирекцію художніх виставок України⁵.

Виявлено також розпорядження виконкому Київради від 26 лютого 1992 р. № 81-р «Про створення комісії для обстеження технічного стану культової будівлі – дзвіниці Миколи Доброго по вул. Покровській, 6»⁶, згідно з яким до комісії було включено 5 висококваліфікованих фахівців, які мали подати висновки з цього питання до міськвиконкому у двотижневий термін.

Два виявлені документи пов'язані з реєстрацією статутів парафій (релігійних громад) УГКЦ у Московському та Печерському районах м. Києва. Рішення про реєстрацію першої громади було ухвалено виконавчим комітетом Київської міської Ради народних депутатів від 17 вересня 1991 р. за № 627⁷. Тут же міститься і Статут парафії (релігійної

³ Держархів м. Києва. Ф. Р-1. Оп. 8. Спр. 3866. Арк. 150.

⁴ Там само. Спр. 3866. Арк. 149зв.

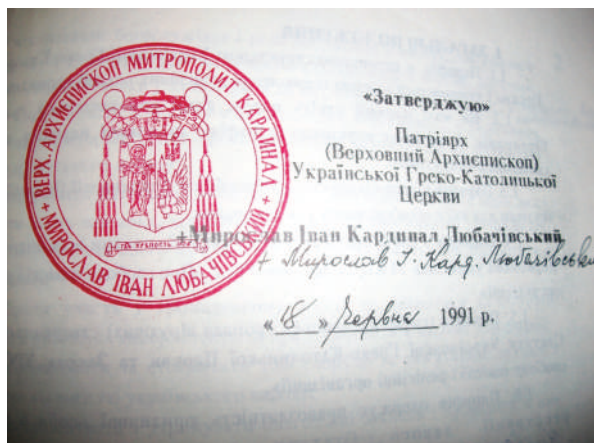
⁵ Там само. Арк. 149.

⁶ Там само. Спр. 3961. Арк. 151.

⁷ Там само. Спр. 3867. Арк. 162.

громади) УГКЦ м. Києва у Московському районі, ухвалений рішенням парафіяльних зборів цієї громади 23 червня 1991 р.⁸ Статут затверджений Патріархом (Верховним Архієпископом) УГКЦ Мирославом Іваном Кардиналом Любачівським. У друкованому тексті є декілька рукописних правок, зроблених кардиналом власноруч⁹.

Рішення про реєстрацію другої громади ухвалено виконавчим комітетом Київської міської Ради народних депутатів від 29 жовтня 1991 р. № 770¹⁰. Тут зафіксовано, що відповідно до ст. 14 Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації» та, «враховуючи заяву віруючих громадян про реєстрацію статуту парафії (релігійної громади)» УГКЦ, виконком реєструє цей статут. Відклався і друкований Статут парафії (релігійної громади) УГКЦ м. Києва у Печерському районі, затверджений кардиналом 18 червня 1991 р. і ухвалений рішенням парафіяльних зборів цієї громади 28 липня 1991 р.¹¹ У друкованому тексті також є декілька правок рукою кардинала¹². Зазначимо, що управління цією парафією знаходилося у м. Києві по вул. Арсенальній, 5 (при Братстві «Колиска»)¹³.

Виявлені архівні документи доповнюють наше бачення благих справ відомого релігійного діяча України М.-І. Любачівського, зокрема вболівання за розбудову парафій у столиці України у перші роки відновлення незалежності України, та уможливають подальше дослідження його біографії і діянь.

⁸ Держархів м. Києва. Ф. Р-1. Оп. 8. Спр. 3866. Арк. 163–164зв.

⁹ Там само. Арк. 163зв, 164зв.

¹⁰ Там само. Спр. 3880. Арк. 76.

¹¹ Там само. Арк. 77–78зв.

¹² Там само. Арк. 78–78зв.

¹³ Там само. Арк. 77зв.

До 80-річчя від дня народження Руслана Пирого

Владислав Верстюк
доктор історичних наук,
професор,
завідувач відділу історії
Української революції (1917–1921 рр.),
Інститут історії України НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6023-0471>

ДО 80-ЛІТТЯ Р. Я. ПИРОГА

Руслан Якович Пиріг – один із найбільш знаних і авторитетних сучасних істориків України, який майже два десятиліття працює у відділі історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАН України.

Працюючи пліч-о-пліч з ювіляром протягом цього часу, а знаючи його ще з доперебудовних часів, доводилося не раз писати про Руслана Яковича, тому не хотілося переписувати вже написане, переповідати його біографію, доволі добре викладену у Вікіпедії, інших енциклопедичних виданнях, спеціальних ювілейних статтях. Скажу стисло, Руслан Якович прожив довге і цікаве життя, протягом якого випробував себе в різних іпостасях: дитини війни, сільського фельдшера, радянського десантника, студента, комсомольського і партійного працівника, аспіранта, викладача, архівіста і, нарешті, академічного вченого. Це не було хитання зі сторони в сторону, а добре обдумані і усвідомлені послідовні кроки в набутті життєвого досвіду, професійному зростанні та формуванні інтелектуальної особистості. Все те, що відіграє важливу роль у професії суспільствознавця і гуманітарія, активно впливає на його науковий доробок. Якщо глянути на список праць ювіляра, а це майже 500 позицій, то нам відкриється доволі широке коло його зацікавлень переважно навколо історії першої половини ХХ ст. Найголовнішими, очевидно, є архівознавство, археографія, політична історія. Це, так би мовити, головні напрями прикладання наукових зусиль, у результаті яких були реалізовані підручники, численні збірники докумен-

тів (здаю чи не найфундаментальніший «Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали» (2007), статті, монографії).

Р. Я. Пиріг беззаперечно належить до істориків-нарративістів, тих, хто ставить історичну оповідь, оперту на ґрунтовний джерельний матеріал, у центр наукової праці. Звідси його особливе ставлення до джерел, збирання фактичного матеріалу. Напевне тут далася взнаки робота архівіста, досконале знання архівної справи, багаторічна робота з документами, їх накопичення в домашньому архіві, що, безперечно, допомогло в останні роки створити кілька цінних монографічних праць.

Буду говорити про те, що мені ближче і краще знайоме з історіографічного доробку дослідника, насамперед, про історію Української революції 1917–1921 років. Власне з цієї теми починався його шлях у науку. Оскільки це було в далекі 70-ті роки минулого століття, то йшлося не про Українську революцію, а про Великий Жовтень на Україні, створення КП(б)У. Сьогодні може здатися, що тема була тривіальною, дисертабельною. Однак це було не зовсім так: на шляху її реалізації було чимало небезпечних на ті часи підводних каменів, передусім боротьба між «правими» і «лівими» в КП(б)У. І одних, і других не дуже толерували історики партії. Дисертанту вдалося успішно вирішити цю проблему, і 1976 р. він достроково захистив кандидатську дисертацію. З того часу буремні події революції – у центрі його уваги.

На зламі 1980–1990-х років, коли відбувався драматичний і болісний процес перебудови в історичній науці, формування новітньої української історіографії, Р. Я. Пиріг заявив про себе як один із перших вітчизняних грушевськознавців. 1989 р. він опублікував у «Літературній Україні» невідомий на той час лист М. Грушевського, а вже 1991 р. «Український історичний журнал» у кількох номерах надрукував його працю «М. С. Грушевський між історією і політикою (1924–1934 рр.)», яка була написана завдяки детальному вивченню архівних та газетних джерел. І сьогодні цей нарис пам'ятається як один із кращих матеріалів «УІЖ» того часу. Невдовзі вийшла монографія «Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924–1934)» (1993). 1994 р. Р. Я. Пиріг захистив докторську дисертацію на тему: «Життя і діяльність М. С. Грушевського в контексті політичної боротьби в Україні (1920–1930-ті рр.)». Це була перша серед вітчизняних істориків докторська дисертація з грушевськознавства. Не можу не пригадати нашу спільну працю над посібником «М. С. Грушевський. Коротка хроніка життя і діяльності», який вийшов у світ 1996 р. Наступного року вийшов збірник документів та матеріалів «Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920–1930-ті роки)», керівником групи упорядників якого був Р. Я. Пиріг. Тема М. Грушевського, значно розширена в своїх хронологічних рамках, до цього часу залишається одним із пріоритетів ученого. Переді мною на робочому столі лежить біографічний

нарис «Михайло Грушевський» Ця груба книжка майже на 600 сторінок видання 2017 р. – спільна праця Р. Я. Пирога та В. В. Тельвака – підготовлена до 150-річчя від дня народження М. Грушевського. Книга – широке полотно, на якому простежено життя видатного історика, громадсько-політичного та державного діяча на тлі зламу епох: завершення «довгого» ХІХ ст. та першої третини «короткого», але бурхливого ХХ ст. Книжка детально подає подієву сторону біографії, робить екскурс в історію роду, відтворює процес формування молоді особистості, студентські роки, розглядає два десятиліття, проведені у Львові тощо. Поряд із подієвою автори аналізують інтелектуальну складову біографії, формування великого вченого і організатора науки. Звичайно, мене найбільше цікавила та частина книги, яка присвячена буремним рокам революції та творення Української Народної Республіки. Читання показує, наскільки глибоко і детально Р. Я. Пиріг, а саме він був автором цього тексту, вивчив анатомію революції, взаємодію її головних рушійних сил, роль Центральної Ради і особисто М. Грушевського у розгортанні українського національно-визвольного руху, формуванні тієї політичної стратегії, яка привела до проголошення УНР. Очоливши Центральну Раду, М. Грушевський взяв на себе і функції ідеолога (гасло національно-територіальної автономії) і організатора, який прагнув об'єднати в Раді доволі різні українські політичні сили, включаючи й національні меншості. Р. Я. Пиріг вміло показує, як М. Грушевський «диригував» українським політичним оркестром, намагаючись не перетинати «червоні лінії» у відносинах із Тимчасовим урядом, не визначившись своєчасно у ставленні до більшовиків, а згодом не знайшовши спільної мови з представниками німецького Оберкомандо. Автор уникає і похвальних, і різко негативних характеристик М. Грушевського-політика, тут він напрочуд лаконічний: «...був якщо й не досить харизматичним, то незаперечним лідером та ідеологом українського національно-демократичного руху», очевидно залишаючи читачеві винести остаточний вердикт про роль Михайла Сергійовича в перший рік революції... Отже, для Р. Я. Пирога, як і його співавтора, М. Грушевський – не об'єкт глорифікації, а постать, через яку відкривається чудова перспектива для інтерпретації новітньої історії України аж до сьогодення. І, нарешті, Р. Я. Пирог належить цікаве спостереження швидкого повернення М. Грушевського в сучасну українську історичну пам'ять. Він вважає, що це було детерміновано збігом кількох причин, а далі процитує: «По-перше, утвердження незалежності України вимагало обґрунтування ідейно-політичних засад новітнього державо- і націєтворення.

По-друге, постать М. Грушевського імпонувала не тільки національно орієнтованому сегменту українського політикуму. Він влаштував і фактично правлячу посткомуністичну еліту.

По-третє, становлення в Україні інституту президентства вимагало опори на певну історичну традицію. Адже ні суто парламентська УНР, ні гетьманат П. Скоропадського не вписувалися у схему новітньої державної конструкції. Тому так легко було реанімовано легенду про М. Грушевського – президента України.

По-четверте, процес переосмислення нашого минулого, пошук адекватної потребам трансформації суспільства парадигми української історії відводив Грушевському роль чільної постаті в національній історіографії. Підручники середньої та вищої школи стали важливим інструментом його імплементації у свідомість молодого покоління»¹.

Своєрідною відзнакою внеску вченого у розвиток грушевськознавства стало присудження йому 2021 р. за цикл праць, присвячених видатному історику, політику та державному діячеві, премії НАН України імені М. Грушевського.

Як відомо, 29 квітня 1918 р. увійшло в хроніку Української революції як ухвалою Конституції УНР, так і державним переворотом, в результаті якого Україна з народної республіки перебралася в шати гетьманської держави. Новий гетьманський режим проіснував сім з половиною місяців. Українська гетьманська держава виявилася цікавим революційним феноменом, завдяки відмові від лівої ідеології та повернення у владу консервативних діячів вона змогла при опорі на німецьку військову присутність збудувати функціонуючі державні інститути, пожвавити економіку, але не змогла залучити на свій бік більшість суспільства, в результаті впала під натиском антигетьманського повстання.

Тема гетьманату П. Скоропадського – найдискусійніша серед чималого переліку дискусій на теми революції. Вона активно вивчається, і одним з її авторитетних дослідників є Р. Я. Пиріг. Інтерес до постаті П. Скоропадського виник у вченого ще на початку 90-х років минулого століття майже одночасно з зацікавленістю М. Грушевським. 1992 р. «Український історичний журнал» опублікував чималу за обсягом статтю Р. Я. Пирога та Ф. М. Проданюка «Павло Скоропадський: штрихи до політичного портрету». Стаття дала поштовх до глибинного вивчення теми. В результаті лише за останні роки світ побачили ґрунтовні праці: «Гетьманат Павла Скоропадського між Німеччиною і Росією» (2008), «Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси» (2011), «Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір» (2016), «Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 року» (2018). Додамо до цього солідного доробку десятки статей, опублікованих у різних періодичних наукових виданнях, збірниках статей, енциклопедіях, розділи в узагальнюючих працях і зрозуміємо масштаб наукової заглибленості дослідника в тему

¹ Газета «День». 2016. 16 вересня.

гетьманату. Цей доробок широко відомий, активно використовується в сучасній українській історіографії, монографії неодноразово рецензувалися, тому немає потреби аж надто широко його презентувати.

Зверну увагу на найважливіше, що вдалося, на мою думку, зробити історика у вивченні проблеми. Передусім, це – аналіз форми і сутності державно-політичної моделі гетьманату, його вузької соціальної бази, високого ступеня залежності від німецької окупаційної адміністрації, що очевидно стало однією з головних причин поразки. По-друге, наповнення теми величезним джерельним матеріалом. Можливо, повторюся, коли ще раз наголошу на принципово важливій для історика емпіричній складовій дослідження. Просто важко уявити Р. Я. Пирога в якості постмодерніста, проте легко про нього писати як про блискучого знавця джерел. Доречно тут буде нагадати ще про одне масштабне видання, до якого як головний упорядник долучився Руслан Якович. Маю на увазі двотомник «Українська Держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали», виданий 2015 р. По-третє, безумовним пріоритетом історика є біографістика гетьманату. Почавши дослідження з політичного портрета П. Скоропадського, він відтворив біографи членів трьох кабінетів гетьманських міністрів, а далі взявся за нариси про німецьких високопосадовців (військових та дипломатів), які 1918 р. перебували в Україні. Зважаючи на обмаль джерел, їх розпорошеність, ця праця вимагала і професійного вміння, досконалого знання історіографії, у т. ч. зарубіжної, німецькомовної, і наполегливості в пошуку документів, вивчення родоводів, встановлення точних дат тощо.

Було б хибною не згадати про участь Р. Я. Пирога у великих колективних проєктах, які здійснював і здійснює Інститут історії України. Тут і «Енциклопедія історії України» в 10-ти томах, «Нариси історії Української революції 1917–1921 років» у 2-х томах, «Україна: Політична історія: ХХ–початок ХХІ століття» (2007), «Історія державної служби в Україні» в 5-ти томах, «Історія українського парламентаризму» (2010), що додатково і переконливо свідчить про масштаб вченого.

При всій відданості професії історика, зануреності в епоху столітньої давнини Руслан Якович не справляє враження людини, відірваної від сьогодення, навпаки, він завжди в курсі політичних новин, суспільних настроїв, заряджений позитивною енергією, дивує і вчить молодших. Хочеться побажати йому залишатися таким багато років, ставити перед собою нові завдання, а нас, колег і читачів, радувати новими книжками.

Ярослав Калакура

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9007-4991>

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ НАУКОВОЇ І МЕНЕДЖЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РУСЛАНА ПИРОГА

Руслан Якович Пиріг – добре відома громадськості високоінтелектуальна і яскрава постать в українській історичній науці та архівістиці. Знаю ювіляра понад півстоліття, співпрацюю і дружу з ним. За ці роки довелося бачити його в різних ситуаціях та іпостасях: аспіранта, викладача, доцента, декана по роботі з іноземними студентами Харківського державного університету, відповідального працівника ЦК КП України, заступника директора Інституту політичних досліджень при ЦК КП України – завідувача Архіву ЦК КП України, директора Центрального державного архіву громадських об'єднань України, професора Української академії державного управління при Президентові України, Голови Державного комітету архівів України, головного наукового співробітника Інституту історії України НАН України. Окрім сумлінного, добросовісного і добросовісного ставлення до наукової роботи, творчого, відповідального і компетентного виконання службових обов'язків кидається у вічі, передусім, його поважне, доброзичливе ставлення до людей. Якби мене попросили назвати одним словом найголовнішу рису вченого, я б сказав: людяність. Звичайно, це дуже широке і водночас досить конкретне поняття. Головне в ньому – повага і любов до людей, благородство і доброта. Не сумніваюся, що ці якості прищепила Руслану Яковичу не лише мама, але й школа, перша спеціальна освіта – медична і перша посада сільського фельдшера, завідувача фельдшерсько-акушерського пункту в Новосанжарському районі на Полтавщині, зрештою – і самовиховання. Синонімом людяності Р. Пиріга в його науковій праці слугує *людиноцентризм* як один із дослідницьких принципів, тобто сприйняття людини в історії як найбільшої цінності, якого він послідовно дотримується упродовж творчого життя.

Мені випала честь бути членом колегії Державного комітету архівів України, коли його очолював Руслан Якович. Це був складний і дуже відповідальний період у розвитку архівної справи, її реформатуванні на основі Закону «Про Національний архівний фонд та архівні установи». Ситуація ускладнювалася економічною і фінансовою

кризою, затримкою з виплатою зарплат, труднощами оновлення персоналу. Новому очільнику вдалося швидко вникнути у стан справ, визначити пріоритети галузі, підняти роль колегії, налагодити чітку роботу апарату, забезпечити ділову комунікацію з органами влади в центрі і на місцях, зв'язок із громадськістю. Допомогли знання і досвід, набуті в попередній науково-педагогічній і адміністративній діяльності, на посаді керівника архівної установи загальнодержавного значення, а також природні лідерські якості. Він не нехтував порадами колег, у т. ч. представників старшого покоління архівістів, зокрема колишніх начальників Головархіву О. Мітюкова та Б. Іваненка, виявляв живий інтерес до досвіду зарубіжних архівів. Як керівник галузі, Руслан Якович добре усвідомлював, що поряд із матеріально-технічним і технологічним оновленням архівів, їх комп'ютеризацією пріоритетним резервом поліпшення стану справ галузі залишається людський ресурс, турбота про умови праці, відповідальне і творче ставлення співробітників до виконання посадових обов'язків.

Мав можливість не раз пересвідчитись у тому, що, сповідуючи діловий, по-справжньому демократичний стиль керівництва, демонструючи високу організованість і принциповість у роботі, Руслан Якович завжди чітко формулював завдання, по-діловому проводив засідання, в роботі з підлеглими відзначався людяністю і вмінням знаходити індивідуальний підхід до кожного працівника. Ті, кому довелося працювати у той час, передусім керівники підрозділів, спеціалісти і службовці апарату, директори центральних, галузевих, обласних і міських архівів досі згадують тодішнього Голову ДКА як блискучого менеджера, високоморального і доброзичливого керівника, відзначають його толерантність, інтелігентність, вміння запобігати стресовим ситуаціям, не допускати конфліктів, органічно поєднувати турботу про реформування архівів і піклування про людей.

Особливо уважно ставився Р. Пиріг до молоді, виявляв високий такт і наставництво, переймався підготовкою фахівців. До речі, під його керівництвом за участю Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, його тодішньої директорки Ірини Матяш, а також архівознавчої кафедри КНУ імені Тараса Шевченка була доопрацьована модель архівіста XXI ст. і розгорнулася підготовка нової генерації фахівців з архівної справи. Не можу оминати увагою нашу спільну роботу щодо створення першого національного підручника з архівознавства. На засіданнях авторського колективу Руслан Якович наголошував, що маємо поіменно назвати усіх, хто був фундатором розвитку архівної справи в Україні, хто приклався до продукування знань з архівної науки і практики. На себе він взяв написання одного із найскладніших розділів, присвяченого організації роботи архівних установ. При ньому було започатковано створення історії

архівної справи, хрестоматії з архівознавства, а відтак і архівної енциклопедії.

Руслан Якович демонстрував високий рівень управлінської культури. Ось чому, створюючи лекційний курс з архівного менеджменту, я не раз звертався до його досвіду і стилю роботи як зразкового керівника архівної галузі, вміння визначати головне в роботі, працювати на перспективу, вміло добирати і раціонально розмішувати працівників, заохочувати їх, своєчасно і оперативно приймати колегіальні та персональні управлінські рішення. Це був той рідкісний випадок, коли керівник галузі виступав і неформальним лідером.

Людиноцентризмом пронизані всі наукові праці вченого як історика-дослідника, його докторська дисертація, численні монографічні дослідження, включаючи монографію «Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір» (2016). В епіцентрі персонажів історика стоять такі знакові постаті української історії, як: Михайло Грушевський, Дмитро Дорошенко, Симон Петлюра, Євген Петрушевич, Павло Скоропадський та ін. Зрештою, недавно опубліковані спогади Руслана Яковича «Життя у лоні двох епох» – це книга теж про людей і для людей. Своїми знаннями, інтелектом і досвідом науковець щедро ділиться в роботі з докторантами, аспірантами та студентами.

Похідним від людиноцентризму є людинолюбство. Оскільки ми дружимо сім'ями і відносно часто зустрічаємося, завжди вражає дуже тепле, щире, по-справжньому закохане ставлення Руслана Яковича до дружини Олександри Андріївни, яку він поважає і цінує не тільки як надійного друга, радника, але й вченого-історика і педагога. Пригадую його шанобливе ставлення до своєї матері Марії Павлівни і до матері дружини Марії Михайлівни, синів Якова і Олексія (знаю, як він пережив відхід у вічність останнього), до невісток Вікторії та Наталії, онуки Марії.

Що можна побажати ювіляру – людині, яка живе інтересами держави, українського народу, любить людей і працює для них? Передусім, надійного здоров'я, Божого благословення на творче довголіття, на написання нових праць і добрі справи. З роси і води, дорогий друже!

Ольга Бажан

директорка,

Центральний державний архів
громадських об'єднань України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7611-0180>

РУСЛАН ЯКОВИЧ ПИРІГ: УРОКИ АРХІВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ І ЛЮДЯНОСТІ

У праці «Менеджмент в архівній справі: конспект лекцій» Я. С. Калакура, задаючись питанням «у чому секрет ефективності стилю керівництва і які критерії його оцінки?», зазначає, що він «вимірюється результатами діяльності: успішність, продуктивність і злагодженість роботи; якісне й оперативне виконання виробничих завдань; трудова дисципліна й рівень культури роботи; мотивація й поліпшення умов праці; підвищення соціальної активності працівників; запобігання конфліктним ситуаціям»¹. Наведена вище характеристика формули успішного менеджменту цілком стосується діяльності одного з фундаторів архівної справи у незалежній Україні, Керівника і Людини з великих літер – Руслана Яковича Пиріга.

Моє знайомство з ним відбулося у червні 1993 р., коли я з метою пошуку роботи прийшла до Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), який Р. Я. Пиріг очолював від моменту створення й до 1997 р. Зарахуванню на посаду архівіста I кат. передувала співбесіда з ним. Уважність з боку керівника архіву до змісту відповідей та загальна серйозна тональність розмови заклали певну систему координат моєї подальшої роботи в ЦДАГО України.

Я долучилася до згуртованої команди у той період, коли архів фактично перебував на стадії свого становлення. Створення ЦДАГО України згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 1991 р. № 290, без перебільшення, можна вважати однією з ознак відновлення Україною незалежності. Працюючи в установі, яка постала на документальному фундаменті колишнього Архіву ЦК КПУ і набула статусу центрального державного архіву, співробітники на чолі із Р. Я. Пирогом мали у найкоротші терміни вирішувати комплекс фундаментальних завдань із розбудови сучасної архівної установи, яка б повною мірою відповідала стрімким демократичним процесам, що відбувалися у державі. Інституціоналізація самої установи, приймання на зберігання і опрацювання великих документальних масивів – із

¹ Калакура Я. С. Менеджмент в архівній справі: конспект лекцій. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. С. 145.

поточного архіву ЦК КПУ, що припинив свою діяльність, та архівного підрозділу колишнього КДБ УРСР з одночасною організацією доступу дослідників до них; забезпечення переходу внутрішньоархівних процесів роботи з обліку, збереженості документів та використання їх інформації з компартійних норм на стандарти єдиної державної архівної системи, закладання підвалин для подальшого поповнення фондової колекції новоствореного архіву – все це лише маркерні позначки тих масштабних заходів, якими жив тогочасний ЦДАГО України.

Упевнена, що кожний, хто працював тоді в архіві, відчував атмосферу щоденної насиченості різноплановими подіями – ознайомлення групи фахівців програми електронних комунікацій фонду IREX (США) з роботою архівної установи (1993 р.)²; приймання керівників архівних служб і установ із Канади, Німеччини, Чехії, Естонії, Литви, а також Генерального секретаря Міжнародної Ради архівів Шарля Кечкеметі (1994 р.)³, відвідування архіву радником посольства Королівства Бельгії та представниками архівної спільноти Болгарії і Румунії (1995 р.)⁴; участь архіву в численних вітчизняних і міжнародних науково-практичних симпозиумах, конференціях і круглих столах з актуальних питань новітньої історії України та архівного будівництва; підготовка збірників документів та виставкових проєктів; діючі в архіві на постійній основі науково-методичні семінари із запрошенням фахівців апарату Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України (нині – Укрдержархів), відомих учених-істориків, представників освітніх закладів профільного спрямування.

Безумовно, такий темпоритм життєдіяльності ЦДАГО України задавав його директор Руслан Якович Пиріг. Яскраво виражена лідерська харизма, зорієнтованість на досягнення суспільно потрібних практичних результатів, особистий приклад у реалізації поставлених завдань спонукали працівників архіву бути небайдужими до своєї справи, ставитися до виконання своїх обов'язків вимогливо і творчо, дбати про підвищення власного фахового рівня. Працюючи під керівництвом Р. Я. Пирога, архівісти фактично отримували справжній майстер-клас у питаннях історичної науки, архівної справи і управлінського мистецтва.

Сьогодні, з відстані минулих років, обіймаючи посаду директора архіву, чіткіше усвідомлюються ті уроки менеджменту, яким навчав Руслан Якович, не викладаючи їх спеціально. Відправною точкою визначення ознак притаманного йому стилю керівництва може слугувати твердження провідного американського експерта з питань лідерства

² ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 264. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 14.

³ Там само. Спр. 48. Арк. 15.

⁴ Там само. Спр. 64. Арк. 18.

Джона Максвелла: лідери «читають» ситуацію, відчувають атмосферу й оточення, помічають деталі, яких не бачать інші. Вони мають здатність – і відповідальність – відходити від того, що відбувається у цей момент, і роздивитись не тільки, де організація перебуває, а й куди вона прямує⁵.

Серед основних засад управлінської науки Р. Я. Пирого я б виділила вміння бути сучасним, сприймати нове і відповідати викликам часу. У практичній діяльності архіву саме такі його підходи сприяли успішному розв'язанню невідкладних проблем та ефективному функціонуванню підпорядкованої архівної установи. Показовими у цьому сенсі є декілька прикладів.

У складні і напружені дні серпня-жовтня 1991 р., коли необхідно було оперативно вирішувати подальшу долю документів заборонених компартійних органів, визначати місце їх подальшого зберігання, саме Руслану Яковичу належала ідея назви майбутньої архівної установи – Центральний державний архів громадських об'єднань України. У такий спосіб він вдало адаптував Закон СРСР від 9 жовтня 1990 р. «Об общественных объединениях» до реалій життя у вже незалежній Україні. Згодом вдалу назву архіву підтвердив прийнятий у 1992 р. Закон України «Про об'єднання громадян», згідно з яким до об'єднань громадян відносилися політичні партії, масові рухи, асоціації, фонди, спілки, тобто, документи тих організацій, профіль яких вже був представлений у колишньому партархіві.

Будуючи архівну установу нової орієнтації, колектив ЦДАГО України на чолі з Русланом Яковичем практично одразу від дня створення почав закладати підвалини майбутнього нарощування документальної колекції. У 1993 р. в архіві було розроблено примірну номенклатуру справ об'єднань громадян України, а у 1996 р. проведено перший семінар із питань діловодства та архівної справи в об'єднаннях громадян. Варто зауважити, що на ньому з доповідями, окрім архівістів, виступали представники Народного руху України, Соціалістичної партії України, Української Республіканської партії. Так налагоджувався фаховий діалог із громадянським суспільством, яке тільки починало формуватися.

Вміння Р. Я. Пирого передбачати розвиток подій проявилось також і в тому, що з 1993 р. в архіві почав розвиватися новий напрям роботи, який тоді мовою річних звітів називався «комп'ютеризація». Фактично ця сфера діяльності стала прообразом сучасної інформатизації архівної справи. Завдяки зусиллям Руслана Яковича ЦДАГО України отримав на той час «чудо-техніку» – комп'ютер і матричний принтер,

⁵ Максвелл Джон. 21 беззаперечений закон лідерства. Київ: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 320 с.

за допомогою яких, використовуючи спеціально розроблену інформаційно-пошукову програму, працівники архіву автоматизували процес видавання архівних довідок за документами кримінальних справ репресованих.

Ще однією важливою і, водночас, повчальною рисою управлінського стилю Р. Я. Пирога є зваженість у прийнятті рішень та відповідальність за їх реалізацію. Найбільш яскраво вона проявилася у розв'язанні питання щодо розсекречення документів колишнього партійного архіву, які в абсолютній своїй більшості мали грифи різного ступеня секретності: «таємно», «цілком таємно», «окрема папка». Рішення щодо відкриття документів для дослідників приймалося в умовах шаленого суспільного попиту на інформацію компартійних документів та вимог їх негайного удоступнення. Проаналізувавши зміст документів із грифами обмеження доступу і дійшовши висновку про те, що вони не містять державної таємниці у трактуванні діючих на той час нормативних документів, Р. Я. Пиріг ініціював перед керівником Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України Б. В. Іваненком розгляд питання про розсекречення документів партійних органів, за винятком тих, що містили інформацію про оборонно-промисловий комплекс України і були зосереджені у т. зв. «Окремій папці» Політбюро ЦК КПУ. Пропозиції щодо зняття грифів обмеження доступу з урахуванням видового складу документів були зафіксовані у наказі Головархіву № 14 від 2 квітня 1992 р. «Про розсекречення документів колишніх архівів Компартії України». Цей нормативний акт дав можливість одномоментно зняти обмеження доступу практично з усього масштабного комплексу компартійних документів за весь період існування Комуністичної партії України, включаючи й документи 1991 р. По суті своїй це був революційний крок у відкритті широкого доступу до архівної інформації одного з найбільш таємничих за радянських часів архівосховищ. Відкритими стали відомості про непрості, дражливі, а подекуди й трагічні події історії нашої держави у ХХ ст: Українська революція 1917–1921 рр.; голодомори в Україні 1921–1923 рр., 1932–1933 рр., 1946–1947 рр.; діяльність представників українського націоналістичного руху; Чорнобильська катастрофа; боротьба влади з будь-якими проявами інакомислення тощо. Складність й водночас особливість цієї першої масштабної хвилі розсекречування архівних документів полягала у тому, що вона відбувалася у ті часи, коли багато хто з фігурантів наведених вище подій були живі і достатньо впливові. Слід подякувати всім архівістам 1990-х і насамперед Р. Я. Пирогу⁶,

⁶ Директор ЦДАГО України у період 1991–1997 р. У березні 1998 р. Указом Президента України призначено начальником Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України, із січня 2000 р. до серпня 2002 р. – Голова Державного комітету архівів України.

Б. В. Іваненку⁷, В. С. Лозицькому⁸ за їхню сміливість і стійкість, неупередженість і активну громадянську позицію у процесі відкриття документальних джерел, що забезпечило певний прорив в історичній науці, особливо її новітнього періоду.¹

Руслан Якович глибоко усвідомлював, що означає взяти на себе відповідальність за відкриття архіву – це щодня бути готовим до надання кваліфікованих роз'яснень і коментарів стосовно природи виникнення конкретного документа, його змісту, логічного взаємозв'язку з іншими матеріалами. Сьогодні майже хрестоматійною стала історія про підготовлене ним спростування опублікованого у 1992 р. у газеті «Літературна Україна» сюжету навколо одіозної листівки періоду Другої світової війни із начебто секретним наказом НКВС і НКО СРСР про виселення всіх українців, що проживали на території, окупованій німецькими військами до «окремих країв СРСР». Намагаючись створити сенсацію, дослідник Василь Марочкін при публікації приховав частину тексту, що спотворило зміст документа. Р. Я. Пиріг довів, що цитований на шпальтах поважного видання наказ є нацистською пропагандистською листівкою, яку не можна видавати за оригінал і будувати навколо неї будь-які конспірологічні версії.

Розмірковуючи над ознаками стилю керівництва Руслана Яковича, не можна не погодитися з думкою Я. С. Калакури про те, що Р. Я. Пиріг належить до когорти тих управлінців архівної галузі, які започаткували «демократичний стиль роботи і намагалися гуманізувати й лібералізувати взаємини із підлеглими»⁹. Він прекрасно розумів, що успіх кожної справи залежить, у першу чергу, від злагодженої роботи та фаховості команди працівників, які є одностайними. Колектив ЦДАГО України часів його директорської каденції являв собою потужний науковий осередок. Так, наприклад, станом на 01.01.1996 р. на 50 штатних одиниць у ньому працювали 1 доктор історичних наук (Р. Я. Пиріг) і 5 кандидатів наук (В. Власенко, Т. Гриценко, Н. Маковська, А. Соловйова, Д. Щедрина)¹⁰. Молодь, яка працювала в архіві (А. Іщенко, Н. Кучмій, М. Легкоступ, Н. Наумовська, В. Тихомиров, у т. ч. і я) завжди відчували підтримку і зацікавленість у нашому фаховому зростанні з боку директора і старших колег. Руслану Яковичу вдалося створити в колективі ЦДАГО України гармонійну атмосферу, забезпечити збалансова-

⁷ Начальник Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР (Кабінеті Міністрів України) у період з 1989 р. до червня 1996 р. У 1997–2000 рр. – директор ЦДАГО України.

⁸ У березні 1991 р. призначений заступником начальника Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України. У період 2000 р. – лютий 2013 р. очолював ЦДАГО України.

⁹ *Калакура Я. С.* Зазнач. твір. С. 144.

¹⁰ ЦДАГО України. Ф. 264. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 20.

ність між працівниками різних поколінь та різної професійної підготовки, запровадити міцний корпоративний дух та шанобливі відносини. Дуже влучно згодом у своїх «доброзичливих ямбах» цю архівну ауру охарактеризував Борис Васильович Іваненко:

«Що говорить: ЦДАГО –
Це наша рідна хата
І як не по родству,
То по трудах – сім'я...»¹¹.

Разом ми переживали і радісні, і скрутні моменти нашого життя. Коли у 1996 р. працівникам центральних архівів заборгували виплати заробітної плати, Руслан Якович надавав співробітникам довідки для проїзду у громадському транспорті (до роботи треба ж було добиратися!), в яких йшлося про неможливість сплатити за проїзд через неотримання заробітної плати. Апогеєм цієї ситуації став страйк колективів центральних архівів під будинком Кабінету Міністрів України. Як на робочому місці, так і в критичній ситуації з нами був наш директор. Хоча так вчинили не всі очільники архівних колективів. Ми пишалися його підтримкою і хвилювалися, тому що добре розуміли, чим це може йому загрожувати – втратою посади і перешкодами на подальшому шляху кар'єрного росту. Але, на щастя, все обійшлося.

У своїй книзі «21 беззаперечний закон лідерства» Джон Максвелл писав: «Щоб іти вперед самому – користуйся головою; щоб вести за собою інших – користуйся серцем»¹². Мабуть, саме у цьому формулюванні полягає основна аксіома «школи» Руслана Яковича Пирого – «школи» Керівника, Професіонала, Людини.

¹¹ Архівному людові: Доброзичливі ямби Бориса Іваненка / Держкомархів України. УДНДІАСД; упоряд. І. Б. Матяш. Київ, 2003. (Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела; Вип. 7). С. 139.

¹² Максвелл Джон. Зазнач. твір. С. 121.

Віталій Тельвак

доктор історичних наук,

професор,

професор кафедри всесвітньої історії

та спеціальних історичних дисциплін,

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

РУСЛАН ПИРІГ – ІСТОРИК, ЗАЛЮБЛЕНИЙ В ЛЮДЕЙ

У заклопотаному сьогодні, вирі безкінечних справ, запланованих для виконання «на вчора», ювілеї колег набувають особливої ваги, адже спонукають перевести погляд із суєтного на екзистенційне, перетворюють накопичувані роками спостереження та емоції на важливі, насамперед для себе самого слова, що ними так і не було нагоди поділитися раніше...

Про Руслана Яковича я почув задовго до того, як мав честь особисто з ним познайомитися. В середині 1990-х років я, на той час студент Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка, зацікавився постаттю найвидатнішого українського історика Михайла Грушевського. Тоді наша гуманітаристика переживала справжній бум публікацій про нього, що супроводжували тріумфальне «повернення» Великого Українця на Батьківщину. Серед чималої кількості різнопланової літератури, як діаспорної, так і вітчизняної, особливу увагу привертала тексти Руслана Яковича. Вони смакували солідністю залучення незнаних раніше комплексів джерел, оригінальністю постановки проблем, залізною логікою аргументації пропонованих історичних реконструкцій. При цьому у вічі впадало успішне намагання дослідника не підпасти тогочасній загальній моді глорифікувати автора «Історії України-Руси», відверто говорячи про його непростий характер чи політичні прорахунки. Така дослідницька критичність і зараз надзвичайно імпонує у працях Руслана Яковича.

Наші з Ювіляром життєві стежки перетнулися наприкінці 2003 р. до певної міри випадково. Йдеться про те, що моя дружина Вікторія подала дисертацію «Михайло Грушевський – дослідник української історіографії» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук до спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій при очолюваному Іриною Матяш Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства. Членом цієї авторитетної спецради був і Руслан Якович, якому, як грушевськознавцю, випало бути одним із

експертів по роботі. Ґрунтовно вивчивши поданий до захисту текст, експерт захотів обговорити питання, що в нього виникли, безпосередньо із дисертанткою. Знаючи про це, я вирішив скористатися нагодою і особисто познайомитися з авторитетним для мене вченим. Наша перша зустріч, що відбулася в Інституті історії України, переконала у слушності сформованого в студентські роки враження про надзвичайну професійність та ерудованість Руслана Яковича. Дані ним поради були слухними, що зробило захист дисертації легким і успішним.

Ця ж перша зустріч уможливила заізнатися з людськими якостями Руслана Яковича. Насамперед, у вічі впадав його органічний демократизм, радше несподіваний від людини значно старшого віку, за плечима в якій було чимало професійних звершень. Надзвичайно симпатичними були також його доречна дотепність, толерантність і емпатійність. Вже перша фраза, в якій він нас із дружиною атестував «чи не єдиною в Україні сім'єю грушевськознавців», була сказана з такою щирою симпатією і мало не батьківським теплом, що налаштувала на товариське обговорення серйозних історіографічних проблем. Із роками я лише поглиблював для себе розуміння цих важливих людських якостей Ювіляра, щоразу відкриваючи все нові їхні грані.

Це перше враження від зустрічі з Русланом Яковичем виявилось настільки міцним, що заохотило продовжувати подальше спілкування. Нагода випала не скоро – у липні 2005 р., коли в Донецьку проходив Шостий конгрес Міжнародної асоціації українців. За знаменням долі, у величезному залі, де відбулося відкриття Конгресу, ми отримали вхідні запрошення із номерами місць, що були поруч. Руслан Якович упізнав мене і почав розпитувати про провінційне життя-буття та подальші життєві плани. Узнавши, що я націлюся на написання докторської дисертації з грушевськознавчої тематики та маю вже суттєві напрацювання, доброзичливо запросив формалізувати цей процес у стінах рідного для нього Інституту історії України. Так ми й домовилися зустрітися восени в Києві для мого прикріплення з темою докторської на засіданні Відділу історії Української революції (1917–1921 рр.), який Руслан Якович тоді очолював.

Відтоді наше спілкування ставало дедалі частішим, а до нечастих зустрічей (здебільшого на конференціях) додалися періодичні телефонні дзвінки, а згодом і інтернет-листування, котре від довшого часу набуло щотижневої регулярності, ставши очікуваним приємним атрибутом вихідного дня. Як консультант мого докторського проекту, Руслан Якович зі зростаючою товариськістю та неодмінною коректністю давав численні професійні та логістичні поради, сприяв у полегшенні доступу до архівних колекцій, що уможливило в стислі терміни завершити написання роботи, а потім і успішно захистити її в найбільш авторитетній в Україні спецраді з історичних дисциплін.

Це формалізоване ролями здобувача-консультанта спілкування дозволило уважніше придивитися один до одного та відчутти, як мені здається, значну близькість світоглядних позицій. Від року до року таке розуміння лише зміцнювалося завдяки налагодженому віртуальному спілкуванню та хоча й нечастим, але регулярним відвідинам гостинної родинної оселі Олександри Андріївни та Руслана Яковича. Від того часу я чимало додав до свого розуміння багатства духовного світу та феноменальності людської природи Ювіляра. Дозволю собі поділитися кількома спостереженнями.

Насамперед, згадаю про унікальну пам'ять Руслана Яковича. Ті, кому пощастило потрапити до його ближчого приятельського кола, знають Ювіляра як неперевершеного оповідача про події свого життя, сповненого зустрічами з багатьма знаними сучасниками, котрі трапилися Руслану Яковичу на його шляху. При цьому оповідь завжди була приправлена чималим дотепом і сповнена надзвичайно цікавих нюансів, котрі показують небуденну спостережливість Ювіляра та тонке розуміння ним людської психології. На щастя, Руслан Якович вирішив поділитися своїм життєвим досвідом у спогадах, котрі після появи друком цього року стануть доступними широкому колу читачів, зацікавлених найновішим періодом нашого минулого. Поза сумнівом, вони збудять чималий інтерес, адже показують українську історію останнього півстоліття очима небайдужого громадянина, котрий мав можливість бачити багатьох «великих світу цього» з близької відстані.

На окрему згадку заслуговує домінуюча, як на мене, риса характеру Руслана Яковича – його безмежна людяність і органічне бажання й уміння допомагати оточуючим. Із власного досвіду та розповідей моїх колег відзначаю, що Ювіляр ніколи не відмовляв у допомозі тим, хто цього потребував. Ба більше, відчуваючи свою незамінність, він часто сам протягав важливу руку помочі. Особливо зворушливою є його опіка над молодими істориками, для яких він є правдивим наставником на професійному шляху. При цьому Руслан Якович ніколи не випускає з поля зору своїх вихованців, турбується їхніми творчими долями, зазвичай непомітно для них самих. Прикметно, що ця опіка не оминає навіть вихованців колег Руслана Яковича, які нерідко звертаються до нього зі своїми запитаннями. Парадоксально, але такою ж турботою оточені й ті молоді дослідники, котрі приходять до Ювіляра як до майбутнього опонента. Бачачи можливі проблеми для молодих здобувачів, він порадами досвідченого вченого намагається покращити ситуацію до часу формалізації процесу захисту. За останнє десятиліття тісніших взаємин я мав нагоду неодноразово переконатися, що людяність Руслана Яковича є настільки органічно властивою його людській природі, що мимоволі передається й близькому оточенню, втім, і мені.

Також не перестає вражати дослідницька відважність Руслана Яковича. Я не можу пригадати жодного з інших діючих представників старшого покоління української Клію, котрі б показали себе настільки невтомними і різноплановими у творчих пошуках. Почавши, як і більшість його сучасників, з проблематики історії компартії, Ювіляр без жодного професійного дискомфорту на зламі 1980-1990-х років знайшов своє місце в науці доби незалежності, беручи активну участь у будівництві відкритого і плюралістичного суспільства в Україні 1990–2010-х років. Більше того, Руслан Якович став беззаперечним лідером цілих напрямів історичної науки, передусім, в ділянці політичної історії ХХ ст. Як відомо, Ювіляр авторитетно заявив про себе в таких галузях історичних знань, як архівна справа, джерелознавство доби Української революції, Голодомор 1933 р., дослідження життя і діяльності Михайла Грушевського та Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. З цієї проблематики за останні десятиліття він опублікував сотні статей та десятки монографій і розділів у колективних студіях – не лише в Україні, а й за кордоном. Ці праці, внаслідок свого солідного джерельного підґрунтя, глибокого та оригінального осмислення проблем вже стали хрестоматійними, адже без них неможливе жодне серйозне дослідження про українське минуле першої третини ХХ ст. І все це, пригадаємо, зробив уже далеко не молодий за віковими стереотипами дослідник, чий ровесники, здебільшого, або залишили науку, або замкнулися у власній тематичній ніші.

Зрештою, чимало можна сказати й про небуденну енергійність Ювіляра. Представник старої школи самовиховання, він є взірцем, особливо для нас – його молодших приятелів, дисциплінованості та словності. За своє багаторічне знайомство з Русланом Яковичем я жодного разу не чув, щоби хоча б якісь обставини змусили його відмовитися від запланованого чи, тим більше, підвести товаришів по спільній справі. Тож цінуючи організаційні здібності Руслана Яковича, колеги нерідко звертаються до нього з проханнями модерувати численні колективні наукові проекти. Тут також згадаємо про гідну подиву фізичну витривалість Ювіляра, котрий мало не до семидесятиліття щотижнево грав у волейбол. А після переселення до Переяслава кожного дня, незважаючи на погоду, виходить на тривалі прогулянки узбережжям Трубіжа з вірним собакою Цезарем. У буквальному сенсі цього слова про мобільність Ювіляра говорить його любов до автоподорожей – він і надалі впевненою рукою провадить власне авто, часом на доволі далекі відстані, як то до рідного села Супротивна Балка на Полтавщині. Все це говорить про потужну вітальність Руслана Яковича, значний запас далеко невичерпаної енергії, а головне – знання і вміння спрямувати її як на розвиток своєї особистості, так і на користь загальної громадської справи.

Шановний Руслане Яковичу! В історії ювілейні дати завжди є приводом для рефлексій та поштовхом до переосмислення життєвих здобутків і планів. Вісімдесятиліття в цьому сенсі є особливим віковим рубежем, адже символізує певну вершину професійної кар'єри. Утім, щиро переконаний, що для Вас цьогорічна «кругла» дата стане ще одним стимулом для реалізації нових ідей та проєктів, адже так багато заплановано на майбутнє! Це, власне, таким як Ви, адресувала класик свої безсмертні рядки – «І все на світі треба пережити, і кожен фініш – це, по суті, старт».

Геннадій Корольов,
доктор історичних наук,
старший дослідник,
старший науковий співробітник
відділу історії Української революції (1917–1921 рр.),
Інститут історії України НАН України;
Голова,
Інститут вивчення Центрально-Східної Європи
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9644-5191>

ПЕРША ЗУСТРІЧ ІЗ НАУКОВИМ КЕРІВНИКОМ (спогад про Руслана Яковича Пирого)

На початку жовтня 2006 р. до батьківського дому поштарка принесла малий і забруднений конверт, на якому була «заповітна» для мене печатка з адресою Інституту історії України НАН України. На цей лист чекали всі мої рідні. Раніше у вересні я склав іспити для вступу до аспірантури і з нетерпінням чекав на яке-небудь повідомлення. Щиро вірив, що продовжу вчитися у Києві, в Академії наук.

Коли я відкрив листа, то прочитав повідомлення на офіційному бланку, написане канцелярським стилем, про моє зарахування до денної аспірантури, чи як це тоді називалося – «аспірантури з відривом від виробництва». Досі дивуюся цьому загадковому та неприємному формулюванню. Нібито всі мають займатися виробництвом. І що то таке, те виробництво, якщо йдеться про гуманітарний інститут Академії наук? Однак, більш хвилююче враження на мене справило останнє речення: «Вашим науковим керівником призначено доктора історичних наук, професора Р. Я. Пирого». «Чому не написати ім'я та по батькові повністю, нібито всі повинні мати екстрасенсорні здібності та вміти розшифрувати ініціали? Як можна людину позначати ініціалами?» – питав я сам себе.

Перше, що спало на думку: я чув це прізвище, воно мені знайоме, я десь його бачив. Одразу згадалася книга у чорній палітурці, присвячена трагічній події в українській історії ХХ ст. – Голодоморові 1932–1933 рр., яку кілька років тому довелося брати в бібліотеці історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Як відомо, Руслан Якович Пиріг був упорядником першого збірника документів про Голодомор у радянській Україні, виданого 1990 р.

У той час у мене в маленькому містечку на Миколаївщині не було ані доступу до Інтернету, ані сучасних енциклопедій в районній бібліо-

теці, тому дізнатися про біографію та основні наукові інтереси «загадкового» для мене Р. Я. Пирога було практично неможливо. Інтуїція підказувала: або Роман Якович, або Руслан Якович, які ж іще імена на «Р» у нас, в українців, поширені? Тоді ж я почав прокручувати у голові першу зустріч із майбутнім науковим керівником та подумки вибудовував діалог і мої «впевнені» відповіді на евентуальні питання.

У листопаді 2006 р., одразу по приїзді до Києва, я побіг до Національної парламентської бібліотеки України, де знайшов та замовив біобібліографічний довідник Р. Я. Пирога з нагоди 60-річчя від дня народження (Київ, 2001) та кілька його праць про Михайла Грушевського. Діставши до рук довідника та швидко перечитавши його, я відчув моральне заспокоєння і впевненість. Який знаний історик, яке життя, яка незвична доля! І тоді, і зараз я переконаний, що мені поталанило з наставником. Коли я залишав бібліотеку, вже міг упевнено йти до Інституту: знайомитися з науковим керівником. Бо нібито знав, з ким матиму справу...

Пам'ятаю, що у той день було засідання редколегії «Українського історичного журналу». До відділу історії Української революції 1917–1921 рр. заходив хвилюючись, як все пройде. Проте якось так сталося, що колеги з відділу були зайняті своїми справами і не звертали на мене уваги. «То й добре, – подумав я, – менше буде непотрібних розпитувань». Тому я лишився чекати на свого наукового керівника, а також на тодішнього завідувача відділу, професора Владислава Федоровича Верстюка, просто сидючи за одним із робочих столів. Час ішов повільно, довелося чекати близько години, але здавалося, що промайнуло пів дня.

Близько 15.30 до відділу розмірено увійшли два професори. Я сидів спиною до дверей, а тому відразу встав і повернувся. Обидва підійшли і потиснули мені руку, усміхнулися та продовжували говорити про своє. Робоче місце Руслана Яковича у відділі було якраз навпроти величезного вікна, характерного для сталінської будівлі на вул. Грушевського, 4. І хоча листопадове сонце якраз заходило і світило йому в спину, я бачив світлі та проникливі очі. Зі зрозумілих причин я пильно розглядав наукового керівника. Це був пристойний, високий та гарної статури чоловік. Пригадую елегантний зовнішній стиль Руслана Яковича. У той день він був убраний у темно-зелений костюм доброго крою. Зелений, до речі, мій улюблений колір, що символізує рівновагу та мудрість. Я ще кілька років опісля мріяв купити такий самий костюм – так він тоді мені впав у вічі...

Але ще більше враження справила на мене прекрасна українська мова обох професорів. То не був плюгавий суржик мого містечка або «житомирський» – моїх друзів зі студентських років. Без русизмів, із вірними наголосами, їхня мова звучала як мелодія і надавала атмосфері

у відділі якогось особливого інтелектуального шарму, відчуття того, що ти в стінах Академії наук. «Ось де справжня українська інтелігенція», – подумав я.

Під час тієї розмови більше говорив я, розповідав про себе, свої зацікавлення та плани. Владислав Федорович, як завідувач, радив зосередитися на вивченні останніх теоретичних праць з історії Української революції 1917–1921 рр. Руслан Якович запропонував мені підготувати кілька варіантів тем дисертаційного дослідження та їх обґрунтування.

Після цієї ніби «вступної» та ознайомчої розмови була «відділівська» кава. До мене підійшов мій науковий керівник. Наш неформальний діалог був коротеньким. Руслан Якович сказав, що в науці варто мати стиль у широкому та вузькому сенсі. «Тому, Геннадію, працюйте над своїм власним стилем», – звучали його слова. Ще довго я думав на їхнім змістом...

Лише після захисту дисертації зрозумів, що мій наставник мав на увазі. І ще й досі ці слова Руслана Яковича мають для мене величезне значення. Сам він – людина великого стилю. Його мистецтво творити, писати, думати та спілкуватися є для мене еталоном, який завжди товаришуватиме мені у житті як приклад.

Многая літа, Руслане Яковичу!

Роман Тимченко

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу історії Української революції 1917–1921 років,
Інститут історії України НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5262-9033>

**«ВІН ЗАВЖДИ В ЦЕНТРІ УВАГИ,
А ЙОГО ВИСТУПИ – ФЕНОМЕНАЛЬНІ...»**

Непересічна особистість. Науковець. Наставник. Руслан Якович Пиріг уособлює найкращі риси сучасного вченого-дослідника. Він виростив цілу плеяду істориків, написав ґрунтовні дослідження з історії Гетьманату П. Скоропадського, життя й діяльності М. Грушевського тощо. Його наукові роботи відзначаються витонченістю, глибоким аналізом, науковою обґрунтованістю. Важливо відзначити величезну працездатність цього вченого, його наполегливість і постійне бажання вести наукові пошуки, про що свідчать майже щорічно видані ним об'ємні монографії, що проливають світло на багато аспектів історії Української революції 1917–1921 рр.

Це зараз я знаю його таким. А тоді, у 2007 р., молодий науковець-початківець і подумати не міг, що доля зведе з такою талановитою людиною.

Моїм науковим консультантом призначили Р. Я. Пиріга. Чекаю зустрічі на відділі. На душі якось тривожно, неспокійно. Що за людина цей Пиріг? Як він ставиться до аспірантів? І ось зайшов серйозний, упевнений в собі кремезний чоловік. Від його постаті віяло добротою й щирістю, якимось магнетизмом. Він звернув увагу на мене. Так відбулося моє знайомство з Русланом Яковичем Пирігом. А далі розпочалися наукові будні: вибір теми, складання плану, визначення напрямів дослідження. Він був досить вимогливим керівником, але водночас учив, підказував, спонукав до роботи, коли опускалися руки. Руслан Якович, хоч і має твердий характер, завжди вислуховував мої ідеї, ми часто дискутували.

Назавжди запам'яталося, як я приніс перший чорновий варіант роботи, маючи глибоке переконання, що зробив усе бездоганно. Руслан Якович був іншої думки й охарактеризував роботу як «пазл цитат документів та монографій». Та, незважаючи ні на що, терпляче вичитав, зробивши хоч і суворі, проте ґрунтовні зауваження. Червоніючи від сорому, я добре засвоїв, що дисертація – це не курсова чи дипломна робота, і з таким науковим керівником підхід до роботи має бути від-

повідальним та професійним. Р. Я. Пиріг прагнув, щоб дисертація була теоретично обґрунтована, науково виважена, грамотна і вчасно завершена. Особливо цінними були поради щодо написання першого, історіографічного розділу дисертації. Відомо, що це – найважча частина для молодого науковця, бо часто історіографія пишеться в дусі анотованого переказу використаних джерел. Однак за допомогою Руслана Яковича вдалося подолати цю сходинку. Він зумів сформулювати в мені вміння глибокого аналізу історичних подій, розширюючи горизонти професійного становлення. Крок за кроком наша співпраця перетворилася на єдиний простір наукового пошуку, де було місце і дбайливому ставленню до першоджерел, і моєму власному внеску в науку. Після успішного захисту дисертації та написання монографії Руслан Якович уважно спостерігав за моїм науковим зростанням, запропонувавши зайнятися вивченням історіографії сучасної економічної політики Гетьманату, адже жодного докторського дослідження періоду П. Скоропадського в незалежній Україні не було здійснено. Він і в подальшому неодноразово перечитував мої наукові праці й давав цінні рекомендації.

Р. Я. Пиріг є не тільки високоякісним істориком, він має ще й феноменальну пам'ять і може годинами розповідати цікаві факти в деталях, згадуючи цифри й дати, які інші б могли забути вже наступного дня. Якщо ж предметом розмови був Гетьманат П. Скоропадського, то в Руслана Яковича можна було отримати інформацію, яку не завжди знайдеш у книгах.

Руслан Якович – прекрасний колега: постійно допомагає своїм товаришам у проведенні наукових досліджень, навіть коли не є офіційним керівником роботи. Він завжди щось вичитує нове, виправляє, переробляє й дає цінні рекомендації іншим.

Водночас Руслан Якович прекрасний співрозмовник із відмінним почуттям гумору. Відділ неодноразово заслуховувався його цікавими історіями із власного життя. Гарний такт і вміння розставляти акценти тільки покращували сприйняття.

Неодноразово разом із Русланом Яковичем ми відвідували різні конференції та круглі столи. Він завжди перебував у центрі уваги, а його виступи були феноменальні. Це – не тільки цікаві теми, а й неперевершене подання матеріалу, яке нечасто зустрінеш у науковому просторі. Руслан Якович міг зацікавити навіть тих, кому тема виступу була далека або ж нецікава.

Я вдячний долі, що мені випала честь не тільки познайомитися з Русланом Яковичем Пирогом, але й бути його учнем, а згодом і колегою. Гадаю, що всі, хто спілкувався з науковцем, ставали інтелектуально та духовно багатшими. Професор Р. Я. Пиріг – це яскрава постать великого масштабу в історичній науці.

ПІДБІРКА СВІТЛИН

Батьки Р. Я. Пирога – Марія Павлівна і Яків Петрович. Харків. 1938 р.

Руслан із дідусем Павлом. 1955 р.

Р. Піріг – студент 1-го курсу
Харківського державного університету
ім. О. М. Горького. Вересень 1965 р.

Р. Я. Піріг із дружиною
Олександрою Андріївною та синами
Олексієм і Яковом (військовий).
Виборг. 1988 р.

Р. Я. Пиріг – директор Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Жовтень 1991 р.

Віцепрем'єр-міністр України В. А. Смолій представляє начальника Державного комітету архівів України Р. Я. Пирога. 1998 р.

Президент України Л. Д. Кучма вручає Р. Я. Пирогоу державну нагороду. 2001 р.

Відділ історії Української революції 1917–1921 років.

Зліва направо у першому ряду: пров. наук. співробітник Т. С. Осташко, ст. наук. співробітник О. Б. Кудлай, гол. наук. співробітник Р. Я. Пиріг, пров. інженер Д. М. Купець, ст. наук. співробітник Г. Б. Басара-Тилішак;
у другому ряду: ст. наук. співробітник Г. О. Корольов, ст. наук. співробітник Р. В. Тимченко, мол. наук. співробітник О. І. Лупадін, завідувач відділу В. Ф. Верстюк, ст. наук. співробітник В. В. Скальський, ст. наук. співробітник В. М. Устименко.

Презентація книги Р. Я. Пирого «Голодомор 1932–1933 років в Україні». Чернігів. 2007 р.

Учені-грушевськознавці у м. Хелм (Польща).
Справа наліво: В. В. Тельвак, В. П. Педич, Р. Я. Пиріг, В. П. Тельвак,
Б. М. Янишин. 2008 р.

До 60-річчя від дня народження Ірини Матяш

Лариса Левченко
докторка історичних наук,
професорка,
заступниця Голови,
Державна архівна служба України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9097-7373>

З ЛЮБОВ'Ю ДО АРХІВНОЇ ПРОФЕСІЇ

Ірина Борисівна Матяш – вчена, архівознавиця, яку із впевненістю можна назвати видатною архівісткою сучасності. Авторка цих рядків має честь бути подругою, колегою, ученицею, послідовницею цієї людини, що до певної міри ускладнює написання нарисів про неї, позаяк спільно пережиті хвилини щастя й негараздів, близькість у поглядах і думках переповнюють душу емоціями.

Ірина народилася 18 квітня 1961 р. у містечку Прилуки Чернігівської області. Закінчивши школу, у 1983 р. вступила на філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Ще студенткою виявила талант дослідниці в галузі літературознавчого джерелознавства, відвідувала спецсемінари та брала активну участь у студентському науковому гуртку проф. Ісаєя Яковича Заславського «Слово, яке веде до бою». Настанови професора, який першим привернув увагу молодій дослідниці до архівів, справили вплив на вибір життєвого шляху, пов'язаного з наукою. У 1996 р. Ірина Матяш з успіхом захистила кандидатську дисертацію на тему: «Український героїчний епос у історіографічних та бібліографічних джерелах ХІХ–ХХ ст.: дослідження, публікації, репертуар» у спеціалізованій вченій раді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На той час учена вже працювала на посаді заступника директора з наукової роботи Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Організація української архівної науки та її розвій відразу увійшли в коло її як професійних, так і наукових інтересів. Вона не полишила своїх досліджень в архівах і в 2001 р. блискуче захистила докторську дисертацію на тему: «Архівна наука і освіта в

Україні 1917–1930-х років». Сама Ірина Борисівна згадує, що на той час мало хто вірив, що таку непросту тему взагалі вдасться дослідити, адже потрібно було аналізувати найскладніший період становлення архівної справи в Україні. Утім, вчена назвала цей період «золотою добою» української архівістики. Цю тезу вона доказово обґрунтувала у низці публікацій, монографії та тексті докторської дисертації. «Саме тоді, – писала Ірина Матяш, – в Україні було розроблено проекти архівної реформи, відбувалося конституювання архівознавства як науки, формувалися засадничі принципи архівної освіти, науково-методичного та інформаційного забезпечення праці архівістів, апробувалися різноманітні форми й методи навчання». Після захисту ті, хто не вірив у можливість дослідження цієї теми, були вражені отриманими науковими результатами. Виявилось, що радянська історіографія замовчувала персональний внесок у розвиток архівної науки і освіти українських істориків-архівістів. Іриною Матяш вперше було досліджено діяльність Кабінету архівознавства при ЦАУ УСРР, висвітлено невідомі раніше сторінки історії Київського та Одеського археологічних інститутів, з'ясовано сутність роботи архівних кореспондентів, підкреслено значення архівної періодики для розвитку архівістики тощо.

Важливо, що свою дисертацію Ірина Матяш писала у той час, коли архівна наука і освіта проходили етап становлення в незалежній Україні. 1998 р. у співавторстві з Ярославом Калакурою, Геннадієм Боряком, Георгієм Папакіним, іншими знаними українськими вченими було підготовлено перший український підручник для студентів вищих навчальних закладів «Архівознавство». У цьому ж році побачила світ «Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України». 1999 р. вийшов друком біобібліографічний довідник «Українські архівісти», 2001 р. – біографічні нариси «Особа в українській архівістиці», 2002 р. – посібник «Нариси історії архівної справи в Україні», 2003 р. – «Хрестоматія з архівознавства» тощо.

2001 р. Ірина Матяш очолила Український науково-дослідний інститут архівної справи і документознавства. У квітні 2003 р., згідно з наказом Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України, в Інституті було відкрито аспірантуру, ідея створення якої почерпнута вченою ще з перших спроб українських архівістів 20-х років ХХ ст. створити такий заклад. Підготовка аспірантів спершу велася за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни, а з листопада 2004 р. відкрилася спеціальність 07.00.01 – історія України. У травні 2003 р., згідно з наказом Міністерства освіти і науки України та постанови президії Вищої атестаційної комісії України, в Інституті було створено спеціалізовану вчену раду К 26.864.01 із правом проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальностями:

07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни; 27.00.02 – документознавство, архівознавство. За час функціонування ради було захищено понад 60 кандидатських дисертацій із зазначених спеціальностей. Ірина Борисівна завжди повторює, що аспірантура й рада створювалися саме для архівістів. Її особиста мрія полягала у тому, щоб підготувати якомога більше висококваліфікованих кадрів для архівної системи України, а також викладачів архівознавства для вищих навчальних закладів. Відтак кожен здобувач, який захистив дисертацію у цій раді, отримав від її голови Ірини Матяш разом із організаційними та суто науковими порадами часточку сердечного тепла й персональної уваги до себе як до людини. Ірина Борисівна й досі піклується про долю кожного з них, їхні наукові публікації, працевлаштування та кар'єрне просування, радіє успіхам, адже, як вона каже: «це ж мої».

Зусиллями Ірини Матяш та її колег по Інституту регулярно проводилися міжнародні та всеукраїнські наукові і науково-практичні конференції, семінари, круглі столи. Інститутом було започатковано кілька періодичних і продовжуваних видань, а щорічники «Студії з архівної справи та документознавства», «Пам'ятки», «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» були внесені до переліку наукових фахових видань, у яких публікувалися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата історичних наук. Ірина Матяш була головною редакторкою цих видань (2001–2009 рр.), а також головною редакторкою науково-практичного журналу «Архіви України» (2009–2011 рр.), відповідальною редакторкою видання «Архівіст: Вісник САУ» (1999–2001 рр.), членкинею редколегій журналів: «Україна дипломатична», «Сумський історико-архівний журнал», «Українська біографістика» та ін. періодичних і продовжуваних видань.

Без перебільшення можна сказати, що 2007 р. почався новий етап у науковій діяльності Ірини Матяш. Цього року Інститутом було укладено договір про співпрацю з Канадським інститутом українських студій Альбертського університету (Канада). Цей договір передбачав виявлення в канадських архівах документів зарубіжної україніки. Ірина Борисівна поїхала до Канади й тривалий час наполегливо відшукувала й описувала документи з української історії. Врешті світ побачило видання «Архівна україніка в Канаді: довідник» (2010), а згодом Інститутом було опубліковано ще низку аналогічних видань. Ця подорож також уможливила встановлення наукових контактів із фаховими інституціями закордонних українців.

2008 р. ознаменувався ще однією непересічною подією у житті вченої. Друком вийшла «Українська архівна енциклопедія», головою редакційної колегії якої була Ірина Матяш. До реєстру понять і термінів, включених до цього видання, увійшло понад 1,2 тисячі гасел. Уперше

українські архівісти отримали видання із чітко визначеними та обґрунтованими термінами і поняттями, необхідними для усвідомлення принципів, правових і організаційних засад функціонування архівної галузі.

Разом із цим, закордоння завжди вабило Ірину Борисівну, адже, мабуть, ця людина в однаковій мірі могла б бути як істориком-архівістом, так і дипломатом, який представляє Україну на найвищих міждержавних рівнях. І це були не лише міжнародні конгреси архівістів – учена брала участь у Міжнародному конгресі архівів у Відні (Австрія, 2004 р.), Міжнародному конгресі у Куала-Лумпур (Малайзія, 2008 р.), засіданнях Круглого столу архівів, численних міжнародних конференціях з архівістики. У 2005 р. Ірина Матяш разом із Юрієм Мушкою підготували монографію «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Історія. Спогади. Архівні документи». Це видання вийшло в ініційованій Іриною Борисівною серії «Бібліотека «України дипломатичної»», членкинею редколегії якого вчена є багато років, активно долучаючись до поліпшення змісту щорічника.

Згадується, скільки зусиль було докладено Іриною Борисівною до з'ясування долі Миколи Яковченка, започаткування серії «Архіви і мистецтво», проведення Відкритого конкурсу театральної майстерності імені Миколи Яковченка, вшанування пам'яті актора в рідних Ірині Матяш Прилуках. Не менш важливою для вченої і громадської діячки стала постать ще одного митця і дипломата – Євгена Слабченка, про якого важко сказати, ким він був більше – актором чи дипломатом. До цього дослідження вчену спонукали знайдені в канадських архівах під час стажування в Канадському інституті українських студій документи. 2010 р. Ірина Матяш та її колеги завершили грандіозний за своїми масштабами проект, і світ побачило видання «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.)».

Доля Ірини Матяш у вищому архівному органі склалася непросто: з вересня 2009 р. до травня 2011 р. вона працювала на посаді першої заступниці Голови Державного комітету архівів України. Однак, політичні впливи прокомуністичних кланових кіл виявилися сильнішими за усвідомлення значущості внеску і таланту української вченої й Ірина Матяш вимушено пішла з посади. У 2011–2015 рр. вона працювала в Міністерстві юстиції України помічником Міністра юстиції України з питань архівної справи, очолювала відділ документального забезпечення, контролю та архівної роботи Вищої ради юстиції, була професором Дипломатичної академії України. У травні 2015 р. вона розпочала діяльність на посаді провідного наукового співробітника відділу історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України. Організаційний талант вченої й тут проявив себе у неперевершеній креативній формі. 9 вересня 2016 р. в Одесі за ініціативи Ірини Матяш було створене Наукове товариство історії

дипломатії та міжнародних відносин – незалежна недержавна неприбуткова громадська організація, що об'єднує науковців і дипломатів України, а також іноземних діячів науки, культури та дипломатії, які займаються дослідженням історії дипломатії та міжнародних відносин. Головою правління члени Товариства одногосно обрали Ірину Матяш. Без перебільшення, за п'ять років функціонування Товариства ним встановлено сотні наукових контактів, проведено багато різноманітних заходів, виставок, конференцій, презентацій, видано десятки праць.

2017 р. Ірина Матяш стала куратором проєкту «Століття української дипломатії», у межах якого відбувалися масштабні заходи, важливі для дипломатичної служби України, формування позитивного іміджу України як держави, яка визнавалася зарубіжними країнами в добу визвольних змагань 1917–1921 рр. Завдяки її зусиллям делегації Товариства вже відвідали Австрію, Грецію, Грузію, Білорусь, Болгарію, Італію, Угорщину, Словаччину, Румунію, Францію, Німеччину, Польщу, Швейцарію, Туреччину, де відбулися наукові заходи й репрезентовано історію України у її багатогранному вимірі.

Під час наукових конференцій відбувалися презентації документальних виставок із цієї тематики, підготовлених спільно з Державною архівною службою України, державними архівами, МЗС України: «Українська дипломатія 1917–1924 рр.: зародження національних традицій» (2017), «Україна – Німеччина у 1918 році: перші дипломатичні контакти» (2018), «Українсько-польські відносини в 1917–1921 рр.: інституційна історія, етап становлення» (2019), «Україна і Туреччина в 1918–1921 роках: до століття взаємної дипломатичної присутності» (2018), «Україна–Грузія: 100 років тому» (2018), «Україна і Греція: 100 років дипломатичної присутності» (2018), «Іноземні представництва в Києві в 1917–1919 роках: початок міждержавних відносин» (2019), «Досвід, куплений дорогою ціною...»: українська дипломатія 1917–1926» (2020). За результатами наукових конференцій вийшли упорядковані Іриною Матяш збірники: «Україна і Грузія у міжнародних відносинах: історія та спільні виклики сучасності» (2018), «Україна і Польща: шляхами міждержавних взаємин» (2019), «Україні і Китай: маловідомі сторінки історії та сучасність» (2018), «Україна і Болгарія в історії Європи» (2019), «Україна – Швейцарія: маловідомі сторінки історії та сучасність» (2020) та ін.

Ірина Борисівна тепер організовує конференції не лише в Україні, а й зарубіжних країнах, підтримує зв'язки з українськими дипломатичними представництвами і діаспорою за кордоном та зарубіжними університетами і науковими інституціями. Після переходу вченої на наукову роботу вийшли друком її монографії: «Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії» (2016), «Іноземні представництва в Україні (1917–

1919 рр.): державна місія та повсякденність» (2019), «Іноземні представництва в Україні (1919–1991 рр.): співпраця і протистояння» (2020), «Eugène Deslaw: un cinématographe français et un historien ukrainien de la diplomatie» (2019), виявлена в Канаді Іриною Матяш і підготовлена до друку праця Євгена Слабченка «Дипломатична історія архівів» (2016), численні наукові праці, що вийшли різними мовами в зарубіжних виданнях. Лише від переліку назв збірників статей і документів, монографій, інших видань захоплює дихання, адже розумієш велич таланту вченої як організаторки, упорядниці, дослідниці й авторки.

Окремої уваги заслуговує викладацька діяльність вченої, яку вона розпочала ще 2001 р. як професорка кафедри документальних комунікацій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв й не полишає нині, працюючи в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Ірина Матяш у свій час викладала в Європейському університеті, Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Київському національному університеті театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Вона є ініціаторкою і кураторкою проєкту «Європейські цінності і культурна дипломатія: молодіжні зустрічі», що триває з 2019 р. і відбувається за підтримки Фонду Ганса Зайделя в Україні та Міністерства закордонних справ України; авторкою і співупорядницею першого навчального посібника з культурної дипломатії, що вийшов 2021 р. під грифом Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка і очолюваного нею Наукового товариства. Про її талант як викладачки може сказати кожен студент, позаяк майстерність Ірини Борисівни як лекторки – неперевершена. Її розповідь захоплює, логічний виклад змушує слухачів слідкувати за думкою й не відпускає до останнього слова, що лунає в тиші аудиторії. Однак, людина, яка написала й захистила під керівництвом Ірини Матяш докторську дисертацію, імовірно, має право сказати більше: «Ні, зовсім не майстерність викладача кликала мене за собою й примушувала працювати вдень і вночі над докторською дисертацією, а впертий характер, наполегливість і твердість Ірини Матяш, яка була зі мною кожної хвилини поряд і подумки, змушували мене переборювати всі труднощі, що виникали як в процесі дослідження, так і у тодішньому повсякденному житті. Ця людина, ця неймовірна жінка заставляє боротися як із оточенням, так і з собою, не здаватися ніколи й вперто йти до перемоги над труднощами життя і над собою. У цьому, мабуть і є геній особистості Ірини Матяш, не всіма належно оціненої, але такої яскравої, унікальної людини нашої сучасності.

За свій трудовий шлях Ірина Матяш неодноразово отримувала державні нагороди, серед яких: Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2004 р.), Грамота Верховної Ради України (2009 р.), нагрудний знак «Знак Пошани» (2004 р.), подяки й відзнаки Міністерства закор-

донних справ України тощо. Цими днями Указом Президента України № 195/2021 доктор історичних наук Ірина Матяш була удостоєна Ордену княгині Ольги III ступеня за особистий внесок у розвиток вітчизняної науки, зміцнення науково-технічного потенціалу України, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм і як голова правління громадської організації «Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин». Без перебільшення, її вітала вся наукова й дипломатична спільнота України.

Багато можна розповісти про особисте спілкування двох жінок, про слова Ірини Борисівни на захисті докторської дисертації авторки цих слів, про спільну подорож до Парижа, де день проходив на конференції й у навчанні на курсах архівістів, організованих Міжнародною радою архівів, а вечори поглинали захопиви вулиці, музеї й історичні сайти столиці Франції, про організований вченою семінар із видатною американською архівознавицею Труді Петерсон у Посольстві США в Києві і т. д, і т. д., і т. д. Неймовірна людина – Ірина Матяш – колись несподівано може стати частиною і Вашого життя, дорогий читачу! Бережіть її, адже вона всю себе віддає архівній справі, науці, історії дипломатії, а своє серце і свою любов – назавжди кожній людині, яка зустрічається на її шляху!

Ярослав Калакура

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9007-4991>

ВІД УКРАЇНСЬКОЇ АРХІВІСТИКИ – ДО ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТІЇ: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ СВІТ ІРИНИ МАТЯШ

Ірина Борисівна Матяш – творча, яскрава, самобутня і винятково обдарована особистість у середовищі українських інтелектуалів. Пишаюся, що маю можливість і приємність понад чверть століття співпрацювати і спілкуватися з нею як із колегою і однодумцем із ключових питань української історії, культури, архівознавства та методології наукового пізнання. Її інтелектуальний світ багатогранний, надзвичайно різнобарвний і невичерпний, а стиль історієписання – образний і чутливий. Очевидно, перша філологічна освіта, заглиблення в народну творчість, в українську і зарубіжну художню літературу, захоплення мистецтвом, а відтак – природні дані: гострий, аналітичний розум, емоційність характеру, журналістський хист і прекрасне володіння словом наклали відбиток на пріоритетах, змісті та стилі її науково-дослідної діяльності. Своєю книгою «Катерина Грушевська: життєпис, бібліографія, архіви» (1997) вона започаткувала антропологічний напрям в українському архівознавстві і цілу серію дискурсів з архівної біографістики.

Припускаю, що Ірина Борисівна не без впливу наукового консультанта професора Руслана Пирога зробила акцент на людинознавчому підході і в докторській дисертації «Архівна наука і освіта в Україні 1917–1930-х років» (2001), а її монографія «Особа в українській архівістиці: біографічні нариси» (2001) стала першим узагальнюючим дослідженням в Україні з архівної персоналістики. Пріоритет людини в архівній справі характерний і для ініційованих нею та створених за її участі таких праць, як: «Українські архівісти (XIX–XX ст.): біобібліографічний довідник» (2007), «Українська архівна енциклопедія» (2008) та численних статей.

Оцю людинознавчу традицію Ірина Борисівна перенесла в історію української дипломатії, дуже вміло поєднавши її з дослідженням архівів дипломатичних служб («Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії» (2016); «Євген Слабченко. Дипломатична історія України»

(2016); «Іноземні представництва в Україні (1917–1919 рр.): державна місія та повсякденність» (2019) та ін.).

Із приємністю згадую творчу співпрацю над створенням першого національного підручника «Архівознавство» (1998), друге видання якого побачило світ у 2002 р. за нашою спільною редакцією, а також «Нарисів історії архівної справи в Україні» (2002). Водночас зазначу, що, очолюючи Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, а відтак, будучи Першою заступницею Голови Державного комітету архівів України, І. Матяш всіляко підтримувала діяльність кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, брала участь в Архівознавчих читаннях, виступала перед студентами. Відрадно й те, що після переходу на роботу в Міністерство юстиції та Вищу раду юстиції, а згодом – в Інститут історії України НАН України Ірина Борисівна залишається у сфері архівної науки і практики, очолює Громадську раду при Укрдержархіві, успішно продовжує архівознавчі студії. Її монографія «Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку» (2012) – одна з небагатьох праць в українській історіографії архівної науки, яка присвячена ключовим питанням теорії та методологічному інструментарію архівістики. Органічно поєднані питання теорії, історії, методики та практики організації архівної справи і в новому авторському підручнику «Архівознавство. Теоретичні засади» (2018).

Вітаючи Ірину Борисівну Матяш з ювілеєм, із недавньою високою державною нагородою, складаю подяку за багаторічну співпрацю, підтримку, зокрема за її фахову і аналітичну рецензію на мій навчальний посібник, опубліковану в «Архівах України» під промовистою назвою «Лекції з архівного менеджменту від метра української архівної освіти» (2019. Вип. 3). Щиро бажаю Вам, Ірино Борисівно, надійного здоров'я, творчого натхнення і Божого благословення на подальшу реалізацію Вашого невичерпного інтелектуального потенціалу, дивовижної працездатності та відчуття задоволення зробленим!

Марина Палієнко
докторка історичних наук,
професорка,
завідувачка кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

АРХІВНА УКРАЇНКА У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ІРИНИ МАТЯШ: ПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ І КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Творчий доробок кожного вченого відображається в історіографічному дискурсі притаманними лише йому стилем, образом, духом, акцентами, архітектонікою текстів та мелодикою слова. Кожен справжній науковець, як і митець, створює свій неповторний світ, який органічно поєднує дослідницькі пріоритети, методологічний інструментарій, джерельну основу, широту теоретичних узагальнень.

У багатобарвній і різноплановій палітрі дослідницьких пріоритетів та професійних зацікавлень відомої української вченої-історика та архівознавиці Ірини Матяш одне з центральних місць посідає проблематика архівної українки, якій вона присвятила цілу низку теоретичних, біо-історіографічних, археографічних праць. Важливе місце у них відведено концептуалізації поняття «архівна українка», його теоретичним та правовим аспектам, вивченню у широкому контексті поряд із проблемами повернення переміщених архівних фондів та спільної архівної спадщини.

Змісту поняття, еволюції його трактування в різні історичні періоди, типології архівної українки були присвячені статті та виступи вченої на українських і міжнародних наукових форумах. Особливо-му заглибленню у тематику сприяло наукове стажування дослідниці упродовж 2006–2007 рр. у Канадському інституті українських студій при Альбертському університеті завдяки одержанню стипендії Меморіального фонду ім. Івана Коляски (John Kolasky Memorial Endowment Fund). Учена повною мірою використала можливість вивчення фондів українки, сконцентрованих у Бібліотеці та архіві Канади, а також у численних архівних, бібліотечних та музейних інституціях, створених представниками української діаспори у різних містах Канади. І не менш важливим стало налагодження професійних контактів, активної співпраці між Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (УНДІАСД), який тоді очолювала І. Матяш, та канадськими архівістами.

У 2007–2008 рр. побачили світ низка статей та монографічна праця І. Матяш «Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, зміст», у яких було окреслено поняття «архівна україніка», розглянуто еволюцію його формування, з'ясовано типологію документів архівної україніки, що зберігаються в архівах Канади¹. Цінним також був історіографічний аспект дослідження, у якому проаналізовано широкий спектр публікацій, що стосуються архівної україніки в Канаді. Зокрема, вчена розглядала еволюцію трактування та змістового наповнення поняття, виділяла різні періоди його побутування в історіографічному дискурсі, у т. ч. «латентну стадію», коли у радянську добу він був вилучений з наукового обігу, а зарубіжні дослідники послуговувалися ним для окреслення досліджень українознавчого характеру.

Визначаючи ментальний, науковий та культурний чинники повернення цього терміна до наукового дискурсу на початку 1990-х років, І. Матяш зверталася також до дискусій, пов'язаних з його утвердженням. Безперечно, 1990-ті – початок 2000-х років були «золотою добою» у налагодженні співпраці науковців як із державними інституціями незалежної України, так і з організаціями, об'єднаннями, товариствами української діаспори у світі щодо вироблення підходів і взаємодії у питаннях виявлення, реєстрації, організації зберігання та вивчення об'єктів української культурної спадщини. Важливу роль в обґрунтуванні теоретичних підходів до побудови інформаційних систем та їх змістового наповнення (зокрема, програми «Архівна та рукописна Україніка: Національна зведена система документальної інформації») відіграли представники академічного та архівного середовища, зокрема, Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Головного архівного управління (Державного комітету архівів України) – Г. Боряк, Л. Дубровіна, К. Новохатський, В. Ульяновський тощо².

¹ Матяш І. Б. Архівна та рукописна україніка як складова Національного архівного фонду: зміст та обсяги поняття // Сумський історико-архівний журнал. 2007. № 2. С. 16–28; *Її ж.* Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, зміст. Київ, 2008; *Її ж.* Архівна україніка: зміст поняття та відображення в канадській і українській історіографії // Харківський історіографічний збірник. 2008. Вип. 9. С. 62–74.

² Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна україніка»: архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. Київ, 1995. 348 с.; *Її ж.* Архівна україніка // Архівознавство: Підручник / за заг. ред. І. Матяш та Я. Калакури. 2-е вид. Київ, 2002. С. 115–132; Дубровіна Л. А. «Архівна та рукописна україніка»: до проблеми об'єкта археографічного та інформаційного опису в системі НАІС // Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка». Вип. 1. Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. наук. праць. Київ, 1996. С. 41–62 та ін.

Творчий розвиток концепту україніки втілюється у розробленні І. Матяш Концепції створення та функціонування Національного реєстру «Архівна україніка», прийнятті на її підставі у 2007 р. Галузевої програми «Архівна україніка», що передбачала формування спеціального реєстру – комплексного масиву відомостей про місця зберігання, склад і зміст архівної україніки³. У своєму змістовому наповненні поняття «архівна україніка» включало документи історико-культурної спадщини України, які знаходяться за кордоном, та документи іноземного походження, що стосуються України.

Важливу роль в актуалізації інформації про зарубіжні архівні колекції відіграли наукові періодичні видання УНДІАСД «Студії з архівної справи та документознавства» (1996 р.) та «Пам'ятки: археографічний щорічник» (1998 р.), головною редакторкою яких була вчена у 2001–2009 рр. Варто також наголосити на значенні «Української архівної енциклопедії», в якій було дано стислу характеристику комплексам архівної україніки у різних країнах світу. Енциклопедія була підготовлена колективом авторів за редакцією І. Матяш та побачила світ у 2008 р.

Одним із найбільш фундаментальних проєктів з акумуляції ресурсів архівної україніки, реалізованих під керівництвом І. Матяш, стала підготовка та видання у 2010 р. довідника «Архівна україніка в Канаді»⁴. Важливість цього проєкту полягала в узагальненні та репрезентації широкому загалу дослідників, користувачів архівної інформації великого та цінного документального комплексу україніки, представленого в архівних, музейних, бібліотечних зібраннях Канади. Вихід у світ цього значного за обсягом та надзвичайно інформативного за змістом науково-довідкового видання став справжньою подією в архівному і науковому житті, вагомим результатом співпраці Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті та Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. І в цьому випадку І. Матяш як директор УНДІАСД продемонструвала не лише вміння налагоджувати наукові контакти, але й результативно розбудовувати містки інституційної співпраці, оскільки вченій вдалося об'єднати зусилля канадських та українських архівістів для узагальнення інформації електронних баз даних різного рівня, опрацювання електронних, рукописних та опублікованих довідкових видань про фонди канадських архівів.

³ Матяш І. Концепція створення та функціонування Національного реєстру «Архівна україніка» // Студії з архів. справи та документознавства. 2007. Т. 15. С. 12–18; *Її ж.* Галузева програма «Архівна україніка» // Там само. 2008. Т. 16. С. 29–32.

⁴ Архівна україніка в Канаді: довідник / упоряд.: І. Матяш (кер.), Р. Романовський, М. Ковтун та ін.; Держкомархів України, УНДІАСД, Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту. Київ, 2010. 882 с.

Цей проєкт став взірцем, своєрідною моделлю для майбутніх репрезентативних науково-довідкових видань. На жаль, він не знайшов продовження у серійному вимірі через низку фінансових та організаційних факторів, але залишив свій яскравий слід в історіографічному образі епохи. Згадане видання стало важливим сегментом у розбудові Національного реєстру «Архівна україніка» – комплексної інформаційної системи, призначеної для реєстрації й обліку відомостей про склад, зміст, місце зберігання документів культурної спадщини України та документів іноземного походження, що стосуються історії України.

Втілення цього проєкту мало надзвичайно важливе значення для розширення джерельної бази досліджень не лише з історії українських переселенців у Канаді, внеску українців у розвиток канадського суспільства, але й в цілому історії України, українського народу, біоісторіографічних студій. Він дав можливість широкому колу користувачів почерпнути інформацію про унікальні за своєю джерельною цінністю та націєтворчою вагою зібрання Уряду УНР в екзилі, Союзу визволення України, архіви Андрія Жука, Михайла Єремєєва, Олени Кисілевської, Катерини Антонович, Євгена Бачинського, багатьох інших українських установ, організацій, громадсько-політичних, культурних, церковних діячів тощо.

Отже, І. Матяш була проведена масштабна евристична, камеральна та організаційна робота, виявлена типологічна різноманітність окремих фондів, колекцій, документів. А важливим результатом інституційного проєкту стало створення комплексної інформаційної бази даних про архіви українського походження, утворені етнічними українцями, українськими установами та організаціями на теренах Канади.

Серед енциклопедичних видань, в яких у сконцентрованому вигляді представлено визначення «архівної україніки» та охарактеризовано її основні документальні комплекси в різних країнах світу, слід згадати фундаментальну «Енциклопедію історії України» та її окремих тематичний випуск «Україна – Українці»⁵.

Водночас, характеризуючи дослідницькі пріоритети І. Матяш, необхідно окремо зупинитися на її постійному зацікавленні у вивченні людських доль, персонологічних студіях. І вченій, без перебільшення, вдається відтворити на основі залучення цінних архівних першоджерел, аналізу творчої спадщини образи відомих громадсько-політичних, культурних, військових діячів, дипломатів, науковців, архівістів, акторів. Зокрема, перу І. Матяш належать окремі видання, нариси, статті,

⁵ *Матяш І. Б.* Україніка архівна, архівна україніка // *Енциклопедія історії України: Україна – українці*. Кн. 2 / редкол.: В. А. Смолій (гол. редкол.), Г. В. Боряк, Я. В. Верменич та ін. Київ, 2019. С. 522–524; *Матяш І. Б., Палієнко М. Г.* Україніка архівна зарубіжна, архівна україніка в зарубіжних країнах // Там само. С. 524–530.

документальні публікації, присвячені Катерині Грушевській, Вадиму Модзалевському, Володимиру Міяковському, Василю Базилевичу, Миколі Яковченку тощо. Безумовно, робота з фондами архівної україніки привнесла нові сюжетні лінії, збагатила джерельну базу цінними знахідками. Так, під час наукового стажування у Канаді І. Матяш були виявлені цінні джерела до біографії генерала Володимира Сікевича у Бібліотеці та архіві Канади, архівах Бібліотеки Карлтонського університету, Осередку української культури і освіти та Військово-історичному музеї та архіві УВАН (Вінніпег, Манітоба), на основі яких дослідниця відтворила «канадські сторінки біографії» діяча⁶. Іншим важливим джерелом, виявленим І. Матяш під час роботи в канадських архівах, стали спогади відомого українського правника, професора Андрія Яковлєва (Яковліва), які були опубліковані в археографічному щорічнику «Пам'ятки»⁷.

Яскраві біоісторіографічні дослідження І. Матяш були присвячені творчій спадщині Євгена Слабченка (Ежена Деслава) – українського громадського діяча, відомого митця кіноавангарду, ім'я якого вписано в історію світового кінематографа. У 2016 р. у київському видавництві «Кліо» побачила світ праця Є. Слабченка «Дипломатична історія України», текст якої був виявлений І. Матяш в архіві Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Канада). Цінність цього видання полягає в органічному поєднанні наукового підходу, ґрунтовної історико-біографічної та археографічної частини з текстом самого джерела, який репрезентує авторське бачення історії України крізь призму дипломатичних ініціатив. Окремі сюжети про долю архіву та зібрання україніки Є. Слабченка знайшли відображення у низці публікацій І. Матяш⁸, у яких, між іншим, наголошується на важливості збереження національних традицій та самосвідомості в середовищі української еміграції. Так, авторка ґрунтує своє дослідження не лише на даних, почерпнутих із канадських архівів, але й доповнює інформацією, отриманою під час вивчення документів, виявлених у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, державних архівах Черкаської та Київської областей. Заслуга дослідниці полягає у вмінні працювати з джерелами, здійснювати пошук, верифікацію інформації і

⁶ Матяш І. Канадські сторінки життєпису Володимира Сікевича // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2007. Вип. 16. С. 226–242.

⁷ Матяш І. «Той час не був часом чудес...» (Спомини Андрія Яковлєва «з років всесвітньої війни 1935–1945») // Пам'ятки: археографічний щорічник. 2007. Т. 7. С. 75–109.

⁸ Матяш І. «Світова бібліотека україніки» Євгена Слабченка як ідея і культурологічний проект народної дипломатії // Бібліотечний вісник. 2016. № 1. С. 30–40; Її ж. Доля дипломатичного архіву Євгена Слабченка // Україна дипломатична. 2015. Вип. 16. С. 714–733.

на її основі відтворювати події у всій багатогранності, реконструювати життєвий шлях, залучаючи, співставляючи та аналізуючи відомості, почерпнуті з різних джерел.

Авторський стиль І. Матяш поєднує науковість, аргументованість, логічність викладення матеріалу з образністю та емоційністю, що значно розширює потенційну читацьку аудиторію біографічних студій. Особливо ж імponує заглибленість у вивчення обраної для дослідження проблеми, бажання зафіксувати, проаналізувати та передати найважливіші характеристики виявлених документів, що дають можливість відтворити цілісний образ людини на тлі епохи.

Розглядаючи архіви як важливий інформаційний ресурс, інституції національної та колективної пам'яті, І. Матяш продовжує й сьогодні активно розробляти проблематику архівної україніки, включаючи її у поле своїх наукових зацікавлень на рівні з історією української дипломатії, історіографією, біографістикою, теоретичними аспектами архівознавства. Сьогодні, коли з новою силою актуалізуються проблеми цифровізації архівної галузі, розширення доступу до архівної інформації, імплементації спільних міжнародних проєктів, державної підтримки та фінансування архівів, творчі ініціативи талановитої вченої та громадської діячки, голови Громадської ради при Державній архівній службі України являють собою цінний внесок у розбудову архівної справи та науки.

Редколегія «Архівів України» бажає нашій шанованій Колезі та Ювілянтці нових творчих звершень у цій шляхетній і надзвичайно важливій для України справі!

Оксана Ємчук
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця відділу археографії,
Інститут архівознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>

ДО ЮВІЛЕЮ ІРИНИ МАТЯШ – УЧИТЕЛЬКИ І ПОДРУГИ

18 квітня 2021 р. докторці історичних наук, професорці, Голові правління громадської організації «Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин» Ірині Борисівні Матяш виповнилося 60 років.

Підготувати нарис про життя та діяльність Ірини Борисівни – складне завдання для її друзів і колег, тому що цифра ювілею просто несумісна з такою молодою, активною та завзятою людиною. Водночас її творча багатогранна діяльність, педагогічна та громадська робота потребують більш ґрунтовного нарису.

Щоб зрозуміти секрети досягнень Ірини Матяш, варто згадати окремі сторінки її біографії – юність, навчання, захоплення, її педагогів, перші кроки в науці.

Моє знайомство з Іриною Матяш (тоді – Іриною Борщ) відбулося у 1978 р. на першому курсі філологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (денне відділення російської мови і літератури) як однокурсниці. Минуло п'ять років навчання, яке Ірина закінчила з відзнакою, та згодом наші долі розійшлися на багато років: у наступні роки вона успішно працювала в навчальних закладах Києва й області, я ж переїхала до Харкова.

Отже, Ірина приїхала до Києва після успішного закінчення Прилуцької середньої школи – колишньої Першої чоловічої гімназії, відомої своїми випускниками: С. Масловим, Д. Ревуцьким, В. Щербиною та ін. Ще з часів навчання в школі у неї виник потяг до вивчення української історії, культури, краєзнавства, який розуміли та підтримували її батьки. Згодом вона захопила й мене дослідженням архіву професора Сергія Маслова та стала науковим керівником моєї кандидатської дисертації про цього видатного книгознавця.

В університеті Ірина відрізнялася серед студентів активністю, комунікабельністю, цілеспрямованістю та спортивною підготовкою, зокрема вразила однокурсників незвичним захопленням: займалася технічно складним видом спорту, що вимагав значної фізичної, тактичної та розумової підготовки – спортивною радіопеленгацією «Полювання

на лисиць». Забігаючи вперед, зазначу, що далекі складні пішохідні туристичні подорожі, підкорення гірських вершин Ірина успішно долала навіть без супроводу інструкторів.

Нам дуже пощастило навчатися у видатних педагогів – учнів тієї славетної дореволюційної історико-філологічної школи вчених-енциклопедистів, якою зараз пишається університет. Нам викладали учні О. Білецького, Л. Булаховського, М. Грунського, О. Лободи, С. Масло-ва, О. Назаревського, І. Огієнка, В. Перетца. Це були такі педагоги, як: М. Зарицький, І. Заславський, О. Іллічевський, М. Карпенко, Л. Коло-колова, А. Кулініч, В. Пашенко та ін.

Завдяки цим педагогам ми дізнавалися про «заборонених» письменників, глибше досліджувати питання національної специфіки літератури та мови, природи художнього образу, жанру і стилю, психологізму в літературі; вони познайомили нас зі складними питаннями текстології, компаративістики, джерелознавства та бібліографії.

Починаючи з другого курсу, частина студентів так чи інакше відчула, що вузькі рамки запропонованих навчальних програм їх не влаштовують, тому багатьох зацікавили додаткові гуртки, наукові семінари, спецкурси тощо. Ірина знову вразила однокурсників – нове захоплення спрямувало її в далеку складну археологічну експедицію на Південь України. З цього часу історичні науки, джерелознавчі дисципліни, потяг до першоджерел почали формувати подальший шлях її навчання, сферу наукових інтересів.

Крім того, Ірина відвідувала заняття відділення журналістики факультету суспільних професій та брала участь у роботі студентського наукового семінару під керівництвом доктора філологічних наук, професора Ісаї Яковича Заславського (1915–2000) – відомого літературознавця, джерелознавця, учасника Другої світової війни.

Ймовірно, головну роль у формуванні Ірини Борисівни Матяш як ученої зіграв саме І. Заславський, який досліджував творчість російських письменників XIX ст., історію російсько-українських літературних взаємин та українського художнього перекладу. Ісай Якович умів захопити студентів літературними дискусіями, залучити їх до пошукової дослідницької роботи, мав особливий талант зацікавити студентів першоджерелами в експедиціях до бібліотек, архівів та музеїв. Він ініціював вивчення архівів фронтової преси часів Другої світової війни. Наслідком цієї роботи були випуски 4-х збірників документів «Слово, яке веде до бою» (1971, 1975, 1980, 1985). Уперше до широкого обігу були залучені матеріали фронтової преси, розшукані на її сторінках твори багатьох письменників-фронтовиків, поетів-аматорів. Протягом декількох років була описана велика кількість літературних матеріалів у фронтових, дивізійних, армійських та флотських газетах, архівні документи.

Отже, невідповідно подальші етапи наукової роботи Ірини Матяш у теоретичному і практичних напрямках базувалися на тих засадах київської історико-філологічної школи, які викладали нам кращі університетські педагоги.

На останньому курсі навчання в університеті ми разом потрапили до наукової експедиції під керівництвом проф. І. Заславського в архівні фонди Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна в Москві (нині – Російська державна бібліотека). Шанс доторкнутися до фронтових газет, які зберегли сліди крові, куль, ледь помітні записи прощальних слів воїнів, які помирали під час бою – все це дуже вразило нас та наблизило до хвилюючих історичних подій війни. Ймовірно, цей архівно-бібліотечний досвід вплинув на подальший вибір професійного шляху: Ірина захопилася згодом архівознавством, мені ж випала нагода немало років працювати у бібліотеках.

Серед наукових зацікавлень Ірини тих часів слід згадати також дослідження наукової і творчої біографії відомого літературознавця, письменника, актора І. Л. Андронікова (1908–1990). Тому дипломну роботу вона успішно захистила на тему: «Іраклій Андроніков – фронтний журналіст» і була рекомендована до вступу в аспірантуру.

Одночасно Ірина вже тоді стала дружиною, мамою і протягом життя зуміла вдало поєднувати свою активну наукову, педагогічну роботу з щасливим сімейним життям.

У 2008 р. ми знов побачилися з Іриною Матяш на зустрічі однокурсників, і ця подія згодом повністю змінила моє життя: я стала її аспіранткою, колегою, подругою, чим пишаюсь і дякую долі. Навіть у напружені часи роботи на посаді Першої заступниці Голови Державного комітету архівів України вона не покидала роботу зі своїми аспірантами. Завжди вражає її енергія, талант, ерудиція, самовіддана інтенсивна праця, любов до своєї професії, безкомпромісність, щедрість, готовність передати свої знання учням і студентам.

Щиро бажаю Ірині Борисівні міцного здоров'я, родинного затишку, добробуту, подальших творчих успіхів та натхнення!

Микола Железняк
кандидат філологічних наук,
директор,
Інститут енциклопедичних досліджень НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8290-6345>

СЕКРЕТ УСПІХУ ІРИНИ МАТЯШ

Писати про багатогранну людину однаково, що письменникові створити роман, композитору – симфонію чи батальну сцену – художникові. Так, принаймні, мені здається, бо досвіду в жодному з цих жанрів не маю. Однак саме такі асоціації у мене від багаторічного спілкування з Іриною Матяш. Очевидно, що найчастіше темою наших розмов є Енциклопедія і навколо неї. А це, насамперед, люди – її герої, її творці, її шанувальники і не дуже. Ірина має одну рису, що, на мій погляд, є визначальною для її характеру: ідея, що народилася, цієї ж митті має почати реалізуватися. Вона захоплюється сама й вимагає цього від інших.

Це й є секретом успіху всього, за що береться Ірина Матяш. А серед її наукового доробку – монографії, підручники, хрестоматії, довідники й, звісно ж, Енциклопедія – «Українська архівна енциклопедія».

Остання – від ідеї видання та головування в редколегії, вступного слова, створення реєстру, залучення авторів та вироблення принципів оформлення і розміщення матеріалу – до написання статей, що розкривають засадничі поняття архівної справи, та прочитання, читання, перечитування всіх (без винятку!) 882 сторінок.

Зрозуміло, що простого читання у редактора Енциклопедії бути не може, бо список авторів «зашкалює», а треба все злагодити (саме так, а не звести!) до єдиного стилю, однієї моделі, надати роботі внутрішньої єдності, стрункості, не загубивши при цьому індивідуальність кожного автора.

Оце й є майстерність диригента, що з оркестром творить величний твір.

Як мені відомо, свою Енциклопедію Ірина Матяш створила майже на одному подихові – за кілька років. Для енциклопедистів це – мить.

Проект «Енциклопедії Сучасної України», де Ірина Матяш від 1-го тому бере участь як науковий консультант, рецензент і автор, розгортається, на жаль, поволі. Це викликає її критичні зауваження, у багатьох моментах абсолютно слушні, спрямовані на покращення видання, сприяння проєктові, а не його руйнацію.

Отож, справа, і не просто, а улюблена рухає нашу ювілярку у цьому житті. А відомо ж: за їхніми ділами ви пізнаєте їх!

Тетяна Клименко

кандидатка історичних наук, доцентка,
директорка,

Державний архів Черкаської області

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0748-4269>

СПОГАДИ ПРО КОЛЕЖАНКУ: ПОГЛЯД ЗІ СТОРОНИ

Іноді доля робить нам подарунок у вигляді зустрічі з цікавою людиною. Чим більше її пізнаєш, тим гостріше усвідомлюєш, що цей дар – безцінний. Хочу розповісти про одну надзвичайно різнобічну людину, колегу – Ірину Борисівну Матяш, яка досягла певних висот (хоча здатна на більше) завдяки своїм знанням, цілеспрямованості та працьовитості. Вона, перш за все, відома як українська науковиця в галузі архівознавства, біографістики, джерелознавства, історії дипломатії. Ірина Борисівна – докторка історичних наук, професорка, авторка сотень публікацій, монографій, наукових і документальних видань, навчальних посібників, ідейна натхненниця концепцій з розвитку архівознавства та документознавства. Знаю її як кваліфіковану керівницю, яка вміла і вимагати, і відзначати досягнення, успіхи співробітників добрим словом. Вона дуже чітко висловлювала свої конструктивні та об'єктивні позиції, які іноді різнилися з думкою керівництва. Ірина Борисівна зробила значний внесок у становлення і розвиток Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, біля витоків створення якого стояла спочатку на посаді заступниці, а згодом і керівниці.

Обійнявши посаду директорки інституту, запропонувала і втілила свій задум у життя: створила спеціалізовану вчену раду К 26.864.01 із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. У 2004 р. на засіданні цієї вченої ради відбувся захист і моєї дисертації на тему: «Розвиток архівної справи на Черкащині (1919–2000 рр.)». Керівником початку мого успіху в науковій діяльності стала Ірина Борисівна.

А почалося все з простого знайомства в лютому 2002 р. на одній з наших вечірніх дружніх посиденьок після закінчення засідання колегії у Державному комітеті архівів України (нині – Державна архівна служба України). Уже під час подальших цікавих і змістовних розмов із нею я почала визначатися щодо площини власних наукових пошуків. Ірина Борисівна підтримала ідею розроблення теми історії розвитку регіональних архівів та зуміла організувати і дисциплінувати мене на написання наукової роботи. Саме Ірина Борисівна націлила мене на

саморозвиток та самовдосконалення в архівній царині шляхом зацікавлення наукою. Перші мої спроби написання наукових статей перебували під пильним її наглядом. У ході написання дисертації і особистих зустрічей були радісні моменти і розчарування. Сама ж вона ретельно і до кінця фокусувалася на найдрібніших деталях моєї наукової роботи, перевіряла виконання всіх її завдань, щоб уникнути помилок. Пошук і творчість, ерудиція і вимогливість Ірини Борисівни – той фундамент, на якому будувалося успішне завершення мого джерелознавчого дослідження. Поради її були обдумані і зважені. І успішним результатом нашої з нею важкої, але спільної і цікавої роботи стало здобуття мною наукового ступеня кандидата історичних наук. Щира вдячність Ірині Борисівни за те, що була поруч!

Після захисту я стала більше приділяти увагу науковим дослідженням на основі архівних документів. Дуже зацікавили такі невідомі мені на той час наукові дисципліни як джерелознавство, історіографія та краєзнавство, а також різноманітні аспекти людського життя і діяльності.

Отриманий Іриною Борисівною багаторічний досвід роботи в архівній сфері на різних керівних посадах дав їй можливість розширити своє коло цікавих знайомств і співпрацю в науковому середовищі, що стало основою для розвитку в ній особливої чутливості до різних сторін життя. Як справжня керівниця, вона брала на себе відповідальність за результат діяльності, усвідомлюючи усі її процеси. Ця особливість, на мій погляд, частково є визначальною природною рисою, що вирізняла її в багатьох життєвих обставинах. До того ж, ця риса посилювала самовіддане прагнення Ірини Борисівни дотримуватися своїх принципів і сприйняття світу. Вона багато часу приділяла професійній сфері, нерідко забуваючи про особисту. Разом із тим, Ірина Борисівна часом повністю переймалася перипетіями суспільного життя, намагаючись особистою участю зрозуміти їх суть, позитивно на них вплинути і долучити до них якомога більше учасників. Робота кипіла в її умілих руках. Робила вона це з захопленням і задоволенням. Внутрішньо зібрана, володарка природного логічного мислення, аналітичних здібностей і різнобічних знань, сприйнятлива до всього нового, прогресивного, вона не могла залишитися непоміченою, адже має здатність аналізувати факти, збирати необхідну інформацію і на підставі цього приймати рішення. Крім того, швидко вчиться чомусь новому і відокремлює важливе від другорядного.

Саме тому під час викладання в Дипломатичній академії України імені Геннадія Удовенка її пильну увагу привернула історія дипломатії. Ірина Борисівна постала в якості ініціатора створення у 2016 р. Громадської організації «Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин» і є, наразі, головою правління. Поміж важливих завдань

організації – сприяння всебічному вивченню історії української і світової дипломатії, діяльності українських дипломатичних та консульських установ, іноземних представництв в Україні, формування та розвитку міжнародних відносин. Ірина Борисівна зуміла зацікавити і залучити для роботи в організації знаних істориків, архівістів, дипломатів.

У рідкісні хвилини дістаю фотоальбом і з задоволенням пригадую яскраві зарубіжні поїздки, організовані Іриною Борисівною у межах співпраці Співпраці архівістів України з зарубіжними колегами-архівістами. Багато в чому, завдяки її зусиллям, стали реальністю поїздки в європейські архіви. При цьому слід підкреслити її здатність організовувати навколо себе людей. До реалізації своїх цікавих ідей вона ставиться ретельно, відповідально, з творчим підходом. Її пропозиції часто знаходили схвалення колег. Було приємно спостерігати за Іриною Борисівною в ті моменти, коли вона отримувала справжнє задоволення від втілення своїх задумів у реальність.

Ось така вона – Ірина Борисівна Матяш – успішна вчена, активна, творча людина, завжди повна енергії, постійно в роботі і пошуках нового.

ПІДБІРКА СВІТЛИН

З донькою гетьмана Української Держави Павла Скоропадського Оленою Отг-Скоропадською під час II Міжнародної наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження гетьмана та 80-річчя утворення Української Держави. м. Тростянець Ічнянського району Чернігівської області. 23 травня 1998 р.

У Посольстві Угорщини в Україні під час презентації монографії Ірини Матяш та Надзвичайного і Повноважного Посла Юрія Мушки «Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи» (2005). Київ. 6 червня 2006 р.

З невісткою першого міністра закордонних справ Олександра Шульгіна – Лідією Шульгіною. Оттава, Канада. 2007 р.

Зі співробітниками УНДІАСД після засідання Вченої ради інституту за участі директора Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи Андрія Рибаківа. Київ. 22 березня 2007 р.

Відкриття документальної виставки, присвяченої 90-літтю української дипломатичної служби. З міністром закордонних справ Борисом Тарасюком.
Київ. 6 грудня 2007 р.

З колегами-архівістами під час XVI Міжнародного конгресу архівів «Архіви, управління і розвиток: планування майбутнього суспільства». Куала-Лумпур, Малайзія. 22 липня 2008 р.

У Канадському інституті українських студій під час візиту до Канади з метою презентації довідника «Архівна україніка в Канаді». Едмонтон. 2010 р.

У Міністерстві юстиції України під час відкриття Науково-практичного семінару «Проблеми підготовки кадрів для архівних установ» за участі Генерального директора Державних архівів Польщі проф. Владислава Стемпняка. Київ. 16 травня 2012 р.

У дворі старого корпусу Національного архіву Франції під час наукового стажування з питань управління в сфері архівної справи. З донькою видатного французького архівіста Іва Перотена, директоркою Державного архіву Миколаївської області, докторкою історичних наук Ларисою Левченко та докторкою історичних наук Вікторією Прозоровою. Париж. 2012 р.

Під час практичних занять «Архівний марафон» зі студентами Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Із заступницею директора архіву Оксаною Берковською. Київ. 2018 р.

Марат Балишев

кандидат історичних наук,

директор,

Центральний державний науково-технічний архів України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5211-3208>

Ганна Голубкіна

провідна спеціалістка

відділу використання інформації документів,

Центральний державний науково-технічний архів України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1083-3228>

**ІІІ МІЖНАРОДНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ
«ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ:
АРХІВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ У ДИНАМІЧНОМУ
РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЗАДОВОЛЕННІ
ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ
(до Міжнародного тижня архівів)»**

10 червня 2021 р. у рамках відзначення Міжнародного тижня архівів (International Archives Week: 7–11 June 2021) у Харкові відбувся вже традиційний ІІІ Міжнародний круглий стіл, присвячений обговоренню новітніх тенденцій розвитку архівної справи, аналізу здобутків та досягнень в архівній сфері, обміну практичним досвідом, вирішенню пріоритетних питань галузі. У цьому році проведення ІІІ Міжнародного круглого столу було включено до Глобальної Програми Міжнародного тижня архівів (Global Programme International Archives Week 2021), що свідчить про актуальність організації подібних заходів (<https://www.ica.org/en/iaw2021-global-programme>).

Нагадаємо, перший Міжнародний круглий стіл «Проблеми інформатизації: процеси цифровізації (теорія і практика)», що під егідою Укрдержархіву відбувся у червні 2018 р., отримав широкий резонанс через гостру актуальність піднятих на ньому питань. Зважаючи на це,

організатори вирішили започаткувати традицію щороку збиратися для їх обговорення.

У 2019 р. у рамках відзначення 50-річного ювілею ЦДНТА України було проведено II Міжнародний круглий стіл «Проблеми інформатизації архівної справи: цифровізація як засіб забезпечення потреб інформаційного суспільства». Магістральною темою дискусії було обрано цифровізацію усіх процесів архівної справи та діловодства.

Через поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та карантинні обмеження, у 2020 р. круглий стіл не проводився.

Темою заходу у 2021 р. стала «Інформатизація архівної справи: архівні інформаційні ресурси у динамічному розвитку цифрового середовища та задоволенні потреб користувачів (до Міжнародного тижня архівів)».

Організаторами виступили: Державна архівна служба України, Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України), Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова (ХНУМГ імені О. М. Бекетова), Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України), Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД), кафедра історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ХНУ імені В. Н. Каразіна), Спілка архівістів України.

Місцем проведення заходу у 2021 р. було обрано урочисту конференц-залу Музейного комплексу ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Засідання відкрив директор ЦДНТА України, канд. іст. наук Марат Балишев, який виступив модератором роботи круглого столу.

Вітання Державної архівної служби України учасникам передала Перша заступниця Голови, канд. іст. наук Тетяна Ємельянова. З вітальним словом виступили: Перший проректор ХНУМГ імені О. М. Бекетова, канд. економ. наук, проф., академік Академії будівництва України Григорій Стадник, директор департаменту страхового фонду документації Державної архівної служби України Андрій Меленець, директор Білоруського державного архіву науково-технічної документації (БДАНТД) Олександр Запартика (м. Мінськ, Республіка Білорусь).

Під час пленарного засідання завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ імені В. Н. Каразіна проф. Сергій Посохов повідомив присутніх, що за вагомий внесок у розвиток співробітництва українських та польських архівістів, налагодження плідного співробітництва науковців ХНУ імені В. Н. Каразіна та Університету

імені Марії Кюрі-Складовської доктора габлітованого Інституту історії Університету Марії Кюрі-Складовської м. Люблін (Польща) Артура Горака нагороджено Почесною відзнакою «Медаль імені В. Н. Каразіна».

Програма круглого столу була досить насиченою, піднімалося широке коло актуальних питань не тільки в архівній, а й бібліотечній, музейній галузях, сферах освіти та збереження культурно-історичної спадщини.

Зокрема, у фокусі обговорення на круглому столі перебували питання:

- залучення цифрових технологій для забезпечення збереженості та обліку документів для створення інформаційної автоматизованої системи комплексного керування всіма архівними процесами у віддаленому режимі, оперативного доступу, уніфікації відомостей про кожну одиницю зберігання;

- забезпечення інформаційних потреб суспільства, надання рівного доступу до інформації, знань і послуг: створення локальних електронних інформаційних ресурсів та їх інтеграція в єдину інформаційно-телекомунікаційну систему;

- SMART-архів і впровадження технологій штучного інтелекту в архівну справу для уніфікації представлення даних, уникнення створення великих масивів даних, що повторюються, створення пошукових систем із розвинутим функціоналом для забезпечення дослідників якісно новими SMART-інструментами автоматизованого опрацювання великих даних; розроблення цифрових засобів популяризації історико-культурної спадщини міста та регіону з метою зміцнення їх туристичної привабливості;

- використання сучасних цифрових технологій для популяризації бібліотек, архівів, музеїв, архівних документів: створення онлайн-виставок із використанням мультимедіа та адаптацією матеріалів до мобільних пристроїв відповідно до вимог щодо сучасного дизайн-коду; активна позиція архівістів у соціальних мережах; створення та надання в доступ на офіційних вебсайтах архівних установ 3D віртуальних екскурсій; застосування 3D-технологій для онлайн-представлення унікальних документів, музейних експонатів.

Слід відзначити щорічну позитивну динаміку проведення Міжнародних круглих столів: розширюється коло питань для обговорення, збільшується кількість та географія учасників. Так, у 2021 р. регламент роботи передбачав заслуховування 14 доповідей, демонстрацію 7 презентацій.

Обговорення питань круглого столу розпочалося зі спільної доповіді Першої заступниці Голови Державної архівної служби України, канд. іст. наук Тетяни Ємельянової та директора ЦДЕА України,

канд. іст. наук Юрія Ковтанюка, які ознайомили учасників заходу з візією Укрдержархіву про стратегічну роль інформаційних ресурсів у розвитку архівної справи. Ю. Ковтанюк доповів про роботу над надзвичайно важливим для архівної галузі проектом Закону України «Про Національні архівні інформаційні ресурси, управління документацією та архівами», розробленим Державною архівною службою України на заміну Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи».

Проект Закону визначає правовий статус, правові і організаційні засади та порядок здійснення контролю за формуванням, зберіганням, використанням Національних архівних інформаційних ресурсів, управлінням документацією та функціонуванням архівних установ. Ю. Ковтанюк зробив особливий акцент на понятті «інформаційні ресурси як сукупність великого масиву інформації, зафіксованої на матеріальних носіях».

Жваве обговорення учасників викликало питання застосування в архівних електронних інформаційних ресурсах стандарту EAD (Encoded Archival Description) – відкритий формат архівного описування архівних матеріалів, оснований на стандарті XML, призначений для кодування засобів пошуку архівних матеріалів.

Наступний доповідач, директор УНДІАСД, в. о. Голови Спілки архівістів України, канд. іст. наук Олександр Гаранін продовжив ознайомлювати учасників із перспективами розвитку архівної галузі, доповнивши виступ презентацією. У вересні 2020 р. Державною архівною службою України було презентовано проєкт Стратегії розвитку архівної справи на період до 2025 року, яка передбачає посилення наукового супроводу, кадрового та фінансового потенціалу архівної галузі, розроблення Програми розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр. (далі – Програма), створення Галузевого центру професійної підготовки і підвищення кваліфікації архівних працівників.

Окрім проблем суто архівної діяльності, дискусія охопила й дотичні до них сфери. Так, вчена секретарка Наукової бібліотеки ХНУМГ імені О. М. Бекетова, канд. культурології Ксенія Фомичова доповіла про створення цифрових активів бібліотек та віртуалізацію їхніх продуктів і послуг.

Участь представників архівних установ, освітніх закладів із різних регіонів України та зарубіжних країн (Польщі, Угорщини та Республіки Білорусь) здійснювалася у дистанційній формі за допомогою платформи Google Meet. Працівники ЦДЕА України виступили адміністраторами вебконференції.

Дослідник Програми вивчення культурних студій Центрально-Європейського університету (м. Будапешт, Угорщина), канд. іст. наук Володимир Куліков значну увагу приділив з'ясуванню переваг та ви-

кликів у залученні публіки до роботи з матеріалами музеїв та архівів через мережу Інтернет. Доповідач зацентрував увагу на тому, що залучення публіки чи культура участі (партисипація) стали сьогодні майже обов'язковим елементом роботи архіву, бібліотеки, музею. Відзначив, що Європейська комісія цього року включила партисипацію в один із головних пріоритетів при відборі проєктів за схемою «Горизонт». Таким чином, тематика III Міжнародного круглого столу свідчить про те, що ця тема актуальна і в Україні.

Далі програма заходу передбачала виступ начальниці відділу використання інформації документів ЦДНТА України Анни Алексеєнко. Її доповідь була присвячена проєкту «Архів у смартфоні», започаткованому у ЦДНТА України. Проєкт корелюється зі Стратегією розвитку архівної справи на період до 2025 р. Державної архівної служби України. Мета проєкту – створення надсучасного архіву за допомогою залучення цифрових технологій для створення інформаційної автоматизованої системи комплексного керування всіма архівними процесами. Їх реалізація дозволить користувачам за допомогою смартфона отримати якісні архівні послуги, а працівникам архіву – забезпечити гарантовану збереженість документів НАФ. Стратегічний розвиток ЦДНТА України закладено за такими ключовими блоками:

1. Програма «ЕлФА» для забезпечення безперешкодного онлайн-доступу до інформаційних ресурсів в онлайн-режимі 24/7. Результатом роботи має стати можливість створення «віртуального читального залу» з віддаленим доступом для зареєстрованих користувачів, яка наразі впроваджується в дослідну експлуатацію. Нині триває період експериментального впровадження програми «ЕлФА», результати якого неодноразово висвітлювалися на конференціях.

2. У ЦДНТА України реалізовується проєкт «ТОПА3» («ТОПологія Архівного Зберігання») для контролю за станом та рухом архівних документів як матеріальних носіїв інформації, об'єктів архівного зберігання. Кінцевим задумом є створення інтегрованої пошукової системи електронної ідентифікації об'єктів зберігання. В архівній практиці запропонований підхід реалізується вперше. Переваги застосування проєкту «ТОПА3» були доведені на практиці під час перевезення архівних документів із фондів ЦДНТА України до нової будівлі. Більш детально про проєкт можна дізнатися зі статті «Процеси цифровізації та забезпечення збереженості документів НАФ (запровадження ініціативного проєкту «ТОПА3» у ЦДНТА України), що надрукована у журналі «Архіви України», вип. 2(323), 2020 р.

3. Система безпеки для цілодобового віддаленого відстеження стану архівної будівлі.

Директор ЦДНТА України М. Балишев є ідеологом та керівником проєкту «Архів у смартфоні». Він наголосив, що цей комплексний про-

ект корелюється з пріоритетами діяльності Державної архівної служби України, демонструє багатогранність управління національними архівними інформаційними ресурсами та надав розгорнуте бачення перспектив і шляхів реалізації проекту.

Директор ПП «Архівні інформаційні системи» канд. іст. наук Кирило Віслобоков розповів про свою компанію, що працює в галузі масового оцифрування архівних та бібліотечних колекцій, а також упроваджує інформаційні технології у цих галузях, поділився досвідом створення та впровадження комплексної системи інформатизації архіву, а також продемонстрував електронний ресурс «Archium» Центрального державного архіву громадських об'єднань України, метою якого є надання доступу до повнотекстового довідкового апарату архіву та його оцифрованих фондів.

Під час перерви у засіданні К. Віслобоков запропонував воркшоп, де презентував нову модель сканера для оцифрування архівних та бібліотечних фондів.

Для учасників заходу директоркою Музейного комплексу ХНУМГ імені О. М. Бекетова Тетяною Єлісеєвою було проведено інформативну екскурсію приміщеннями Музейного комплексу.

У другій частині засідання учасники дізналися про досвід залучення інформаційних технологій колег із Білорусі. Завідувачка відділу інформаційно-пошукових систем та автоматизованих архівних технологій БДАНТД Ольга Тетернік зазначила, що основним напрямом діяльності державних архівних установ Білорусі є робота із задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави. Впровадження автоматизованих інформаційних систем і технологій створило основу для обслуговування користувачів у читальних залах та виконання різних видів запитів. Одним із прогресивних напрямів діяльності архівів є оцифрування архівних документів, що дозволить створити повнотекстові бази даних. БДАНТД у перспективі планує створити власну базу даних для оптимізації пошуку документів.

Заступниця голови ТК 144 «Інформація та документація» стандартизації України, керівниця професійного руху та однойменних заходів «Оцифрована спадщина: збереження, доступ репрезентація; консолідація, інтеграція, креативність», канд. тех. наук Ольга Баркова порушила питання про цифрову екосистему установ пам'яті регіону. Доповідачка наголосила на необхідності форсування цифрового розвитку українських установ пам'яті шляхом упровадження комплексних програмно-технологічних платформ та рішень, які забезпечать 4 рівні системної інтеграції (локальний, регіональний, національний, міжнародний) та технологічного входження у світову цифрову екосферу. У презентації О. Баркова представила вітчизняне програмне забезпечення – Систему керування цифровими колекціями, IC DC-Visu.

Старша наукова співробітниця Державного архіву Одеської області Карина Цолінка надала своє бачення процесу впровадження штучного інтелекту в архівну справу, задавши дискусійні питання: як застосування штучного інтелекту зможе допомогти працівникам, дослідникам і звичайним користувачам у роботі збереження та використання архівних документів; які допоміжні інструменти стануть можливі в пошуку інформації, та, ключове питання – чи зможе штучний інтелект витіснити з робочих місць працівників архіву?

З українським досвідом про сучасні цифрові засоби популяризації історико-культурного надбання в музеях учасників круглого столу ознайомила бібліотечарка II-ї кат. Наукової бібліотеки ХНУМГ імені О. М. Бекетова канд. культурології Ганна Новікова. Вона зазначила, що популяризація історико-культурної спадщини через віртуальний простір набирає все більше обертів: це і створення віртуальних музеїв, фільмів, і розроблення окремих додатків із доповненою реальністю; охарактеризувала та навела приклади віртуальних музеїв України.

Доц. кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ імені В. Н. Каразіна, канд. іст. наук Євген Рачков виступив зі спільною доповіддю з проф. Сергієм Посоховим, завідувачем кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ імені В. Н. Каразіна про перспективи використання та проблеми створення проекту мобільного додатку «Kharkiv Travel Guide». Розроблення мобільного додатку для мешканців та гостей Харкова має збільшити поінформованість про історію і культуру міста та регіону, відкрити доступ до узагальненої систематизованої інформації про заклади гостинності та дозвілля, об'єкти інфраструктури, що сприятиме піднесенню позитивного іміджу міста та регіону. Передбачається, що в результаті реалізації проекту буде створено інноваційний інтелектуальний продукт, завдяки якому не лише вдасться налагодити міцні та ефективні шляхи комунікації на різних рівнях (міжособистісному, міжінституційному, міжрегіональному, міжнародному) між людьми та організаціями, які безпосередньо або опосередковано задіяні в реалізації проекту або є його споживачами. Зasadничими принципами мобільного додатку «Kharkiv Travel Guide» має бути відкритість та зрозумілість для різних груп користувачів (соціальних, вікових та ін.).

Завідувач сектору інформаційних технологій ЦДАМЛМ України, канд. іст. наук Ростислав Загоруйко з колегою, старшою зберігачкою фондів сектору зберігання та обліку музейних предметів ЦДАМЛМ України, канд. іст. наук Оксаною Мельничук доповіли про онлайн-канали, проекти та ресурси інформування ЦДАМЛМ України, продемонстрували презентацію про онлайн-галерею українського митця Адольфа Ошерова.

Доцент, завідувач відділу досліджень, розробки та удосконалення технологій формування СФД Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії, канд. тех. наук Андрій Савич поділився досвідом розробки та використання методів оцифрування в процесі створення страхового фонду культурної спадщини із застосуванням електронно-мікрографічних технологій СФД України. У презентації доповідач продемонстрував особливості процесу зміни форми представлення інформації під час оцифрування, вибору устаткування та умов оцифрування, результати роботи автоматизованої системи визначення і поліпшення якості вихідних документів, наданих для мікрофільмування в електронному вигляді тощо.

На завершення роботи III Міжнародного круглого столу з надзвичайно змістовною доповіддю виступив постійний учасник Міжнародного круглого столу проф. Артур Горак, який висвітлив напрацювання польських архівістів: систему ADE, запущену у 2020 р. ADE – архів електронних документів – система інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє отримувати історичним архівам документи в електронній формі від виконавців, а також забезпечує їх подальше зберігання, захист та доступ до користувачів. Електронні документи приймаються через облікові записи суб'єктів у формі т. зв. архівних пакетів з єдиною структурою, що складається з 3-х тек: документи, метадані, справи.

Підбиваючи підсумки III Міжнародного круглого столу «Інформатизація архівної справи: архівні інформаційні ресурси у динамічному розвитку цифрового середовища та задоволенні потреб користувачів (до Міжнародного тижня архівів)», учасники запропонували низку рекомендацій для включення до резолюції (її остаточний варіант публікується нижче), відзначили, що проведення подібних заходів сприяє реалізації Стратегії розвитку архівної справи, формуванню позитивного іміджу архівних установ, надає можливості обміну практичним досвідом.

РЕЗОЛЮЦІЯ

III Міжнародного круглого столу «Інформатизація архівної справи: архівні інформаційні ресурси у динамічному розвитку цифрового середовища та задоволенні потреб користувачів (до Міжнародного тижня архівів)»

10 червня 2021 р. у конференц-залі Музейного комплексу ХНУМГ імені О. М. Бекетова відбувся III Міжнародний круглий стіл «Інформатизація архівної справи: архівні інформаційні ресурси у динамічному розвитку цифрового середовища та задоволенні потреб користувачів (до Міжнародного тижня архівів)».

Організаторами виступили: Державна архівна служба України, Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України), Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова (ХНУМГ імені О. М. Бекетова), Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України), Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД), кафедра історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ХНУ імені В. Н. Каразіна), Спілка архівістів України.

У роботі Міжнародного круглого столу взяли участь працівники державних архівів України та Республіки Білорусь, наукових установ, бібліотек, навчальних закладів Харкова, Любліна (Польща), Центрально-Європейського університету (м. Будапешт, Угорщина), департаменту страхового фонду документації Укрдержархіву тощо.

Заслухавши та обговоривши доповіді та виступи, учасники III Міжнародного круглого столу за результатами своєї роботи прийняли такі рекомендації:

1. Підготувати проєкт Методичних рекомендацій для застосування в архівних електронних інформаційних ресурсах стандарту EAD для уніфікації обміну метаданими щодо архівного описування документів Національного архівного фонду з метою поширення інформації про ці документи мережею Інтернет, забезпечення пошуку відповідної інформації в різних автоматизованих системах та покращення доступу до неї.

Виконавці: Спілка архівістів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Центральний державний науково-технічний архів України, Центральний державний електронний архів України. Надати Спілці архівістів України право залучати до роботи всіх зацікавлених.

2. Підготувати проєкт Правил роботи науково-технічної документації. Подати проєкт цих Правил на розгляд Нормативно-методичної комісії Державної архівної служби України з метою подальшого подання Укрдержархівом до Міністерства юстиції України для їх затвердження та державної реєстрації.

Виконавці: Спілка архівістів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Центральний державний науково-технічний архів України, Центральний державний електронний архів України (в частині роботи з науково-технічними документами в електронній (цифровій) формі).

3. Центральному державному науково-технічному архіву України разом із Центральним державним електронним архівом України роз-

глянути можливість створення із системи ТОПАЗ централізований архівний електронний інформаційний ресурс із метою поширення досягнень ЦДНТА України в діяльність інших державних архівів України.

Про виконану роботу доповісти на IV Міжнародному круглому столі у 2022 р.

Засідання III Міжнародного круглого столу.
Харків, 10 червня 2021 р.

Учасники вебконференції III Міжнародного круглого столу.
Харків, 10 червня 2021 р.

Віта Бойко

кандидатка історичних наук,
заступниця директора,
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>

Оксана Гула

кандидатка історичних наук,
в. о. завідувачки відділу
науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності,
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5437-9042>

ДО ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТА ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Останнім часом все більше актуалізується питання щодо впровадження електронного документообігу в усі сфери професійного життя суспільства. Постійний розвиток сфери документознавства ставить перед працівниками нові завдання, вирішення яких сприятиме покращенню, удосконаленню системи документообігу та унормуванню нормативно-законодавчої бази з цього питання.

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) уже вкотре¹ виступив одним зі співорганізаторів III Науково-практичного семінару із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади». Також в організації заходу взяли участь: Національна академія педагогічних наук України (НАПН України), ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України), Литовський державний новий архів, Центральний інститут післядипломної освіти, Громадська спілка «Всеукраїнська академія інноваційного розвитку освіти» та Всеукраїнська громадська організація «Спілка архівістів України».

¹ Науково-практичний семінар «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади». URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/index.php?m=257> (дата звернення: 17.05.2021); Про II Науково-практичний семінар із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади». URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/index.php?m=322> (дата звернення: 17.05.2021).

Захід проходив 2 квітня 2021 р. на базі ДЗВО «Університет менеджменту освіти» в режимі вебконференції за допомогою програмного засобу Big Blue Button.

Організатори, орієнтуючись при плануванні семінару на потреби працівників наукових установ та закладів освіти (керівників установ, діловодів, працівників архівних структурних підрозділів та підрозділів з інформаційних технологій, які упроваджують електронний документообіг, використовують його у діловодстві, освітньому процесі та науковій роботі), виокремили ключові проблемні напрями для обговорення.

Насамперед перед учасниками постали завдання проаналізувати сучасний стан та висвітлити перспективи розвитку законодавчого й нормативно-правового регулювання роботи з електронними документами, їх підготовки до передавання на архівне зберігання, застосування в діяльності установ документів в електронній формі, їхню юридичну силу. Було на меті обговорити стан та перспективи впровадження систем електронного документообігу в закладах освіти, використання системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, централізованого зберігання електронних документів та їх руху. Планувалося ознайомити присутніх із форматами даних електронних документів та кваліфікованих електронних підписів, печаток, а також перспективами впровадження міжнародних стандартів для їх застосування в процесі організації діловодства й архівної справи закладами освіти та державними установами.

Головними спікерами семінару стали: ректор ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, член-кор. Національної академії наук вищої освіти України, д-р філософії, проф. кафедри філософії й освіти дорослих ЦПО Микола Кириченко; директор УНДІАСД, в. о. Голови Спілки архівістів України, канд. іст. наук, с. н. с. Олександр Гаранін; директорка Литовського державного нового архіву Дануте Контрімавічієне; проректор із наукової роботи та цифровізації, д-р пед. наук, проф., член-кор. НАПН України Олег Спирін; академік-секретар, член-кор. НАПН України, д-р філос. наук, проф. Петро Саух; директор ЦДЕА України, канд. іст. наук Юрій Ковтанюк; завідувачка відділу наукової роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, канд. іст. наук, доц. кафедри професійної та вищої освіти ЦПО Інна Отамась; доц. відділу наукової роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, канд. пед. наук Олена Остряньська.

Із вітальним словом на урочистому відкритті семінару до учасників звернулися ректор ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» М. Кириченко та академік-секретар НАПН України П. Саух. Останній наголосив на актуальності питання упровадження електронного документообігу в закладах освіти і державних установах, обґрунтував необхідність вве-

дення міжнародних стандартів та їх застосування в процесі організації діловодства, електронного урядування².

О. Гаранін та В. Бойко виступили зі спільною доповіддю «Нормативно-методичні розробки Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства з обліку та зберігання електронних документів в архівних установах України»³. Спікери звернули увагу присутніх на те, що облік і зберігання електронних документів в архівних установах мають свої особливості, але у чинній нормативно-правовій та нормативній базі це питання висвітлено недостатньо. Саме тому фахівцями УНДІАСД розроблено нормативно-методичні документи, в яких надано рекомендації щодо приймання-передавання електронних документів, їх обліку, зберігання та забезпечення збереженості. Так, із метою визначення оптимального та уніфікованого підходу архівних установ до зберігання електронних документів НАФ, з урахуванням зарубіжної практики та вітчизняних реалій УНДІАСД розроблено методичні рекомендації «Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду»⁴. Рекомендації призначені для використання у практичній роботі архівних установ, до повноважень яких належить забезпечення збереженості електронних документів НАФ. Розроблення методичних рекомендацій, безсумнівно, стало значним здобутком у вирішенні питання забезпечення збереженості електронних документів. Проте, на думку фахівців Державної архівної служби України та УНДІАСД, для повноцінної реалізації державної політики у цьому напрямі необхідним було розроблення додаткового нормативно-методичного документа щодо обліку і зберігання електронних документів в архівних установах України. Із метою визначення теоретичних та практичних засад обліку і зберігання електронних документів в архівних установах, УНДІАСД у межах виконання НДР розроблено методичні рекомендації «Облік і зберігання електро-

² Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади. URL: <http://umo.edu.ua/news/orghanizacija-elektronnogho-dokumentooobighu-v-zakladakh-osviti-ta-orghanakh-derzhavnoji-vladi> (дата звернення: 13.05.2021).

³ Нормативно-методичні розробки Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД) з обліку та зберігання електронних документів в архівних установах України. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/img/2021/2021_04_02/2021_04_02_Paper.pdf (дата звернення: 14.05.2021).

⁴ Методичні рекомендації «Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду: методичні рекомендації» [затв. наказом Держ. арх. служби України від 13 лют. 2020 р. № 13] / Держ. арх. служба України, УНДІАСД : уклад.: Л. В. Дідух, Н. В. Залеток, Т. М. Ковтнюк, Ю. Г. Чернятинська. Київ, 2019. 68 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/metod_rec_zber_ed_naf.pdf (дата звернення: 13.05.2021).

них документів»⁵. Розробленню методичних рекомендацій передував аналіз вітчизняних і зарубіжних законодавчих, нормативно-правових актів, нормативних та методичних документів, що регламентують окремі процеси обліку і зберігання електронних документів. Зокрема, досліджено міжнародний досвід країн- драйверів у сфері обліку і зберігання електронних документів, узагальнено вітчизняний досвід роботи архівних установ, що здійснюють облік і зберігання електронних документів, а також визначено основні технологічні процеси обліку і зберігання електронних документів.

Спікери зазначили, що робота УНДІАСД у напрямі розроблення нормативно-методичних документів щодо врегулювання роботи з електронними документами в архівних установах України триває. Підсумовуючи, доповідачі зауважили, що розроблені та розроблювані сьогодні фахівцями УНДІАСД нормативно-методичні документи мають стати підставою для внесення змін до відповідних законодавчих актів, галузевих програм та інших нормативно-правових актів і нормативних документів.

М. Кириченко у доповіді «Інновації в управлінні університетами: електронне урядування» зауважив, що рушійною силою інноваційного розвитку є три складові – освіта, наукові дослідження та інновації, визначна роль у створенні яких належить університетам. Відповідаючи на потреби сьогодення, університети прагнуть готувати фахівців, здатних працювати в умовах швидких змін, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу. Доповідач зауважив, що врядування у вищій освіті визначається як нова модель управління, спричинена викликами суспільного розвитку та відповідною модернізацією самої системи вищої освіти; базується на принципі партнерства та розподіленої відповідальності; спричинює зміну ролі держави в управлінні вищою освітою від регулятора до фасилітатора, а також потребує посилення інституційного лідерства закладів вищої освіти. М. Кириченко зазначив, що впровадження електронного урядування сприятиме відкритості та прозорості у діяльності адміністрації освітніх закладів; підвищуватиме якість надання освітніх послуг на основі використання інформаційних технологій; звільнить науково-педагогічних працівників ЗВО від рутинної технічної роботи; сприятиме організації інформаційної взаємодії на базі електронного документообігу. Доповідач наголосив, що ДЗВО «Університет менеджменту освіти» активно долучився до процесу діджиталізації та з метою забезпечення дистанційного навчання у системі

⁵ Облік і зберігання електронних документів: методичні рекомендації / Держ. арх. служба України, УНДІАСД; уклад.: В. Ф. Бойко, О. Я. Гаранін, З. М. Сverdлик, Т. М. Ковтанюк. Київ, 2020. 44 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/2020_12_22_metod_rek_oblik_zber_ed.pdf (дата звернення: 13.05.2021).

підвищення кваліфікації для Українського відкритого університету післядипломної освіти розробив автентичну вебплатформу з урахуванням особливостей навчання дорослих – «Система управління навчанням дорослих (Learning Management System Adultlearning)». Також було введено в дію сайт «Український відкритий університет післядипломної освіти»⁶.

Д. Контрімавічієне детально зупинилася на поняттях «електронний документ», «документ цифрового походження», «контекстна інформація». У доповіді «Документ – його форми і поняття» було повідомлено, що із 2020 р. у Литві організації можуть зберігати документи (після їх оцифрування) тільки у електронному вигляді (окрім випадків, передбачених литовським законодавством). При цьому обирається програмне забезпечення, здатне зберігати автентичність, цілісність, доступ для використання документів протягом усього періоду їх зберігання, а також їх захист від змін змісту чи знищення. Записи повинні створюватися таким чином, щоб відображення їхнього змісту було однаковим, незалежно від програми, за допомогою якої цей документ відкривається. Крім того, у номенклатурі справ організації графа «індекс справи» поповнилася спеціальною відміткою, що вказує на форму кожної окремої справи: Е – електронний документ, VG – аудіовізуальний документ, G – фонодокумент, Іг – запис, К – оцифровані копії документів, Мг – цифрові чи оцифровані документи тимчасового зберігання. Доповідачка ознайомила присутніх із усіма новаціями в законодавстві щодо електронного діловодства та архівної справи, результатами їх реалізації та перспективами подальших змін, які переважно спрямовані на застосування європейських стандартів та адаптації автоматизованих інформаційних систем до чинного законодавства ЄС⁷.

Ю. Ковтанюк представив учасникам презентацію: «Уніфікація «електронного конверта», призначеного для надсилання вихідних електронних документів та приймання-передавання електронних документів на постійне зберігання» Доповідач звернув увагу присутніх на те, що в деяких інших країнах замість поняття «електронний конверт» використовують термін «контейнер». Контейнери застосовують для обміну інформацією та її поширенням у різних інформаційних системах, а також для об'єднання у одному файлі даних різного типу. Найпошире-

⁶ III Науково-практичний семінар із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gzsDOvurw78> (дата звернення 12.05.2021)/

⁷ III Науково-практичний семінар із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gzsDOvurw78> (дата звернення: 12.05.2021).

нішими контейнерами є повідомлення електронної пошти (пов'язують текстову інформацію з файлами будь-яких форматів даних), цифрові відеофайли (поєднують текст, аудіо, відео), кваліфіковані електронні підписи тощо. Ю. Ковтанюк детально зупинився на структурі, складових та інформаційному наповненні автоматизованих систем електронного документообігу. Доповідач зазначив, що в Україні відсутня єдина система електронного документообігу, тому й бази даних для отримання і зберігання документів будуть мати різні структури і працювати в різних системах. Звідси постає питання щодо формату інформаційного конверта, що надсилається від однієї організації до іншої. Передавати інформаційні конверти можна різними способами, найпоширенішими з яких є: система електронної взаємодії органів виконавчої влади, корпоративні версії систем електронного документообігу, електронна пошта, файлообмінники. Наприкінці виступу доповідач констатував, що ключовим для якнайшвидшого запровадження електронного діловодства в Україні є модернізація систем електронного документообігу, оновлення системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, а також створення окремого автоматизованого робочого місця для працівника, відповідального за електронне діловодство в організації.

Проблемі нормативно-правового регулювання електронного документообігу в Україні була присвячена доповідь І. Отамась. Акцент було зроблено саме на закладах освіти, в структурі яких розвивається цифровізація, діджиталізація та активно впроваджується електронний документообіг. Для ефективності цього процесу необхідні три складові: відповідні нормативно-правові документи, сучасне програмне забезпечення та поширена мова ділового спілкування, адже однією з вимог ЄС до України є адаптація вітчизняного законодавства до норм ЄС, розроблення відповідного понятійного апарату. Також система електронного документообігу має відповідати вимогам законодавства щодо форматів даних, а власне документ містити реквізити, бути оформленим відповідно до загальних правил і записаним на мові XML. Підсумовуючи, доповідачка наголосила, що сьогодні Україні необхідно навчитися долати проблеми, які виникають у процесі упровадження електронного документообігу, запозичувати досвід фахівців з інших країн, а також пам'ятати, що не всі дані з електронним цифровим підписом є електронним документом. А для цього варто бути добре обізнаним із тим комплексом нормативно-правових документів, що розроблений і діє сьогодні в Україні.

О. Остряньська у доповіді «Система електронного документообігу як засіб професійного розвитку суб'єктів освітнього процесу в закладах вищої освіти України: реалії та перспективи» порушила проблему пошуку вагомих важелів впливу на підвищення якості освітнього процесу, безперервного кваліфікованого супроводу неперервної освіти

в умовах її періодичного переведення на дистанційний режим. Доповідачкою було здійснено аналіз процесу впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої освіти України та визначено кращі практики цього процесу, встановлено необхідність та актуальність для студентів опанувати навчальну дисципліну «Електронний документообіг», до змісту якої входять такі елементи: документаційне забезпечення управлінської діяльності; організаційна структура документаційного забезпечення; стадії автоматизації документообігу; електронний архів; електронний офіс тощо. Вивчення цієї дисципліни дасть можливість студенту створювати електронні документи різного ступеня складності, грамотно використовувати електронний цифровий підпис, оцінювати та аналізувати стан електронного документообігу, визначати потенційні загрози безпеці інформації і вміти захистити її. Опанування навчальною дисципліною «Організація електронного документообігу в закладах освіти» ознайомить слухачів із особливостями функціонування системи електронного документообігу, системою електронної взаємодії органів виконавчої влади, навчить враховувати міжнародний практичний досвід у впровадженні інформаційних технологій⁸.

Загалом науково-педагогічними працівниками було детально обговорено питання про створення дистанційної форми підвищення кваліфікації для архівістів та викладачів закладів вищої освіти. Наукова платформа семінару стала місцем для творчої співпраці, плідного науково-освітнього й соціального партнерства представників різних закладів освіти, обговорення й вирішення актуальних проблем вітчизняного і європейського досвіду роботи з електронними документами, розгляду шляхів налагодження й зміцнення дієвої співпраці між науковцями і практиками .

Отже, виступивши співорганізатором цього важливого заходу та виголосивши на ньому ґрунтовну доповідь, представники УНДІАСД продемонстрували спроможність і готовність долучитися до впровадження та використання у роботі систем електронного документообігу, що запроваджений у європейських країнах та активно впроваджується в Україні. Цей процес має важливе значення для подальшого розвитку архівної справи, документознавства та виводить архівну галузь на якісно новий рівень розвитку.

⁸ III Науково-практичний семінар із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gzsDOvurw78> (дата звернення 12.05.2021).

⁹ Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади. URL: <http://umo.edu.ua/news/orghanizacija-elektronnogho-dokumentobighu-v-zakladakh-osviti-ta-orghanakh-derzhavnoji-vladi> (дата звернення 17.05.2021).

Скріншоти засідання III Науково-практичного семінару із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади» (джерело: офіційний сайт ЦДЕА України – <https://tsdea.archives.gov.ua>).

Ганна Кирилюк
заступниця директора,
Центральний державний архів-музей
літератури і мистецтва України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4539-3499>

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ЦДАМЛМ УКРАЇНИ У 2020 – першій половині 2021 років

Безпека праці, її стан та покращення є важливим завданням керівництва у будь-якому трудовому колективі. Закон України «Про охорону праці» встановлює, що дія його поширюється на всіх юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та на всіх працюючих. Рівень такої безпеки у будь-якому суспільстві залежить від якості та повноти викладення відповідних вимог у законах та інших нормативно-правових актах. Законодавство України про охорону праці складається: із законів України «Про охорону праці», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Кодексу законів про працю України і прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів та базується на конституційному праві всіх громадян України на належні, безпечні і здорові умови праці.

Державні архіви, у т. ч. й Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), у своїй діяльності належно застосовують норми законодавства з охорони праці, а також Правила охорони праці в архівних установах, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 18 квітня 2017 р. № 634.

У 2020 р. робота з охорони праці в ЦДАМЛМ України проводилася за затвердженим 25 грудня 2019 р. Планом з охорони праці, яким було передбачено такі заходи: оновлення Положення про службу охорони праці ЦДАМЛМ України, що визначає структуру служби охорони праці, її чисельність, основні завдання, функції та права її працівників відповідно до законодавства; перегляд складу служби з охорони праці; навчання та перевірку знань із питань охорони праці працівників служби охорони праці під час прийняття на роботу та періодично – один раз на три роки; розроблення комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці, планів, програм поліпшення умов праці, запобігання виробничому травматизму, професійним захворюванням, надання організаційно-методичної допомоги у виконанні запланованих заходів; проведення спільно з представниками структурних підрозділів і за участі представників професійної спілки ЦДАМЛМ України перевірок дотримання працівни-

ками вимог нормативно-правових актів з охорони праці; проведення внутрішнього аудиту охорони праці в ЦДАМЛМ України; проведення атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам із охорони праці; забезпечення працівників відповідно до законодавства спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального і колективного захисту, мийними та знешкоджувальними засобами тощо. Положення про службу охорони праці ЦДАМЛМ України було оновлено 24 грудня 2020 р.

Згідно з Планом з охорони праці керівництвом архіву було організовано та проведено навчання працівників у навчальному центрі «КОТЕФІ» з охорони праці, електробезпеки, пожежної безпеки, гігієни праці, надання першої допомоги потерпілому в разі нещасного випадку. Навчання проходили: директорка ЦДАМЛМ України О. Чижова, заступниця директорки Г. Кирилук, головний інженер Ф. Бондаренко.

Здійснено забезпечення працівників архіву засобами індивідуального захисту відповідно до Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 29 листопада 2018 р. № 1804, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2018 р. за № 1494/32946. Засоби індивідуального захисту відповідають вимогам Технічного регламенту засобів індивідуального захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 761. Працівників забезпечено спеціальним одягом і взуттям та іншими засобами індивідуального захисту відповідно до Норм безоплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам загальних професій різних галузей промисловості, затверджених наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 16 квітня 2009 р. № 62. Працівників, що виконують роботи, пов'язані із забезпеченням збереженості архівних документів, забезпечено засобами індивідуального захисту органів дихання. Вибір та застосування цих засобів здійснено відповідно до вимог Правил вибору та застосування засобів індивідуального захисту органів дихання, затверджених наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 28 грудня 2007 р. № 331.

Керівництво архіву забезпечує надійну експлуатацію електроустановок відповідно до Правил безпечної експлуатації електроустановок, затверджених наказом Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 6 жовтня 1997 р. № 257 та Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджених наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України від 9 січня 1998 р. № 4.

Із метою вжиття заходів щодо забезпечення надійності експлуатації інженерних мереж та комунікацій для збереження Національного архівного фонду (НАФ) у відділі «Літературно-мистецькі Пюти» раз на рік здійснюється перевірка стану електричних дротів та замір опору ізоляції. У ЦДАМЛМ України проводяться планово-попереджувальні огляди та ремонти освітлювальних установок, здійснюється заміна перегорілих ламп та перевірка рівня освітлення на робочих місцях. Постійно ремонтуються електричні дроти, вимикачі, розетки й освітлення на сходових клітинах, в архівосховищах і робочих приміщеннях архіву.

Атестація робочих місць працівників в архіві здійснюється відповідно до Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992 р. № 442 та Методичними рекомендаціями щодо проведення атестації робочих місць за умовами праці, розробленими Міністерством праці України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 1 вересня 1992 р. № 41. Остання атестація робочого місця була проведена у січні 2021 р. атестаційною комісією, склад і повноваження якої були визначені наказом ЦДАМЛМ України від 3 листопада 2020 р. № 114.

Дослідження шкідливих факторів виробничого середовища та трудового процесу, шкідливих хімічних речовин, пилу, шуму, мікроклімату в приміщенні, температури зовнішнього повітря, важкості праці, напруженості праці завідувача сектору реставрації архівних документів та друкованих видань відділу забезпечення збереженості документів КП.1229.1 проводилося співробітниками ТОВ «Експерт Лаб Україна». У процесі дослідження було виявлено, що шкідливі виробничі фізичні, хімічні фактори (пил переважно фіброгенної дії, свинець, формальдегід) знаходяться в нормі.

Із метою запобігання нещасним випадкам, професійних захворювань і аварій у процесі діяльності в ЦДАМЛМ України розроблено та затверджено 27 інструкцій з охорони праці. Інструкції були надані праців-

Завідувачка сектору реставрації архівних документів та друкованих видань відділу забезпечення збереженості документів ЦДАМЛМ України І. Галамага (ліворуч) та представник ТОВ «Експерт Лаб Україна» А. Фрідріх (праворуч) під час проведення атестації робочого місця у ЦДАМЛМ України. 2021 р.

никам архіву для ознайомлення в електронному вигляді та зареєстровані в спеціальному журналі.

Згідно з Інструкцією № 1 із проведення вступного інструктажу для працівників ЦДАМЛІМ України, затвердженою наказом від 14 квітня 2020 р. № 42, при прийнятті на роботу працівникам проводиться первинний інструктаж, а в процесі роботи – повторні інструктажі з охорони праці. 25 січня 2021 р. працівникам ЦДАМЛІМ України було проведено позаплановий інструктаж щодо дотримання правил техніки безпеки, охорони праці та пожежної безпеки. Також введені в дію інструкції: № 2 з охорони праці працівників ЦДАМЛІМ України (затверджена наказом від 14 квітня 2020 р. № 42); № 3 з охорони праці для прибирання території (затверджена наказом від 17 червня 2020 р. № 69); № 10 із охорони праці для палітурника документів (затверджена наказом від 17 червня 2020 р. № 69); № 11 із охорони праці для техніків всіх спеціальностей I категорії відділу «Літературно-мистецькі Плюти» (затверджена наказом від 14 квітня 2020 р. № 42) та ін.

У 2020 р. перед урядом України, роботодавцями та працівниками постав досі нечуваний виклик, який вимагав особливих заходів та зусиль. У січні Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила про спалах нової коронавірусної хвороби в провінції Хубей (Китай) і, як наслідок, було запроваджено надзвичайний стан у галузі охорони здоров'я міжнародного рівня. Введення карантину по всій території України через загрозу епідемії коронавірусної інфекції призвело до змін у звичайному режимі роботи у всіх сферах діяльності. Це стосується й охорони праці в державних архівах.

Зважаючи на поширення випадків захворювання в Україні, ЦДАМЛІМ України вжив усі доступні заходи щодо створення на робочих місцях безпечних умов праці та забезпечив необхідні профілактичні заходи для запобігання поширенню COVID-19 серед працівників архіву. Інструкції № 28 із охорони праці «Щодо дій у період карантину» та № 29 із охорони праці «Щодо дій під час карантину та після його скасування», затверджені наказами від 29 травня та 6 липня 2020 р. №№ 59 і 77, розроблені на основі частини четвертої ст. 43 Конституції України, ст. 1 та 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», законів України «Про охорону праці», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 4 травня 2020 р. № 343 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України», з урахуванням рішення Державної комісії

з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій від 10 березня 2020 р., наказу Міністерства соціальної політики України від 18 квітня 2017 р. № 634 «Про затвердження Правил охорони праці в архівних установах», наказу Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ України) від 13 березня 2020 р. № 663 «Про оптимізацію заходів щодо недопущення занесення і поширення на території України випадків COVID-19»; державних нормативних актів із охорони праці ДНАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці», ДНАОП 0.00-8.03-93 «Порядок опрацювання та затвердження роботодавцем нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві», рекомендацій МОЗ України, рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо COVID-19, рекомендацій Державної установи «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», рекомендацій для запобігання ризикам зараження на етапі виходу архівних установ із карантину (лист від 6 травня 2020 р. № 1634/01/0 «Про поетапний вихід архівних установ з карантину»), розроблених Державною архівною службою України (Укрдержархівом) з урахуванням поетапного плану виходу України з карантину, розробленого Кабінетом Міністрів України, у зв'язку з уведенням на всій території України карантину з метою запобігання поширення випадків гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом COVID-19, із метою підготовки архівної установи до виходу з карантину під час будь-якої пандемії, після її завершення, для запобігання ризикам зараження на етапі виходу з карантину та після закінчення карантину.

Із поширенням випадків гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом COVID-19, а також із внесеними до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 змінами від 16 березня 2020 р. № 215, від 25 березня 2020 р. № 239, від 8 квітня 2020 р. № 262, від 22 квітня 2020 р. № 291, від 4 травня 2020 р. працівники ЦДАМЛМ України працювали дистанційно з 17 березня 2020 р. до 22 травня 2020 р. Працівникам, які виконували дистанційну (надомну) роботу в умовах карантину, рекомендувалося виходити з дому тільки за нагальної потреби – купити харчові продукти, ліки, вигуляти тварин тощо.

Згідно з інструкціями забезпечення безперебійної роботи підпорядкованих структурних підрозділів ЦДАМЛМ України у період карантину, укладання на період карантину індивідуальних планів-звітів працівників, які виконували роботу в режимі віддаленого доступу, доведення їх під підпис працівникам та подання цих планів-звітів на затвердження директору здійснювалося керівниками структурних підрозділів ЦДАМЛМ України.

На час карантину основною формою подання та оформлення документів була електронна, у т. ч. із застосуванням кваліфікованих елек-

тронних підписів чи печаток, зокрема, заяв працівників архіву щодо виконання робіт у режимі віддаленого доступу на час карантину із застосуванням електронних комунікацій і технологій, індивідуальних планів роботи цих працівників, відповідних наказів тощо.

Допустима кількість працівників, які безпосередньо працювали на своїх робочих місцях у період карантину та забезпечували постійну роботу структурних підрозділів ЦДАМЛМ України, визначалася з розрахунку постійного перебування не більше однієї особи на 10 м² та відстані між працівниками не менше 1,5 м, а також можливості вчасного щоденного прибуття працівника на роботу в разі припинення руху міського та приміського транспорту.

Працівники ЦДАМЛМ України, які під час карантину продовжували працювати на своїх робочих місцях у приміщеннях архіву, переважно використовували для комунікації локальні месенджери, електронну пошту, зокрема, відомчу електронну пошту Укрдержархіву, соціальні мережі, мобільний зв'язок, засоби відеозв'язку та інші служби мережі Інтернет.

Дистанційно, за допомогою засобів телефонного зв'язку та служб мережі Інтернет, зокрема e-mail, особою, відповідальною за виконання функцій служби охорони праці в ЦДАМЛМ України, яка в установленому порядку пройшла навчання і перевірку знань із питань охорони праці, призначеною наказом директора ЦДАМЛМ України, проводилася роз'яснювальна робота серед працівників архіву-музею про заходи щодо запобігання поширенню вірусного захворювання та дій в умовах розвитку пандемії, серед яких: дотримання правил особистої гігієни та соціальної дистанції, використання засобів індивідуального захисту – масок, респіраторів, рукавичок, окулярів, захисних екранів тощо. В архіві постійно здійснюється перевірка наявних засобів захисту для профілактики вірусних захворювань: масок, рукавичок, окулярів, захисних екранів для обличчя, антисептиків, безконтактних приладів для вимірювання температури тощо.

У ЦДАМЛМ України підготовлено та затверджено інструкцію № 29 від 6 липня 2020 р. – План дій у випадку виявлення вірусного захворювання у працівників ЦДАМЛМ України. План укладено з урахуванням нормативно-правових і нормативних актів Кабінету Міністрів України, МОЗ України, Укрдержархіву, рекомендацій ВООЗ, інших офіційних документів щодо конкретного ГРВЗ, наявного матеріального забезпечення з зазначенням посадових осіб, що відповідають за виконання певних заходів.

У ЦДАМЛМ України призначено відповідальну особу, яка проводить температурний скринінг усім працівникам перед початком роботи з метою недопущення до приміщень архівної установи осіб із ознаками ГРВЗ. Працівник ЦДАМЛМ України, який був відсутній протягом 3-х

робочих днів, заповнює відповідну декларацію, усвідомлюючи відповідальність за надання неправдивої інформації та своїм підписом значає, що впродовж останніх 5-ти діб не мав(ла) і зараз не має ознак вірусного захворювання, що передається повітряно-крапельним шляхом.

Працівники, в яких при проведенні температурного скринінгу виявлено температуру тіла понад 37,2°C або ознаки респіраторних захворювань, не допускаються до виконання службових обов'язків та направляються на медичний огляд. Про виявлення таких працівників має бути негайно повідомлено директора ЦДАМЛМ України та керівника відповідного структурного підрозділу.

Заходи з попередження захворюваності регламентуються інструкціями: № 1 із охорони праці під час дистанційної роботи в умовах карантину працівників ЦДАМЛМ України, затвердженою наказом від 18 травня 2020 р. № 48; № 2 з охорони праці із застосування засобу «Дезінфекційний килимок» для працівників ЦДАМЛМ України, затвердженою наказом від 21 травня 2020 р. № 52 та спрямованою на зниження ризику виникнення і розповсюдження зараження вірусами і бактеріями робочих приміщень, відвідувачів і працівників ЦДАМЛМ України та № 3 з охорони праці із застосування засобу «ПОЛІДЕЗ»-тм» для дезінфекції робочих приміщень ЦДАМЛМ України, затвердженою наказом від 22 травня 2020 р. № 53.

Із метою проведення дезінфікуючих заходів у ЦДАМЛМ України було впроваджено Інструкцію № 4 з охорони праці під час використання мийних і дезінфікуючих засобів у приміщеннях ЦДАМЛМ України та Інструкцію № 5 із охорони праці при використанні безконтактного інфрачервоного термометра АФК ВК 001 для вимірювання температури працівникам ЦДАМЛМ України, затвержені відповідно наказами ЦДАМЛМ України від 25 і 26 травня 2020 р. № № 55, 56.

Отже, керівництвом ЦДАМЛМ України забезпечено: виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів із питань охорони праці, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням в архіві; виконання правил та нормативних актів із пожежної безпеки, створення безпечних умов праці; забезпечення працівників архіву засобами індивідуального та колективного захисту; підвищення кваліфікації працівників архіву з питань охорони праці, пропагування безпечних методів праці; контроль за додержанням чинного законодавства, правил, стандартів, норм, положень, інструкцій з охорони праці; розроблення інструкції з охорони праці, правил пожежної безпеки, програми та порядку проведення навчання працівників; організацію та вивчення працівниками правил безпечних методів роботи, виробничої санітарії шляхом проведення консультацій, оглядів,

бесід; придбання та розповсюдження засобів наочної агітації, оформлення інформаційних стендів тощо.

Заходи з організації роботи читального залу здійснюються за допомогою офіційного вебсайту та сторінок у соціальних мережах ЦДАМЛМ України, а також оголошень на вході в установу для інформування громадян про запровадження дистанційної (електронної та у телефонному режимі) реєстрації користувачів для доступу до документів НАФ у читальному залі для уникнення скупчення в приміщеннях ЦДАМЛМ України. У повідомленні зазначені всі доступні засоби зв'язку: телефон гарячої лінії, адреса електронної пошти, посилання на форму електронної реєстрації, контакти соціальних мереж, месенджерів WhatsApp, Viber, Telegram тощо. Для організації реєстрації користувачів та надання їм доступу до документів НАФ у читальному залі ЦДАМЛМ України призначена відповідальна особа (далі – відповідальний за електронну реєстрацію користувачів).

Відповідальна особа за електронну реєстрацію користувачів організовує розміщення на офіційному веб-сайті ЦДАМЛМ України відповідної реєстраційної форми, що дозволяє приймати заявки на офіційну електронну адресу установи, зокрема відомчу електронну пошту Укрдержархіву, та інформації про інші засоби комунікації.

Відповідальна особа за електронну реєстрацію користувачів повідомляє кожного користувача про конкретний проміжок часу його роботи в читальному залі.

На вході до читального залу обладнане місце для антисептичного засобу та контейнера для зберігання використаних засобів індивідуального захисту, за наявності яких відповідає ЦДАМЛМ України.

Читальний зал ЦДАМЛМ України. 2021 р.

Кожен користувач перед отриманням справ у користування обробляє руки антисептичним засобом, обов'язково дає їм висохнути, після цього надягає одноразові рукавички і працює з документами виключно в них.

Після завершення роботи користувача працівник читального залу обробляє його робоче місце серветками із антисептичним засобом, у т. ч. автоматизовані робочі місця читального залу,

що застосовуються для доступу до цифрових копій документів НАФ та довідкового апарату в електронній формі.

Наступний користувач допускається до робочого місця не раніше, ніж через 5 хв. після проведення дезінфекції.

Вологе прибирання читального залу із застосування антисептичних засобів здійснюється двічі на день: перед початком роботи читального залу та в обідню перерву із завершенням прибирання не пізніше, ніж за 15 хв. до відкриття читального залу або завершення обідньої перерви.

Кожні 2 години здійснюється провітрювання читального залу протягом 5 хв. Графік прийому громадян до читального залу укладається так, щоб час завершення роботи користувачів припадав на початок провітрювання приміщення.

Документи, довідковий апарат, що видавалися до читального залу, або документи, що перебували у тимчасовому користуванні за межами ЦДАМЛМ України, мають проходити карантин. Для цього облаштовано окремі приміщення з дотриманням режимів зберігання документів. Для документів із паперовою основою карантин рекомендовано встановити упродовж 24-х годин, для документів із будь-якою іншою основою – впродовж 72-х годин. На час карантину документи виключаються з обігу і залишаються недоторканими. Матеріали (плакати, оголошення) розміщено на інформаційній дошці ЦДАМЛМ України, на вході до читального залу, у місцях спільного користування.

У Державній архівній службі України

Другий квартал нинішнього року, як і попередні періоди, був насичений багатьма подіями і заходами, що засвідчили нестримний рух Укрдержархіву до модернізації архівної системи.

18 травня 2021 р. у режимі відеоконференції відбулося спільне засідання громадської та науково-експертної рад при Укрдержархіві, на якому очільник Державної архівної служби України А. Хромов презентував проєкт Закону України «Про Національні архівні інформаційні ресурси, управління документацією та архівами».

Удосконалення нормативно-правової бази відомства відбувалося і на інших напрямках діяльності. За цей період прийнято, зокрема, постанову Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 390 «Про внесення змін до пункту 4 Положення про Державну архівну службу України», затверджено наказ Міністерства юстиції України від 23 квітня 2021 р. № 1493/5 «Про затвердження Змін до Порядку передавання кіно-, відео-, фото- фонодокументів на постійне зберігання», прийнято постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 455 «Про внесення змін до Порядку ведення Державного реєстру документів страхового фонду документації України», від 12 травня 2021 р. № 461 «Про затвердження Порядку ведення типового реєстру конструкторської документації на озброєння, військову та спеціальну техніку», затверджено накази Міністерства юстиції України від 13 травня 2021 р. № 1676/5 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства юстиції України з Державною архівною службою України, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України» та від 26 травня 2021 р. № 1850/5 «Про затвердження Порядку та правил внесення змін до документів галузевого страхового фонду документації».

* * *

Із метою надання віддаленого доступу до інформації архівних документів державні архівні установи виконали значний обсяг робіт з оцифрування і оприлюднення метричних книг, описів, справ, актових книг та інших документальних свідчень. Про це йшлося у березневому, квітневому та травневому дайджестах, які вміщувалися на офіційному вебпорталі Укрдержархіву. Зокрема, **1 квітня 2021 р.** повідомлялося про те, що ЦДАЛ України оприлюднив 5 метричних книг (949 цифрових копій) Ф. 618, оп. 2 «Документи метрополичої римо-католицької консисторії». ЦДАЗУ розмістив на власному

вебсайті 16 документів до 35-річчя Чорнобильської катастрофи та 52 документи для онлайн-виставки про харитативну діяльність українських громадських організацій в діаспорі, ЦДНТА України оприлюднив 1 449 документів колекції «Гусеничний трактор ДТ-54А», ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного – 69 добірок аудіовізуальних документів, присвячених роковинам Чорнобильської трагедії. Значну роботу з оцифрування документів провели й інші державні архіви.

* * *

Протягом **квітня-червня 2021 р.** тривало наповнення бази даних «Український мартиролог ХХ ст.», доступ до якої надається на офіційному вебпорталі Державної архівної служби України.

З урахуванням останніх надходжень документів **держархівів Івано-Франківської, Миколаївської та Чернівецької областей**, опрацьованих ЦДЕА України, станом на 16 квітня 2021 р. у зазначеній базі даних доступна інформація про 66 769 жертв політичних репресій в Україні.

* * *

Посилюючи комунікативну складову своєї діяльності, Державна архівна служба України виступала учасником та співорганізатором численних публічних заходів.

21 квітня 2021 р. Укрдержархів взяв участь у III Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання».

22 квітня 2021 р. Укрдержархів виступив одним з організаторів Другої Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Архівістика: теорія, методика, практика». Під час конференції прозвучала доповідь «Етапи розвитку архівної системи України від утворення у 1917 році до сьогодні: перспективи її реформування за проектом Закону України «Про Національні архівні інформаційні ресурси, управління документацією та архівами» Голови Державної архівної служби України А. Хромова та заступниці Голови Укрдержархіву Л. Левченко.

12 травня 2021 р. у режимі відеоконференції відбувся IV круглий стіл архівістів із міжнародною участю «Архівна наука й освіта у довгостроковій перспективі».

* * *

У фокусі уваги Укрдержархіву перебували важливі питання міжнародних контактів, що слугують взаємозбагаченню досвідом вітчизняних та зарубіжних архівних установ.

27 травня 2021 р. Посольством України в Республіці Албанія організовано та проведено онлайн-зустріч Голови Державної архівної служби України А. Хромова з Генеральним директором Центрального архіву Республіки Албанія Ардітом Бідо.

28 травня 2021 р. Посольством України у Фінляндській Республіці організовано та проведено онлайн-зустріч Голови Державної архівної служби України А. Хромова з Генеральним директором Національного архіву Фінляндії Юссі Нуортева.

3 червня 2021 р. Голова Державної архівної служби України А. Хромов зустрівся з Надзвичайним та Повноважним Послом Республіки Казахстан в Україні Дарханом Калетаєвим.

* * *

Активно й професійно розвивалося співробітництво Укрдержархіву із закладами масової інформації. Численні медійні майданчики використовувалися для оприлюднення цінних документальних свідчень, розкриття місії архівістів, формування позитивного іміджу відомства.

26 квітня 2021 р. в інтернет-виданні «Історична правда» оприлюднена стаття очільника Укрдержархіву А. Хромова «Ситуація в Прип'яті нормальна, рівень радіації контролюється...».

11 травня 2021 р. в ефірі «Українського радіо. Одеса» Голова Укрдержархіву А. Хромов розповів про роль і місце архівів у пошукових роботах щодо встановлення місця масових поховань жертв Великого терору 1937–1938 рр. на 6-му кілометрі Овідіопольської дороги в м. Одеса.

16 травня 2021 р. в ефірі українського Радіо «Культура» ранкової програми «Культура.Live» Голова Укрдержархіву А. Хромов розповів про строки засекречування документів та відкриття архівів радянських спецслужб.

28 травня 2021 р. із метою оновлення візуального оформлення та впізнаваності Державної архівної служби України, а також модернізації дизайну офіційних сторінок у соціальних мережах Голова Укрдержархіву А. Хромов зустрівся з директоркою Школи візуальних комунікацій «School of visual communication» Н. Синепуповою та креативними студентами цього профільного навчального закладу, а **10 червня 2021 р.** очільники скріпили своїми підписами Угоду про співробітництво.

11 червня 2021 р. до Міжнародного дня архівів Голова Укрдержархіву А. Хромов надав коментар телеканалу «Правда ТУТ» про важливість архівної справи та роботу архівістів.

* * *

Квітень-червень нинішнього року був наповнений також тематичними презентаційними заходами, діловими відрядженнями, засіданнями дорадчих органів тощо.

14 травня 2021 р. в інформагенції «Укрінформ» відбулася презентація проєкту «{He} втрачені архіви Луганщини».

21 травня 2021 р. Голова Укрдержархіву А. Хромов взяв участь в Інтелектуальному форумі у рамках проведення ОдесаБібліоСаміт, що відбувся в приміщенні Одеської національної наукової бібліотеки в м. Одеса.

Тоді ж відбулася робоча нарада за участі Голови Укрдержархіву А. Хромова, голови Одеської обласної державної адміністрації С. Гриневецького та директора Державного архіву Одеської області П. Лук'янчука. Головним питанням було переміщення Держархіву Одеської області до будівлі, котра б відповідала усім вимогам для збереження понад 1 млн справ з аварійної будівлі Бродської синагоги, яка до того ж у 2016 р. відповідно до рішення Одеської облради була повернута у власність єврейській релігійній общині.

24 травня 2021 р. Голова Укрдержархіву А. Хромов взяв участь у відкритті музейної експозиції «Київський слідчий ізолятор: минуле та сього-

дення...», що відбулася в державній установі «Київський слідчий ізолятор» з нагоди відзначення 140-річчя від дня народження академіка О. Богомольця.

25 травня 2021 р. Голова Укрдержархіву А. Хромов провів робочу зустріч із колективом ЦДАМЛМ України. Обговорено нагальні питання збереження архівного, музейного і бібліотечного фондів та перспективи переміщення установи до нових приміщень із дотриманням усіх умов зберігання культурних цінностей.

3 червня 2021 р. Голова Укрдержархіву А. Хромов взяв участь у відкритті фотодокументальної виставки «Розстріляна еліта: Биківнянський вимір», підготовленої науковцями Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», що відбулася у приміщенні Музею книги і друкарства України.

17 червня 2021 р. Голова Укрдержархіву А. Хромов відвідав Департамент страхового фонду документації Укрдержархіву та ЦДНТА України, що розташовані у м. Харків. Під час зустрічі з колективами цих установ було обговорено низку питань щодо напрямів подальшого розвитку. Окремо зупинилися на проблемних моментах та шляхах їх вирішення.

У державних архівних установах України

Активне впровадження новітніх технологій на всіх напрямках діяльності державних архівів стало не лише ключовим пріоритетом, а й принесло вагомі здобутки.

ЦДЕА України вперше в архівній сфері на основі фотодокументів та текстових матеріалів, що зберігаються в **ЦДАМЛМ України**, створив віртуальну 3D-екскурсію по меморіальній кімнаті О. Довженка, розташованій в архіві-музеї. На основі отриманого досвіду розроблено проєкт Методичних рекомендацій зі створення 3D-екскурсій в архівних установах та подано на розгляд до Державної архівної служби України.

Для надання віддаленого доступу до інформації архівних документів **ЦДАВО України** оцифрував та опублікував на офіційному вебсайті 4 томи Іменного покажчика до судових справ Ф. 288 «Генеральна прокуратура України за 1936–1941 роки».

ЦДАГО України продовжував онлайн-проєкт «Управлінські рішення вищого політичного керівництва України. 1919–1991 рр.» на E-resource установи: додано 77 справ (10 847 аркушів) із протоколами, витягами з протоколів та стенограмами засідань Політбюро ЦК КП(б)У. На електронному онлайн-ресурсі з доступу до фондів архіву «E-resource» архіву розміщено 4 описи (№№ 5, 6, 9, 12) одного із найбільших фондів – Ф. 7 «Центральний комітет Ленінської комуністичної спілки молоді України (Молодь за демократичний соціалізм) (ЦК ЛКСМУ (МДС)), м. Київ (1919–1991)», що охоплюють документи з'їздів, конференцій, пленумів, Бюро, Секретаріату ЦК ЛКСМУ і його відділів та конференцій, пленумів засідань бюро обласних і міських комітетів ЛКСМУ за 1923–1961 рр.

У **Держархіві Вінницької області** працює система віддаленого доступу до копій документів на сайті установи. Упродовж II кварталу завантажено 58 235 тис. сканів, у т. ч. із метричних книг, книг реєстрації актів цивільного стану; з оцифрування описів: виготовлено 438 сканів (8 284 фото); заверше-

но роботу з оцифрування Ф. Р-4277 «Листи радянських громадян з німецько-фашистської каторги» – виготовлено 26 500 сканів.

На сайті **Держархіву Волинської області** в рубриці «Електронний архів» розміщено ще 10 архівних кримінальних справ несудових органів за 1939–1950 рр., розпочато оприлюднення описів колишнього партархіву, низку інших цінних документів.

Протягом **квітня-червня** відділом фізичного збереження документів і інформаційно-пошукових систем **Держархіву Донецької області** оцифровано 293 справи Ф. 59 «Васюківська сільська рада виконавчий комітет с. Васюківка Бахмутського району Донецької області», що склало 18 724 од. зберігання.

У **Держархіві Львівської області** тривали роботи з оцифрування Ф. Р-3220, оп. 1 «Івасюк Володимир Михайлович, український композитор, лауреат Республіканської комсомольської премії ім. М. Островського та лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка». Оцифровано також 241 справу, виготовлено 9 462 сканованих копій особових справ професорсько-викладацького складу та службовців Львівського королівського університету ім. Франца І (1817–1918 рр., з 1919 до 1939 рр. – ім. Яна Казимира). Відповідно до Договору про співробітництво між Держархівом Львівської області та Державним архівом у м. Перемишлі (Республіка Польща) тривала робота над фондом «Товариство польських ремісників і промисловців «Гвезда» у Львові Галицького намісництва, з 1921 р. – Львівського воєводства» (Ф-45). Оцифровано 6 справ, виготовлено 626 сканованих копій.

У **червні 2021 р.** розпочато оцифрування архівних документів у рамках угоди між **Держархівом Миколаївської області** та міжнародною неприбутковою організацією FamilySearch International (США). Під час тестової роботи оцифровано 2 фонди дореволюційного періоду з тематичного розділу «Записи судових канцелярій, Миколаїв 1795–1945 (Court offices records, Mykolaiv 1795–1945) – Возсіятський та Новобузький волосні суди».

Держархів Полтавської області продовжив роботу щодо оцифрування науково-довідкового апарату фондів радянського періоду: оцифровано 520 описів фондів (14 238 арк.).

У **Держархіві Сумської області** оцифровано 152 описи фондів установ періоду тимчасової нацистської окупації Сумської області 1941–1943 рр., 11 описів Ф. Р-7641 «Управління Служби безпеки України в Сумській області», 10 362 картки біржі праці м. Суми періоду тимчасової нацистської окупації 1941–1943 рр.

Упродовж II кварталу 2021 р. активізувалася робота з оцифрування документів та довідкового апарату в **Держархіві Тернопільської області**. На вебсайті установи оприлюднено: описи 2 фондів: (Ф-176 «Підволочиський міський суд м. Підволочиськ Скалатського повіту Тернопільського воєводства (1919–1933 рр.)», Ф-189 «Козівський міський суд, м. Козова Бережанського повіту Тернопільського воєводства (1921–1939 рр.)»); 63 описи 62 фондів періоду німецької окупації; опис фонду особового походження Ф. Р-3443 «Гнатюк Володимир Михайлович (1871–1926) – академік, фольклорист, етнограф»; 1 опис архівної колекції документальних матеріалів ініціативного документування подій, пов'язаних із пандемією через поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

На вебсайті **Держархіву Харківської області** у рубриці «Електронний архів» тривало розміщення оцифрованих архівних документів – оприлюднено 72 од. зб., із них: 11 метричних книг; 4 ревізійні казки (проведення ревізій податного населення Російської імперії у XVIII – 1-й половині XIX ст.); 57 кримінальних справ на репресованих громадян м. Харків та Харківської області.

Держархів Херсонської області оцифрував і оприлюднив понад 180 справ, серед яких: документи з фондів: «Херсонська губернська креслярня» (Ф. 14), «Херсонська казенна палата» (Ф. 22), «Херсонська губернська палата державного майна» (Ф. 300), метричні книги церков м. Херсон та його передмість (Ф. 328), римо-католицького костелу (Ф. 327). Розпочато оприлюднення метричних книг лютеранських церков (Ф. 323).

* * *

В умовах карантинних обмежень, використовуючи потенціал різноманітних інформресурсів, державні архівні установи презентували низку виставкових проєктів, зокрема, до 35-х роковин Чорнобильської катастрофи.

На вебсайті **ЦДАВО України** розміщено виставку «Чорнобиль... Наслідки. Подолання». До її експозиції увійшли документи, що висвітлюють дії влади, реакцію суспільства в екстремальних умовах перших місяців після аварії, відображають подальші кроки у визначенні шляхів подолання наслідків катастрофи, забезпеченні соціального захисту постраждалих та відзначенні героїв-ліквідаторів. Добірки документів цієї тематики оприлюднили на власних вебресурсах **ЦДАЗУ, ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, держархіву Вінницької, Волинської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської областей.**

7 травня 2021 р. до Дня пам'яті та примирення і Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні **ЦДАВО України** презентував виставку «Зупинені миттєвості Другої світової у фотодокументах ЦДАВО України».

ЦДАГО України на офіційному вебсайті розмістив виставку документів із фондів архіву «Повернення додому: реєвакація жителів України з Казахстану в 1943 –1944 рр.». Тематичні виставки до трагічних і пам'ятних подій підготували та оприлюднили також **ЦДАЗУ, ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, державні архіви областей.**

Виставкові проєкти в цей період були також приурочені до Дня пам'яті жертв політичних репресій, Дня пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу, міжнародного дня визволення в'язнів фашистських концтаборів, інших дат. Добірки документів цієї тематики оприлюднили, зокрема, **ЦДАГО України, ЦДАЗУ, ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, держархіву Запорізької, Івано-Франківської, Луганської, Полтавської, Херсонської областей.**

* * *

У **другому кварталі 2021 р.** відбулися різнопланові публічні заходи: наукові конференції, ділові зустрічі, підписання угод про співпрацю, засідання консультативно-дорадчих органів, на яких обговорювалися актуальні питання розвитку архівної справи, вивчався краший вітчизняний та зарубіжний досвід, окреслювалися нові завдання на поточну і віддалену перспективу.

У рамках відзначення Міжнародного тижня архівів у **ЦДАГО України** відбулася урочиста церемонія приймання-передавання на зберігання до архіву документів Українознавчого клубу «Спадщина».

ЦДНТА України, ЦДЕА України, ЦДАЗУ, ЦДАМЛМ України, УНДІАСД виступили організаторами III Міжнародного круглого столу «Інформатизація архівної справи: архівні інформаційні ресурси у динамічному розвитку цифрового середовища та задоволенні потреб користувачів», який проводився у м. Харків.

Упродовж **квітня-червня 2021 р.** державні архівні установи брали участь у проведенні III Науково-практичного семінару із міжнародною участю «Організація електронного документообігу в закладах освіти та органах державної влади», Третьої Міжнародної наукової конференції «Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання», Четвертого щорічного круглого столу архівістів із міжнародною участю «Архівна наука й освіта у довгостроковій перспективі», Другої міжнародної науково-практичної конференції «Архівістика: теорія, методика, практика», Міжнародної конференції «Українські громади за кордоном: нові точки відліку», Другої міжнародної наукової конференції «Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти», XXXII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю «Вінниччина в роки Другої світової війни» – до 80-річчя початку німецько-радянської війни, наукової конференції «Український визвольний рух періоду другої світової війни: пам'ять vs пропаганда», V архівних читань «Історія в документах», присвячених 100-річчю архівної системи Херсонської області та інших заходів.

Упродовж II кварталу тривала співпраця **Держархіву Миколаївської області** із вишами обласного центру. **25 травня** проведено ознайомчу зустріч-екскурсію для студентів Миколаївського коледжу культури і мистецтв. Під час заходу студенти відвідали читальну залу та сховища, ознайомилися з роботою зберігачів, дізналися про основні вимоги до зберігання документів НАФ. **14 червня** виробничу практику в архіві розпочала група студентів Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

7-10 червня 2021 р. у Держархіві Рівненської області проходили практику студенти I курсу Рівненського державного гуманітарного університету.

Директор **Держархіву Вінницької області** Юрій Легун прочитав лекцію та провів екскурсію архівом для студентів II курсу історичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса.

У рамках Договору про співпрацю **Держархіву Волинської області** та Волинського національного університету імені Лесі Українки відбулася зустріч партнерів, на якій обговорено основні напрями співпраці на найближчу перспективу.

Між **Держархівом Львівської області** та Львівським крайовим Ставропігійським братством Св. Апостола Андрія Первозваного укладено угоду щодо приймання на постійне зберігання 124 прим. газети «Успенська Вежа» – видання Львівського крайового Ставропігійського братства Св. Апостола Андрія Первозваного за 2011–2021 рр.

У **Держархіві Тернопільської області** відбулися урочисті заходи з нагоди Міжнародного дня архівів, під час яких підписано угоди про співпрацю та визначено напрями спільної діяльності з Тернопільським національним

педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка, Західноукраїнським національним університетом, Тернопільським національним технічним університетом імені Івана Пулюя.

Директорка **Держархіву Донецької області** І. Шишолік та заступниця директорки К. Новікова з робочим візитом відвідали м. Авдіївку Покровського району з метою здійснення контролю за передаванням документів НАФ, що зберігалися в архівному відділі Ясинуватської райдержадміністрації, до правонаступника – архівного відділу Покровської райдержадміністрації.

Відбулася зустріч директорки **ЦДАГО України** О. Бажан із виконавчою директоркою громадської організації «Кримськотатарський Ресурсний центр» Л. Коротких, під час якої обговорено питання налагодження співпраці у напрямі наповнення НАФ документами про діяльність зазначеної організації.

Директор **ЦДЕА України** Ю. Ковтанюк на запрошення директорки **Держархіву Черкаської області** Т. Клименко провів вебінар для працівників архівних установ області на тему: «Приймання-передавання електронних документів НАФ на постійне зберігання».

Офіційне, науково-практичне видання

Відповідальний редактор *Володимир Янішевський*
Літературне редагування *Ганни Волкотруб*
Коректор *Микола Дзьобак*
Переклад англійською мовою *Ольги Фрасинюк*
Художньо-технічний редактор *Тетяна Остапенко*
Оригінал-макет *Ізоліни Селезньової*

Здано до набору 25.05.2021. Підписано до друку 30.06.2021. Формат паперу 70×108/16.
Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 24,675. Умовн. фарбо-відб. 66,685. Обл.-вид. арк. 20,53.
Наклад 103. Зам. 119.

«Архіви України», № 2, 2021. Науково-практичний журнал. Видається з 1947 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ 23646-13486 ПР від 17.12.2018 р.

Журнал «Архіви України» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 – Історія та археологія) і соціальних комунікацій (спеціальність 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа) (накази Міністерства освіти і науки України від 24 червня 2020 № 1188 та від 26 листопада 2020 р. № 1771)

Адреса редакції:
03110, Київ-110, вул. Солом'янська, 24.
ДЦЗД НАФ 03110, Київ-110, вул. Солом'янська, 24.